

૮, પું [સં. ટ] ગુજરાતી ભાષાના અક્ષરોમાંનો અગિયારમો વ્યંજન વર્ણ. જીભનું ટેરવું તાળવાને ઉપલે ભાગે અડાડવાથી આવે. ઉચ્ચાર થાય છે. ટ અને ખીખ ચાર અક્ષર મળીને 'ટવર્ગ' કહેવાય છે અને તે બધા મૂર્દસ્થાની ગણાય છે.

ટકપડવું, કિં અં ઠેકઠેકાણે ભરચક ભરાઈ જવાથી તૂટીતૂટીપડે એમ થઈ જવું તે; ગદગદી ને ટસટસ થઈ જવું; ભરચક ભરાઈ જવું અને તેમ થવાથી દદડી પડે એવું થઈ જવું તે. ખસ, કાલા, કોહો વગેરેથી. બધાં છોકરાં ખસથી ટઈ પડે છે. અર્થાત્ ખસે ભરાઈ ગયાં છે. ટાઈ-ટૈજવું.

ટક, અં ગણાય તેવી રીતે રહી રહીને થતો ટકોરાનો અવાજ; કટ, ખટ, જેવો રણકો; ઠાકાનો રણકો; અવાજ.

ટકટક, અં એક પછી એક 'ટક' એમ કરીને થતો એવો અવાજ. ઉં ટક ટક ટક થાયે ધડિયાળો, જે હું ચાલ્યો કહે છે કાળ. (૨) સ્ત્રીં ટક ટક એમ બોલ્યા કરવું તે; ખડખડા કરવું તે; ખોટી તકરાર; ખડવા; લવારો; ખડખડાટ; નકામું ટાયલું કર્યા કરવું તે. (૩) એક નજરે જોયા કરવું તે; ટગર ટગર; એક દૃષ્ટિએ વગર બોલે ચાલે એકજ વસ્તુ સામે જોયા કરવું તે.-આશ્ચર્યથી ઠપકો સાંભળવાથી કે ઉંડા વિચારથી ટકટક જોયા કરવું.

ટકટકવું, કિં અં ટકટક એમ થવું; ટકટક થાય એમ વાગવું. (૨) ખડખડવું; તકરાર કરવી (૩) મીટ માંડીને જોયાકરવું.

કટકટ, પું ટક ટક થવું તે; ટકોરાનો રણકા પડ્યા કરવા તે; ખડખડાટ. (૨) તકરાર કર્યા કરવી તે; ખડખડા, અથવા રહીરહીને ગણગણ્યા કરવું તે; વારંવાર ટકટક કરવું તે; ઠપકારૂં ખડખડાટ; ટોક ટોક કરવું તે.

ટકટકારો, પું ટકટક થયા-કર્યા કરવું તે; ટકટક; લવારો; ખડખડાટ.

ટકટકિયું, વિં ટકટક કર્યા કરે એવું; તકરારી; લવારો કર્યા કરનાર; ખાલી માથું ઝિકાવે એવું; ગણગણ્યા, ખડખડા ને તકરાર કર્યા કરે એવું; ચીકણું; વળીવળીને કંટાળો આવે એવું.

ટકવું, કિં અં સ્થિર-મક્કમ ઉભા રહેવું; વેગમાં કે ખીજ કોઈ કસોટીની અંદર સ્થિરતા પકડી અમુક વખત લગી ઉભવું:- એ આપની સામે વાઢમાં નહિ ટકે. (૨) જરી રહેવું; નીભ્યા કરવું:-આવી ને આવી હાલતમાં ટકશે. (૩) ઘણો વખત લગી એક ઠેકાણે સ્થિર રહેવું; સ્થિતિ કરી રહેવું; ખોટી થવું; ઝાઝી વાર રહેવું:-આ ફેરે તે ત્યાં જહુજ ટક્યો. (૪) ઘણો વખત ચાલવું; વાપરવા કામમાં લેવા છતાં લાંબા વખત સુધી ચાલ્યા કરવું; પહોંચવું; કામમાં આવ્યા કરવું; નીભવું; ચાલવું:- આ વસ્તુ ટકે એવી છે.

ટકાઉ, વિં ટકે એવું; વાપર સાથે નીભે એવું; લાંબો વખત પહોંચે એવું; મજબુત; ધિંગુ; ચિરસ્થાયી.

ટકાર, પું [સં] 'ટ' અક્ષર; 'ટ' એવો ઉચ્ચાર તે; ટવર્ણ.

ટકાવ, પું ટકવાપણું; ટકી રહેવું; ટકવું તે; ટક્યા અથવા ચાલ્યા કરવું તે. ખેતી જાય, ગાળા નાંખે, ઉડાડી દે એવી કસોટીઓમાં ટકવું, સ્થિર ઉભા રહેવું, સ્થિતિ કરીને મક્કમ રહેવું તે; કસોટીની વચ્ચે પોતાની સ્થિતિ જાળવી રાખવી તે; અંદર-માં-ઉપર-વચ્ચે જાળવી ઉભા રહેવું તે. કિં પ્રં ટકાવ કરવો, ટકાવ રાખવો, 'ટકવું' ના અર્થમાં વપરાય છે.

ટકાવવું; કિં સં ટકે, પહોચે, નીલે, ચાલે
એમ કરવું; ચલાવવું; નિભાવવું.

ટકિયો, પું ટકિયો; ટેકણુ; પાયો. જૈનલોકો
જમતી વખતે ઢિંચણુ નીચે જે લાકડા
અથવા ધાતુનું ટેકણુ રાખે છે તે.

ટકો, પું ત્રણ તાંબિયા સિક્કાનો જુમલો તે;
ત્રણ પૈસા તે. હાલ જેમ આનો ચબ્દ
વપરાય છે તેમ પહેલાં 'ટકો' ચબ્દ વપરા-
તો. કરમાં અને દાનદાપામાં ટકો ને ટકાની
ગણતરીએ દેણુગીઓ દેવાતી.:-કાતડાને
ટકો દાપાનો આપો. (૨) દશાંશની ગણ-
તરીમાં સોનો જે ચતાંશ તે; સોમો ભાગ
તે. પ્રમાણુ બતાવવામાં અને વ્યાજમાં
એનો વ્યવહાર થાય છે.:-સેંકડે સાઠ
આસેઠ ટકા સ્ત્રીઓ હતી સેંકડે પાંચ
ટકા વ્યાજ પરવડે તો ધણુએ છે. (૩)

[સં. ટંક] છાપવાળો રૂપાનો સિક્કો;
રૂપિયો.:-ટકાગણે એવો કોણુ છે. બંગા-
ળમાં 'ટકો' એમ રૂપિયા માટે બોલાય
છે. કિં પ્રં ટકા કરવા=રોકડે વેચી
પૈસા-સિક્કા એકઠા કરવા. (૨) મહા ધૂર્ત,
હગ, ફાસલાવી અને ફસાવી પોતાનો સ્વાર્થ
સાધી લે એવાને માટે આમ કહેવાય
છે.:-એ તો તમારાએ ટકા કરે=તમને
એ વેચી ખાય તેવો છે. ટકા ચઢાવવ=
દલાલી-કમિશન તરીકે જે દર - વધારી
કહેવો તે; અસલ કિમ્મત ઉપર દલાલી
વગેરે વખતોનો ભાવ વધારી દેવો. (૨)
વખાણુ; વધારવું; બહલાવવું; મરચું
મીઠું ભરભરાવવું; અતિથયોક્તિ કરવી.:-
ટકા ચઢાવીને વાત ન કરશો. ૩૦ પ્રં
ટકાની પિંજરી=માલ વગરની વસ્તુ તે;
હલકી, પુચ્છ વસ્તુ તે. ટકાનું માણસ=
ઓછું પાત્ર; હલકું માણસ; નેશ; નષ્ટ.
ટકાના ત્રણ શેર=કચી ગણતરીમાં નહિ
એવું; પુચ્છ; જેનું લેખું નહિ એવું; સ-

સ્તામાં ગણી કાઢેલું હોય એવું; જેને
કોઈ ભાવે પૂછે નહિ એવું. કહેં ટકાનું
ડોસી અને ઢખ્ખો મુંડામણુ=અસલ કિમ્મત
કરતાં ખરાબત વધારે. ટકો મળે પણ
તક ન મળે=પૈસા કરતાં વખતની કિમ્મત
બહુ મોટી છે અર્થાત્ ગુમાવેલો ટકો=પૈસો
રૂપિયો કોઈ વાર મળી આવે છે પણ જે
તક-લાગ ગયો તે ફરીને મળતો નથી. ટકે
શેર ભાજી ટકે શેર ખાજી=લાયક નલાયક
મોટું નાનું, કે સાફ ખોટું બધાને સરખું
ગણવું તે; અવિવેક. ગાય ગધેડી ને ગોળ
ખોળ એક સરખાં ગણાય એના જેવી
ઢંગધડા વગરની જે રીત તે.

ટકોટક, અં ટકોટક; કાના, કિનારી લગી
ભરપુર ભરાયેલું હોય તેમ; તટ લગી;
તીરપર્યંત; ઉપર થઇને છલકાઇ જાય તેમ.

ટકોર, સ્ત્રીં મરોડની બોલી: મશ્કરીમાં-હસતાં
હસતાં સામાના દોષ ખોડ કે કામ ઉપર
સખત ટીકા કરવી તે; હસવામાં મહેણું
મારવું; ખોટું ન દેખાય તેવી ટીકા કરવી
તે; આક્ષેપ; અવત્તા; ઠકો; પરિહાસ;
વકોક્તિ; વ્યાજ્ઞોક્તિ; મશ્કરીમાં ઠોક દેવો
તે. કિં પ્રં ટકોર કરવી=હસતાં હસતાં
મર્મનો બોલ મારવો; મશ્કરીમાં ઠોક
દેવો; દોષ બતાવવો. (૨) ટોક; ટોકણી;
ઠોક; ધ્યાન રાખી-તપાસ રાખતાં રાખતાં
હાય તળેના, નાના અને અધીન માણુ-
સને વખતો વખત ટોકતા રહેવું તે; ઠપ-
કાતો ભય; ખીજવાનો, લડવાનો ડર અને
તે ડરને લઇને કાળજી તે. (૩) નીધેઆની,
તપાસ; કામલેવાની ચોકસી; દાખ; ધાક.:-
એને માથે જરા ટકોર હોય તો સારી. ટકોર
વગર છોકરું બણે નહિ તો. કિં પ્રં ટ-
કોર રાખવી=ઠપકાની ધારતી-ધાક રાખવી
તે; તપાસ-સંભાળ ને ટોકણી રાખવી.

ટકોરખાતું, નં ટકોરા પાડી વખત જણા-

વનારાઓને એસવાતું સ્થાન તે; વખત વખતના પ્રમાણે ટકોર પાડી ઘડિયાળાં વગાડનારાઓને માટે અંધેરી દેરડી ઉપરની ઉંચી જગ્યા તે. (૨) ચાર ચાર ઘડીએ ચોઘડિયાં વગાડનારાઓનું જે ખાતું તે; ઘડિયાળાં અથવા ચોઘડિયાં વગાડનારા વાજવાળા દોલીઓ અને સરણામ્રજોવાળાઓની જોડીઓનો સમુદાય તે. કિં ૫૦ ટકોરખાતું એસારવું=જગન ત્રિવાહના કે જગ જગતના મોટા સમારંભમાં ચોઘડિયાં જણાવવા માટે મંડપને આગલે દરવાજે ઉંચી બેઠક ઉપર ટકોરા પાડી તથા વાજાં વગાડી 'અમુક ચોઘડિયું થયું' એમ જાહેર કરવા માટે દોલીઓની ટોળાઓ એસારવી તે.

આગલા વખતમાં જ્યારે ઘડિયાળો ન હતી ત્યારે કાળતું માપ કરનારાઓ 'કેટ-કેટલો વખત થયો' તે લોકને જણાવવાનું જાહેર કામ સરકારી કે પંચ વગેરેના ખર્ચે કરતા. રાજદ્વારે હાથે કાળ માપનારાઓ રોકાયેલા રહેતા અને તેઓ ચાર ચાર ઘડીએ ટકોરા પાડી તથા વાજાં વગાડી અમુક સમય થયો એમ જાહેર કરતા. મોટાં શહેરોમાં બધે આવી જતની ગોઠવણુ રહેતી. 'ઘડિયાળાં' ચોઘડિયાં કે ટકોરખાનાં' વાગ્યાં એમ કહેવાતું. ઉં ઘડીએ બેઘડીએ ઘડિયાળાં વાગેરે. પ્રા.કા. ટકોરવું, કિં ૨૦ ટકોરો મારીને કહેવું; ખંતથી કામ કરે એમ ટપલી મારીને કહેવું; ટોકવું; વખતો વખત સાવધાન રહી કાળજીથી કામ કરવા ઠપકો દેતા રહેવું; આનંદ આપ્યા કરવી; ચેતવતા રહેવું; જાગ્રત રાખવું; તપાસ રાખવી અને ઠોક દેતા રહેવું. (૨) ધસારત કરવી; જણાવવું; હાંકવું; પ્રેરવું; કાર્ય શિથિલ પડી જાય નહિ તે માટે ગોદો મારતા

રહેવું; તેજ-જાગ્રત કરતા રહેવું; ટોકવું. ટકોરી, સ્ત્રી ટોકરી: ધંટડી; ઠોકાથી-આધાતથી વાગે એવી ધાતુની એક બનાવટ; નાનો ધંટ. (૨) આંગળીના સાંધાને તરછોડી કરવામાં આવતો જે હલકો પણ ઝડપદાર આધાત તે; ઠોક; જોરદાર ધકકો; હડસેલો; આંગળીની ઠોકર; ખડખડે-ટકોર પડે એવી ધાપટ તે. (૩) ધાતુ ઉપર હલકી ઠોકર લાંગતાં થતો જે ઝીણો રણુકો તે. (૪) નાનો મુદ્દગર; મોગરી; અને તેના આધાતથી થતો એવો અવાજ તે:-એક ટકોરી મારતાં ભાગી જાય તેવું નાણુક છે.

ટકોરો, પું ટક એવો જે અવાજ તે; રણુકો; ઠોકાનો અવાજ. (૨) ટક એવો અવાજ થાય તેમ આધાત કરવો તે; મોગરીનો હલકો આધાત, ઠોક; ઠોકર; ધાપટ. કિં ૫૦ ટકોરો મારવો=ઠોક દેવો; આધાત કરવો. અવાજ થાય એવો ઠોક મારવો. ખડખડાવી જોવું; તપાસી જોવું; પરીક્ષા કરી જોવી. ટકોરો મારી જોવું=ચાંપી ખડખડાવી જોવું. ૩૦ પ્રં બારને ટકોરે=બરોબર બાર વાગે, બાર વાગતા હોય-બારના ઠોકાના અવાજ થતા હોય તે વખતે.

ટકોળ, સ્ત્રી ટકોર; ઠોક; ઠૂંકા મશ્કરી, મજાક. ટકોળિયું, વિં ટોળા; મજાકી; ઠૂંકાખોર.

ટક્ક, પું પંજામ તરફ આવેલા એક પ્રાંતનું પ્રાચીન નામ. ટક્કદેશ ચિનાઈયાત્રાણુઓના પ્રવાસમાં આ દેશનું નામ આવે છે.

ટક્કર, સ્ત્રી બે જણાઓએ એક ખીજની સામે માથાં અજાળતા, પ્રહાર કરતા કે વાદવિવાદ ચલાવતા બરોબર ટકી રહેવું તે; પાછા નહિ હઠતાં એક સરખા ઉત્સાહ અને જોરથી એક ખીજની ઉપર આધાત કરતા ઉભા રહેવું તે; ભાગી જવું કે પાછા

નહિ હઠી જવું તે:-ઘેટાઓની ટકર. (૨) ઠોકર. (૩) કપાળનો એક તરફનો દુખતો ભાગ તે. કિં ૩૦ ટકર લેવી=સામા બીડયા રહેવું; પાછા નહિ પડી જવું; સામો મારો હિમ્મતથી ઝીલવો. ટકર લાગવી=ઠોકર લાગવી; ટકાર વાગવી; ધક્કો પહોંચવો. ટકર મારવી=સામાના કરતાં સરસ નીવડવું; ઉત્તમ હોવું; ટકર ચઢવી=તકરારને લીધે કપાળ દુખવું; માથું ચઢી જવું. ટકર ઝીલવી=સામા આધાત સકન કરવા ને ટકી રહેવું; સામો હુમલો ઝીલવો; સામાના વાદવિવાદ અને આધાતોની સામે ટકી રહેવું.

ટગટગ, અં એક નજરે જોયા કરવું તે; ટગરટગર; ટગમગ.

ટગમગ, અં ટગટગ. (૨) વિં ટગમગ; એકે તરફ સ્થિર નહિ રહેવું; સુસ્કેલીએ સ્થિર રહેવું; ડગમગ. ઉં ટગમગ પગ ટકતો નહિ, ખાધ ન શકતો ખાજ.

ટગર, સ્ત્રીં [સં] એક સરખી વાંકી નજરે જોવું તે; કટાક્ષ; મોહનું એક નજરે જોવું તે.

ટગરટગર, અં એક નજરે; મીટ માંડીને જોવું તે; ટગટગ; વગર જોલવે ચાલવે માત્ર એક નજરે જોયાજ કરવું તે. ખાળક કેવું ટગરટગર જુએ છે.

ટગરડી, સ્ત્રીં ટગરડી; ટેકરીનો આકાર તે; કિનારી ઉપર શિખર નીકળેલું હોય તેમ રાખેલું એવું તે; હતરડ ચઢાવીહોય એવું તે; હદ મર્યાદાની બહાર ધસી રહેલું હોય એવું તે.-ટોપલી ઉપર છાણાંની ટગરડી. પેટની ટગરડી-ટેકરડી. (૨) તગ તગ થતું હોય એવું ને ચઢેલું તે.

ટગરમગર, અં ટગરટગર.

ટગમગ, વિં વચમાં તૂટી જાય વળી જરા ટટાર રહે ને નમી પડે એવું; અસ્થિર;

પરાણે ટકી કે ઉભું રહી શકે એવું; ડગ-ડગતું; ખેહાલ; ડોલ-ડોલા. (૨) એવી હાલતનું કે થોડીવાર સાઈ રહે અને માંડ પડે એવું; પરાણે સુસીખતે નીભતું હોય એવું.-ડોસાની તબિયત ટગમગ ચાલ્યા કરે છે.

ટચ, અં ફટકો પડતાં થતો એવો અવાજ; લાકડા વગેરે ઉપર ધા પડતાં થતો એવો અવાજ. (૨) લગાર વારમાં; ધા કરતાં વાંત:-ટચ દઈને. (૩) ટચ એવો અવાજ થાય તેમ (મારવું તે.) ઝટ; એકદમ; વિચાર કર્યા વગર:-ટચ લઈને કાપી નાંખ્યું. ચપટી વગાડતાં સાથે, જરાવા-રમાં:-ટચલઈને કામ કરી દઈએ.

ટચ, સ્ત્રીં કાપવાથી અને ઘસવાથી નીકળતો કે નીકળેલો જે સોના રૂપાનો ખરો કસ તે; કસોટી; શુદ્ધાશુદ્ધતાની જે અમુક અંશ જેટલી કસોટી તે; સ્વરૂપાંશ-નિર્ણય:-આ સોનાની ટચ કઢાવો, જે સો ટચ નીકળશે તો તેટલો ને ઝાછીવત્તી નીકળશે તો તેના પ્રમાણમાં ભાવ આપીશું. અંશ-શની જે છાપ તે; કાપ; ચિહ્ન; વર્ગાશ. સત્તાણું ટચનું સોનું. ૩૦ પ્રં સો ટચનું સોનું=સર્વોત્તમ, સારામાં સાઈ ને ઉંચામાં ઉંચું છે, એમ સારામાં સારાપણું ને એ-ધમાં અદ્યત્વ ખતાવવાને માટે જોલાય છે:-સો ટચનો માલ છે, નહિ લો તો પસ્તાશો.

ટચકડી, સ્ત્રીં એ આંગળીઓનાં ટેરવાં જોર-જોર દાખીને છુટાં પાડતાં થતો જે અવાજ તે. (૩) ટચકડી; કિંગણી; નીચી; નાની (સ્ત્રી.)

ટચકારી, સ્ત્રીં ટચકી. (૨) ડચકારી; જીભને ઉંચી ચઢાવી એકદમ નીચે પાડવાથી થતો એવો અવાજ.

ટચકાવવું, કિં સં ટચકા મારી મારીને કા-

પવું; ઉપરા ઉપરી ધા કરીને કાપી નાંખવું;
મારવું; હથિયારથી ટચકા મારી મારીને
કાપવું; ઉપરા ઉપરી ધા કરીને કાપી
નાંખવું; મારવું; છુંદવું; ઝટકા મારવા.

ટચકિયું, નં કમ્મરનું એકદમ રહી જવું તે;
કરોડના કમ્મર નજીકના સાંધાનું એકદમ
પકડાઈ જવું તે; કમ્મર સક્કસ થઈ જવી
તે. (૨) સાંધા અને હૃદય એકદમ કામ
કરતાં રહી જવાથી થતું મરણ; શરીર
યંત્ર એકદમ અટકી પડીને મરણ થાય
એવો મરણનો રોગ; ઓચિંતું-એકદમ
મરણ થવું તે; ટુંટિયું.

ટચકું, નં નાક અને આંગળી વગેરેનું ગોળ
ટેરવું; ગોળશિખર-માથું-છેડાનો ગોળ
અવયવ:-નાકનું ટચકું. (૨) નાતું ટાણું;
સાધારણ પ્રસંગ. આ શબ્દ 'ટાણુ' ની
સાથે જોડાયેલો વપરાય છે:-ટાણું ટચકું.
ઉં ટાણે ટચકે એ અહિંયાં આવે છે,
એના દિયરની ખખરો પૂછે છે; નાતી
ઘોતી થઈ વહુવારુ, વર પરદેશ રહે તે
ન સાઈ. (૩) ડિંગણું; કકડો.

ટચકો, પું 'ટચ' એવા અવાજ સાથે
પડતો જે ધા-જખમ તે. (૨) ધા પડતાં
થતો અવાજ તે; ઝટકાનો અવાજ:-
માણસ તો દીકું નહિ પણ ઉંડી ઝાડી-
માંથી ટચકા સંભળાયા ને ત્યાં જઈને
જેયું તો આંખાના યડમાં કેટલાક ટચકા
પડેલા જોવામાં પણ આવ્યા. (૩) માન-
ભંગથી ખોટું લાગવું તે; ઝાટકો લાગવો;
રીસ ભેર ટેકની લાગણી થવી તે; ખોટું
લાગી આંખજો ચઢવો તે:-વહુને ટચકો તો
ખહુએ લાગે છે. કિં પ્રં ટચકો લાગવો=
ખોટું લાગીને રીસ ચઢવી; ટેકની લાગણી
ઉત્પન્ન થવી. રીસ:-એમાં શું કહ્યું તે
ટચકો લાગ્યો.

ટચટચ, અં એવો અવાજ થાય તેમ; એક

પછી એક પડતા ધાની ત્વરા અને પર-
પરા દેખાડે છે; એક પછી એક ઝટકાના
અવાજ ચતા ગયા છતાં તેણે તો જોયા
વિચાર્યા વગર ટચટચ બધાં ડાળ કાપી
નાંખ્યાં.

ટચરો, પું [સં. વૃદ્ધ] ઢચરો; ઢચર;
ડોસો. આ ટચરો બેઠો બેઠો જીવાનિયાંને
ચઢાવે છે.

ટચલીઆંગળી, સ્ત્રીં હાથ પગની છેલ્લી ને
સૌથી નાની-ટુંકી આંગળી તે; કનિષ્ઠિકા.
વિંટી તો ટચલી આંગળીએ શોભે.

ટચાક, વિં ખાલી ભભકો કરનાર; છીછલો;
શેખીખોર; દોઢડહાચો; ઉપરથી ખહુ દે-
ખાવ કરનારો; આછુકલો; દંભી, મોટા-
ધમાં તણાનાર.

ટચાકડી, સ્ત્રીં ટચાક સ્ત્રી. (૨) ટચકી વગા-
ડવી તે; ફટાકડી; ચપટીનો અવાજ. (૩)
નાની ખંડુક; ઘોડો પડવાથી ટચ દધને
જેની જમગરી સળગી બડાકો થાય એવી
પિસ્તોલ તે; છોકરાંની અથવા ખીસાની
પિસ્તોલ.

ટચાકો, પું સંધાના ખેંચાવાથી કે મરોડથી
થતો 'ટચ' એવો અવાજ તે; સાંધાનો
કડાકો; ટચ એવો અવાજ. કિં પ્રં
ટચાકા ફોડવા=આંગળાં મરોડી કે ચોળી
અથવા ખેંચીને અવાજ કરવો; આળસ
ખાવી; સુસ્તી કાઢવા અંગ મરોડવાં. (૨)
દુખડાં લેવાં.

ટટવાણી, સ્ત્રીં ટટું જેવી નાની ઘોડી; ટટું
જાતિના ઘોડાની માદા.

ટટવું, વિં નાનું ઢિંગણું. (૨) નં ખચ્ચર.
ટટવું=નાનું ને નખળું છતાં જાતે ઘોડું હોય તે.
ખચ્ચર નહિ પણ વ્યંગમાં-ઘોડાની નખ-
ળાઈ ખતાવવાને 'ખચ્ચર' એમ કહેવાય છે.

ટટળવું, કિં અં ઝૂકવું; ઝૂમવું; ઉપરથી
નીચે ભણી લટકવું; લખડવું; અંતરાજે

રહેવું. (૨) આશાએ આશાએ ધ્રિષ્ટિત વસ્તુની આસપાસ ફરવું; તે મેળવવાને આતુર રહેવું; જોઈ જોઈને તે મેળવવાનાં ફાંફાં મારવાં. (૩) આશામાં હુઝમાં અને ભાવનામાં તલસવું; રિખાવું; પીડાવું; ખાલી વળખાં મારવાં. (૪) કણકણવું; રોવું; કંકાસ કર્યા કરવો; અંખવું; તક્-પવું; ભૂખે ટટળવું. (૫) નિષ્ફળ જવું; રહી જવું; નહિ પ્રાપ્ત થવું;—અમે જમ્યા તે તમે ટટળ્યા. વા ખાતા રહી જવું; ટોલ્યા ખાવા.

ટટળાટ, પું ટટળવું તે; વલોપાત; કોઈ ક્રિષ્ટ વસ્તુ મેળવવાનું જે હુઝ, રહન, કંકાસ અને વળખાં તે; તલસ્યા કરવા-પણું તે.

ટટળાવવું; કિં પ્રેં ટટળે એમ કરવું; આ-તુર-કંકાસ ને વલોપાત કરવું આશામાં ને આશામાં રાખવું; તલસાવવું; અંખા-વવું; રિખાવવું; કણકણ્યા કરે એમ કરવું; આશા આપી આપવું નહિ અને આતુર રાખવું;—ગરીબ લોકને ટટળાવશે નહિ. છોકરાંને ટટળાવવાં નહિ.

ટટાર, વિં પોતે પોતાની મેળે ઉભું સીધું રહી થકે એવું તે; સીધું વગર આશ્રયે ઉભું રહેવાની શક્તિવાળું; કૌવતવાળું; સચક્ત; હોંશિયાર; તંદુરસ્ત; પોતે પોતાની મેળે જેસી ઉડી-ચાલી થકે એવું;—ડોસા પાછા ટટાર થયા. (૨) સીધું; પછ-વાડે ખુંધ નીકળેલી ન હોય એવું; સો-ટાળેવું; અક્કડ. (૩) તેજ; સસંદ; જાગ્રત; સાવધાન;—વરસાદનાં ફેરાં થયાં એટલે તમામ ગડપાન ટટાર થઈ ગયાં. રૂપિ-યાનો ખણખણાટ સાંભળી સુતેલો ચોર ટટાર થયો. કિં પ્રેં ટટાર થવું=વગર આશ્રયે પોતાના ગળ ઉપર ઉભા રહેવાય એવા થવું; શક્તિ આવવી; પુનરુજ્જીવ.

વન પ્રાપ્ત થવું; તેજ-જાગ્રત થવું. ટટાર ઉભા રહેવું=વગર. આશ્રયે સીધા ઉભા રહેવું; છાતી કાઢીને હોંશિયારીભેર-અક્કડ ઉભારેલું.

ટટ્ટી, સ્ત્રી વાંસની-જવલાંની ચીપોની સાદી; પડદો કે આંતરો કરવાને કામ આવે એ-વી રીતે વાંસ, સરકટ, બર, જવાસા, ઘાસ વગેરેને ગુંથીને બનાવેલું પતરા કે પાટિયા જેવું જે પડ તે. (૨) ભિંત ત-રીકે ભરેલાં જે કામડાં-જવળાં વગેરે તે; ઘાસ, છોટાં, કરાંડી વગેરેની ભિંત તે. (૩) વાળા, ચીપો, નેતર વગેરેની સળી-ઓનો પડદો તે; અંતરપટ; ખારી ખાર-ણામાં ભરવવાની ગુથેલી જળી; ચક. (૪) વીરણના વાળા અથવા જવાસાનો ચક. ઉનાળામાં ખારી ખારણાંમાં આવી ટટ્ટીઓ નાંખી તેને પાણી છંટાય છે કે જેથી ઠંડો પવન આવે. આડ; ભિંત; આંતરો; ધર વચ્ચે ટટ્ટી ભરી લો.

ટટ્ટું નં નાતું ઘોડું; બટ; નખળું ઘોડું; કિં-ગણું ઘોડું. કહેવું ટટ્ટું મારે તેણ કપે=ના-ના નમાજા ને ધમકાવ્યાથી મોડું અને બ-જવાન હોય એ પણ બીએ-ચરથર. (૨) ઉપાય; ધલાજ; ટટ્ટી;—એમાં મારું કંઈ ટટ્ટું ચાલે તેમ નથી (૩) ચલણ; દોર;—ધરમાં એવું ટટ્ટું ચાલે છે. હુમમણ ચાલવું; હીકકાક-રાહે રાહે થવું, બનવું, નીભવું તે. ટટ્ટું ચાલતા સાધારણ કામ ઉપરથી 'ટટ્ટું' એવું કહેવાય છે;—વેપાર વણજમાં કંઈ એવું ટટ્ટું ચાલતું નથી. સાધારણ રીતે કોઈ પણ કામકાજ ગડખડાવે જવું તે;—તે બિચારો ટુંકા પગારવાળો ને બ-ચરવાડ એટલે જેમ તેમ કરીને પોતાનું ટટ્ટું ચલાવે જાય છે. રગડગડ કામ ચાલવું તે. કામકાજ, ધંધો રોજગાર, વગસગ; બળ સિપારસ વગેરે માટે 'ટટ્ટું' ચાલવું

એમ કહેવાય છે.—આજકાલ એનું ટટું ચાલતું નથી.

ટટો, પું 'ટ' અક્ષર; ટકાર.

ટડપડ, સ્ત્રી (ટૅડપૅડ) બળ જોર કે સત્તા હોય નહિ અને ખાલી દોર તોરનો દેખાવ કરવો તે; ડકાંસ મારવી તે; શક્તિ વગર સામા થવાનું તે; ખોટી-ખાલી હોશિયારી કરવાનું તે; ગર્વ, અમલ, જોર બતાવવાનો યત્ન કરવો તે. (૨) ઉદ્ધતાઈ; છાક; ઉછાંછળાઈ; ખોટી ધાંધલ; અમલ બજવણી; દિમાક; જોરસોર. (૩) તાટીદ ઉતાવળ; સિતાખી; દોડધામ.—બહુ ટૅડપૅડ ના કરતો. ટડપડ કરવા જઈય તો મારી નાંખશે. ટૅડપૅડ.

ટડપડાટ, પું પ્રતીકાર; વારણ; અવરોધ; વિપક્ષતા. (૨) શેખી, ટૅડપડાટ; ઉદ્ધતાઈ; દમકસપણું; ખોટો અમલ ચલાવવો તે.

ટણક, વિં કહ્યા છતાં ચાતક ન લાગે એવો ઠોઠ. (૨) ભટકણ.

ટણકો, પું બહુ ખોટું લાગવું તે; ખૂબ લાગણી દુખાઈ ગઈનો ટેક ચઢવો તે; તીવ્ર લાગતી યત્ની તે; ખૂબ રીસ ચઢવી તે; ઝટકો, ચપકો. કિં પ્રં ટણકો લાગવો= મહેણા-ટાંણાને લીધે ક્રોધ ચઢવો-રીસ ચઢવી; ચપકો લાગવો; આગ ઉઠવી; દાઘ લાગવો. રીસ; ક્રોધ.—એમાં ટણકો શાનો લાગે છે?

ટણચ, સ્ત્રી એક જાતનો સાપ. તણુછ. પાતળો ને ટુંકો ઉડણસાપ. એમ કહેવાય છે કે બે ડાળીઓ સાથે વિંટાઈ ચરીરને વળ આપી એકદમ ડાળીઓ છોડી દઈ વળના જોરે ઉડે છે.

ટણિયો, પું ટણો.

ટણો, પું સ્ત્રીની જાતનેદ્રિયમાં કપાસિયા જેવડો કુમળી આમડીનો જે દાણો દેખાય છે તે; ખીલવો; મદનજન.

ટન, પું [સં. Ton] વજન, માપ, કે ભરતનું એક મોટું પ્રમાણ. જુદાં જુદાં જોખ માપમાં ટનનું જુદું જુદું પ્રમાણ ગણાય છે. ચોપન માણ વજન તે ટન.

ટપ, અં ઝટ લઈને ટપકું પડે તેવી રીતે; એક પછી એક ગળવું, ઉઝવું, વિંણવું, પડવું વગેરે ક્રિયાઓની ચાલુ ઝડપ દેખાડે છે.—ટપ ટપ પાણી ગળવા માંડ્યું; ટપ ટપ ઉચકી લીધું. ટપ ટપ ખોર પડ્યાં. (૨) એવો અવાજ થાય તેમ.—ટપ ટપ થવું=ટપકાં પડતાં હોય એવો અવાજ થયા કરવો. (૩) ઝટ; તાબડતોળ; તરત.—તારો બાપ કેમ મુઓ તો કહે કે, તાવ આવ્યો ને ટપ મુઓ. (૪) નાં પાતળાં પાટિયાંની નાની કોઠી; પીપ.—સાકરનું ટપ.

ટપકટપક, અં એક પછી એક ટપકાં પડ્યા કરે તેમ; ટપકાં પડ્યા કરવાં તે. કિં પ્રં ટપક ટપક થવું=એક પછી એક ટપકાં પડ્યા કરવાં; ગળવું; ચૂવું.

ટપકવું, કિં અં પ્રવાહી પદાર્થ દીપાર્થે ધીમે ધીમે નીચે પડવું; ગળવું; ચૂવું; ટપકે ટપકે ગળવું; દીપાને રૂપે ખરવું. (૨) છાપરામાંથી વરસાદના પાણીનું નીચે ગળવું; ચૂવું. (૩) ઓગળાને દીપાં દીપાં રૂપે વહીજવું.

ટપકાવવું, કિં સં ટપકે એમ કરવું; દીપાં પાડવાં. (૨) ટુંકાણમાં લખી લેવું; ઉપર ટપકે નોંધવું; ધ્યાનમાં રાખવાને નોંધી લેવું; નોંધ રૂપે લખી રાખવું.

ટપકિયું, નં ટપ દઈને મરણ થવું તે; જોત જોતામાં—થોડા વખતમાંજ મરણ થઈ જાય એવો એક રોગ; તરત મરણ નિપજવનારી મરડી; એવી જાતની મરડી અથવા વ્યાધિ કે જે થયા પછી ટપ-ઝટ મરણ થાય છે.—એને ટપકિયું આવે.

ટપકી, સ્ત્રી અપકું અને ગોળ નાનું બિંદુ; નાનો

ટપલો, પું. મોટી ટપલી. (૨) મહેણું; ટાણો; ટપો. (૩) તહોમત; ખટો; આળ; ખદ નામી; દોષ. કિં. પ્ર. ટપલો મારવો = ટાણો મારવો. ટપલો મૂકવો = આળ મૂકવું. ટપલાખાજી = ટપાટપી કરવી તે; એક ખીજને હાયથી હલકી ઝાપટ મારવી, મહેણું મારવાં અને મસ્કરીઠકાની ગમ્મત કરવી તે.

ટપવું, કિં. અં. ઉપર ચઢને જવું; વધવું; સારા કે ખોટા કામમાં ખીજના કરતાં વધારે સારા કે ખોટા થવું; ફૂદીજવું; ટપીજવું.

ટપસટપસ, જુ. ટપુશટપુશ.

ટપસિયાં, જુ. ટપુશિયાં.

ટપાટપ, સ્ત્રી. સામસામે મોટેથી સવાલ જવાબ થવા તે; ખેલચાલ; ટપાટપી; લડાલડી, રાઠવડવાડ :- તમારે ધણી ધણિયાણીને રોજ ઉઠીને આ શી ટપાટપ ? (૨) અં. ઉપરાઉપરી ટીપાં પડતાં હોય તેમ. (૩) ઝટપટ; તરત; ટપટપ. કિં. પ્ર. ટપાટપ કરવી = ખેલચાલ કરવી; લડીપડવું; ગરમાગરમ વાદવિવાદ ચલાવવો.

ટપાટપી, સ્ત્રી. ખેલચાલ; રાઠવડવાડ; લડાલડી; ટપાટપ. કિં. પ્ર. ટપાટપી કરવી = લડાલડી કરવી. વાદવિવાદ કરવો; તંત તાણવો. (૨) લાપોટઝાપોટ કરવી; ચઢા ઉતરી કરવી.

ટપારવું, કિં. અં. વારંવાર કહેવું. (૨) મારવું; ઠોકવું. જુ. ટપેરવું; મઠેરવું.

ટપાલ, સ્ત્રી. એક ઠેકાણેથી ખીજે ઠેકાણે કાગળપત્તરો પહોંચાડવાની વ્યવસ્થા તે; કાગ. (૨) કાગળપત્તરો પહોંચાડવા-વહેંચવાની વ્યવસ્થા કરનારા ખાતાની મારફતે પરદેશથી આવેલા કાગળો તે; ટપાલદ્વારા આવેલું જે કંઈ હોય તે. (૩) કાગળપત્તરનો કોયળો. દેશ પરદેશ સાથે ચાલતા વ્યવહારના કામકાજનું જે લખાણ

તે; ચીઠીચપાટી, કાગળપત્તર, પત્રવ્યવહાર વગેરે તે.

ટપાલી, પું. ટપાલવાળો; ટપાલમાં આવેલા કાગળો વહેંચનારો; કાસદ; એક ગામથી ખીજે ગામ કાગળપત્તરો લઈ જનારો.

ટપાવવું, કિં. અં. ખીજથી સરસ થવું; ટપીજવું.

ટપીજવું, કિં. અં. ખીજથી સરસ થવું; સારા ખોટા ગુણ કે કાર્યમાં સામાના કરતાં વધારે આગળ પડતા હોવું; વધીજવું; ફૂદીજવું; છલંગ મારવી; ઉપર ચઢને જતા રહેવું :- છોકરો તમને ટપીજાય એવો છે.

ટપુશટપુશ, અં. ટપ ટપ અથડાઈ અવાજ કરે એમ; ધીરેધીરે; ઝોલાં ખાઈ ખાઈને; અવાજ યાય અને ધસરડાતું ધીરું ચાલતું હોય તેમ. (૨) ખરા વગરના ફાટયા તૂટયા બેડા પરાણે પગે ધસડાતા ને પગલેપગલે ટપ પટ પાનીએ અફળાતા રહે એમ ચાલવું તે :- આમ ટપુશટપુશ કરતા ક્યારે પહોંચશે ? (૩) ટપલી મરાતી જાય અને કાર્ય થતું જાય તેમ; હલકેથી અવાજ થતો જાય તેમ ફૂટવું તે :- ત્યારનો શું ટપુશટપુશ કરે છે ઝટ લઈને પાર લાવને ?

ટપુશિયાં, નં. ફાટયાં તૂટયાં ખરા વગરનાં ધસરડતાં ખેંચવાં પડે એવાં ખાસડાં; ટપુશટપુશ યાય એવાં ખાસડાં; જે પહેરીને ઝપાટાખંધ ચલાય નહિ એવાં ખાસડાં તે. (૨) અનાજ વગેરે ઝાડકતાં સુપડાને આગલે ભાગે આવતી ધૂળ ઉડાડી મૂકવાને જે ઝાડકો-ટપલી મારીને તરછોડ દેવામાં આવે છે તે.

ટપેરવું, કિં. અં. ટપલાથી મઠેરવું; ઘાટ લાવવાને માટે હલકે હાયે ટીપવું હાંદલાં ફોડીઓ વગેરેને. (૨) ટપલીથી મારવું; ઠોકવું; ઠકુખવું. (૩) ભોગવવું.

ટપોટપ, અં એક પછી એક ટપટપ થતું હોય તેમ; ઉપરાઉપરી; એક પછી એક ઝટપટ; ટપટપ; તરત એક પછી એક એમ:-વાધ ઉપર આવશે એમ સમજી વાંદરાં ટપોટપ નીચે ફૂટીપડ્યાં.

ટપ્પ, અં ટપ; ઝટ લઇને; ટપ એવા અવાજ સાથે ઝટ:-ઉની ઉની રોટલી તેણે પકડી ન પકડીને ટપ્પ દબને નીચે નાંખી દીધી.

ટપ્પો, પું રસ્તો કાપવામાં અમુક લંબાણુનો આંતરો તે; છેદું; અંતર; લંબાણુ પટ. (પથ):-ક થી ખ લગીનો ટપ્પો કઠણ છે. (૨) ઘણા લાંબા માર્ગમાં અમુક અમુક અંતરે પડતા વિસામા તે; મુકામ; સ્થાન; મળલ:-પહેલા ટપ્પા ઉપર તો કંઈ પણ ખાવાપીવાનું મળ્યું નહિ પણ ખીજે ટપ્પે આ પાણી મળતાં તેનો લાભ લીધો. (૩) ગાયનમાંનો ઉચલો અને વિરામ લઈ ઉલટાવવાની ટુકોનો ક્રમ તે; ગાયનનો એક પ્રકાર:-ધ્રુપદ, ખ્યાલ, ટપ્પા વગેરે. (૪) સામે ચોકનો ચોઢવો તે; મહેણા-ટાણા રૂપ બોલ; છક્ક; ચોકનો; ચાળખો:-સાસુને વહુએ સારો ટપ્પો માર્યો.

ટપ્પાટોચ, વિં ભરપુર; છલકાઈ જાય તે પ્રમાણે ભરેલું:-ગોળા ટપ્પાટોચ ભરી છે. ટપ્પારો, પું ઘરગણ સરસામાન. (૨) અચો; ધચુંબલો.

ટપ્પુકડિયું, નં ધીમાં કાલવેલો જલેળી કે લાડનો ભુકો; કેલ. શુજરાતના ગોળા પ્રાણણો કરે છે. (૨) નાળુક; નાનું; દિંગણું.

ટપ્પુડી, સ્ત્રીં નાની બેદા ઘાટની લોટી; કસલી. (૨) નાની નાળુક દિંગણી સ્ત્રી-હોકરી; ટપ્પુકરી.

ટપ્પો, પું પાનામાં પાડેલો દાંડિયો; કિના-

રીઓ તરફની ખાલી જગા. (૨) જુના હસ્તલિખિત ગ્રંથોનાં પાનામાં જે તળે ઉપર હાંસિયામાં લખેલી ટીકા હોય છે તે; વચમાં અસલ લેખ ને આગળ પાછળ લખેલો જે તાત્પર્યાર્થ તે; ટીકા; ભાષાન્તર. ?

ટમટમણું, કિં અં પડું પડું થઈ રહેલું; વરસાદ આવવાની તૈયારી થઈ રહી હોય એમ વાદળનું ઘેરાઈ જીણું જીણું ફેરે ટપકી રહેલું; મુસળધાર વરસાદ પડતા પહેલાં વાદળોનું પાણીની ભરપુરતાને લીધે ટપક ટપક થઈ રહેલું; નીતરી રહેલું તે; ઝઝૂમી રહેલું; તૂટીપડે એમ થઈ રહેલું:-વરસાદ ટમટમી રહ્યો છે. (૨) આતુરતાથી કોઈ વસ્તુ ઉપર ઝઝૂમી રહેલું; આશાભેર જોયા કરવું; ઉપર ને ઉપર ફર્યા-રહ્યા કરવું; વિંટલાયા કરવું; બણબણ કરવું; વાટ જોઈ આતુર થઈ રહેલું:-એ તો બિચારો ક્યારનો ટમટમી રહ્યો છે.

ટમટમાટ, પું ટમટમ થઈ રહેલું તે; ઉપરને ઉપર ઝઝૂમી રહેલું તે; આશામાં ને આશામાં તલપી રહેલું તે. (૨) ટમટમ એવા અવાજનું થઈ રહેલું. (૩) ઉતાવળ; ત્વરા. ટદલો, પું ધક્કો; ટોલો; હડસેલો; ચોટ. (૨) ફેરો; આંટો; વાયદો.

ટવળણું, કિં અં ટળવળણું; આશા ને આતુરતાથી વલવલણું; ઝંખણું; ગંડમથલ કરવી; તલસણું. (૨) રિખાણું; પીડાણું; હેરાન થણું:-છોકરાં ભૂખે ટવળે છે,

ટરપેનટાર્ઝન, નં [અં. Turpentine] એક જાતનાં ઝાડોના શુદ્ધરમાંથી દારૂની માફક ગાળીને કાઢેલું તેલ. આટલાંટિક મહાસાગરમાંના કેટલાક ટાપુઓ અને અમેરિકાનાં જંગલોમાં ટરપેનન નામનાં ઝાડો પુષ્કળ ઉગે છે. ખજૂરાનાં ઝાડને છેદીને જેમ તાડી કાઢવામાં આવે છે તેમ આ ઝાડોને છેદી દોચકાં બાંધી

તેમાંથી નીકળતો રસ ઝીલી લેવામાં આવે છે. આ રસ દરી જઈને ગુંદર થાય છે. એ ગુંદરને સળગી ઉઠે નહિ એવી બહુ સંભાળ ભરેલી બઢીમાં પાણી નાંખીને ઉકાળતાં ગ્યાસ-વરાળરૂપ ટરપેનટાઈન છુટું પડે છે. આ તેલ વારનિશના રંગોળનાવવામાં અને દવા વગેરેમાં કામ આવે છે. આપણે અહિં વાયુનાં દરદો ઉપર તે ચોળવાના ઔષધ તરીકે વપરાય છે.

ટશિયો, પું ૦ ભોંક, ઉઝરડો કે દબાણની દાટ-માંથી લોહીના ટીપાનું બહાર આવવું-લોહીનું બહાર ધસી આવવું તે; ટસર; ધાંગો; છાંટો; ટીપું. (૨) તરક; ચીરો; કાવ; છેદ.

ટસ, સ્ત્રી ૦ બાણુ; કોર; પ્રાંત. (૨) મીટ; સરત; આંતમેષ દષ્ટિ બાંધવી તે:-તે કેવો એક ટસે જોઈ રહ્યો છે. એક ટસે ને ટસે=એક સરખી અભિમેષ દષ્ટિએ.

ટસટસ, અં ૦ ચુસાતાં થતો એવો અવાજ. (૨) ટગરટગર.

ટસટસવું, કિં ૦ અં ૦ ઝપાટે ખેંચાતાં-ચુસાતાં અવાજ સાથે તથાવું; ચુસાવું; ટીપેટીપું તથાધને જવું. (૨) ગદ્ગદ થઈ જવું; ઢીલું અને પોચું પોચું થઈ જવું. (૩) તંગ થઈ જવું; કચકચવું; કાકુંકાકું થઈ રહેવું. ચસચસવું.

ટસટસાટ, અં ૦ ચસચસાટ; કંઈ પણ પડ્યું રહે નહિ એમ; તમામ ચુસાઈ જાય તેમ.

ટસટસાવવું, કિં ૦ સં ૦ ચસચસાવવું; ખેંચીને તમામ લઈ લેવું.

ટસર, સ્ત્રી ૦ જોરથી સપાટી ઉપર ધસી આવેલી લોહી-રસો વગેરે પ્રવાહીની રેખા; સપાટી ઉપર દેખાય તેમ બહાર આવેલી લોહીની ધાર; છાંટો; ટશિયો. (૨) રેખા; ખુણો; આંખમાં દેખાતી ઝીણી લાલ રંગ.

ઉં ૦ રૂપાળી ટસરો રાતડી. અહાનંદ. આંખના ખુણા-ખાણુ.

ટસંજા, સ્ત્રી ૦ સંધ્યાકાળ; સમીસાંજ.

ટહકારો, પું ૦ દુઃખને લીધે થાકી જતાં ફેફસાંમાંથી શ્વાસોચ્છવાસ દરમિયાન થતો જે થાકલાનો અવાજ તે; દુઃખનો ઉદ્ગાર; અશક્તિ અથવા દુઃખને લીધે શ્વાસ લેતાં ને મૂકતાં એની મેળેજ થઈ જતો ઉહ-કારો. (૨) ટહુકવું તે; ટહુકો.

ટહલ, સ્ત્રી ૦ ટહેલ.

ટહાડ, ટાડ, ટાદ.

ટહાડું, વિં ૦ ઠંડું; શીતળ; ગરમ નહિ એવું; અનુષ્ણ; ટાહું. (૨) વાસી:-ટહાડું ખાવું. (૩) મંદ; ધીરું; નહિ ઉતાવળું; શાંત; ધીમું; નહિ ગરમ:-કામમાં ટહાડું; સ્વભાવે ટહાડું.

ટહુકડો, પું ૦ કોયલનો લાંબો સાદ; લલકાર; ટહુકો; ટોકો. (૨) મોરનો લાંબાધને નીકળેલો અવાજ; કેકા.

ટહુકવું, કિં ૦ અં ૦ કોયલ અને મોરનું તાણી-લાંબાવીને બોલવું; મોર કોયલનું બોલવું; મયૂરે ચમ્દ કરવો. ઉં ૦ ટહુકે કોયલડી ને મોર ને.

ટહુકાર, પું ૦ ટહુ એવો અવાજ તે; ટહુકો; ટહુ એમ કરવું તે. ઉં ૦ મોરોના ટહુકાર શાંત પડતા સ્થાન છે કે કહિં. સી. હ.

ટહુકો, પું ૦ ટહુકવું તે; ટોકો, ટાહુકો; મોર અને કોયલનું લહેકાવીને લાંબા સુરે બોલવું તે; એક એકવારનું મોર કોયલનું ટહુકવું તે. ઉં ૦ વનમાં કોયલડી ટહુકા કરેરે. (૨) ચાલતી વાતમાં હાજિયો પૂરવો તે; ટેકો; હુકાગે. (૩) પૂરવણી; પૂરતી; વધારો; મરચું મીઠું બભરાવવું તે; બહતી કરવી તે; ટેકો-ઉત્તેજન આપવું તે. લહેકો; ધુમાવી-તાણીને ખૂબ બોલવું તે.

ટહેલ, સ્ત્રી ૦ (ટેલ) વસ્તીને બોધદાયક

૧૮૭૨૩ * ચીમનસાગર ૫ ગાગદાસ પ્રથમ

શુભસાતી સપ્તરિં ૦ પરિષદ

સુભાષિત સંભળાવીને ભીખ માગવી તે; ધર્મ, નીતિ ને વ્યાવહારિક સલનાં દુચકાં ગાઈ વસ્તીને પ્રબોધવી અને તેના બદલામાં તેઓ જે કંઈ આપે તે દાન લેવું એવી એક ભીખની પ્રબોધક રીત (૨) સુભાષિત લલકારતા લલકારતા વસ્તી વચ્ચે આમ તેમ ફરવું, ફેરા આંટા મારવા તે; ટેલ; ટહલ કિં પ્રં ટહેલ નાંખવી=સુભાષિત સંભળાવવાં; સુભાષિત સંભળાવી ભીખ માગવી. (૨) ફેરા આંટા ખાવા; એક બાબત સિદ્ધ કરવાને તેની પાછળ પગ તોડવા.:-રોજ ટહેલ નાંખ્યા કરો એટલે અમારે ઝખ મારીને તમારું કામ કરવું પડે.

ટહેલવું, કિં અં ડોલતા ડોલતા ને ગાતા કે વિચાર કરતા કરતા આમ તેમ ધીરે ધીરે ફેરાઆંટા મારવા; આમ તેમ ફેરાઆંટા ખાવા; અમુક મર્યાદાવાળા ભાગ-વિસ્તારમાં ખુશાલ અંતઃકરણે આમ તેમ ફર્યા કરવું; ઘરમાં, ખંડમાં કે શેરીમાં આમ તેમ આંટા મારવા.

ટહેલિયો, પું ટહેલ નાંખનારો; ટહેલનાંખીને ભીખ માગનારો બ્રાહ્મણ. (૨) વગર નોંતરે-માગીને મેળવેલા નોંતરમાં જમનારો; જ્યાં જમણુ હોય ત્યાં જઈ નોંતરું માગી લઈ જમનારો બ્રાહ્મણ; ઘોલ્લેયો બ્રાહ્મણ; જમણુવારમાં પહેલેયા નહિ નોંતરાયેલો પણ જમતી વખતે જમવાને તૈયાર થઈ આવેલો ને નોંતરું માગી લઈ જમવાનો ધંધોજ લઈ એડેલો હોય એવો બ્રાહ્મણ.:-પાંચ ટહેલિયા આવ્યા છે તેને જમાડો, હશે પરમાર્થ છે. ઉં ટહેલિયા ભટની ટહેલ છે, દાનારને મન સહેલ છે. ટળવળવું, કિં અં ભૂખ અથવા દુઃખથી તરફડિયાં મારવાં; ખાવાપીવાને અથવા છવવાને વળખાં મારવાં; તરફડવું; વલવ.

લવું; આમ તેમ બાયોડિયાં મારવાં; ફાંફાં મારવાં. (૨) ભૂખ અથવા દુઃખથી રિખાવું; પીડાવું; પિલાવું; હેરાન થવું; દુઃખ ભોગવવું; સંતાપ સહન કરવો. ઉં બાળક ભૂખે ટળવળે. (૩) સંતાપ કર્યા કરવો; ઝૂરીમરવું; ઝંખવું; વટવટવું. આતુર રહ્યા કરવું, ઉં પ્રેમ માટે પ્રાણી ટળવળે. ટળવળાટ, પું ટળવળવું તે; આમ તેમ વળખાં મારવાં તે; ફાંફાં; બાયોડિયાં. (૨) વલોપાત, કકલાણુ; ઝૂરણુ; ઝંખના; વલવલાટ. (૩) શોક; સંતાપ; ચિંતા; અફસોસ.

ટળવું, કિં અં વટવું; દૂર થવું; આધું જવું; જતું રહેવું. (૨) તિરસ્કારથી ખસવું; દીસ્તા રહેવું. (૩) મટવું; સારું થવું; દરદ-પીડા જવી; ફેર પડવો. (૪) જવું. છૂટવું; મુક્તથવું.:-એ અહિંથી ટળ્યો. પીડાટળી. અણુગમો તિરસ્કાર અને અભાવ દેખાડે છે.

ટળાહું, નં તલાટીનું કામ તે.

ટળીજવું, કિં અં નાશથવો; જતું રહેવું; મટીજવું.:-હવે એ દુઃખ ટળીગયું.

ટંક, પું [સં. ટંકક=ટકો] છાપ મારેલો-ટાંકેલો સિકકો; રૂપિયો. ઉં ન આણુશો મનમાં આશંક; તમ આવ્યા પામ્યા લખ ટંક. પ્રેમાનંદ. (૨) વેળા; વખત; વાર; અમુક એક એક વખતનું જે કાર્ય તે લોજન-દોહન વગેરે.:-એ ટંક જમવાના બાર આના. હવે તો ગાય એક ટંક દેછે. (૩) અં એકજ વાર, એક ચોકસ વખતપરજ એમ.:-એક ટંક ખાવું સંસારી મહેનતુ માણસને પાલવે નહિ. એકકે ફેરે; એક જ વખતે; એક તડકે.:-તે એક ટકે દોઢ શેર અન્ન ખાય છે.

ટંકણુખાર, પું [સં ટંક-ક્ષાર] ધાતુ વગેરેને ટાંકી-ગાળી નાંખે એવો એક જ.

તનો ખાર, ક્ષાર-મીઠું. આ ખાર ધાતુઓ ગાળવામાં કામ આવે છે. Borax. ઉંમ્રીતિ એવી કીજીએ, કે જેવો ટંકણુખાર, આપ જળે પર રીઝવે, ને ભાગ્યાં સાંધે હાડ. હિમાલયની પેલી તરફનાં સરોવરો જે ટિમેટના ચંગનાય અને ખીજ ભાગોમાં આવેલાં છે તેના પાણીનું આખીભવન થઈ ટંકણુખાર બને છે. કાસ્મીરની દક્ષિણે અને પંજાબમાં તે ખાણોમાંથી પણ મળી આવે છે. કેટલેક ઢેકાણે તે શુદ્ધ મળી આવે છે અને કેટલેક ઢેકાણે ખીજ દ્વારા સાથે બજેલો મળી આવે છે. એને શુદ્ધ કરવાની રીતો સહેલી છે. આગળ ટિમેટમાંથી આવતો ટંકણુખાર વિલાયત જતો પાણી દ્વારા બનાવટી ટંકણુખાર બનાવવામાં આવેલો હોવાથી તે ઝાઝો પરદેશ જતો નથી. દિંદુસ્તાનમાં તેનો પુષ્કળ ઉપયોગ થાય છે. ધાતુઓ ગાળવામાં અને ઔષધોમાં તે ખૂબ વપરાય છે.

ટંકશાળ, [સં. ટંકશાળા] ધાતુનાં ગતતાં ઉપર ટાંકણું કોષ્ટીને ગિદ્દન કે આકૃતિ પાડવાનું કારખાનું; સોના રૂપા અને તાંબા વગેરે ધાતુઓના ચલામી સિક્કા પાડવાનું કારખાનું. આખું કારખાનું સરકાર ચોનાના તાગામાં રાખી ચલાવે છે અને તેમાં જેવાં ટાંકણાંથી જેવા સિક્કા પાડવામાં આવે છે તેવા સિક્કા ખીજને પાડવા દેવામાં આવતા નથી. શુદ્ધર સાદિત્યનો વળણીતો વેદાંતી કવિ અગ્તા અમદાવાદની ટંકશાળનો વડો હતો.

ટંકશાળી, પુ. ટંકશાળનો વડો; ટંકશાળ-વાળો; ટંકશાળનો અમલદાર.

ટંકાર, પુ. [સં.] ધનુષની પળુછના તરછોડનો અવાજ તે; ધનુષની દોરી-ગુણ તાણીને ગ્રહી દેવાથી થતો જે યજ્ઞકારનો ધ્વનિ તે. (૨) વગમની લેવાડી ગગવનારો-શબ્દો

સાવધાન થવાની સૂચના આપનારો હયિ-યારોનો જે ખણખણાટ-અવાજ તે. (૩) ઉપોદ્ધાત; પ્રસ્તાવના; ચેતવણી; સૂચના; પગરણ. ઉં ટંકાર ધ્વનિ આર્યનાં ચરિતની પ્રસ્તાવનાના સમો. કીધો ધનુપતણો ટંકાર. ગીરધર. (૪) વિસ્મય. ઝણુટકાર; પણુછનો શબ્દ. મનમાં ત્રિણાચુટા ઉપજવે એવો અવાજ તે.

ટંકાવણું, કિં સં ટાંકણાથી ખણાવણું; ધાતુ અને પત્થર વગેરે ઉપર વેલણુટ્ટા, અક્ષર, ભાત કે ખાડાંમયા પડાવવા; લીસું હોય તેને ખડખડું કરાવણું.:-ધંટી ટંકાવવી. વિંટીપર તમારું નામ ટંકાવો. ટાંકણાથી ટાંકવું. (૨) ટાંકા મરાવવા; સોય દોરાથી ટાંકા મારી ચોંટાડાવણું; ખારીક પણ મજબુત ટાંકાથી સંધાવી જોડીદેવું:-ખોરિયું ટંકાવણું. (૩) નોંધાવણું; અક્ષરે ટુંકામાં લખાવણું.:-જે ખરચ ધાય તે તરતજ મળે માટે જરા ટંકાવતા જાણે. ટપકાવરાવણું.

ટંકિત, વિં [સં] ટાંકેલું; ખણેલું; આંકિત; ગિદ્દિત; કોરેલું.

ટંકેટંક, અં એક એકસ વખતથી ખીજ એકસ વખત લગી; એક વખતથી ખીજ વખત સુધી એમ. (જમવા કરવાના નિયમિત વખત હોય છે તેવા એકથી ખીજ વખત લગી એમ.):-મહારાજ આજ સારી રીતે જમ્યા એટલે કાલ ટંકેટંક જમવાના. ફેરે ફેરે; હરવખત; યોગ્ય વખતેજ; એક એક ફેરે.:-ટંકેટંક સરણું હૃદય નીકળે છે. (૨) ટાંકેટાંક; ગોં લગી; બરપુર બરેલું હોય તેમ; છલાછલ; ટંકેટંક.

ટંકેટંક, અં ટંકેટંક; વખતસર; નિર્મિત વખત લગી. (૨) છલાછલ; બરપુર; કિનારી-કાના લગી બરપુર હોય તેમ. (૩) વારોવાગ; વખતોવખત.

ટંગ, પું ટંગો; ટાંટિયો; પગ:-એકટંગ.=
એક પગવાળો-લંગડો.

ટંગડી, સ્ત્રી પગનાં ટેકા જેવાં હાડકાનો જે ભાગ તે; પગથી ઘુંટણ લગીનો જે લાંબો અવધવ તે; નળા અને સાયળનો લાંબાં હાડકાંવાળો જે પગ તે; પગ; ચરણ. (૨) પગના નળા ઢંકાય એવું સિવેલું ક-મ્મરની નીચે પહેરવાનું વસ્ત્ર તે; સુંથણી; લેધી; ચોરણી. ૩૦ પ્ર૦ ટંગડી ઝાલવી= નાસી જાય છટકી જાય નહિ તેમ પગેથી પકડવું.

ટંગાણું, ક્રિ० અ० અદ્ધર રહેવું; લખડવું; લ-ટકીરહેવું; ઝૂલીરહેવું; વચગાળે લખડતા રહેવું:-તે ડાળે ટંગાયો. (૨) ક્રિ० સ० લટકાવવું; લખડાવવું; ચોઢવું; ઝૂલવું રહે એમ મૂકવું:-તેણે ભિંતે છબિઓ ટંગાવી. તે મોતી ટંગાવે છે, વગેરે. (૩) ફાંસી દેવું; લખડાવીને મારી નાંખવું; ઉંચે ખાંધવું. એને ફાંસી ટંગાવ્યો. એને કોણ ઉંચે ટંગાવે છે. (૪) આશ્રિત થઈ રહેવું; કોષને આધારે હોવું. એનો સંસાર મોટા ભાઈની કમાઈ ઉપર ટંગાઈ રહેલો છે.

ટંગાખોર, વિ० જ્યાં ત્યાંથી ટંગો કરે એવું; લડકણું; કનિયાખોર.

ટંગો, પું કનિયો; લડાઈ; અણુખનાવ; તક-રા; ખોલાખોલ.

ટંગર, વિ० મોટું.

ટંગેલ, વિ० મોટું; ખડુ ઉંચું. શઢ-ધ્વજના દંડ જેવું લાંબું અને ઉંચું તે:-આવી ઉંચી ટંગેલ ખુરસી શા કામની ? ઉંચો ટંગેલ.

ટંગેલ, પું વડાણ ઉપરનો મુખ્ય ખલાસી તે; મુકાની; સારંગ.

ટાઉટાઉ, અ० ટુ ટુ એવો અવાજ બતાવે છે: બસ બસ કરતા કાનને ફેડી નાંખતા ફરતાના ધાંધાટનો ભાવ રાખે છે; ખડુ બડવાદ કરવો તે:-અમસ્તો શા માટે ડ્યા-

રનો ટાઉટાઉ કર્યા કરે છે.

ટાઇપ, ન० [અં. Type] ઉપસેલા અવ-ળા અક્ષરનું ખીણું; છાપવા માટે જુદા જુદા અક્ષરોના જે સીસાના ખીલાઓ તે; છાપવાના અક્ષરનો સિક્કો; છાપ.

ટાઇપરાઈટર, ન० [અં.] તમામ અક્ષરોનાં ખીલાંનું એક એવી ગોઠવણીવાળું યંત્ર કે જેથી માણસ હાથે લખતો હોય તેમ દરેક ખીલા ઉપર આંગળીઓ દાખીને લખ-તો હોય તેમ કાગળ ઉપર છાપી શકે. હાથે લખવા જેટલીજ ઝડપથી આ યંત્ર ચલાવી કારકુનો ઓફિસોના પત્રવ્યવ-હાર વગેરેનાં લખાણો કાગળ ઉપર જેમ જોઈએ તેમ છાપી શકે છે. ગમે તેવા સારા ને સ્પષ્ટ હસ્તાક્ષર કરતાં પણ આ છાપેલું લખાણ વાંચવામાં સરલ ને સુગમ થઈ પડે છે.

ટાંકણું, ન० ટાંકણું; ટાંકવાનું ઓળખ: છીણી અણીવાળા ખીલા જેવું પત્થર ટાંકવાનું વિંઝણું. (૨) ટાણું; પ્રસંગ; અવસર; સંધિ-જોગ; લાગ:-સારું ટાંકણું નથી. ટાંકણે કામ થાય.

ટાંકર, સ્ત્રી ટકોરી; રણકો યાય એવો જે ટક્કરનો આઘાત તે; ઠોકર:-માથામાં ટાંકર મારી.

ટાંકરડી, સ્ત્રી આંગળી વાળીને તેના વેઢાના હાડકાથી હાંદલા માથા કે અવાજ યાય એવા પાત્ર ઉપર જે હલકો આઘાત કરવો તે; ઠોકર. (૨) ટકોરી મરાય અને ટકોરી મારતાં ખડખડે એવી કઠણ રણકી જમીન તે.

ટાયકટુચક, વિ० ટાપટીપ કરાય એટલું; ઉપર ટપકે ચાલી શકે એટલું; થોડું ઘણું ન ચાલે જોઈએ એટલું; ફાલતું; પરચુ-રણ; કામ પુરતું. ઘરેણું, સરસામાન વગેરે માટે વપરાય છે. જે કંઈ ટાયકટુચક

(ધરેણું) જોઈએ તે એની ગરીબ રાંડી-
રાંડ માએ કર્યું. ચોર જે કંઈ ટાયકટુ-
ચક હાથ આપ્યું તે લઈને નાસી ગયો
પકડાયો નહિ.

ટાયકો, પું. તડિંગ લઈને વાગે અને ટય
જેવો અવાજ કરે તે ટાયકો; હાથ પગની
આંગળીઓના સાંધાને ખેંચતાં કે મરો-
ડતાં જે અવાજ થાય છે તે ટાયકો:-
ટાયકા ફેડવા. અથવા વગાડવા એમ કહે-
વાય છે. (૨) લખોટી જેવા લાકડાના
મણકાનું ઘોડિયે-પાલણે લટકાવવાનું તે-
મજ છોકરાંને રમવાનું ઝુમખું. લાકડાના
ગોળ મણકાનું રમકડું. (૩) વૃષણ; અંડ;
ગોળી. (૪) મહેણાટાણાની કડવા વચ-
નની જે તીખી લાગણી થવી તે; ટેકની
રીસ ચઢવી તે; મનમાં સ્વાભિમાન પૂર્વક
ખોટું લાગવું તે; ખૂબ રીસ ચઢવી તે:-
તમને શાનો ટાયકો લાગે છે ?

ટાયમ, સ્ત્રી. ધટ; ખોટ; ઝોછ.

ટાટ, સ્ત્રી. શણ અથવા રેસાના વણાટનું જડું
કપડું; ગુણપાટ. (૨) મોટી છછરી થાળી;
તાસક જેવો થાળો તે. (૩) વિ. અક્કડ;
દાખીને આંખળીને કે મરડી ચઢાવીને સ-
ખત કરેલું હોય એવું; સક્કસ; સજડ;
કડણ; કડક:-ખારણું ટાટ થઈ ગયું છે.
સાંકળ ટાટ છે. કમાન ટાટ થઈ જાય
એવી કુંચી આપશોમાં. (૪) મત્ત; ચક-
ચર; ખૂબ ચઢેલ; કેફના ખૂબ જોરમાં-
રંગમાં હોય એવું:-માઘ સાહેબ લાલ-
પાણીથી ટાટ થયેલા છે. (૫) જેને લાજ
આપણી કે લોકની દરકાર ન હોય એવો;
ખેશરમ; નિર્લજ:-એને શું ? એ તો
નાજોટાટ છે.

ટાટપટી, સ્ત્રી. જડું સુતળીનું કપડું.

ટાટણું, ન. વાસણ; હામ. ક્રિ. પ્ર. ટાટણું
કરવું-જોડા વાસણ ગાંજવાં.

ટાટણું, ન. ટાયકું; નખળું ઘોડું.

ટાટિયાં, ન. વાંસના સળિયાનાં છાટિયાં-ફલક
તે; કામડાનાં ખારણાં; અંતરપટ. (૨)
ગાડામાં સાલિયા આગળ વાંસની ચીપોના
કકડા સજડાસજડ મૂકી-ગોઠવીને ખના-
વેલી જે આડ તે; આંતરો.

ટાટી, સ્ત્રી. ટટી.

ટાટું, ન. દર્ભની સળીઓનું આસનિયું; ધા-
સનું આસનિયું. (૨) કામડાં વગેરેની
ચીપો ગુંથીને ખનાવેલી નાની સાદડી.
(૩) વાંસ, કામડાં વગેરેની બિંત, આંત-
રો તે; ફડેતાળ. સાંઠા અથવા સાંઠા જેવી
સીધી સોટીઓ વગેરેને સાથેસાથે બાંધીને
ખતાવેલો જે અંતરપટ તે. (૪) કામડાનું
સાદડું-ખારણું; ઝાંપો. (૫) ધાસની
બિંતોનું ઝુંપડું. ધાસ લાકડાં સળીઓ
અથવા વાંસને એક બીજા સાથે જોડી
દઈને ખનાવેલી આડ. ક્રિ. પ્ર. ટાટું
ભરવું=આંતરો ભરી લેવો. નાનું ઝુંપડું
ઉભું કરવું.

ટાઢ, સ્ત્રી. [સં. શીતાર્ત] વાતાવરણમાંની
ગરમી ઓછી થઈ જતાં શરીરને જે ઠં-
ડકની અસર લાગે છે તે; શીતાર્તતા;
ઠંડી; રૂધિરની ગરમી એકદમ ઘટી જઈ
શરીરને જે કણકણી ચઢી આવે છે તે;
એક જતનો તાવ આવતા પહેલાં શરી-
રમાં જે ઠંડી અસર ઉત્પન્ન થઈ એક
પછી એક કંપારીઓની વેળ-મોજા આવે
છે તે; શીતતા; શૈથ; હિમાળતા. ક્રિ. પ્ર.
ટાઢ આવવી=ઠંડક લાગતી હોય એવી
અસર થવી; મેલોરિયા નામના તાવની
કણકણી આવવી. (૨) કંટાળો-કંપારી
આવવી; નહિ ગમવું; અરુચિ, નાપસંદગી
:-કામ કરવાની વાત નીકળી કે એને
ટાઢ આવે છે; ટાઢ વાવી; ટાઢચઢવી=
અણુગમો થવો. દુઃખ લાગવું. ટાઢ ૫-

ડવી=હવામાંની ઉષ્ણતા બહુ ઉતરી જઈ
હંડી લાગવા માંડવી. ૩૦ પ્ર૦ ટાઢતડકો=
સુખદુઃખ; સમય સમયની સારી માડી
અસરો તે.-કુંવરે કંઈ ટાઢતડકો જોયો
છે? ટાઢ ફેરા મારે=ટાઢવાઈ શકે નહિ
એવું ધિંગું ઘટ-જળરું હોય તે.-કા-
શ્મીરી શાલ ઓઢી એટલે ટાઢ ફેરામારે=
અર્થાત્ ટાઢતું કંઈ ચાલે નહિ. કહે-
ટાઢ જય રૂવે ને આદત જય મુવે.
ટાઢ ટાઢ કરીએ નહિ ને ટાઢનાં માર્યાં
મરીએ નહિ. ટાઢ વાય સહુને ને ટાઢ ન
વાય વહુને.

ટાઢક, સ્ત્રી૦ ટાઢુ લાગવું તે; ટાઢી અસર તે;
શીતળતા-હંડક. (૨) પાણીના અંશથી જે
હંડી લાગવી તે. (૩) નિરાંત; શાંતિ તે;
મન વગેરેને જે સંતોષ વળવો તે; સં-
તોષ; શાતા; અનુદ્વેગતા; મનસ્તાપનું શ-
મન તે. ક્રિ૦ પ્ર૦ ટાઢક કરવી=હંડાં ને
પરિપોષક દ્રવ્યથી તપેલા રૂધિરનું તર્પણ
કરવું તે; ગરમીના રોગ ઉપર શીતવીર્ય
ઔષધ ખવરાવવાં-પાવાં તે.(૨) મનસ્તાપ
રહે નહિ એમ ધનાદિકનો સંગ્રહ કરી
નિરાંત કરવી. ટાઢક વળવી=અગન શમવી,
ચિંતા મટવી ને નિરાંત થવી તે.

ટાઢકિયું, ન૦ હંડક ઉત્પન્ન કરે એવું ભીતું
લુગડું; ટાઢક કરે એવી વસ્તુ તે. ઉનાળાને
દિવસે શરીરે હંડક રહેવાને માટે લોકો જે
ભીનો લુગડાનો કકડો ઓઢે છે તે. (૨)
ગાળા કે લોટામાંનું પાણી હંડુ રહે તે
માટે તેની ઉપર જે ભીતું લુગડું વિંટા-
ળવામાં આવે છે તે; ઉદેચ.

ટાઢા, પું૦ ડામ. જેમ તપાવેલા લોઢાના શ-
રીર ઉપર ગરમ ડામ દેવાય છે તેમ અ-
ત્યંત હંડા લોઢાના પણ ડામ દેવામાં આવે
છે. જેમ ગરમી તવ્યાને બાળે છે તેમ
અનિ ટાઢક પશુ બાળે છે અને એ જે

અત્યંત ટાઢાના ડામ તે ટાઢા કહેવાય છે.
(૨) મર્મ વચનના જે ચપકા દેવા તે;
હંડાં પણ અંદરથી બાળી મૂકે એવાં જે
વચન, મહેણાં તે. ક્રિ૦ પ્ર૦ ટાઢા દેવા=
મર્મનાં મહેણાં મારવાં. ‘ ટાઢો ’ તું બ.
વ. આ શબ્દ બહુ વચને વપરાય છે.

ટાઢિયોતાવ, પું૦ રોજ, એકાંતરે કે ચોથે
દિવસે નિયમિત વખતે ટાઢ વાઢને આવતો
તાવ તે; શીતજ્વર; મેલેરિયાનો તાવ.(૨)
જોધનેજ કંટાળો-કણકણી ચઢીઆવવી તે;
અણુગમે-અભાવ, ત્રાસઉત્પન્ન થવો તે.-
ડામ જોધનેજ એને તો ટાઢિયોતાવ
આવે છે.

ટાઢી, સ્ત્રી૦ અગ્નિને ટાઢો પાડતાં રહેલું જે
અવશેષ તે; રાખ; રાખોડી; સેલી; વાની;
ભભૂત; ભસ્મ. ક્રિ૦ પ્ર૦ ટાઢી વાળવી=
ચિતાની રાખને ઉપાડી-વાળી લઈ નદી
વગેરેમાં નાખીદેવાની ક્રિયા કરવી; વાની
વાળવી.

ટાઢીશીયળ, સ્ત્રી૦ શીતળા સાતમ; આવણ
સુદિ સાતમ (સુરત તરફ) ને આવણવદિ
સાતમ (અમદાવાદ તરફ). આ સાતમને
દિવસે ટાઢા પાણીએ નહાવું અને ટાઢુ
ખાવાનું માહાત્મ્ય છે. લોકો તેને એક
વ્રત-તહેવાર તરીકે પાળે છે અને કચરાની
શીતળા દેવી કરી તેની પૂજા કરે છે.

ટાઢુ, વિ૦ ગરમ નહિ એવું; અનુષ્ણ; શીતળ;
હંડુ; દઝાય નહિ એવું; પાણીના અંશને
લીધે શીતળ લાગે એવું. (૨) ગરમી શાંત
પાડે એવું; તાપ શમાવનારું; હંડક કરે
એવું.-આ ચંદન લગાડો એટલે ટાઢુ
લાગશે. (૩) ધીમું; ધીરું; રસળતું; મંદ.
(૪) ચંચળ નહિ એવું; ઝટ ઉશ્કેરાય કે
ધુવાંધુવાં થઈ જાય નહિ એવું. (૫)
શીળું; કાંગડું; ગરીબ; મોળું. (૬) ધમક
કે ચળકતું ઝાઝું તેજ ન હોય એવું; ઝાંખું;

ક્રીડું:-ટાટું રંગ. (૧) ધરાયેલું, સંતુષ્ટ; જેણે નિરાંત કરેલી છે એવું; શાંત; તુટું:- એ તો હવે જમી ટાટું થઈને બેઠો. (૮) નરમ; શાંત:-ટાટું મિનનનો માણસ હમેશા ક્ષણે છે. ક્રિં પ્રં ટાટું કરવું= શાંત પાડવું; ઉશ્કેરાયેલી હાલત હોય તેને નરમ કરવી; સંતોખવું. ટાટું પડવું-ટાટું થવું=શાંત પડવું; નિરાંત વાળવી; ખડુ તેજ ઉશ્કેરણીવાળા ન થવું. ટાટું પાટિયાં કરવાં=ખાઈ પીને નિરાંત કરવી; ખાઈ પી નિરાંત કરીને બેસવું. ટાટું પાણી રેડવું=ગરમ-ઉશ્કેરણીની અસર ઉપજે નહિ એમ કરવું; ઉશ્કેરણી કે એવીજ કોઈ ઉચ્ચ ક્રિયા ઉદ્ભવતી હોય તેને દાખી દેવી-દખાઈ જાય તેમ કરવું; માંડીવાળે એમ કરવું; ન થવા પામે એમ કરવું. ૩૦ પ્રં ટાટું પહોરવું=નિરાંત કરી આનંદે બેઠેલાઓના ઉડતા-ખાલી તરંગ જેવું; ગપ જેવું; ગમ્મતના વખતનું; નવરાશનું; મોજના નિઃસ્વાર્થ કાળ ક્ષેપ કરવાના વખતનું. ટાટું લોહી=સ્વાભાવિક શાંતમિ-જનનું, મંદ; નહિ ઉશ્કેરાય એવું. (૨) ઉંધતું-નિદ્રામાં પડેલું;-છોકરાંને ટાટું લોહી-માંજ મારી નાંખ્યા-અર્થાત્ ઉંધતા હતા તેવામાંજ. ટાટું માર=દેખાય નહિ પણ ખડુજ સાલે-અસર કરે-પીડે એવો માર; જેથી લોહી નીકળે નહિ અને શરીર ઉપર કાઢ-મારની નિશાની ઉઠે નહિ એવો ગડ-દાનો માર તે; છુપોમાર. ટાટું ઉનાં=ત્રવ-ટનાં; ગાઢ સંબંધનાં-કૌટુંબિક સંબંધનાં-ખાનપાન તે. (૨) સંસારનાં સુખદુઃખ. ટાટું બોળ=કાણુંજ ટાટું; વાસી. ટાટું મીઠું=સુખદુઃખનું; રહસ્યનું; આંતરિક સુખ દુઃખનું; હેતુનું:-તમે ટાટુંમીઠી વાત કરો લો. ટાટું શીળું=ટાટું અને વાસી; આગલા દિવસનું રાંધેલું.

ટાટું, યું ડામ. ક્રિં પ્રં ટાટું દેવો=ડામ દેવો. (૨) મહેણાં મારવાં; મસરકાના બોલ કહેવા.

ટાટુંડિયું, નં ટાટુંડિયું; ટાટુંડિયું; શરીર ઉપર ઓટી રાખવાનું બીનું લુગડું. (૨) પાણી ટાટું કરવાનું પાત્ર. (૩) ટાટું ઉત્પન્ન કરે એવું જે ટાટું હોય તે. (૪) ટાટું, દુર્દિન; આતુ ને આતુ વરસાદ પડતો રહેવાથી ઉત્પન્ન થયેલી શરદી-હંડીનો વખત તે. ઘિયાળામાં માવડું ચતાં લવાની હંડી સાથે વરસાદની હંડી એકઠી મળી જે શરદી ઉત્પન્ન કરે છે તે:-આ ટાટુંડિયામાં નહાયા તો જરૂર પટકાઈ પડશે. ટાટુંડું, નં આતુ વરસાદ પડવાથી ઉત્પન્ન થયેલી જે શરદી તે; દુર્દિન; ટાટુંડિયું; ટાટુંડું; જસડું.

ટાટું, નં અમુક નિયમિત કાર્ય કરવાનો જે એકસ વખત તે; સમય; વખત:-ખાવા-ટાણે આવ્યો. કટાણે આવ્યો. (૨) સંજોગ સંધિ; લાગ:-ટાટું બેઠને વાન કરીએ. ટાટું આવે ત્યારે કાર્ય સાધી લેવું. (૩) સારું માટું કોઈ કાર્ય કરવા ઉઝવવાનો વખત તે; અવસર; પ્રસંગ તે. એને સારું ટાટું આવે. વિવાદ, સીમંત જનોઈ, મરણ વગેરેને લઈ સારાં માટાં વ્યવહારનાં કાર્ય કરવાનો ને સગાં જાતિ જનો વગેરેને ભોજન-ખાનપાન આપવાનો પ્રસંગ આવે તે 'ટાટું' કહેવાય છે:-ટાટુંસર નાત કરે એમાં શું? વગર ટાણે ઉત્સાહ લાવીને હોંશની નાન કરે ત્યારે ખડું. ક્રિં પ્રં ટાટું માંડવું=ઉઝવણી કરવી; નાત જમાડવી; વૈદાલિક કાર્યનો અવસર ઉઝવવો. સારું ટાટું આવું=લગ્ન-ખાસ કરીને સીમંતાલિકનો અવસર આવવો; ધાર્મિક કે પ્રજાકીય ઉત્સવનો પ્રસંગ; વારનહેવાર. ટાટુંડુંડું=

ડવી=હવામાંની ઉષ્ણતા બહુ ઉતરી જઈ
હંડી લાગવા માંડવી. ૩૦ પ્ર૦ ટાઢતડકો=
સુખદુઃખ; સમય સમયની સારી માડી
અસરો તે:-કુંવરે કંઈ ટાઢતડકો જોયો
છે? ટાઢ ફેરા મારે=ટાઢવાઈ શકે નહિ
એવું ધિંગું ઘટ-જળરું હોય તે:-કા-
સ્મીરી શાલ ઓઢી એટલે ટાઢ ફેરામારે=
અર્થાત્ ટાઢતું કંઈ આવે નહિ. કહે-
ટાઢ જાય રૂવે ને આઢત જાય સુવે.
ટાઢ ટાઢ કરીએ નહિ ને ટાઢનાં માર્યાં
મરીએ નહિ. ટાઢ વાય સહુને ને ટાઢ ન
વાય વહુને.

ટાઢક, સ્ત્રી૦ ટાઢુ લાગવું તે; ટાઢી અસર તે;
શીતળતા-હંડક. (૨) પાણીના અંશથી જે
હંડી લાગવી તે. (૩) નિરાંત; શાંતિ તે;
મન વગેરેને જે સંતોષ વળવો તે; સં-
તોષ; શાંતા; અનુદેગતા; મનસ્તાપનું શ-
મન તે. ક્રિ૦ પ્ર૦ ટાઢક કરવી=હંડાં ને
પરિપોષક દ્રવ્યથી તપેલા રૂધિરનું તર્પણ
કરવું તે; ગરમીના રોગ ઉપર શીતવીર્ય
ઓષધ ખવરાવવાં-પાવાં તે.(૨) મનસ્તાપ
રહે નહિ એમ ધનાદિકનો સંગ્રહ કરી
નિરાંત કરવી. ટાઢક વળવી=અગત ચમવી,
ચિંતા મટવી ને નિરાંત થવી તે.

ટાઢકિયું, ન૦ હંડક ઉત્પન્ન કરે એવું બીનું
લુગડું; ટાઢક કરે એવી વસ્તુ તે. ઉનાળાને
દિવસે શરીરે હંડક રહેવાને માટે લોકો જે
બીનો લુગડાનો કકડો ઓઢે છે તે. (૨)
ઝાળા કે લોટામાંનું પાણી હંડુ રહે તે
માટે તેની ઉપર જે બીનું લુગડું વિંટા-
ળવામાં આવે છે તે: ઉલ્લેચ.

ટાઢા, પું૦ ડામ. જેમ તપાવેલા લોટાના ચ-
રીર ઉપર ગરમ ડામ દેવાય છે તેમ અ-
ત્યંત હંડા લોટાના પણ ડામ દેવામાં આવે
તે. જેમ ગરમી તપવાને આજે છે તેમ
આજ ટાઢા પણ આજે છે અને એ જે

અત્યંત ટાઢાના ડામ તે ટાઢા કહેવાય છે.
(૨) મર્મ વચનના જે ચપકા દેવા તે;
હંડાં પણ અંદરથી બાળી મૂકે એવાં જે
વચન, મહેણાં તે. ક્રિ૦ પ્ર૦ ટાઢા દેવા=
મર્મનાં મહેણાં મારવાં. ‘ ટાઢો ’ નું બ.
વ. આ શબ્દ બહુ વચને વપરાય છે.

ટાઢિયોતાવ, પું૦ રોજ, એકાંતરે કે એથે
દિવસે નિયમિત વખતે ટાઢ વાઢને આવતો
તાવ તે; શીતજ્વર; મેલેરિયાનો તાવ.(૨)
જોધનેજ કંટાળો-કણકણી ચઢીઆવવી તે;
અણુગમો-અભાવ, ત્રાસઉત્પન્ન થવો તે:-
કામ જોધનેજ એને તો ટાઢિયોતાવ
આવે છે.

ટાઢી, સ્ત્રી૦ અગ્નિને ટાઢો પાડતાં રહેલું જે
અવશેષ તે; રાખ; રાખોડી; સેલી; વાની;
લલૂત; ભસ્મ. ક્રિ૦ પ્ર૦ ટાઢી વાળવી=
ચિતાની રાખને ઉપાડી-વાળી લઈ નદી
વગેરેમાં નાખીદેવાની ક્રિયા કરવી; વાની
વાળવી.

ટાઢીશીયળ, સ્ત્રી૦ શીતળા સાતમ; આવણ
સુદિ સાતમ (સુરત તરફ) ને આવણસુદિ
સાતમ (અમદાવાદ તરફ). આ સાતમને
દિવસે ટાઢા પાણીએ નહાવું અને ટાઢુ
ખાવાનું માહાત્મ્ય છે. લોકો તેને એક
વ્રત-તહેવાર તરીકે પાળે છે અને કચરાની
શીતળા દેવી કરી તેની પૂજા કરે છે.

ટાઢુ, વિ૦ ગરમ નહિ એવું; અનુષ્ણ; શીતળ;
હંડુ; દઝાય નહિ એવું; પાણીના અંશને
લીધે શીતળ લાગે એવું. (૨) ગરમી શાંત
પાડે એવું; તાપ ચમાવનારું; હંડક કરે
એવું:-આ ચંદન લગાડો એટલે ટાઢુ
લાગશે. (૩) ધીમું; ધીરું; રસળનું; મંદ.
(૪) ચંચળ નહિ એવું; ઝટ ઉશ્કેરાય કે
ધુવાંધુવાં થઈ જાય નહિ એવું. (૫)
શીઘ્રું; કાંગડું; ગરીબ; મોળું. (૬) ધમક
કે ગળકનું ટાઢુ તેજ ન હોય એવું; ટાંપું;

શીકું:-ટાટા રંગ. (૧) ધરાયેલું, સંતુષ્ટ; જોણે નિરાંત કરેલી છે એવું; શાંત; તુષ્ટ:- એ તો હવે જમી ટાટા થઈને બેઠો. (૮) નરમ; શાંત:-ટાટા મિળજનો માણસ હમેશ કાવે છે. કિં પ્રં ટાટું કરવું= શાંત પાડવું; ઉશ્કેરાયેલી હાલત હોય તેને નરમ કરવી; સંતોષવું. ટાટું પડવું-ટાટા થવું=શાંત પડવું; નિરાંત વાળવી; બહુ તેજ ઉશ્કેરણીવાળા ન થવું. ટાટાં પાટિયાં કરવાં=ખાધ પીને નિરાંત કરવી; ખાધ પી નિરાંત કરીને બેસવું. ટાટું પાણી રેડવું=ગરમ-ઉશ્કેરણીની અસર ઉપજે નહિ એમ કરવું; ઉશ્કેરણી કે એવીજ કોઈ ઉચ્ચ ક્રિયા ઉદ્ભવતી હોય તેને દાખી દેવી-દખાઈ જાય તેમ કરવું; માંડીવાળે એમ કરવું; ન થવા પામે એમ કરવું. ૩૦ પ્રં ટાટા પહોરવું=નિરાંત કરી આનંદે બેઠેલાઓના ઉડતા-ખાલી તરંગ જેવું; ગપ જેવું; ગમ્મતના વખતનું; નવરાથનું; મોજના નિઃસ્વાર્થ કાળ ક્ષેપ કરવાના વખતનું. ટાટું લોહી=સ્વાભાવિક શાંતમિજનનું, મંદ; નહિ ઉશ્કેરાય એવું. (૨) ઉંધતું-નિદ્રામાં પડેલું:-છોકરાને ટાટા લોહી-માંજ મારી નાંખ્યા-અર્થાત્ ઉંધતા હતા તેવામાંજ. ટાટા માર=દેખાય નહિ પણ બહુજ સાલે-અંસર કરે-પીડે એવો માર; જેથી લોહી નીકળે નહિ અને શરીર ઉપર કાઢ-મારની નિશાની ઉઠે નહિ એવો ગડ દાનો માર તે; છુપોમાર. ટાટાંઉનાં=વરવટનાં; ગાઢ સંબંધનાં-કૌટુંબિક સંબંધનાં-ખાનપાન તે. (૨) સંસારનાં સુખદુઃખ. ટાટુંબોળ=ધણુંજ ટાટું; વાસી. ટાટુંમીઠું=સુખદુઃખનું; રહસ્યનું; આંતરિક સુખ દુઃખનું; હેતુનું:-તમે ટાટામીઠી વાત કરી લો. ટાટુંશીળું=ટાટું અને વાસી; આગલા દિવસનું રાંધેલું.

ટાટા, પું ડામ. કિં પ્રં ટાટા દેવો=ડામ દેવો. (૨) મહેણાં મારવાં; મારકાના બોલ કહેવા.

ટાટાડિયું, નં ટાટકિયું; ઠંડકિયું; શરીર ઉપર ઓઢી રાખવાનું બીનું લુગડું. (૨) પાણી ટાટું કરવાનું પાત્ર. (૩) ઠંડક ઉત્પન્ન કરે એવું જે કંઈ હોય તે. (૪) ઝાકડું, દુર્દિન; આણુ ને આણુ વરસાદ પડતો રહેવાથી ઉત્પન્ન થયેલી શરદી-ઠંડીનો વખત તે. શિયાળામાં માવડું થતાં હવાની ઠંડી સાથે વરસાદની ઠંડી એકઠી મળી જે શરદી ઉત્પન્ન કરે છે તે:-આ ટાટાડિયામાં નહાયા તો જરૂર પટકાઈ પડશે. ટાટાડું, નં આણુ વરસાદ પડવાથી ઉત્પન્ન થયેલી જે શરદી તે; દુર્દિન; ટાટાડિયું; ઝાકડું; જસડલું.

ટાણું, નં અમુક નિયમિત કાર્ય કરવાનો જે એકસ વખત તે; સમય; વખત:-ખાવા-ટાણે આવ્યો. કટાણે આવ્યો. (૨) સંજોગ સંધિ; લાગ:-ટાણું બેઠને વાત કરીએ. ટાણું આવે ત્યારે કાર્ય સાધી લેજો. (૩) સારું માઠું કોઈ કાર્ય કરવા ઉઝવવાનો વખત તે; અવસર; પ્રસંગ તે. એને સારુ ટાણું આવે. વિવાહ, સીમંત જનોઈ, મરણ વગેરેને લઈ સારાં માઠાં વ્યવહારનાં કાર્ય કરવાનો ને સગાં જાતિ જનો વગેરેને ભોજન-ખાનપાન આપવાનો પ્રસંગ આવે તે 'ટાણું' કહેવાય છે:-ટાણાસર નાત કરે એમાં શું? વગર ટાણે ઉત્સાહ લાવીને હેંચની નાત કરે ત્યારે ખરું. કિં પ્રં ટાણું માંડવું=ઉઝવણી કરવી; નાત જમાડવી; વૈવાહિક કાર્યનો અવસર ઉઝવવો. સારું ટાણું આવું=લગ્ન-ખાસ કરીને સીમંતાદિકનો અવસર આવવો; ધાર્મિક કે પ્રજાકીય ઉત્સવનો પ્રસંગ; વારનહેવાર. ટાણુંચકું=

ટાળણુ, નં ટાળેલું તે; સારું સારું લઈ લેઈ રહેવા દીધેલું અવશેષ તે; ટાળી મૂકેલું તે. (૨) ચાળી ઘોળીને કાઢીનાંખેલું તે; ચળામણ, ઝડકામણ; થોથ; છોડાં.

ટાળણુટાળણુ, નં વિંણીને લેતાં અને તોળાતાં રદ તરીકે પાછું કાઢી નાંખેલું તે; સારું સારું ઉપાડી લઈ કાચું-અગડેલું નહિ પણ તાબું એવું જે પાછળ પડ્યું મૂકેલું તે; છાંડેલું તે; પાછલું કચરાજેવું કનિષ્ઠ પ્રકારનું એવું તે.:-સારા સારા વર વિંણાઈ ગયા-વરાઈ ગયા હવે તો કોઈ ટાવણુટાળણુનો લુલો લગડો રહ્યો હશે તો મળશે. શાક લાજી-કેરી વગેરે ફળાદિક માટે વપરાય છે.

ટાળણું, ક્રિં સં [સં. ત્યજ] દૂર કરવું; ખસેડવું; અળગું કરવું; છોડી દેવું; આવતું બંધ થાય એમ કરવું; રદ ખાતલ કરવું. (૨) પકડેલું-ધરેલું કે અંગીકાર કરેલું હોય તેવાને છોડી કે તજી દેવું.:-વિવાહ-કન્યા ટાળવી. (૩) મટાડવું; સાઈ કરવું; કાઢવું.:-આટલું દુઃખ ટાળો એટલે ગંગા નહાયા. (૪) સાઈ લઈલેઈ નકાઈ-નમાલું હોય તે છોડી દેવું અથવા કાઢી નાંખવું.:-ચળામણ ટાળવું.

ટાળી, સ્ત્રીં તાળી.

ટાળેલું, વિં પડ્યું રહેવા દીધેલું; ખીજાએ નહિ લીધેલું; છાંડેલું.:-ટાળેલો વર, ટાળેલી કન્યા.

ટાળે, સ્ત્રીં ટાળાઈ; ટાળાઈ; મળક; મશ્કરી; ટાળ. (૨) બગ એટલે; મર્મથી હસવું-થેકડી કરવી તે.:-ટાળેજો કરવી.

ટાળો, પું [સં. તાલ] તાલ; તાકડો; લાગ; મેળ મળી જવો તે; પ્રસંગ; અવસર; સંધિ; સંમેગ; ભેગ. (૨) વાવું તે; વાયદા કર્યા કરવા તે. (૩) ટાળવું તે. (૪) ખેલ; તમાસો; સમતકાર. ક્રિં પ્રં

ટાળો મળવો=ભેગાન ભેગ આવી મળવો; તાકડો ખેસવો; તાલ આવવો. ટાળોદેવો=વાયદો કરવો. વર કન્યાનો ટાળો મળેછે=ગ્રહ-અનુકૂલ ગ્રહનો ભેગ આવે છે; તેમનો વિવાહ થઈ શકે એવો સંભેગ છે. ભેશીએ કહ્યું એમાંનો કંઈ ટાળો મળેછે, કહ્યા પ્રમાણે કોઈ વાત બનેલી હોય કે બનતી હોય એવો દાખલો મળ્યો છે? ટાળો=દાખલો; કહેવા પ્રમાણે મળતો આવતો ભેગ; બનાવ બનવો તે.

ટાંક, પું [સં. ટંક] ટાંકણાવતે ખોદી ઠોકરીને પાડેલો સિક્કો તે; પૈસો. (૨) ટકો; રૂપિયો. (૩) એક પૈસાભાર જેટલું વજન તે.:-નવટાંક. શેરના આઠમા ભાગ જેટલું તે. એક શેરના ૭૨ પૈસાભાર-ટાંક કહેવાય છે. (૪) કલમની લોખંડની કત-ચાંચ; લોઢાની કલમનું મોં; લોખંડનો કિત્તો. (૫) અમુક નક્કી કરેલો જે વખત તે; અમુક વખત એમ જે તે; ઇશ્વર જે ટાંક મારી હશે તેમાં મીનમેષ થવાની નથી. છાપ, લેખ, સિક્કો. જે ટાંક પડ્યા તે પડ્યા. (૬) વખત; વાર.:-એ ટાંક દૂધ દે છે. ક્રિં પ્રં ટાંક મારવો=છાપપાડવી; અમુક સુદત નક્કી કરવી.

ટાંકણી, સ્ત્રીં સોય જેવો નાનો પાતળો પણ માથાવાળો પીતળનો ખીલો; કપડાની કે કાગળની ગેડ ઉકલી બાય નહિ તે માટે મારવાની પીતળની નાની ખીલી; માથાવાળી પીતળની સોય જેવી સળી. (૨) ઉંડાણે ખોતરવાનું સુતાર વગેરેનું એક હથિયાર. (૩) ટાંકવાનું કામ તે. ક્રિં પ્રં ટાંકણી લોકવી=ટાંકણીની આણી ઘોચવી; ચટકો દેવો.

ટાંકણું, નં કંસારા, સુતાર, અને સલાટ વગેરે કારીગરીનું કોતર કામ કરવાનું ગોળ આણીવાળું ઝોળર; ખાણવા-ખો-

તરવા કે ટાંકવાનું જે ઓખર તે. (૨) સપરમો દહાડો; સારા માઠા અવસરનો વખત; ટાણું. (૩) ભેગ; ભેગવાઈ; સંધિ. (૪) અગત્યનો-અમુક સમય તે:-આ ટાંકણે તું કેમ આવ્યો ?

ટાંકર, વિં લુચ્ચો લકંગો; રંડીઆજ.

ટાંકલી, સ્ત્રીં ટાંકણી; માથાવાળી પીતળની સોય. (૨) નાનું ટાંકું; પાણી ભરી રાખવાની ભોંયમાં ધાલેલી છોખંધ કોઠી; ધડિયાળી; ટાંકી. (૩) ધી તેલ વગેરે કાઢવાપીરસવાની નાની ડોષ જેવી ચમચી; પળી:-ખીચડીમાં ટાંકલી ધી મૂકવું. (૪) ટાંકી; ચાંદી.

ટાંકલું, ન. નાનું ટાંકું.

ટાંકવું, ક્રિં સં ટાંકણાના ઠોક મારીને ખોદવું; ખાડા પાડવા; ખણવું. (૨) લીસું હોય તેને ખડખડવું બનાવવું; સપાટી ઉપર નાના નાના ખાડા પાડવા; કરકરું કરવું:-ધંટી ટાંકવી. (૩) સિવી-ખાંધી કે સંધાડીને વળગાડવું; લટકાવવું:-ખીસું-કસ ટાંકવી. છબિ ભિંતે ટાંકવી. (૪) ટાંકા ભરવા; ટેભા દેવા. (૫) સાથે જોડવું; સામેલ રાખવું:-અરજ સાથે પાછલો જવાબ ટાંકવો. (૬) ઉતારો આપવો; નોંધી રાખવું; વાત વિચાર વગેરેની ટુંકી નોંધ કરવી; ટપકાવવું.

ટાંકી, સ્ત્રીં ટાંકલી; પાણી ભરી રાખવાની છોખંધ કોઠી કે નાનો કોઠાર; નાનું ટાંકું. (૨) પ્રવાહી ભરી રાખવાની લોખંડ કે ધતુની ટાંકા જેવી બનાવટ. (૩) પાણી ભરાઈ રહે એવી છોખંધ ખાળકુડી. (૪) ગુણ; અસર; ટેટી:-ધણાંએ ઓસડ કર્યાં પણ કશાથી ટાંકી લાગી નહિ પછી શું કરીએ ? (૫) સ્ત્રી પુરુષના છુપા અવયવો પર ચતો એક એપી ને ઝેરી રોગ કે જેથી ઉપરની ચામડી જતી રહી ચાંદ

પડે છે અને તેમાંથી પાણી તથા રુધિર વગેરે ઝમ્યા કરે છે:-ટાંકીનો રોગ.

ટાંકું, નં વરસાદ અથવા કુવા વગેરેમાંથી આણેલું પાણી ભરી મૂકવાને જમીનની અંદર સારી મજબુત છોથી બનાવેલો કોઠલો; જમીનની અંદર ખણીને બનાવેલી છોખંધ મોટી ટાંકી:-ગુજરાતનાં મોટાં શહેરોમાં ઘેરેઘેર ટાંકાં હોય છે. (૨) ધીમાં પાણી નાંખી હલાવીને ઠારેલું જે ખાવાનું ધી તે; પાણીથી ઠારેલી ધીની પતરીઓ:-શિયાળાનો દહાડો અને કંસાર ધીનું જમણું હોય એટલે લોકો ટાંકાં કર્યા વગર રહે નહિ. (૩) તાકું; મોટો ગોખલો.

ટાંકો, પું સોય દોરાથી કરેલી એક એક સાંધ તે; ટેભો; તળે ઉપર ભોક પાડીને દીધેલો દોરાનો ભીડો અથવા બંધ તે; કોષ ચીજ બીજની સાથે જોડાયેલી રહેવાને માટે મારેલો જે બખિયો તે:-જોડાને સારા ટાંકા મારજો. (૨) સિવણ; ટેભો:-એને તો ટાંકો મારતાં પણ આવડતો નથી. ક્રિં પ્રં ટાંકો મારવો=સિવવું; સાંધવું:-મેરાઈ આટલો ટાંકો મારી આપો-અર્થાત્ સિવી આપો.

ટાંગ, સ્ત્રીં [સં. ટંક] પગના નળાનો લાંબો અવયવ તે; તળો; પગની એડીથી ઘુંટણ લગીનો ભાગ તે. (૨) [જંઘા] ઘુંટણની ઉપરનો સાથળનો ભાગ તે; જંગ. (૩) ટાંગો; પગ; ચરણ.

ટાંગણું, નં ટટું; નાનું નમાલું ઘોડું. (૨) ઠિંગણું જેડોળ માણસ તે.

ટાંગવું, ક્રિં સં [સં. ટંક] થાંભલે અથવા ભિંતે ચોઢવું; લટકવું રહે એમ વળગાડવું; લખડાવવું; લટકાવવું; કોષક આધાર સાથે ઝુલતું રહે એમ ખાંધી-જડી રાખવું:-છબિ ટાંગવી.

ટાંગાટોળી, સ્ત્રીં ટાંટિયા અને ખભા ઝાલીને

લખડતું ઉપાડવું તે; પગ અને માથા આગળથી ધરવું અને વચમાંથી ઝૂલતું રહે એમ ઉચકી લેવું તે; ટિંગાટોળી:- ને ના હિંડે તો એને ટાંગાટોળી કરી નિશાળે લઈ જાયો.

ટાંગો, પું. પગ; ચરણ; પાદ. (૨) જાંઘના મૂળ આગળનો સ્ત્રીનો છુપો અવયવ; યોનિ:-ટાંગો મારવો=એક ખરાબ ગાળ છે. (૩) હલકી પણ મજબૂત ખેડવે મજબૂત ઘોડા ગાડી; ટપ્પા ગાડી. મુસાફરોને જલદી લઈ જનારી ઘોડાઓની ગાડી તે ગાડીની ગોઠવણ:-ત્યાં ટાંગાખાંગા મળે છે? બળદની ગાડી તે છકડો, ને ઘોડાની ગાડી તે ટાંગો. જે અંતરાળ વચ્ચે ટાંગાની ગોઠવણ હોય ત્યાં અમુક અમુક અંતરે ઘોડા બદલવાની ગોઠવણ રાખે છે.

ટાંચ, સ્ત્રી. જપતી; કલમખંધી. (૨) કલમની અણીપરનો ત્રાંસો કાપ; કત. (૩) કસોટી કરવાનો ટચકો; ટાંકણાનો આઘાત:- એને ટાંચ મરાય તેમ નથી, અર્થાત્ એવું ખચિત અને સુદૃઢ છે કે તેની ઉપર કોઈ આઘાત કરી શકે તેમ નથી. (૪) ખૂટ; ઘટ; ઓછ; કમીના; કસર; ખોટ:-અહિં કોઈ વાતે કશી ટાંચ નથી. તંગી; કમી હોવું તે. કિં. પ્રં. ટાંચ મારવી=જપત કરવું; ખસે-આધું પાછું થાય નહિ એમ એકદમ સખત દેખરેખ તળે મૂકી દેવું; કળજો કરી લેવું. ટાંચ મારવી. ટાંચ મૂકવી=જપતી મૂકવી.

ટાંચણ, સ્ત્રી. ઉપર ટપકે લખી રાખવું તે; નોંધ; યાદદસ્તને માટે ટુંકમાં જે થોડું થોડું લખી લેવું તે. કિં. પ્રં. ટાંચણ કરવી=ટુંકમાં લખી રાખવું; ટપકાવી લેવું. (૨) થોડી થોડી ટીકાને રૂપે નોંધ કરવી તે; જૂજ નોંધ; નાની ટીકા.

ટાંચણી, સ્ત્રી. ટાંકણી. (૨) નોંધ.

ટાંચમ, સ્ત્રી. ટાંચ.

ટાંચયું, કિં. સં. [સં. ટંક] અણીદાર હથિયાર કે ઓળખથી ગોઠા મારવા; ટાંકવું. (૨) સોય ધત્તાદિથી વળગાડવું; ટેલા દેવા; ટાંકા મારવા. (૩) કતમારવી; અણી કાપવી; છાંટવું. (૪) અણીદાર કે ધારદાર હથિયારે ધુંધવું; ટચકા ઉપર ટચકા મારવા. (૫) કસર કરવી; આપવા મેલવામાં ટાંચ રાખવી.

ટાંચું, વિં. ટાંચવાળું; ઓછું; કમી; ઉણું; કમ. (૨) નં વાંકું; આધું; દુભાણું:- માતાને ટાંચું પડે એમ ના કરતા. કિં. પ્રં. ટાંચું પડવું=કમી પડવું; દુભાવું; વાંકું પડવું:-નણુંદને શું ટાંચું પડયું જે રિસાયાં?

ટાંટાટરડું, વિં. ટાંગાટૈડું; હિંડતાં હિંડતાં જેના પગ મચરડાઈ જતા હોય એવું; રાંડું. (૨) ડહાણું; ચિખાવણું.

ટાંટિયો, પું. [સં. જંચા. પ્રા. ટંકા] પગનો નળો; પગ; ચરણ. ૩૦ પ્રં. ટાંટિયા જોરમાં છે=વિજયની હોંશમાં છે; ઉમંગમાં છે; સહાય અને સાધન વગેરે હોવાનો અર્થ જતાવે છે. ટાંટિયા ભાગ્યા છે=ના ઉમેદ યથા ગયો છે; નિરાશ થયેલો છે; ઉત્સાહમાં નથી; નાસીપાસીથી કામ કરે છે; પછડાયો છે; યાકષો છે; હોશ નથી, એવો અર્થ રાખે છે. પેટમાં ટાંટિયા છે=કપટ છે; ડોળ-ઢોંગ છે. ટાંટિયા કહ્યું કરતા નથી=ગહુજ થાકી જવાયું છે; પગચાલી શકતા નથી. ટાંટિયા તોડ=પગ દુખવવા તે; નકામ પગ તોડવા-ફેરાઆંટા કર્યા કરવા તે. દોડધામ; ફેરાઆંટા; આવજા:- પોલિસમાં ફરિયાદ કરવી એટલે બીજું કંઈ જ નહિ પણ ટાંટિયાતોડ ઉભી કરવી. કિં. પ્રં. ટાંટિયા અકડાઈ જવા=ટાંટિયા ઝટ હાથે ચાલે નહિ એવા યથા જવા;

જકડાઈ જવા, રહી જવા, એકાસને અને એક સ્થિતિએ રહેવાથી પગતું ચલનવલન બહેર મારી જવું—ઝટ ન થાય એમ યઈ જવું. ટાંટિયા આવવા=નાના બાળકને ચાલતાં આવડવું; બાળક હિંડતું થવું. (૨) નવો ઉત્સાહ આવવો; માંઘ—આળસ જતું રહી નવી ઉમેદ ઉભી થવી. ટાંટિયા ઉલાળવા=પગ ઉંચા લેવા. (સંભોગ સંબંધી ગ્રામ્ય. અશ્લીલ પ્રયોગ છે.) ટાંટિયો કાઢવો=આવતું બંધ કરવું; અવર જવર બંધ પડે એમ કરવું; આવી—મળી શકાય નહિ તેમ કરવું. (૨) લાગવગ તે અવરજવર તોડી નાંખવી. ટાંટિયા કાપવા=મૂળથી છેદન કરવું; કોઈ માણસનો ખીન્ન માણસ આગળ ટકાવ થાય નહિ એમ કરવું. મોઢે મીઠું બોલી પાછળથી કાપી નાંખવું. ટાંટિયા ગળે આવવા=પોતે પોતાની મેળે ફસાઈ પડવું; શોખથી ગમ્મતથી કે હસવાથી કોઈ કામ કરવા જતાં સંકટમાં આવી પડવું; ગભરાઈ જવું; ગુંચવાણુ—અમુંઝણુમાં આવી પડવું. ટાંટિયો ટકવો=સ્થિર મન રાખી કાયમ રહેવું—એમવું; એક ઠેકાણે ફરીને રહેવું—ટકવું. —એનો ટાંટિયો ધરમાં ટકતો નથી ? ટાંટિયો ટાળવો=ટાંટિયો કાઢવો. ટાંટિયા તૂટવા=પગની ફેંચો—પિંડીઓમાં પીડા થવી યાકથી ને ઝાડાથી અશક્તિને લીધે ટાંટિયા તૂટે છે. ટાંટિયા પહોળા થઈ જવા=હાંશી યાકી જવું; ગભરાઈ નાહિમ્મત થઈજવું; નિર્જીવ નિઃસત્ત્વ થઈ જવું; હારી ફેંફેં થઈ જવું. ટાંટિયા ભાગી નાંખવા=નાહિમ્મત કરી નાંખવું; નાસીપાસ કરવું; ઉત્સાહ ઉતારી નાંખવો. ટાંટિયા રંગવા=પગના નળા ઉપર માર મારીને અશક્ત કરવું; પગ ભાગી નાંખવા; પગે માર

મારવો. ટાંટિયો વાળવો=આરામ લેવો; પગતોડ ને હાંથદોસ છોડી નિરાંતે એસવું. ટાંડર, સ્ત્રી તકરાર; કબ્જિયો. (૨) કંપ; ધુન્નરી. ટાંડું, નં [સં. સ્થલ—તલ તાંડું] મુકામ કરવો તે; પડાવ નાંખવો તે; ઉતરવું તે; મુકામ; પડાવ. વણુજરાઓની પોઠે મજલે મજલે વિરામ કરવો—પોઠ પાડવી તે; પોઠનો મુકામ—ઉતારો. ઉં ઠામ ઠામ ટાંડું પડે, વણુજરા, પુરનાયક મોઢું નામ, સમજ મન મારારે. (૨) પોઠ; પ્રાણીઓની હારકતાર; ઠાઠ; ધાડ; ઉં છોકરાં જણ્યાં એક ટાંડો. બાપુસાહેબ. વણુજરા. ઉં ટાંડું ચલાવે ચો દિશે વણુજરા. (૩) કામકાજ કરવાનું નહિ અને ખાધ પીને સારી રીતે મોજમઝા—રમત ગમ્મત કરવાનો અવસર—પ્રસંગ તે; ખૂબ આનંદ ભોગવવાનો ને આરામનો દિવસ તે. કહેં વણુજરાની મા ટાંડાં દેખી રહી છે. ટાંણું, નં જનોઈ, લગન, સીમંત કે આનંદોત્સવનો અવસર તે; રનેહી સંબંધી વગેરે એકઠાં યઈ ખાવું પીવું ગાવું અને આનંદ ઉડાવવો તે; આનંદોત્સવનો સંધિ—જોગ તે. (૨) સારા પર્વનો—તહેવારનો જોગ તે; શ્રાદ્ધાદિક—વૃદ્ધો પાછળ કરવાની ક્રિયાઓનો જોગ તે. (૩) યોગ્ય સમય; એકાદ એકસ વખત; અમુક સારા માઠા પ્રવર્તમાન વાતાવરણનો અવસર તે.—રોવાને ટાંણે કંઈ ગવાય. કીવાટાંણે આવજો. (૪) લાગ; તક. (૫) જોગવાઈ. ૩૦ પ્રં ટાંણું ટચકું=નાનો આનંદોત્સવ; સાધારણ સરસંબંધીને મળી ભેટી એકઠાં યઈ ખાવાપીવાનો સુદિવસ—અવસર તે; લંગાર જેટલું પણ ટાણું તે. ટાંણાસર=વખત ઉપર; યોગ્ય સમયે; બરોબર વખતે. કિં ૫૦ ટાંણું આવવું=રનેહી સંબંધીને બોલાવી

આનંદ મંગળ કરવાનો વખત આવેો.
(૬) ખાસ અવસરું ખરય તે. ટાંણું કા-
ઢવું=આવેલો અવસર લોક રૂઢિએ ઉઠવેો;
ટાંણું ખરય ખૂટણ ઉઠાવી લેવું:-મોઢે
મુંછ તો છે નહિ તો પછી ટાંણું કાઢ-
વામાં એ શું સમજે. (૭) નાત જમાડવી
તે ખરય કરવું તે:-ટાંણે ટાંણાની વાત.
સારું ટાંણું=સારા-થુલ પ્રસંગનો અવસર
તે, વિવાહ, જનોઈ અને સીમંત વગેરે.

ખાસ-અધરણી=વહુને સારું ટાંણું આવશે.
ટાંપ, સ્ત્રીં ટીપા કે મીઠા જેવું નાનું ચિહ્ન;
નિશાન; પૂર્ણ વિરામ.

ટાંપણી, સ્ત્રીં ટાંપી રહેવું તે; આતુરતાથી
જેવા ભેટવા કે લઈલેવાને તત્પર થઈ
રહેવું તે; તલપી રહેવું તે.

ટાંપણું, કિં સં જેવા, ભેટવા કે લઈલેવા
આતુરતાથી તત્પર થઈ રહેવું; ટીકી
રહેવું; તલપી રહેવું; આતુરતાથી મન અને
અશુસાધ્ય વિષય ઉપર તલપ મારવાને
લાગ શોધતા બેસી રહેવું. (૨) નિશાન-
ગિહ્ન કરવું; ટાંપ મૂકવી.

ટાંપાટરડું, વિં રાંડું; ચાલતાં ચાલતાં જેના
પગ આમ તેમ અંધળાઈ જતા હોય એવું.

ટાંપું, નં અમુક અંતરે જઈ આવવું તે; જે
કારણે પંચ-મજલ કરી હોય તે કારણ
ગરિનાઈ-સિદ્ધ થઈ ન શક્યું હોય તો તે
મજલ કરી આવવી તે ટાંપું કહેવાય છે;
જેનું પ્રયોજન સિદ્ધ થતું ન હોય એવું
જઈ આવવું તે; ફેરો; આંટો; ગામેતરે
જઈ આવવું તે:-ગયો તો ખરો પણ
માપ અર્ધ રહી જવાથી ટાંપું પડ્યું.
યજમાનના કામકાજને માટે આજીવું અને
વજીવું વગેરે જે ગામેનદાં-ફેરાઆંચ
પરખે આવે કે તે:-ખેર ! વળે ચોકસે
જે ન મોકલે પણ તમે તો વહેવાઈને ત્યાં
જેલું પંચ-મજલ કરી ખરવું એકેની ટિકી

કરવું=કાર્ય થાય કે ન થાય પણ જઈ
આવવું તે. ટાંપાં ખાવાં=આવી આવીને
ખાલી-પાછા જવું:-ઉધરાણીવાળાને પાંચ
ટાંપાં ખવરાવ્યા વગર કોણ જઈ પરખાવેછે.
ટાંપું ટેયું, નં યજમાનની વતી ગામગામે-
તરે જવું આવવું તે; ફેરોઆંટો ખાવાનું
કામ કરવું તે:-દુકાને આવીને બેસે અને
શેઠ કહે તેમ કહિં ટાંપું ટેયું ખાતો રહે
તો વળી નોકરીનું ઠેકાણું પડે.

ટાંસ, પું જીં તાસ; છોલની ઝળકી.

ટિકાયત, વિં જેને વડા તરીકે પહેલું તિ-
લક થતું હોય તે; મુખ્ય; વડો. (૨)
પાટવી; અભિષેકને યોગ્ય:-ટિકાયત ગો-
સ્વામીની સ્વારી શ્રીજીમાં રહે છે.

ટિકિટ, સ્ત્રીં [અં. Ticket] ટિકિટ; અ-
મુક છાપ મારેલી, અમુક હક કે પરવાન-
ગી આપનારી અને અમુક બાબતસર
અમુક જોઈએ તેટલુંજ લખેલી કે છા-
પેલી કાગળની નાની કાપલી:-પોસ્ટ
ટિકિટ; રેલવેની ટિકિટ; નાટકની ટિકિટ.
(૨) પૈસા લઈ આપેલો કાગળના નાના
ટુકડાપરનો પરવાનો. (૩) પેટી, કબાટ,
સીસી વગેરેમાં શું છે ? અને ફોનું કેમ છે ?
વગેરે ટુકડાં દર્શાવનારી તેની ઉપર ચો-
ટેલી નાની કાપલી તે; ચીઠી. સરકારી
મહોર છાપવાળી કાપલી. ટિકિટ મારવી=
ચોટવી. ટિકિટ લેવી-ખરીદવી.

ટિકક, નં તિકક; જડો રોટલો.

ટિકી, સ્ત્રીં વચ્ચે કાળાવાળી પાતળા ને ગોળ
નાની ચકતી; ચાંચી; ટીલકી:-ઝીકટિકીનું
ખરન. (૨) જેને માટે ઉઘમ ચલાવ્યો
હોય તે વસ્તુ પ્રાપ્ત થવી તે; ઠેકાણે પડવું
તે:-તેણે નોકરીને માટે મહેનત તો કરી
પણ કંઈ ટિકી લાગી નહિ. (૩) શુભ
થવો તે; સારી અસર ઉપજવી તે; ટેકી :-
પાણીને વચ્ચે કરી ખરવું એકેની ટિકી

લાગી નહિ. (૪) થાગ લાગવો તે; વગ; સિફારસ:-એ સાહેબ આગળ તમારી કંઈ ટિક્કી લાગશે નહિ. (૫) બિંદી; બે ભમરો વચ્ચે જે ઝીણું ટપકું-તિલક કરવું તે; ટપકું, નાનો-ઝીણો ચાંલો.

ટિક્કો, પું મોટું ટીલું; ચાંલો: ગાજરિયો.

(૨) દાખીને, ચાંપીને કે જોરથી મારીને પાડેલી છાપ તે; આઘાત, પ્રણ. (૩)

કામ:-એના કપાળમાં ટિક્કો. ટિક એવો અવાજ થાય તેમ અથવા ટચ એવો અવાજ થાય તેમ જોરથી આઘાત કરીને પાડેલું ચિહ્ન. કિં પ્રં ટિક્કો કરવો= કામ દેવો, ચાંલો કરવો, નિશાન કરવું.

ટિચાણું, કિં અં આમ તેમ રખડવું; ભોમિયા નહિ હોવાને લીધે કોઈ સ્થળ શોધી કાઢવા માટે આમ તેમ ફેરાઆંટા ખાવા પડવા:-કોટમાં કેટલે બધે ઠેકાણે ટિચાણો ત્યારે તમારી ઓફિસ જડી. (૨) આમ તેમ અફળાવું; ગોળાવું:-આ ઘડો બહુ ટિચાણો છે. અથડાવું; અફળાવું; કુટાવું. (૩) કામ કરનારાઓ સાથે રહીને કામ કરતાંને પિલાતાં પિલાતાં અનુભવ મળવો; ઘણે શ્રમે પ્રાપ્ત થવું:-વર્ષો લગી ગુમાસ્તીમાં ટિચાણો ત્યારે સુતીમ યવાશે.

ટિટસિન, નં (તિન્તસિન) નામદાર ચિ. ટિચ સરકારના તાબાનું પેકિંગથી એંશી માર્કલ ઉપર પિહો નદીના મુખ ઉપર આવેલું ચીનમાંનું એક મોટું બંદર અને તેની આસપાસનો જિલ્લો. ટિટસિન મુળાધ જેવડું મોટું શહેર છે.

ટિટોડી, ઝીં [સં. ટિટિમ] ટિટોડી; જળાશય નદી વગેરે નજીક રહેનાર કાળર જેવડું એક પંખી. આ પંખીમાંનો નર ટિટોડા અને માદા ટિટોડી કહેવાય છે, છતાં તેમની આખી જાતિ નરને નામે નહિ

પણ નારીને નામે ઝોળખાય છે. એમ કહેવાય છે કે ભવિષ્યમાં બનનારા બનાવોની આ પંખીને અગમચેતી થાય છે. ટિટોડીના માળા જોઈ વરસાદ કેવો થશે, તે ગામડિયા કહે છે. જો નિચાણમાં તેનો માળો હોય તો જાણવું કે વરસાદ થવાનો નથી અને જો બહુજ ઉંચે હોય તો જાણવું કે ઘણો વરસાદ થશે અને ભારે રેલ આવશે. એમ કહેવાય છે કે મહા ભારતના યુદ્ધની પણ એને અગમચેતી થઈ હતી. એક પ્રાચીન કાવ્યમાં આનો રમણીય ભાવ છે. ઉં ટિટોડી કહે તજ-એરે, ભૂમિપર ભાર થશે, અદાર અક્ષો-ણીરે દળ અટવાઈ જશે-ટિટોડી કહે.

ટિટોડો, પું ટિટોડીનો નર. આપણા કવિ-ઓએ ટિટોડાને દૈવવાદી ગણ્યો છે અને ટિટોડીને પુરુષાર્થવાદી ગણી છે. ટિટોડી ચન્દ્રમાં આપેલા ધ્રુવમાં પ્રારબ્ધ ને પુરુષાર્થનો તે દંપતી વચ્ચેનો વાદ છે અને તેની એવી મતલબ છે કે, મહાભારતના યુદ્ધની અગમચેતી થવાથી ગર્ભવતી ટિટોડીએ તેના નરને કહ્યું કે, મોટું યુદ્ધ થવાનું છે માટે બચ્ચાં-છંડાંના રક્ષણ માટે આ સ્થાન છોડી દઈ ખીજે ઠેકાણે જવું જોઈએ. ટિટોડાએ કહ્યું કે દૈવ બળવાન છે અને પ્રારબ્ધમાં હશે તે થશે માટે ન જવું. મહાભારત યુદ્ધનું મંડાણ થયું તેમાં પહેલે દહાડેજ ભીમનો હાથી રણમાંથી નીકળતાં તેનો ઘંટ ધંડાં ઉપર પડ્યો અને છેલ્લે અદારમે દહાડે સાંજે એક ધાયેલ ઘોડો નાસતાં તેની ઠેસથી ઘંટ ઉછળીને દૂર જઈ પડ્યો. આ રીતે ટિટોડીનાં ધંડાંનું રક્ષણ થયું, વગેરે કથાપ્રસંગ છે.

ટિપ્પણ, નં [સં] થોડી સમજૂતી દાખલ લખેલી નાની ટીકા. (૨) ચાદ્દાસ્ત માટે કરેલી ટુંકી નોંધ; ટાંચણ. (૩) લ'ખાણ

બાબતનું ટુંકાણુમાં બનાવેલું જે ઓળિયું
તે; ટીપણું; ટીપ; યાદી.

ટિપ્પણી, સ્ત્રી ૦ [સં] ટિપ્પણ (૨) ટીપણી;
પાણીની તંગી; કોઈ જરૂરની વસ્તુની
અછત; લીડ.-એકનમાં પાણીની ટિપ્પણી
પડે છે. (૩) ટીપવું તે; ટપટપ ઝુડીઝુડીને
સજડ થાય તેમ કરવું તે; છો ઉપર સા-
રી ટિપ્પણી થવા દેજો કે જેથી ઉખડે
નહિ. (૪) ટીપકારી; ઇંટોના સાંધાઓ-
માં છો ભરવી તે. (૫) છોને ટીપી બે-
સાડવાનું કડિયાના મળુરોનું ઓળર; યાપી.

ટિપ્પો, પું ૦ ટપ્પો; ટપ એવો અવાજ કર-
નારો આધાત.-લખોટાનો ભમરડાનો
ટિપ્પો. (૨) ભારે ટપલી-ટપસો. (૩)
સામો ખેલ; દોષ કાઢનારો. ટપ દધીને
દોષ દેખાડી આપવો કે મહેણું મારવું તે.
ટિલાયત, વિ ૦ તિલકને ચોગ્ય; મુખ્ય; વડું;
મોટું; પાટવી.

ટિપ્પણ, ન ૦ જેમાંથી હસવું આવે અને ગ-
મ્મત થાય એવું ખેલવું ચાલવું તે; હસાવે
ને આનંદ ઉપજાવે પણ જેમાં સખ્યતા કે
ગાંભીર્ય હોય નહિ એવી વાણીવાણી વાત-
ચીત કે હાથ મોં-થરીરના ચાળા તે; એવો
ઢોંગસોંગ અથવા ખેલ કે જેમાંથી ગમ્મત
મળે. (૨) મશ્કરી; મજાક. (૩) ગનકડું;
ઢોંગસોંગ; હાસરસને ઉત્પન્ન કરે એવી
વાણીની છટા અને અંગનો ચાળો તે.
કિ ૦ પ્ર ૦ ટિપ્પણ કરવું=ગમ્મત મળે ને
હસવું આવે તેમ કરવું; ખડું નહિ પરંતુ
ગમ્મત દાખલ કંઈક કરવું; મશ્કરી કરવી;
ઢોંગ-ચાળા કરવા. ૩૦ પ્ર ૦ ટિપ્પણમાંથી
તોફાન=હસવાનું ખસવું; મશ્કરી-મજાક-
માંથી ટપો થઈ જવો તે.

ટિપ્પણી, વિ ૦ ટિપ્પણ કરે અને કરાવે એવું;
ગમતી; ગતકડાબાજ; મજાકી.-વાંદરાની

જાત બહુ ટિપ્પણી હોય છે. ઠૂંઠાબાજ;
મશ્કરો.

ટિંગાટોળી, સ્ત્રી ૦ જે જણે મળી ત્રીજાને પગ
અને ખભા પકડી ઝુલતો ઉપાડી લેવો તે;
ટાંગાટોળી. (૨) પગ ઝુલતા રહે અને
બંને બાજુ બે જણ બે બગલમાંથી ઉ-
પાડી લે તે.

ટિંગાણું, કિ ૦ અ ૦ એકાદ આધારનો આશ્રય
લઈ લખડવું તે; લટકવું; અમુક આધારે
ઝુલતા રહેવું. કોઈને-ખીજાને આશ્રયે ર-
હેવું; ટકવું; લખડવું રહેવું; ભરાવું; ટંગાવું:-
હું આ છળિ ભિંતે ટિંગાવું? ગોરલોકનું
જીવન યજમાનો ઉપર ટિંગાઈ રહેલું છે.
ટિંટિં, અ ૦ ટેં ટેં ટિંટિં એવો ડુઃખ કે
કાયરતાનો ઉદ્ગાર-અવાજ તે.

ટિંડોરું, ન ૦ એક વેલનું શાક ફળ; ધિલોહું;
બિંબફળ. આ મીઠાં ને કડવાં-વાવેતરનાં
ને જંગલી એમ બે જાતનાં થાય છે.
મીઠાં ફળ અંગુઠા જેવાં જડાં લીલાં ને
લીસાં થાય છે, અને તે શાકના કામમાં
આવે છે.-ટિંડોરાનું શાક. મીઠાં ઘોલાં.

ટિપ્પું, ન ટપકું; પુદ્; પ્રવાહી દ્રવ્યનો નાનો
છાંટો તે બિંદુ-ટીપું; જળનો કણ; ફેરું.
કિ ૦ પ્ર ૦ ટિપાં પડવાં=ટપકવું પરસેવો
ઉતરવો; કઠણ-મુશ્કેલ પડવું:-કામ પુરું
કરતાં ટિપાં પડશે. ટિપાં પડાવવાં=
થકવી નાંખવું; હેરાન કરવું; ખૂબ મહે-
નત લેવેરાવવી. કહે ૦ ટિપેટિપે સરોવર
ભરાય=ચોડે ચોડે મોટું કામ થાય, ડગલે
ડગલે ડુંગર ચઢાય. ટિપુંએ પાણી નહિ
પાવું=કંઈ પણ આપવું મેલવું નહિ; જરાય
ગાંજ્યું જાય કે દયા ખાય એવું ન હોય
તેવા બખીલ-નિર્દય અને ધુર્ત માણસને
માટે આમ કહેવાય છે. ટિપું પાડવું=ધટવું
હોય તે ઉપરથી આપવું; થોડું વધારે
આપવું-માગવું.-ભરવાડણ અચ્છેરિયો

ભરીને રેડે છે પછી ઉપરથી ટિ'પુંએ પા-
ડતી નથી, બાકી દૂધ તેલ વગેરે વેચનાર
ખીજ તો ટિ'પું પાડે છે. ૩૦ પ્ર૦ મધનું
ટિ'પું=ખડુ પ્રિય હોય એવું તે. એ માખનું
મધનું ટિ'પું છે, અર્થાત્ એ માખ=મધ
લોલુપ અને તે તેને પ્રિય મધનું ટિ'પું=
ખડુજ પ્રિય છે.

ટિ'બ, સ્ત્રી૦ નાનું ચિહ્ન; ટાંપ.

ટિ'બરવાં, ન૦ ટિ'બરનાં ફળ.

ટિ'બર, ન૦ એક જાતનું ઝાડ અને તેનાં
ફળ તે. આનાં ઝાડ જગલોમાં ઉંચાં થાય
છે. પાન મોટાં ને લાંબા હોય તમાકુની
ખીડીઓ વાળવાના કામમાં આવે છે.
ખોર જેવાં તેને ફળ થાય છે. ફળોનો
રસ દવા તરીકે કામ આવે છે. એમાં
ટેનિકએસિડ હોય છે.

ટિ'બો, પું૦ માટીનો ઢગ; ટેકરો; નાનો ઢુંગર;
ઢગલો. ટિ'બાટેકરો=ચઢકતરનો ભાગ તે;
ખાડા ટેકરો; નાના મોટા માટી પથરના
ટેકરો-ઢુંગરા તે. ઉ૦ વાંકી વાટે ટિ'બાટેકરો,
ભયાનક ખોય. પ્રેમાનંદ. (૨) રાફડો.
એક તરફ છીડીઓનો ટિ'બો ને બીજી
તરફ ઉંદરે સાપને રહેવા કરેલો ટિ'બો.
દર બહાર કાઢેલી ખોદાણુની માટીનો ઢગ
તે. (૩) વસ્તુઓનો ખૂબ જમાવ; ઢગલો;
ખડકલો.-એણે કામ ચઢાવી દધને તુમા-
રોના ટિ'બા કરી મૂક્યા છે.

ટિ'હુક, અ૦ મોરનો એવો અવાજ તે:-
વરસાદ ચઢ્યો ત્યારના મોર ટિ'હુક ટિ'હુક
કરે છે. (૨) પરાજિતને ચીઢવવાને ડેથો
દેખાડી ઓઠે એવો અવાજ કરવો તે:-
લેતો જા-ટિ'હુક ! કેકાર, કેકા.

ટીકપું, ક્રિ૦ અ૦ ઝીણી આંખ કરી ધારીને
ખડુ ધ્યાનથી જોવું; ધારી ધારીને જોવું;
હૃદયમાં કોઈ ઉંડો ભાવ-વાતસલ્ય-પ્રેમ કે
સ્વાર્થ રાખીને એકઠસે કોઈ સામું જોયા

કરવું તે; નીચા નમી ઉંચા યજ્ઞ ખરોખર
જોવામાં આવે તેમ ધારીને જોવું.

ટીકા, સ્ત્રી૦ [સં] કોઈ અથરો વિષય, પદ કે
શબ્દ વગેરે સમજાવવાને કરેલું જે વિવે-
ચન તે; સમજાવવાને લખાણ; ખુલાસો;
વિવરણ.-આ પુસ્તકપર સારી ટીકા થવી
જોઈએ. વિવેચન; ચર્ચા; બિહાપોહ; વ્યા-
ખ્યાન; ગુણદોષનું કથન. (૨) વિરુદ્ધ-
કટાક્ષમાં ચર્ચા કરવી તે; કોઈ કામ કાજ
વિષય અને જાતિ ઉપર ટોળમાં તેની
વિરુદ્ધ બોલવું તે. (૩) થેકડી; મજાક;
મસ્કરી; વ્યંગમાં બોલવું તે.-એ તમારા
પોચાકની ટીકા કરતો નથી. ક્રિ૦ પ્ર૦
ટીકા કરવી=વિવેચન કરવું. કટાક્ષમાં
બોલવું; વ્યંગ કરવો. ટીકા થવી=ચુંથણું
પડવાં. ચહેરચુંથ; વગોણું; નિંદા.

ટીકાકાર, પું૦ [સં] ટીકા કરનારો; વિવેચક.
(૨) મસ્કરો; ટોળી; મજાકી (૩) નિંદક.

ટીકી, સ્ત્રી૦ ટિકી [સં તિલક] જાનાં ગોળ
ચકચકાટ ટપકી; ટીપકી :-ઝીકટીકીનું ભ-
રત. (૨) બિંદી; ઝીણું-ટપકી જેવું ટીલું;
ટપકું; નાનું છુંદકું. ક્રિ૦ પ્ર૦ (ટીકવું ઉપ-
રથી) ટીકી જોવું=એક ટસે ધારીને જોવું,
સામું જોવું; સંભાળ લેવી; મોં દેખાડવું.
(૨) ખારીક નજરે જોવું.

ટીકો, પું૦ ટિકકો; લાંબો ગુજરડો-ગાજરિયો.
(૨) કામ; હડસેલો; કંઈ નહિ એમ:-
એના કપાળમાં શું ટીકો !

ટીચકારી, સ્ત્રી૦ કોઈની પીઠ પાછળ હુરે
કરવી તે; શેખીની મજાક; મોંથી સોતકાર
કે જીભથી ડચકારો બોલાવી મસ્કરી કરવી
તે; ટિચાવાના અવાજની માફક જીભને
મોંની ડાખલીમાં ટિચાવી મગફળીભર હ-
સવું તે. (૨) ખડાશની ટેરાઈ. ક્રિ૦ પ્ર૦
ટીચકારીઓ કરવી=શેખીમાં મગફળી ખતી
કોઈની હે બોલાવવી કે મજાક કરવી તે.

ટીચકારો, પું ટીચવાનો અવાજ તે; મોટો 'ટચ' એવો અવાજ તે. (૨) ડચકારો; ટેરાઈનો અવાજ. ૩૦ પ્ર૦ ટીચકારા=મકર કુંદીઓ; ચામોદિયાં; મત્સરનો ઉન્માદ. કિં ૫૦ ટીચકારા કરવા=મકરકુંદીઓ કરવી; કોઈની પાછળ મોટેથી હસવું ડચકારા કરવા ને શેખી મારવી.

ટીચકું, વિં ધણું નાનું; સરાસરી-જેવકું હોવું જોઈએ તે કરતાં વધારે નાના કદનું; ઠીગણું. (૨) નાં ઉપરનો પાતળો નાનો નાજુક અંત; નાનું શિખર કે મથાણું; ટેરવું; અણિયું:-નાકનું ટીચકું ચઢાવીને શી વાત કરે છે ?

ટીચણું, કિં સં જે વસ્તુઓ એક બીજા સાથે અથડાય એમ કરવું; ઠોકાય તેમ ફેંકવું:-લખોટા અને સોગટાં ટીચવાં. (૨) અક્ષાળવું; ફૂટવું; ટચકા-ધા મારવા; છુંદવું ગોખા પડે-સપાટી ખાડાખેયાવાળી થઈ જાય એમ કરવું:-આ ધડો પાણી કાઢવામાં વાપરીને ટીચી નાખ્યો. (૩) ભાગવું ખેડોળ ખનાવી દેવું. (૪) ગળચવું; ખાવું; અકરાંતિયા થઈખાવું (તિરસ્કાર-છણકામાં વપરાય છે):-તેંટીચ્યું એટલે ગામ જમ્યું ? (૫) મારવું; ઠોકવું; ધડવું.

ટીચો, પું ગોખો; ટિચાયાથી પડેલો ખાડો-આંક તે.

ટિચારો, પું ટિં ટિં ટેં ટેં એમ થવું કરવું તે; કનિયો; કંકાસ; લડાઈ; બખેડો; બડબડાટ; કકળાટ. (૨) સાધારણ તકરાર; ખોલચાલ થયા કરવી તે; રોજની રોજ પંચાતી થયા કરવી તે; બડબડ બડબડ-વહાણું વાય કે રોજ આ શો ટિટિયારો-બન્ને ભાષ જુદા થઈ જાય એટલે પત્યું.

ટિટિયાણુ, ન૦ કકળાણુ; ખોલાખોલ ને રા-ફૂટ; ક્લેશકંકાસ.

ટીડ, જુ૦ તીડ.

ટીડારાણુ, પું મોટું તીડ; તીડોનો નાયક.

ટીપ, સ્ત્રી૦ નામ રકમ વગેરેની ટુંકામાં નોંધ તે; ખરડો; ઉધરાણુનો કાગળ; લખણી. (૨) સ્મરણ માટે ટુંકામાં રાખેલી નોંધ; ટાંચણુ; વિગતનું ઓળિયું; યાદી. (૩) ટુંકી ટીકા; સંક્ષિપ્ત વિવેચન. (૪) ગુનેગારને કરવામાં આવતી કેદખાનાની સજા; શિક્ષા. (દંડ નહિ):-ટીપ મારે તે સારી કે બતે વેઠી લેવાય પણ દંડ કરે તે ખોટો, કે જેથી કુટુંબનાં દુઃખી થાય. (૫) તંગી; તાણ. (૬) ઈટેલ ભિંતની ઈટેલ વચ્ચેના સાંધાઓમાં છો-ચુનો-પુરવો તે:-આ ભિંતને ટીપ દો એટલે બસ, છો કરવાની જરૂર નથી. કિં ૫૦ ટીપ કરાવવી=ભિંતની ઈટેલની સાંધામાં ચુનો લગાડાવવો. (૭) ઉંચો સૂર લેવો તે:-ટીપના સૂરમાં ગાવું. (૮) નાની ખાલદી; લોઢાનું વાસણ. (૯) અનુક્રમણી. કિં ૫૦ ટીપ કરવી. ટીપ મારવી. ટીપ ભરવી. ટીપ આપવી, વગેરે જુદાજુદા અર્થને અનુસરી ક્રિયાર્થ પ્રયોગો કરવામાં આવે છે.

ટીપણિયો, વિં ટીપણું રાખનારો; ટીપણું જોઈ આપવાના કામથી આજીવિકા કરનારો:-ટીપણિયો બ્રાહ્મણ-જેશી. (૨) ટીપણી કે ટીપ કરનારો.

ટીપણી, સ્ત્રી૦ ટિપ્પણી.

ટીપણું, ન૦ [સં. ટિપ્પણી] તિથિ, વાર, નક્ષત્ર અને યોગ વગેરેની ટુંકી નોંધનું ઓળિયું તે; પંચાંગ; પંચાંગને લગતી ટુંકી નોંધનો કાગળ તે. (૨) ટુંકામાં સર્વ વિગત ટાંકેલી હોય એવી અનુક્રમણી તે; ધણી ખાજતોનું ટુંકાણુ ટાંચણુ તે. (૩) કાગળો સાંધી સાંધીને બનાવેલું મોટું ભુંગણું તે; લાંબું ઓળિયું; લંબાણુ પિંજણુની જેમાં નોંધ હોય એવું જે તે; ભુંગણભટિયું; જન્મ સંબંધીની લંબાણુ હકીકતની ટીપનો

કાગળ તે; જન્મ સંબંધી નોંધ. (૪)
વહી; પેઢીનામું; વંશાવલી; કૌટુંબિક હકી
કત.-તારા કુટુંબનું ટીપણું હમણું ઉકે-
લતો ના. કિં ૫૦ ટીપણું જોવું=તિથિ
વાર નક્ષત્ર વગેરે જોઈ તેનું સાંઠું માઠું
ફળ કહેવું તે; કાળ નિર્ણય કરવો; ગ્રહનાં
ખળાખળ જોવાં તે. ટીપણું વાંચવું=વખા-
ણ પિંજણ કરવું. ટીપણું ઉકેલવું=ગઈ
ગુજરી ખાખતો કાઢી ઝઘડો વધારવો.
૩૦ ૫૦ ટીપણાં પાણીમાં ઘોળવાં=મવિ-
ખ્ય કહેલું હોય તે ખોટું પડવું.

ટીપરી, સ્ત્રી ૦ અરધા શેરનું માપ; અનાજ
વગેરેનું એક નાનું માપિયું. એ ટીપરીનો
શેર. મુખાધ અને દખખણમાં અનાજ
જોખીને નહિ પણ ભરીને મપાય છે. મુ-
ખાધમાં એ ટીપરીનો શેર ચાર શેરની પાલી
અને સોળ પાલીનો ફેરો, એ માપે દાણા-
ની લેવડદેવડ થાય છે. અરધો શેર અ-
નાજ માપ એવડું લાકડા, લોટા કે તાં-
ખાનું નાનું પાત્ર તે ટીપરી.

ટીપણું, કિં ૨૦ ઉપર ઠોકવું; ઘણુના પ્રહાર
કરવા; ઘા મારવા; ઘડવું. (૨) એસે-ચો-
ટી જય તેમ ઠોકી એસાડવું; ટપણવું;
ટાપી મારીને એસાડવું.-ચુનો-છો ટીપવી.
(૩) ભાગવું; લુકો કરવો; વાટવું; ઝીણું
થાય એમ કરવું.-મરડિયા ટીપીને ચુનો
કાઢવો. (૪) ટપલી મારવી; મારવું; ઠોકવું;
ઝૂડવું.-છોકરાને ટીપીનાંખ્યો.

ટીપીનાંખણું, મારવું; ખૂબ ઠોકવું. (૨) મા-
રીને એસાડી દેવું; હરાવવું; સરખું-ચપટ
ચઢજાય એમ કરવું.

ટીપું, નં (ટિપું) છેક નાના કણના સ્વ-
રપે પડેલું કે રહેલું જે અતિ અલ્પ
પ્રવાહી તે; ફાંફ; બિંદુ; કણ; લવ; છુંદ.
કહે ૦ ટીપે ટીપે સરોવર ભરાય અને કાં-

કરે કાંકરે પાળ બંધાય=ચોટું ચોટું કરતાં
ઘણું થાય.

ટીપુસુલતાન, પું ૦ મૈસુરનો એક પ્રખ્યાત
સુલતાન. સન ૧૭૪૯ થી ૧૭૯૯ માં
હયાત હતો. એ દૈદરગદ્દીનો શાહજાદો
હોઈ સને ૧૭૮૩ માં શ્રીરંગપટનમાં ગા-
દીએ બેઠો હતો. તે પરાક્રમી, ફૂર અને
ધર્માધ સુલતાન હતો. એ વાર તેને ઇંગ્લેન્ડ-
જોની સાથે વિગ્રહ થયો હતો, જેમાંના
છેલ્લા ૧૭૯૯ ના વિગ્રહમાં તે હાર્યો હતો.
એજ વર્ષના મેમાં તે મરણ પામ્યો હતો.
હિંદુસ્તાનના ઇતિહાસમાં, વાર્તાઓમાં તે
ચરિત્રોમાં તેની વિશેષ હકીકત જોવી.

ટીખ, સ્ત્રી ૦ ઝંજરી; એક જતનું ભરત.

ટીમણ, નં ૦ મુસાફરી દરમિયાન ખાવાને માટે
રાખેલું ખાદ્ય તે; ભાથું; વાટમાં ખાવાનું
તે. (૨) ખાટુંવડું; લગનને આગલે દહાડે
સગાં સંબંધી વગેરેને જમાડવાં તે. કિં
૫૦ ટીમણ કરવું=ભાથું કરવું. (૨)
વાટમાં ખાવા માટે જે કંઈ સાથે રાખ્યું
હોય તે. ખાવું કે ટીમણ બંધાવવું=મુસા-
ફરીએ જનારને રસ્તામાં ખાવા માટેનું
ખાવું આપવું-તેની ગાંસડીમાં રખાવવું તે.

ટીમર, સ્ત્રી ૦ ટેકરી; ડુંગરી; ટિંબો. ઉં
ઝેટલે આવી ટીમર ગોરધનતણી. ભાગવત.

ટીલડી, સ્ત્રી ૦ [સં. તિલક] ચાંદલાને
ઠેકાણે સ્ત્રીઓના કપાળમાં ચોદવા માટે
લાલ લાખ લગાડીને બનાવેલી અખરખની
નાની અને ગોળ ટીકડી; ચાંદલી; ચાંદલા
જેવી ગોળ ટીપકી. (૨) બિંદી; ચાંદ. ઉં
માને ટીલડી તપે લેલાટ જો. કિં ૫૦
ટીલડી ચોદવી=કપાળમાં ટીલડી લગાડવી.
(૩) નાનો ચંદ્રક; આંખ:-મોરના પિંછા
માંની ટીલડી=રંગદાર ચિત્ર વિચિત્ર ગોળ
ટપકું.-ટીલડીઓવાળાં પિંછાની ચમરી.

ટીલણું, વિં ૦ જેના કપાળમાં ટીલાનું ચિહ્ન

હોય એવું; ચાંદરું. (૨) ટીલાં ટપકાં કરનાર.

ટીલવો, પું [સં. તિલક] લોકના તિલક રૂપ એવો જે તે; તિલક કરવાને યોગ્ય એવો જે તે-પ્રાક્ષણ. તિલક-ટીલું કરનારે તે ટીલવો-તિરસ્કારના અર્થમાં-ભણેલો ગણેલો કે જ્ઞાની નહિ પણ માત્ર બાહ્યચિહ્નવાળો જાતે પ્રાક્ષણ તે. આગળ તિલક ભૂત હોય પૂજ્ય એવા અર્થમાં વપરાતો આ શબ્દ ભિલ્લ ગાંમડિયાથી હાલ તિરસ્કારના અર્થે વપરાય છે.

ટિલિયો, પું ટીલવો.

ટીલી, સ્ત્રી [સં. તિલક] ટીલડી; હાલ લાખ લગાડેલી નાના ચાંદલા જેવી કરેલી અખરખની ગોળ ચકતી, કે જે સ્ત્રીઓ ચાંદલાને ઠેકાણે કપાળે ચોઢે છે; મોતી નંગ વગેરે મિનાકારીનો નાનો લાંબો ચાંદલો; નખલો. (૨) રંગનું ડામનું કે ચુંજનું ચિહ્ન; નાનું ટીલું; ડાઘ; કલંક; લાંછન. ૩૦ પ્ર૦ કાળાટીલી=આખર-ધજતને જે ખરાબ લાંછન લાગવું તે; અપવાદ; આળ; ખરાબ આરોપ; અપ્રીતિ; અપજય; બુદ્ધિ ખોલાવું તે. (૨) ભુંડાપણું; હલકાઇનું નામ.

ટીલું, ન૦ [સં. તિલક] ચંદન ટુંકુ વગેરેનું કપાળમાં જે ચિહ્ન કરવામાં આવે છે તે; તિલક; ચાંદલો; ત્રિપુંડ. ક્રિ૦ પ્ર૦ ટીલું કરવું=કપાળે ટુંકુ વગેરે લગાડવું. (૨) કપાળમાં ચોદવું; લગાડવું; માથે નાંખવું; આદાડી દેવું. ટીલું ધસવું=સુખડને પાણીસાથે

હાલતમાં રહેવું અને સામાનું કાંધપણ હજમ કરી જવું તે.

ટીલો, પું મોટું ટીલું; ચાંદલો; ગાજરિયો. (૨) ડામ; ડાઘ. (૩) તસિયો; ધોળો કે લાલ મોટો લાંબો આંકો.

ટીશી, સ્ત્રી [સં. તૂન] વનસ્પતિનો નવો-તાજો ફૂટતો અંકુર; કુંપળ. (૨) નહિ પહોળા થયેલા પાંદડાની ગોળ વિંટલી; ફૂલની પાંદડીઓની ખીલ્યા પહેલાંની વિંટા જેવી સ્થિતિ તે; અણીદાર કળા. (૩) ટોચ; શિખર; પ્રાંત; અણી; તગરડીની ટોચ. (૪) પતરાજ; લાયરી; બડાધ; શેખી; ગરો; અભિમાન; હુંપદ લેવું તે.-મૂર્ખા ખાલી ટીશી કરતો ના, નહિ તો માર્યો જઈશ.

ટીશીખોર, વિ૦ શેખીખોર.

ટીસલી, સ્ત્રી ટીશી.

ટીસો, પું ગેડીદડાની રમત; તેનો એક પ્રકાર. (૨) કાંધ ચિહ્નય તેમ ડૈયો દેખાડી ડચકારો કરવો તે. ટીહો!

ટીહો, પું ડૈયો દેખાડી મોઢેથી મશ્કરીનો સીતકાર કરવો તે. સાંઠ પાડા વગેરેને 'ટીહો' ની ચીઠ પડે છે અને જો તે અવાજ તેમની સામું જોઈ કરવામાં આવે તો હસકેરાય છે.

ટુક, સ્ત્રી ટોચ; શિખર.-ગિરનારની ખીજ ટુક ઉપર જજે. (૨) કવિતાની કડી; પદ; ચરણ.-ગીતની એક ટુક ખોલ એટલે મને બધું યાદ આવશે. જુ૦ ટુંક, ટૂંક, ટુંકું. ટુકડાખાઉ, વિ૦ રોટલાના કકડા માગી ખા-

મૂકેલા થોડાક સૈનિકોનો સમૂહ-મંડળી તે; પલટણના ઘણાક ભાગોમાંનો એક ભાગ. (૨) કકડી; કરચ. (૩) જથો; વર્ગ. સરખા પોશાકવાળા સમાન અભ્યાસવાળા થોડા જણની નાની મંડળી-ટાળી તે.

દુકડો, પું [સં. સ્તોક] આખામાંથી તો-ડેલો એક નાનો ભાગ; કકડો. (૨) ગ્રાસ; ખચકું:-રોટલાનો દુકડો. કિં પ્રં દુકડા માગી ખાવા=અહિં તહિંથી રોટલાના કકડાની ભીખ માગવી તે; ખચકું ખચકું માગીને ખાવું; ભીખવું. કહેં દુકડે દુકડે બિસ્મિલ્લા=તારવાર વિવેચન ભક્તિ કે સ્તુતિ વગેરેનો વિધિ કર્યા કરવો તે. (૨) થોડે થોડે ખધું હજમ કરી જવું તે.

દુક્કલ, સ્ત્રી (પું) ગોળ કમાનની મોટી પતંગ; બહુ મોટો કનકવો.

દુચકી, સ્ત્રી વચલી આંગળી અને અંગુડાથી કરવામાં આવતો અવાજ તે; ચપટી. (૨) એ અવાજ થતાં લાગે એટલો અલ્પ સમય તે; દાણ; વિપણ; જરાવાર:-દુચકી વગાડવામાં આવું છું. (૩) આંગળીઓનાં બે ટેરવાં વચ્ચે રહે એટલો અલ્પ જથો તે; ચપટી:-તપખીરની દુચકી; દુચકી લોટ.

દુચકો, પું એવી એક નાની વાત અથવા ખીના, કે જેથી રસ-રંગ જામે, ગમ્મત મળે અને રસ ઉત્પન્ન થાય; ફકરો; ટાલુકો; નાનો કથા ભાગ. (૨) વિષય; વસ્તુવિશેષ. (૩) મંતરધંતર સંબંધી ભણવામાં આવતાં નાનાં નાનાં વાક્ય તે. (૪) મંતર તંતરનો નાનો પણ અસરકારક પ્રયોગ; વહેમ મટાડે એવું કંઈક જાદુ અને તેનો પ્રયોગ-અખતરો; ઈલામ. (૫) ઇસારો. (૬) નાનો કકડો; અમુક આખાનો એકાદો નાનો વિભાગ; અંશ:-આંખલીનો દુચકો. દુકડો. કિં પ્રં દુચકો કરવો=વહેમ મટવાને માટે જાદુ જેવો નાનો પ્રયોગ

કરવો તે. જાદુઈ અકપલું પ્રતીકાર.

દુટક, વિં તૂટેલું હોય એવું; સળંગ-આદિથી અંત લગી ન હોય એવું; ખડિત. (૨) બરોબર મળતું ન હોય એવું; અનુસંધાન-સંબંધ વગરનું; છુટુંછુટું; નહિઆખું.

દુટકાટ, સ્ત્રી તૂટી ને ફૂટી જવું તે; જુદું-છુટું પડી જવું તે; વિભેદ; કુસંપ; ફૂટ; અણુખનાવ; વિગ્રહ; સંબંધ ભંગ થવો તે. (૨) ભાગી તરડાઈ જવું તે; સંગીન, ધન કે જમાવટી પદાર્થમાંની ભાગફાટ તે:-આંધકામ-ચુના કામની દુટકાટ હોય તે મરામત કરી લેજો; ભાગ્યુંતૂટ્યું હોય તે. કિં પ્રં દુટકાટ થવી=તૂટી અને ફાટી જવું તે; નુકસાન થવું; મતભેદ પડવો; કુસંપ થવો; સંબંધ તૂટી જવો, સુસંપતા-એકમત એકમતપણું નહિ રહેવું તે.

દુટયું, કિં અં આખામાંથી જુદું થવું; છુટું પડવું; એકાકારતાનો ભંગ થવો; જમાવટ નહિ રહેવી; જુદું પડી જવું; ભાગવું; તૂટીજવું. (૨) જોડાયેલા-સંધાયેલા કે સંબંધમાં રહેલા અવયવોનું જુદું પડવું તે. (૩) મતભેદ, વિભેદ પડવો; અંતરાય પડવો:-એની દોસ્તી તૂટી છે. (૪) તરડાવું; ચિરાવું:-કાચ તૂટી ગયો છે. (૫) બંધનું નરમ પડી જવું; શક્તિ ધરીજવી. એ બિચારો કામકાજ કરીકરીને તૂટી ગયો છે. (૬) એકદમ ધસી જવું; કોઇની ઉપર ધસી-હલ્લો કરી કતલ ચલાવવી તે:-રજપૂતો મરણિયા ચઢ તેમની ઉપર તૂટી પડ્યા. (જુવં તૂટવું.)

દુટીયાર, પું તૂટક ચાર તે; એક પાસાના ત્રણ દાણા અને ખીજનો એક, એમ બે મળીને ચાર દાણા પડવા તે; તૂટક ચાર દાણાનો દાવ પડવો તે. સોગટાંખાજમાં. (૨) નાડીના બંધ શિથિલ પડી ગયા હોય એવું તે; કમજોર; જીર્ણ શરીરનું માણસ.

બહુ કામકાજ કરવાથી કે ચિંતાથી દહ--
બંધ બાંધાનું નહિ રહેલું એવું જે તે.

દુમટુમી, સ્ત્રીં દુમટુમ એવો રણકો-અવાજ
કાઢનારી નગારી-ચાળી વગેરે તે; દુમટુમી
ઢોલની જોડે વગાડવાની નાની નગારી.
દુમણ, નં મંતર તંતર સંબંધી જે વહેમી
ક્રિયા પ્રયોગ વગેરે તે. કામણની સાથે
જોડાઈને વપરાય છે.-કામણ દુમણ શી-
ખેલી. (૨) દુંકું પડવું તે; રીસ; ઓછપનું
વાંકું. (૩) કણક ગદડવાનું જે ધી કે
તેલ તે.

દુવા, પું (દુઓ.) ખાડા; ગોખા.-આંખોમાં
દુવા પડી ગયા. (૨) ઉંડાં દર; ભોક;
નારાં.-કોહ થયો તેમાંથી ઠેક ઠેકાણે માં-
સમાં દુવા પડી ગયા. (૩) ટપકાં; બિંદુ;
તર્પણ થાય એવું સિંચન.-આળકની આં-
ખમાં તેલના દુવા મૂકવાથી આંખ લિંચુની
ફાડ જેવી મોટી થાય છે.

દુવાલ, પું [પોર્ટુગેઝ અં Towal] લીનું
શરીર લુછવાનો જાડા વણાટનો લુગડાનો
નાનો કકડો; અંગ-લુછો-અંગુછો; શરીર
હાય વગેરે લુછવાનો રૂમાલ. મિ. કરક-
રિયા કહે છે કે, આ શબ્દ ઇંગ્રેજીમાંથી
નહિ પણ પોર્ટુગિઝમાંથી આવેલો છે.

દુવો, પું ખાડો; ગર્ત; ભોક. (૨) ટપકું;
ટીપું; ખુંદ; પ્રવાહીનું ફેરું. (૩) જેવડે
દુવા મૂકવામાં આવે છે તે; પેલ; પુમકું.
(૪) ધા; લાગણી દુઃખાય એવો અમટો
તે. જુવો. (જમીનમાં) કિં પ્રં દુવો
પડવો=ખાડો-નારું પડવું. દુવા પાડવા=ટ-
પકાં મૂકવાં. દુવા દેવા=ચુંટલા ખણવા;
દુંપ-મહેણાંના ઠોક મારવા. (જુ. દુવા.)

દુંક, સ્ત્રીં સ્વમાનનો ટેક; હુપદ; સ્વાભિમા-
નની લાગણી.-એને દુંક છે. (૨) લાજ;
શરમ.-એને જરાય દુંક નથી. (૩) દુંકું;
નહિ લંબાયું; સંક્ષિપ્ત.-દુંક વખતમાં શી

તૈયારી થાય ?

દુંકડું, વિં દુંકું; નહિ લાંબું.

દુંકાક્ષરીલિપિ, સ્ત્રીં આડા ઉભા લીટાઓ
અને અમુક અમુક પ્રકારે તેને સાથે જોડી
લઈ દુંકામાં ઉતાવળે ચબ્દો અને ભાષણો
લખી લેવાની રીત. હાલ ભાષણ વગેરેના
જમાનામાં આનો ખૂબ ઉપયોગ થવા
માંડ્યો છે. દુંકાક્ષરીલિપિનું અને ટાઇપ-
રાઇટિંગનું કામ આવડવું એ કારકુનની
હાલ મુખ્ય લાયકાત ગણાય છે. લગભગ
દરેક દેશમાં અને દરેક ભાષામાં જુદી જુદી
એક હજાર રીતો હાલ ચાલુ થયેલી છે.
દુંકારણું, કિં અં તોછડે બોલાવવું; દુંકારો
કરવો; ત્વંકારે બોલવું.

દુંકારો, પું [સં. ત્વંકાર] તું એવો તો-
છડો બોલ તે; તોછડાઈથી કોઈને સંબો-
ધવું તે; 'તું' એમ કહેવું; અસભ્ય બોલે
બોલાવવું તે. કિં પ્રં દુંકારો કરવો=
તોછડાઈથી કોઈને સંબોધવું; તું એમ કહી
અસભ્ય વાણીએ બોલવું; હલકી અસભ્ય
વાણી વાપરવી તે. ઉં તેજ ન સહે આ-
ખખો, શર ન સહે દુંકાર.

દુંકું, વિં લાંબું નહિ એવું; લંબાઈ, ઉં-
ચાઈ અને વિસ્તારમાં બહુ મોટું નહિ એવું;
લાંબાથી ઉલટું. દુંકું દોરકું=લાંબું નહિ
એવું. દુંકું માણસ=નહિ ઉંચું એવું. દુંકું
ખેતર=બહુ વિસ્તારવાળું નહિ એવું. (૨)
સાર રૂપ; જોઈએ તેટલું; સંક્ષિપ્ત.-દુંકું
વાક્ય-લખાણ. (૩) થોડું; ઓછું; નાનું;
અલ્પ.-દુંકું ખરચ. (૪) સરભર ન થઈ
રહે એવું; અપૂર્ણ; નહિ પૂરતું. દુંકો પ-
ગાર. (૫) સાંકડું-નહિ ખેસતું આવતું.-
આ પહેરણુ ગળેથી દુંકું છે. (૬) અ-
દર.-દુંકો રસ્તો. (૭) અગિર.-દુંકું આ-
યુખ. ઉણું; કમ. કિં પ્રં દુંકું કરવું=
ઓછું કરવું; નહિ બહુ લંબાવવું; તોડી-

નાંખવું; કમતી કરવું; થોડામાં પતાવવું.
કુંકુંટય=મહુજ કુંકું. કુંકામાં=થોડામાં-સાર
રૂપમાં, ઓછામાં. કહેં લાંબા સાથે કુંકો
જય મરે નહિ તો માંદો થાય=મોટાની
સ્પર્ધામાં નાનાને કંઈ ને કંઈ નુકસાનજ
થાય, માટે મોટાની સ્પર્ધા કરવી નહિ.
કુંકી નજર=મન હૃદયની વિશાળતા નહિ
તે; ખુદ્ધિ નહિ દોડાવવી તે. (૨) કંજુ-
સાધ; કૃપણતા; અનુદારવૃત્તિ.

કુંટમુંટ, વિં કુંટયાંવાળીને મુગું મુગું થઇ
પડી રહેલું; હાલે ચાલે નહિ તેમ જોલે
પણ નહિ એવી સ્થિતિમાં પડી રહેલું:-
તાવ આવ્યો ત્યારના આમ કુંટમુંટ પડ્યા
છે. (૨) ભાગેલું તૂટેલું હોય એવું:-કુંટ-
મુંટ ખાટલી.

કુંટળું, વિં કુંકું; હાથે ખોડવાળું.

કુંટિયાં, નં ઢિંચણુમાંથી પગ વાળી રાખવા
તે; પગને વાળીને કુંકા રાખવા તે. ટાઢ
વાતાં અને રોગ-પીડા થતાં માણસ પગને
કુંકા કરી વાળી રાખે છે તે. કિં પ્રં
કુંટિયાં વાળવાં=પગને ઢિંચણુમાંથી વાળી
દઈને પડી રહેવું તે. (૨) કોષ વાત ખુ-
લાસે કહેવી નહિ કે મોકળે અને કાર્ય
નહિ કરવું તે; સંકોચ કરવો:-આ જુલ-
ણિયો વિવાહ છે માટે સારી રીતે ખરચ
કરજો, કુંટિયાં વાળતા નહિ.

કુંટિયું, નં કુંટા કરી નાંખનારું એક સાંસ-
ર્ગિક તાવનું દરદ; તાવ આવે અને સાંધા
રહી જય એવો એક સંસર્ગી મરજ; એક
જાતનો ઉડતો વાતવ્યાધિ. સન ૧૮૭૨-૩ માં
ગુજરાતમાં કુંટિયાનો મરજ ફાટી નીકળ્યો
હતો. આખા દેશમાં ઘેરેઘેર લોકો આ
વ્યાધિમાં સપડાયા હતા. એમાં તાવ આ-
વતો અને શરીરના સાંધા સજડ રહી
જતા. દરદીથી કશી હિલચાલ થતી નહિ.
નર્મકોશમાં 'કોલેરા' એમ લખ્યું છે અને

દા. ત્રિ. મો. શાહવાળા વૈદકમાં કુંટિયાને
કોલેરા ગણી તે પ્રમાણે વિવેચન કર્યું છે
પણ કુંટિયું તે કોલેરા કે કોગળિયું નહિ
પરંતુ-ગળિયા-ઓરી અને અછળડા જેવો
સાંસર્ગિક વાતજ્વરનો એક પ્રકાર છે. ઇંગ્લે-
ન્ડમાં Dengue fever=Infectious
eruptive fever with acute
pain in joints. Ox. De. (૨)
ઢિંચણુમાંથી પગ વાળી રાખવા તે; ઢિંચ-
ણુમાંથી પગ વાળીને શ્વાનકુંડળી કરી
સૂઈ રહેવું તે. કુંટિયું વાળીને પડી રહેવું.
છેલ્લું સને ૧૮૧૩-૧૪ માં કુંટિયું ગુજ-
રાતનાં કેટલાંક શહેરોમાં દેખાતું હતું.

કુંડું, વિં [સં. સુંડ] ભાગેલા અથવા રહી
ગયેલા હાથનું; જેને હાથે ખોડ હોય તે;
જેનો પંજે તૂટી ગયેલો કે વળી ગયેલો
હોય તે; કુંડું; ખોડવાળા હાથનું. (૨)
હાથના અવયવો જેના કામ કરી શકતા
ન હોય તે; કુંકા-નાના અવળા ને જુલ્હા
હાથવાળું.

કુંડી, આં કુવામાં રેતીનું પડ આવતાં ચણુ-
તર રહી શકતું નથી ત્યારે કણ્ઝીનાં પાટિ-
યાંનું એક મોટું ચકરકું કરો અંદર ઉતારે
છે એ ચકરકું તે કુંડી અથવા કડવો કહે-
વાય છે. એ કુંડી કપર પછી કંડ અથવા
છીટાથી કુવાનું ચણુતર ચણવામાં આવે છે.

કુંડું, વિં કુંડું; વાંકા હાથનું; વળી ગયેલા
હાથવાળું; લુલું

કુંડો, વિં જન્મકુંડો; કુંકા હાથવાળો. (૨)
ઠગ; ધૂર્ત.

કુંપણુ, નં કુંપવું તે; કુંપવાનું કામ તે; ચુંટી
નાંખવું; મૂળમાંથી ખેંચી નાંખવું તે. (૨)
નિંદણુ. (૩) ખૂમ ચુંદવું તે; મસળવું તે.
(૪) કુંપવાનું જે ધી અથવા તેલ તે.

કુંપણું, નં કુંપવું તે. (૨) કુંપવા-ખુંટવાનું
ઓળર. (૩) વાળ કુંપવાની ક્રિયા તે.

બહુ કામકાજ કરવાથી કે ચિંતાથી દહ-
બંધ બાંધાનું નહિ રહેલું એવું જે તે.

દુમટુમી, સ્ત્રીં દુમટુમ એવો રણકો-અવાજ
કાઢનારી નગારી-થાળી વગેરે તે; દુમટુમી
ઢોલની જોડે વગાડવાની નાની નગારી.

દુમણ, નં મંતર તંતર સંબંધી જે વહેમી
ક્રિયા પ્રયોગ વગેરે તે. કામણની સાથે
જોડાઈને વપરાય છે.-કામણ દુમણ શી-
ખેલી. (૨) હુંકું પડવું તે; રીસ; ઓછપનું
વાંકું. (૩) કણક ગદડવાનું જે ધી કે
તેલ તે.

દુવા, પું (દુઓ.) ખાડા; ગોખા.-આંખોમાં
દુવાં પડી ગયા. (૨) ઉડાં દર; ભોક;
નારાં.-કોઈ થયો તેમાંથી ઠેક ઠેકાણે માં-
સમાં દુવા પડી ગયા. (૩) ટપકાં; બિંદુ;
તર્પણ થાય એવું સિંચન.-ખાળકની આં-
ખમાં તેલના દુવા મૂકવાથી આંખ લિંચુની
ફાડ જેવી મોટી થાય છે.

દુવાલ, પું [પોર્ટુગેઝ અં Tawal] લીનું
શરીર લુછવાનો જડા વણાટનો લુગડાનો
નાનો કકડો; અંગ-લુછો-અંગુછો; શરીર
હાથ વગેરે લુછવાનો રૂમાલ. મિ. કરક-
રિયા કહે છે કે, આ શબ્દ ઈંગ્રેજીમાંથી
નહિ પણ પોર્ટુગેઝમાંથી આવેલો છે.

દુવો, પું ખાડો; ગર્ત; ભોક. (૨) ટપકું;
ટીપું; છુંદ; પ્રવાહીનું ફેરું. (૩) જેવડે
દુવા મૂકવામાં આવે છે તે; પેલ; પુમકું.
(૪) ધા; લાગણી દુઃખાય એવો અમટો
તે. જુવો. (જમીનમાં) કિં પ્રં દુવો
પડવો=ખાડો-નારું પડવું. દુવા પાડવા=ટ-
પકાં મૂકવાં. દુવા દેવા=ચુંટલા ખણવા;
દુંપ-મહેણાંના ઠોક મારવા. (જુ. દુવા.)

હુંકું, સ્ત્રીં સ્વમાનનો ટેક; હુંપદ; સ્વાભિમા-
નની લાગણી.-એને હુંકું છે. (૨) લાજ;
શરમ.-એને જરાય હુંકું નથી. (૩) હુંકું;
નહિ લાંખાણ; સંક્ષિપ્ત.-હુંકું વખતમાં શી

તૈયારી થાય ?

હુંકું, વિં હુંકું; નહિ લાંખું.

હુંકાક્ષરીલિપિ, સ્ત્રીં આડા ઉભા લીટાઓ
અને અમુક અમુક પ્રકારે તેને સાથે જોડી
લઈ હુંકામાં ઉતાવળે ચળદો અને ભાષણો
લખી લેવાની રીત. હાલ ભાષણ વગેરેના
જમાનામાં આનો ખૂબ ઉપયોગ થવા
માંડ્યો છે. હુંકાક્ષરીલિપિનું અને ટાઇપ-
રાઇટિંગનું કામ આવડવું એ કારકુનની
હાલ મુખ્ય લાયકાત ગણાય છે. લગભગ
દરેક દેશમાં અને દરેક ભાષામાં જુદી જુદી
એક હજાર રીતો હાલ ચાલુ થયેલી છે.
હુંકારણું, કિં અં તોછડે બોલાવવું; હુંકારો
કરવો; ત્વંકારે બોલવું.

હુંકારો, પું [સં. ત્વંકાર] તું એવો તો-
છડો બોલ તે; તોછડાઈથી કોઈને સંબો-
ધવું તે; 'તું' એમ કહેવું; અસભ્ય બોલે
બોલાવવું તે. કિં પ્રં હુંકારો કરવો=
તોછડાઈથી કોઈને સંબોધવું; તું એમ કહી
અસભ્ય વાણીએ બોલવું; હલકી અસભ્ય
વાણી વાપરવી તે. હં તેજ ન સહે આ-
ખખો, શર ન સહે હુંકાર.

હુંકું, વિં લાંખું નહિ એવું; લાંખાઈ, ઉં-
ચાઈ અને વિસ્તારમાં બહુ મોટું નહિ એવું;
લાંખાથી ઉલટું. હુંકું દોરકું=લાંખું. નહિ
એવું. હુંકું માણસ=નહિ ઉંચું એવું. હુંકું
ખેતર=બહુ વિસ્તારવાળું નહિ એવું. (૨)
સાર રૂપ; જોઈએ તેટલું; સંક્ષિપ્ત.-હુંકું
વાક્ય-લખાણ. (૩) થોડું; ઓછું; નાનું;
અલ્પ.-હુંકું ખરચ. (૪) સરભર ન થઈ
રહે એવું; અપૂર્ણ; નહિ પૂરતું. હુંકો પ-
ગાર. (૫) સાંકડું-નહિ ખેસતું આવતું.-
આ પહેરણ ગળેથી હુંકું છે. (૬) અ-
દૂર.-હુંકો રસ્તો. (૭) અચિર.-હુંકું આ-
યુષ્ય. ઉણું; કમ. કિં પ્રં હુંકું કરવું=
ઓછું કરવું; નહિ બહુ લાંખાવવું; તોડી-

નાંખવું; કમતી કરવું; થોડામાં પતાવવું.
કુંકટય=ખહુજ કુંક. કુંકામાં=થોડામાં-સાર
રૂપમાં, ઓછામાં. કહેં લાંબા સાથે કુંકા
જય મરે નહિ તો માંદો થાય=મોટાની
સ્પર્ધામાં નાનાને કંઈ ને કંઈ નુકસાનજ
થાય, માટે મોટાની સ્પર્ધા કરવી નહિ.
કુંકી નજર=મન હ્રદયની વિશાળતા નહિ
તે; ખુદ્ધિ નહિ દોડાવવી તે. (૨) કંજુ-
સાઈ; કૃપણતા; અનુદારવૃત્તિ.

કુંટમુંટ, વિં કુંટયાંવાળીને મુગું મુગું યધ
પડી રહેલું; હાલે ચાલે નહિ તેમ બોલે
પણ નહિ એવી સ્થિતિમાં પડી રહેલું:-
તાવ આવ્યો ત્યારના આમ કુંટમુંટ પડ્યા
છે. (૨) ભાગેલું તૂટેલું હોય એવું:-કુંટ-
મુંટ ખાટલી.

કુંટળું, વિં કુંકું; હાથે ખોડવાળું.

કુંટિયાં, નં ઢિંચણમાંથી પગ વાળી રાખવા
તે; પગને વાળીને કુંકા રાખવા તે. ટાઢ
વાતાં અને રોગ-પીડા થતાં માણસ પગને
કુંકા કરી વાળી રાખે છે તે. કિં પ્રં
કુંટિયાં વાળવાં=પગને ઢિંચણમાંથી વાળી
દઈને પડી રહેલું તે. (૨) કોષ વાત ખુ-
લાસે કહેવી નહિ કે મોકળે મને કાર્ય
નહિ કરવું તે; સંકોચ કરવો:-આ જુલ-
ણિયો વિવાહ છે માટે સારી રીતે ખરચ
કરજો, કુંટિયાં વાળતા નહિ.

કુંટિયું, નં કુંટા કરી નાંખનારું એક સાંસ-
ર્ગિક તાવનું દરદ; તાવ આવે અને સાંધા
રહી જય એવો એક સંસર્ગી મરજ; એક
જાતનો ઉડતો વાતવ્યાધિ. સન ૧૮૭૨-૩ માં
ગુજરાતમાં કુંટિયાનો મરજ ફાટી નીકળ્યો
હતો. આખા દેશમાં ઘેરઘેર લોકો આ
વ્યાધિમાં સપડાયા હતા. એમાં તાવ આ-
વતો અને શરીરના સાંધા સજડ રહી
જતા. દરદીથી કશી હિલચાલ થતી નહિ.
નર્મકોશમાં 'કોલેરા' એમ લખ્યું છે અને

દા. ત્રિ. મો. શાહવાળા વૈદકમાં કુંટિયાને
કોલેરા ગણી તે પ્રમાણે વિવેચન કર્યું છે
પણ કુંટિયું તે કોલેરા કે કોગળિયું નહિ
પરંતુ-ગળિયા-ઓરી અને અજળડા જેવો
સાંસર્ગિક વાતજવરનો એક પ્રકાર છે. ઇંગ્રે-
જમાં Dengue fever=Infectious
eruptive fever with acute
pain in joints. Ox. Dc. (૨)
ઢિંચણમાંથી પગ વાળી રાખવા તે; ઢિંચ-
ણમાંથી પગ વાળીને શ્વાનકુંડળી કરી
સૂઈ રહેલું તે. કુંટિયું વાળીને પડી રહેલું.
છેલ્લું સને ૧૯૧૩-૧૪ માં કુંટિયું ગુજ-
રાતનાં કેટલાંક શહેરોમાં દેખાયું હતું.

કુંકું, વિં [સં. કુંક] ભાગેલા અથવા રહી
ગયેલા હાથનું; જેને હાથે ખોડ હોય તે;
જેનો પંજે તૂટી ગયેલો કે વળી ગયેલો
હોય તે; કુંકું; ખોડવાળા હાથનું. (૨)
હાથના અવયવો જેના કામ કરી શકતા
ન હોય તે; કુંકા-નાના અવળા ને જુઠા
હાથવાળું.

કુંડી, આં કુવામાં રેતીનું પડ આવતાં ચણ-
તર રહી શકતું નથી ત્યારે કણઝીનાં પાટિ-
યાંનું એક મોટું ચકરકું કરો અંદર ઉતારે
છે એ ચકરકું તે કુંડી અથવા કઠ્ઠો કહે-
વાય છે. એ કુંડી કપર પછી કંડ અથવા
છોટાથી કુવાનું ચણતર ચણવામાં આવે છે.

કુંડું, વિં કુંકું; વાંકા હાથનું; વળી ગયેલા
હાથવાળું; લુલું

કુંડા, વિં જન્મકુંડો; કુંકા હાથવાળો. (૨)
કગ; ધૂર્ત.

કુંપણ, નં કુંપણું તે; કુંપવાનું કામ તે; ચુટી
નાંખવું; મૂળમાંથી ખેંચી નાંખવું તે. (૨)
નિંદણ. (૩) ખૂબ ગુંદવું તે; મસળવું તે.
(૪) કુંપવાનું જે ધી અથવા તેલ તે.

કુંપણું, નં કુંપણું તે. (૨) કુંપવા-ખુંટવાનું
ઓળર. (૩) વાળ કુંપવાની ક્રિયા તે.

બહુ કામકાજ કરવાથી કે ચિંતાથી દબ-
બંધ બાંધાનું નહિ રહેલું એવું જે તે.

દુમટુમી, સ્ત્રીં દુમટુમ એવો રણકો-અવાજ
કાઢનારી નગારી-યાળી વગેરે તે; દુમટુમી
ઢોલની જોડે વગાડવાની નાની નગારી.

દુમણ, નં મંતર તંતર સંબંધી જે વહેમી
ક્રિયા પ્રયોગ વગેરે તે. કામણની સાથે
જોડાઈને વપરાય છે.-કામણ દુમણ શી-
ખેલી. (૨) હંકું પડવું તે; રીસ; ઓછપનું
વાંકું. (૩) કણક ગઢડવાનું જે ધી કે
તેલ તે.

દુવા, પું (દુઓ.) ખાડા; ગોખા.-આંખોમાં
દુવા પડી ગયા. (૨) ઉંડાં દર; ભોક;
નારાં.-કોહ થયો તેમાંથી ઠેક ઠેકાણે માં-
સમાં દુવા પડી ગયા. (૩) ટપકાં; બિંદુ;
તર્પણ થાય એવું સિંચન.-ખાળકની આં-
ખમાં તેલના દુવા મૂકવાથી આંખ લિંબુની
ફાડ જેવી મોટી થાય છે.

દુવાલ, પું [પોર્ટું અં Towal] લીનું
શરીર લુછવાનો જાડ વણાટનો લુગડાનો
નાનો કકડો; અંગ-લુછો-અંગુછો; શરીર
હાય વગેરે લુછવાનો રૂમાલ. મિ. કરક-
રિયા કહે છે કે, આ શબ્દ ઇંગ્રેજીમાંથી
નહિ પણ પોર્ટુગિઝમાંથી આવેલો છે.

દુવો, પું ખાડો; ગર્ત; ભોક. (૨) ટપકું;
ટીપું; છુંદ; પ્રવાહીનું ફેરું. (૩) જેવડે
દુવા મૂકવામાં આવે છે તે; પેલ; પુમકું.
(૪) ધા; લાગણી દુઃખાય એવો ચમટો
તે. જુવો. (જમીનમાં) કિં પ્રં દુવો
પડવો=ખાડો-નારું પડવું. દુવા પાડવા=ટ-
પકાં મૂકવાં. દુવા દેવા=ચુંટલા ખણવા;
દુંપ-મહેણાંના ઠોક મારવા. (જુ. દુવા.)

હંકું, સ્ત્રીં સ્વમાનનો ટેક; હુંપદ; સ્વાભિમા-
નની લાગણી.-એને હંકું છે. (૨) લાજ;
શરમ.-એને જરાય હંકું નથી. (૩) હંકું;
નહિ લંબાણ; સંક્ષિપ્ત.-હંકું વખતમાં શી

તૈયારી થાય ?

હંકું, વિં હંકું; નહિ લાંબું.

હંકાક્ષરીલિપિ, સ્ત્રીં આડા ઉભા લીટાઓ
અને અમુક અમુક પ્રકારે તેને સાથે જોડી
લઈ હંકામાં ઉતાવળે શબ્દો અને ભાષણો
લખી લેવાની રીત. હાલ ભાષણ વગેરેના
જમાનામાં આનો ખૂબ ઉપયોગ થવા
માંડ્યો છે. હંકાક્ષરીલિપિનું અને ટાઇપ-
રાઇટિંગનું કામ આવડવું એ કારકુનની
હાલ મુખ્ય લાયકાત ગણાય છે. લગભગ
દરેક દેશમાં અને દરેક ભાષામાં જુદી જુદી
એક હજાર રીતો હાલ ચાલુ થયેલી છે.

હંકારણું, કિં અં તોછડે બોલાવવું; હંકારો
કરવો; ત્વંકારે બોલવું.

હંકારો, પું [સં. ત્વંકાર] તું એવો તો-
છડો બોલ તે; તોછડાઈથી કોઈને સંબો-
ધવું તે; 'તું' એમ કહેવું; અસભ્ય બોલે
બોલાવવું તે. કિં પ્રં હંકારો કરવો=
તોછડાઈથી કોઈને સંબોધવું; તું એમ કહી
અસભ્ય વાણીએ બોલવું; હલકી અસભ્ય
વાણી વાપરવી તે. ઉં તેજ ન સહે આ-
ખખો, શર ન સહે હંકાર.

હંકું, વિં લાંબું નહિ એવું; લંબાઈ, ઉં-
ચાઈ અને વિસ્તારમાં બહુ મોટું નહિ એવું;
લાંબાથી ઉલટું. 'હંકું' દોરકું=લાંબું નહિ
એવું. હંકું માણસ=નહિ ઉચું એવું. હંકું
ખેતર=બહુ વિસ્તારવાળું નહિ એવું. (૨)
સાર રૂપ; જોઈએ તેટલું; સંક્ષિપ્ત.-હંકું
વાક્ય-લખાણ. (૩) થોડું; ઓછું; નાનું;
અલ્પ.-હંકું ખરચ. (૪) સરભર ન થઈ
રહે એવું; અપૂર્ણ; નહિ પૂરતું. હંકો પ-
ગાર. (૫) સાંકડું-નહિ ખેસતું આવતું.-
આ પહેરણ ગળેથી હંકું છે. (૬) અ-
દૂર.-હંકો રસ્તો. (૭) અચિર.-હંકું આ-
યુધ્ય. ઉણું; કમ. કિં પ્રં હંકું કરવું=
ઓછું કરવું; નહિ બહુ લંબાવવું; તોડી-

નાંખવું; કમતી કરવું; થોડામાં પતાવવું.
ટુંકુંટય=ખહુજ ટુંકું. ટુંકામાં=થોડામાં-સાર
રૂપમાં, ઓછામાં. કહેવું લાંબા સાથે ટુંકો
જાય મરે નહિ તો માંદો થાય=મોટાની
સ્પર્ધામાં નાનાને કંઈ ને કંઈ નુકસાનજ
થાય, માટે મોટાની સ્પર્ધા કરવી નહિ.
ટુંકી નજર=મન હૃદયની વિશાળતા નહિ
તે; ખુદ્દિ નહિ દોડાવવી તે. (૨) કંજુ-
સાધ; કૃપણતા; અનુદારવૃત્તિ.

ટુંટમુંટ, વિં ટુંટયાંવાળીને મુગું મુગું થઇ
પડી રહેલું; હાલે ચાલે નહિ તેમ બોલે
પણ નહિ એવી સ્થિતિમાં પડી રહેલું:-
તાવ આળ્યો ત્યારના આમ ટુંટમુંટ પડ્યા
છે. (૨) ભાગેલું તૂટેલું હોય એવું:-ટુંટ-
મુંટ ખાટલી.

ટુંટળું, વિં ટુંકું; હાથે ખોડવાળું.

ટુંટિયાં, નં ઢિંચણુમાંથી પગ વાળી રાખવા
તે; પગને વાળીને ટુંકા રાખવા તે. ટાઢ
વાતાં અને રોગ-પીડા થતાં માણસ પગને
ટુંકા કરી વાળી રાખે છે તે. કિં પ્રં
ટુંટિયાં વાળવાં=પગને ઢિંચણુમાંથી વાળી
દબાવે પડી રહેલું તે. (૨) કોષ વાત ખુ-
લાસે કહેવી નહિ કે મોકળે મને કાર્ય
નહિ કરવું તે; સંકોચ કરવો:-આ ઝુલ-
ણિયો વિવાહ છે માટે સારી રીતે ખરચ
કરજો, ટુંટિયાં વાળતા નહિ.

ટુંટિયું, નં ટુંટા કરી નાંખનારું એક સાંસ-
ર્ગિક તાવનું દરદ; તાવ આવે અને સાંધા
રહી જાય એવો એક સંસર્ગી મરજ; એક
જાતનો ઉડતો વાતવ્યાધિ. સન ૧૮૭૨-૩ માં
ગુજરાતમાં ટુંટિયાનો મરજ ફાટી નીકળ્યો
હતો. આખા દેશમાં ઘેરઘેર લોકો આ
વ્યાધિમાં સપડાયા હતા. એમાં તાવ આ-
વતો અને શરીરના સાંધા સજડ રહી
જતા. દરદીથી કશી હિલચાલ થતી નહિ.
નર્મકોશમાં 'કોલેરા' એમ લખ્યું છે અને

દા. ત્રિ. મો. શાહવાળા વૈદકમાં ટુંટિયાને
કોલેરા ગણી તે પ્રમાણે વિવેચન કર્યું છે
પણ ટુંટિયું તે કોલેરા કે કોગળિયું નહિ
પરંતુ-ગળિયા-ઓરી અને અછળડા જેવો
સાંસર્ગિક વાતજ્વરનો એક પ્રકાર છે. ઇંગ્લે-
ન્ડમાં Dengue fever=Infectious
eruptive fever with acute
pain in joints. Ox. Do. (૨)
ઢિંચણુમાંથી પગ વાળી રાખવા તે; ઢિંચ-
ણુમાંથી પગ વાળીને જ્ઞાનકુંડળી કરી
સૂઈ રહેલું તે. ટુંટિયું વાળીને પડી રહેલું.
છેલ્લું સને ૧૮૧૩-૧૪ માં ટુંટિયું ગુજ-
રાતનાં કેટલાંક શહેરોમાં દેખાયું હતું.

ટુંડું, વિં [સં. રૂંડ] ભાગેલા અથવા રહી
ગયેલા હાથનું; જેને હાથે ખોડ હોય તે;
જેનો પંજો તૂટી ગયેલો કે વળી ગયેલો
હોય તે; ટુંડું; ખોડવાળા હાથનું. (૨)
હાથના અવયવો જેના કામ કરી શકતા
ન હોય તે; ટુંકા-નાના અવળા ને જુઠા
હાથવાળું.

ટુંડી, જાં કુવામાં રેતીનું પડ આવતાં ચણુ-
તર રહી શકતું નથી ત્યારે કણુઝીનાં પાટિ-
યાંનું એક મોટું ચકરકું કરો અંદર ઉતારે
છે એ ચકરકું તે ટુંડી અથવા કઠવો કહે-
વાય છે. એ ટુંડી કપર પછી કંડ અથવા
છોટાથી કુવાનું ચણુતર ચણુવામાં આવે છે.

ટુંડું, વિં ટુંડું; વાંકા હાથનું; વળી ગયેલા
હાથવાળું; લુલું

ટુંડો, વિં જન્મટુંડો; ટુંકા હાથવાળો. (૨)
ઠગ; ધૂત.

ટુંપણું, નં ટુંપવું તે; ટુંપવાનું કામ તે; ચુંટી
નાંખવું; મૂળમાંથી ખેંચી નાંખવું તે. (૨)
નિંદણ. (૩) ખૂબ ગુંદવું તે; મસળવું તે.
(૪) ટુંપવાનું જે ધી અથવા તેલ તે.

ટુંપણું, નં ટુંપવું તે. (૨) ટુંપવા-ખુંટવાનું
ઓળસ. (૩) વાળ ટુંપવાની ક્રિયા તે.

દુપરહીજવું; કિં અં વાયુથી શરીરનું
સાંધેસાંધે રહીજવું; અકડાઇજવું.

દુપવું; કિં સં ચીપિયા કે ચપટીથી વાળ
ખેંચી નાંખવા; ખુટવું; તોડવું. (૨) રૂને
કાલામાંથી ચુટી છુટું કરવું. (૩) મહેણાં
મારી શરમિંદું કરવું; નીચું જોવરાવવું;
ઠોક મારવા; પીખી નાંખવું. (૪) મસળીને
ટુમા વડે ગદડવું; આંખળી આંખળીને
ખેંચવું અને કસણવું-કણકને.

દુપિયો, પું કોટે પહેરવાનું ગુંથણીવાળું
સોનાનું ધરેણું; ગળચવો; ગોષ.

દુપો, -પું દાખીને સજડ કરી નાંખવું તે; ગ-
ળામાં કંઈ ઉતરે નહિ એમ હરડિયો દબા-
વવો તે; શ્વાસ બંધ થાય તેમ ગળું દાખી-
ને સજડ કરી દેવું તે. ઉં દુપો ન દીધો
દાઢએ કરી દૂધ પીતી. ગું જુઠ વાર્તા-
ઓ. (૨) ખીજથી ખવાય ગળાય કે લાલ
લેવાય નહિ એમ કરવું તે; હરકત કરવી
તે; બંધ; દાખ; સખત પકડ; ફાંસો. કિં
પ્રં દુપો દેવો=ગળું-હરડિયો દાખવો.

દુપો, પું મહેણું; ઠોક.

દૂક, સ્ત્રીં ટોચ; શિખર. (૨) કવિતાની કડી;
પદ; ચરણ.

દૂટ, સ્ત્રીં તૂટી જવું તે; અણખનાવ; વિગ્રહ;
વાંધો; જુદું પડી જવું તે.-દોસ્તીમાં દૂટ
પડી છે (૨) ફાટ; તરડ; ચીરો. (૩)
અછત; ખોટ. કિં પ્રં દૂટ પડવી=ભંગ
પડવો; સળંગપણું તૂટી જવું; ફૂટ પડવી.

ટેક, પું અમુક નિશ્ચય ઉપર આગ્રહથી રહેવું
તે; ખોલેલાને ગમે તેમ કરીને પણ વળગી
રહેવાનો આગ્રહ તે; અમુક મુદ્દાની વાત-
પર મુસ્તાક રહેવું તે; પણ, નિશ્ચય. (૨)
અચળતા; નિશ્ચલતા; દૃઢતા. (૩) આ-
ખર; સાખ; ભાર; સ્વાભિમાનપણું. (૪)
કવિતામાં રાગનો પહેલો ઢાળ ખતાવનારી
દૃષ્ટ; આસ્તાઈ; મુવપદ, કિં પ્રં ટેક રા-

ખવો=નિશ્ચય ઉપર રહેવું; પણે પળવું. (૨)
સામાની સાખ-આખર રાખવી; સંબંધી કે
મિત્રનો ખોલ-નિશ્ચય પણે-સફળ થાય એમ
કરવું.-ઈશ્વરે મારો ટેક રાખ્યો. ટેક છો-
ડવો=નિશ્ચય મૂકી દેવો; નમતી આપવી.
ટેક છોડવો, મુકાવવો; ટેક તજવો. રં
પ્રં ટેકતું પુતળું=મૂર્તિમાન ટેકજ ન હોય
એવું જે તે; સ્વાભિમાની; એક નિશ્ચયવા-
ળું; આગ્રહી માણસ તે.

ટેકણુ, નં ટેકાના કામમાં આવે એવું જે તે;
કોઈ વસ્તુને પડતી, હાલતી અટકાવવા કે
અદ્દર રાખવાના કામની ચીજ; ટેકો;
ઠેસી; અટકણુ; ફાડ; ફાંસ.-ખારણા આ-
ગળનું ટેકણુ જરા આધું કરો કે જોથી
કમાડો અથડાયા કરે નહિ. (૨) અઠિંગણુ;
આધાર; આશ્રય.-ધરડા માણસને ચાલતાં
લાકડીનું જરા ટેકણુ જોઈએ. ટકવનારી,
મૂકયું હોય એમ રહ્યા કરવામાં મદદ કરનારી
વસ્તુ.-પડિયા, ઘડિયાં, કુલ્લાં વગેરેને ખેસણી
હોતી નથી માટે ટેકણુ જોઈએ.-છોકરા
તરફથી કંઈક ટેકણુ થાય (આશ્રય મદદ
મળવા માંડે) તો હું પેનથન લઉં.

ટેકરી, સ્ત્રીં સપાટી ઉપર ઉપસી રહેલી
જગા તે; નાનો ટેકરો. (૨) ડુંગર; ઉંચી
જમીન; કુદરતી કે કૃત્રિમ ઉંચી જગા.

ટેકરો, પું મોટી ટેકરી; પૃથ્વીની સપાટી ઉપર
ખૂબ ઉપસી આવેલી અથવા માણસોએ
માટી પત્થર વગેરે નાંખીને કરેલી ઉંચી
જમીન; ડુંગરો; માટી, પત્થર અથવા ખીજ
કોઈ વસ્તુનો ઢગ. ટેકરાટેકરી=ઉંચીનીચી
જમીન; ડુંગરાળ જમીન.

ટેકવવું, કિં સં આધારે મૂકવું; ટેકો મળી
રહે એમ રાખવું; ટેકાથી ઉભું-સ્થિર રા-
ખવું; અમુક આધારના આશ્રયે રાખવું;
આધાર આપવો; ઠેરવવું; અદ્દર ઉભું
રાખવું; ઝિલાઈ રહે એમ કરવું.-એજ

યાંભલા ઉપર છાપરું ટેકવવાનું છે.

ટેકવું, કિં અં અઠિંગવું; આધારે રહેવું.

(૨) થોભવું; ઉપર જિલાઈ રહેવું.

ટેકાવવું, કિં સં ટેકો આપવો; ખીજને આધારે મૂકવું; નિભાવવું; ચલાવવું.

ટેકી, સ્ત્રીં નાનો ટેકો; યાંભલા. (૨) ટીકી; ટીકડી. (૩) ટેકારૂપ ચઈ પડવું—આધાર મળવો; સારી અસર થવા માંડવી તે; ગુણ લાગવો તે:—કોઈ એસડ (નો ગુણ લાગે) ની ટેકી લાગે તો સાફ. (૪) વિં ટેકવાળું; ટેક મૂકે નહિ એવું; પોતાના નિશ્ચયને વળગી રહેનારું; ટેકીલું; આગ્રહી. કિં પ્રં ટેકી લાગવી=સારી અસર થવા માંડવી.:—મરનાર એટલે એકે એસડની ટેકી લાગી નહિ.

ટેકીલું, વિં ટેકવાળું; આગ્રહી; સ્વાભિમાની એક નિશ્ચયવાળું; ટેક રાખનાર.

ટેકો, પું નેને આધારે કોઈ વસ્તુ ઉભી-બેઠી કે અદ્ધર રહે તે; આધાર; સ્તંભ; યાંભલો; મોટી ટેકી. (૨) આશ્રય; આધાર; સહાય; મદદ; આશરો. (૩) કોઈના બોલવાને સંમતિ આપવી તે; અનુમોદન; પુરતી; હાજિયો. કિં પ્રં ટેકો આપવો=અનુમોદન-સંમતિ આપવી. ટેકો કરવો=મદદ કરવી; સહાય થવું. ટેકો રાખવો=બળથી ધરી રાખવું; સંભાળ પૂર્વક-ખંતથી મદદમાં રહેવું.

ટેચ, સ્ત્રીં કચકચ; તકરાર. (૨) અહંતા; ગર્વ, મગફરી.

ટેટી, સ્ત્રીં નદીનાં ભાદાં ને રેતાળ જમીનમાં થતું આરિયાં અને તડબુચની જાતનું એક મીઠું વેલાફળ; શક્કરટેટી. આ ફળ લોટા જેવડું ગોળ અને લંબગોળ ખડબચડી પાતળી ધોળી છાલનું થાય છે. એની અંદરનું ઢળ-ગર લાલ મીઠું ને કણીદાર હોય છે.

ટેહું, નં બરતું મૂળ. (૨) પગની છુટી અને

દિંચાણ વચ્ચેનો માંસવાળો અવયવ તે.

ટેટો, પું બેર જેવડું પણ ઠીલા વગરનું ઝીણું ખીવાળું વડનું ફળ. વડની જાતિનાં પિંપર વગેરે ઝાડને ટેટા થાય છે. અંજીર અને ઉમરડાંની માફક ટેટામાં પણ ટાંકણીના માયા જેવાં ખીના રેસા હોય છે. (૨) ફટાકો; ફટાકડો; અંદુકનો દારૂ ભરી જામ-ગરી રાખી કાગળના હુચાઓ વિંટીને બનાવેલી આંગળીથી માંડી હાથના કાંડા જેવી જડી દારૂખાનાની એક બનાવટ કે જે જામગરી સળગાવતાં મોટા અવાજ સાથે ફૂટે છે. ટેટાની પેટીઓ ચીનથી આવે છે અને ગુજરાતમાં દિવાળી ઉપર ઘેરઘેર છોકરાં તે ફાડે છે. (૩) ફૂલી કે સૂજીને થયેલો અથવા વરાળથી પડ ઉપ-સીને બનેલો પોકળ આકાર. કહેવું વડ તેવા ટેટા ને બાપ તેવા બેટા=જેવું બી તેવું ફળ.

ટેહું, જું ટેહું.

ટેહું, વિં જરાક નમતું-ઢળતું રહેતું હોય એવું; મરોડદાર; તાનમાં ઢળતું રહેતું; બાંકું. (૨) વળેલું; વાંકું; નહિ સીધું; અસમ સપાટીવાળું; કમાન જેવું. (૩) અહંતાના મદવાળું; મત્સરવાળું; ગર્વી; રોફી; મિ-જાળ. (૪) વિચિત્ર.

ટેહાઈ, સ્ત્રીં વાંક; વકતા. (૨) મરોડ; રોફ. (૩) બેપેરવાઈ; શુમાન; ગર્વ. (૪) મમત; શેખી. (૫) કડકપણું; મિજાજ. રૂપ, બળ, સૌભાગ્ય, માન વગેરેના અભિમાનની ગરફી.

ટેહાપણું, નં ટેહાઈ.

ટેપ, સ્ત્રીં [અં. Tape] પાતળી લાંબી લ-રતર ભરવાની-માપણીની પટ્ટી; ટીપ. (૨) સળ.

ટેબલ, નં [અં. Table] રૂબે રૂબે રાખ કરનારાઓને કામ રાખવાનો, પુરસ્કાર વગેરે બેસીને ખાતાંરે ચરે ભણે ચૂર.

વાની અને લખનારને માટે લખવાનાં સા-
ધન રાખવાની ઉંચી પાટ કે બાંકડા જેવી
પાટિયાંની બનાવટ; મેજ; મોટી ઘોડી-
ત્રિપાધ.

ટેભો, પું (ટેભો.) સિવણનો ટાંકો; બખિયો.
કપડાની બે બાજુઓને અથવા ધાના ચી-
રાની બે બાજુઓને સાંધી નાંખવાને-તેમને
જોડવાને મારેલા ટાંકા તે. કિં પ્રં ટેભા
દેવા=ટાંકા મારવા. ટાંકા કરતાં ટેભામાં
મજબુતાઈનો વિશેષ અર્થ રહેલો છે.
આંટી મારીને લીધેલો ટાંકો તે બખિયો.

ટેરવણું, કિં સં ખાટલો ભરતાં તેના પાયાને
વારંવાર ઉંચો નીચો કર્યા કરવો તે; વા-
રંવાર ઉંચુનીચું કરવું તે; બરોબર આવે
અને સેરે પડતું રહે એમ કર્યા કરવું. (૨)
વખતો વખત સહાય કર્યા કરવી; મદદ
આપવી; કોઈને કોઈ મુશ્કેલ કામમાં સ-
હાયતા આપતા રહેવું. (૩) આગળ ધરવું;
અનુમોદન આપવું; પુરતી કર્યા કરવી.-
તમે એનો પાયો ટેરવતા રહેજો. ૩૦ પ્રં
પાયો ટેરવવો=પુરતી કર્યા કરવી; સહાય
આપતા રહેવું; ટેકો કર્યા કરવો.

ટેરણું, નં નાક, જીભ અને આંગળી વગેરેનો
જે પાતળો છેડો તે; પ્રાંત; અણી. ૩૦
પ્રં જીભને ટેરવે=મોઢે; પાઠે. આંગળીને
ટેરવે=લાંબું ગણવું પડે નહિ એમ, તૈયાર;
સહેજ કહી દેવાય-ગણી અપાય એમ.
કહેં આંગળીને ટેરવે રમાડવું=એવું વશ
અધીન કરેલું કે જેમ કહે તેમજ કરે.
મુગ્ધ બનાવી દેવું; ઉપર ઉપર રમાડવું
રહસ્ય જાણવા ન દેવું, સમજાવી દેવું,
છેતરવું. આંગળીને ટેરવે ફેરવવું=મચ્છા પ્ર-
માણે કરાવવું ને ભમાવવું.

ટેરો, પું પડો; અંતરપટ. (૨) પથર જેવું
કઠણ હોય તે.-કાચું ટેરો જેવું.

ટેલ, સ્ત્રી (ટહેલ) જોઈતું મળે તોજ બોલતા

બંધ રહેવું એવા આગ્રહથી યાચકો વસ્તી
વચ્ચે જે બોધવચન બોલતા બોલતા ફેરે
છે તે-યાચનાની એક રીત. ટેલભટ=ટે-
લિયો.-ટેલિયા ભટની ટેલ છે દાતારને
મન સહેલછે. ટેલટકોરો=કપરચોટિયું કામ
કાજ કરવું તે.

ટેલણું, કિં અં અમુક પદ કવિતા વગેરે
ગાતા ગાતા આમ તેમ ફર્યા કરવું; અ-
મસ્તા ધરમાં આમ તેમ ફેરા આંટા મા-
રવા; ફરવું; ટહેલવું; ટેલ કરવી.

ટેલિયો, પું ટેલભટ; ટેલ નાંખનારો બ્રાહ્મણ;
ટેલ નાંખીને આજીવિકા કરનારો યાચક.
(૨) ઘોલૈયો; વગર નોતરે જમનારો બ્રા-
હ્મણ; યાચક બ્રાહ્મણ.

ટેલ, પું ચીનના મહા રાજ્યનો એક ચલણી
સિક્કો. ટેલણું વજન આપણા ત્રણ તોલા
ને નવ વાલ જેટલું અને તેની કિંમત
રૂપિયા અઢી જેટલી એટલે ત્રણ શિલિંગ
ચાર પેન્સ જેટલી છે. ચીનમાં ફ્રાંસની
માફક તોલ માપ વગેરે દશાંશની રીતે
ચાલતાં હોવાથી એક ટેલના ૧૦ મેસ,
૧ મેસની ૧૦ કુંદરી, અને ૧ કુંદરીના
૧૦ કાસ ગણાય છે.

ટેવ, સ્ત્રી અમુક કાર્ય વારંવાર અને ઘણી
વાર-બહુ કાળ લગી કરવાથી મન અને
શરીરને તેની જે અસર થઈ જાય છે તે;
શરીર અને મનનું જે પરિચયથી અમુક
બાબત તરફનું વલણ તે; આદત; મહા-
વરો; હેવા; ખાસિયત; ખો; વૃત્તિ-વલણ.
(૨) વર્તણુંક; રીતભાત; વહીવટ; રીત;
ગુણ. ટેવ સારી તેમ ખોટી પણ હોય
છે. ખોટી ટેવ=લત; વ્યસન; કહેવાય
છે. સ્વભાવ એ કુંદરતી વલણ છે અને
ટેવ કૃત્રિમ પાડયું પડે અને કાઢયું જાય
એવું વલણ છે.-એને અશીણ ખાવાની
ટેવ પડેલી છે. કિં પ્રં ટેવ પડવી=લત

લાગવી; હેવા પડવો; રિઠા થવું. ટેવ પા-
ડવી=(સારા ગુણો માટે) મહાવરો પાડ-
વો:-વહેલા ઉડવાની ટેવ પાડવી. ઉં
પડી ટેવ તે તો ટળે કેમ ટાળી.

ટેવરાવવું, કિંમતે ટેવ પડે એમ કરવું; ટેવ
પડાવરાવવી.

ટેવવણું, કિંમતે ટેવ પાડવી; મહાવરો કરા-
વવો; પરિચયમાં લાવવું.

ટેવણું, કિંમતે ટેવ કરવું. (૨) ધારવું;
અટકળ કરવી. (૩) સહવાસ કરાવવો.

ટેવાણું, કિંમતે ટેવ પડી જવી; લત પડવી;
પરિચિત થવું; હળવું.

ટેસી, સ્ત્રી ટીસી.

ટે, એવો ધાક-આકનો અવાજ. (૨) વિં
(અં) થાકેલું; થાકીને લોથ થઈ ગયેલું;
હારેલું એવું; લોથ જેવું; નિઃસત્ત્વ; સાવ
ખેડાલ:-એ તો થાકીને ટે' થઈ ગયો.

ટેટું, વિં થાકીને નિઃસત્ત્વ-નિશ્વસ થઈ ગ-
યેલું હોય એવું; ટે' થઈ ગયેલું; દરિદ્રી;
જેનાથી કંઈ પણ થઈ શકે નહિ એવું.
(૨) કેદથી ચક્રચૂર; ઘેંઘટ; ખેડાલ. (૩)
વ્યસની; અશીષી. (૪) નિઃસત્ત્વ, કાયર
અને વ્યસનમાં હુમ્મણમાં થઈ રહેલા ગ-
રાસિયા-નાના ગામ ધણી કે તાલુકદારો
માટે આમ ખોલાય છે:-હવે કાઠી કે ગુ-
જરાતી ટેટાંમાં કંઈ રહ્યું નથી? વ્યસન
અને મોટાં ખર્ચોમાં તે તો ખોલાં ઢંઢ
થઈ ગયાં છે. (૫) એક વતસ્પતિ ને તેનાં
મૃગિયાં. અતિસાર વગેરે ઉપર વૈદ્યો આનો
ઉપયોગ કરે છે.

ટેટું, સ્ત્રી ટીડીપીડ કરવી તે; શુકરનું ખો-
લવું તે; અણગમના અડગણાટ; ચેપે.
(૨) દુઃખથી કાયર થઈ જવાને લીધે અ-
ણગમનાં માર્યું નાનાં નિર્જાળ બાલકનું
રહી રહીને કંગાલ રો રો કરવું તે; ખાલી
દુઃખ દિવનન કરે એવી દયા ભરેલું રહ્યું

તે:-છોકરું બિચારું આખો દિવસ ટેટું
કર્યા કરે છે. બરાડવું; આરડવું; રેંકવું.

ટેંબો, પું ટેકરો; ટિંબો.

ટોક, પું ટોકવું તે; ટોકણું-ટોકણી; સોંપેલા
કામ સંબંધીની પડપૂછ, તપાસ તજવીજ
કરવી અને તે સંભાળથી બરાબર કરા-
વવા માટે ઠપકો-દાખ દેતા રહેવું તે:-
ટોક હશે તો છોકરો બહુશે ખરો. (૨)
નજર; દૃષ્ટિ; આંખ ખેસવી તે.

ટોકણી, સ્ત્રી વારંવાર ટોકવું; પડપૂછ કર્યા
કરવી ને ખોડ જણાય તો ઠપકો દેવો તે;
ટોક; ટોકણું. (૨) નજર લાગવી તે; ટો-
કાવું તે.

ટોકણું, નં ટોક; ટોકણી.

ટોકર, સ્ત્રી ટોકર; હડકોટ; આચિંતો આ-
ધાત:-બિલોરી કાચનો સામાન છે માટે
બહુ સંભાળથી લઈ જાએ, સહેજ ટોકર
લાગતાં વાર ભાગી જશે. ટકર; અથ-
ડાવું તે; ઠેસ.

ટોકરી, સ્ત્રી નાની ટોકરી, ધંટડી; ધુધરી. (૨)
ધંટની શબ્દ.

ટોકરો, પું મોટો ગોળ મણકા જેવો ધંટ;
ધુધરો; ટકોરા બંધ વાગે એવો ધાટ.

ટોકવું, કિંમતે સારી ચાલે ચલાવવા અને
સોંપેલું કામ બરાબર કરાવવા તથા પાર
ઉતારવાને કે કોઈ વસ્તુ કે વાત યાદ દેવ-
રાવવાને માટે વારંવાર પડપૂછ કરવી અને
ખોડ જણાય તો ઠપકો દેતા રહેવું તે;
પુછપરછને તપાસ કરી ઠપકો દેવો કે કંઈ
કહેતા રહેવું; પ્રેરણા, ખંત સંભાળ રાખ-
વાનું કહ્યા કરવું; પૂછવું; પચારવું; યાદ
આપવું; માગવું; ઉધરાણી કરતા રહેવું.
(૨) વહાલથી અચંબાથી કે ધર્મથી
કોઈના કોઈ એક કાર્ય તરફ વહાલ ભરી,
વિસ્મયવાળા કે અદેખી આંખે જોવું; નજર
ખેસાડવી; લગાડવી:-મારા છોકરાને એણે

ટોકળો ત્યારનો માંદો છે. અજ્ઞાન લોકોમાં અને ઐરામાં એવી માન્યતા છે કે, વહાલ, વિસ્મય કે અદેખાઈની આંખનું જોવું ખરાબ અસર કરે છે અને નજર લાગવી કે ટોકવું ટોકાવું કહેવામાં આવે છે. ઐરાં આવા ઉપદ્રવના કેટલાક વહેમી ઉપાયો — ‘નજર બાંધવી, મીઠું દેવતામાં નાંખવું વગેરે કરે છે.

ટોકળો, પું મોટી જૂ; જૂનો નર; વકરેલીજૂ.
ટોકિયો, નં જપાનનું રાજધાની શહેર. પહેલાં ‘યેડો’ નામે પ્રસિદ્ધ હતું. સને ૧૮૬૮ માં જપાનની રાજધાની બન્યા પછી તેની વસ્તી અને શોભામાં ઘણો વધારો થયો છે. દુનિયાનાં મોટાં શહેરોમાંનું ટોકિયો પણ એક ગણાવાં માંડ્યું છે.

ટોચ, સ્ત્રીં ઝાડ વગેરેનો છેક ઉપલો ભાગ; સૌથી ઉંચી માંજર; શાખા. (૨) પર્વત, મહેલ વગેરેનો ઉપલો ભાગ; શિખર; મથાળું. (૩) છેલ્લી ઉંચી ડાળી; છેલ્લો ઉપલો ભાગ. (૨) પર્વત, મહેલ વગેરેનો ઉપલો ભાગ; શિખર; મથાળું. (૩) છેલ્લી ઉંચી અણી; પ્રાંત, ઉપર ઉપર જતાં જે કોઈ વસ્તુનો છેલ્લામાં છેલ્લો ઉપલો છેડો તે ટોચ; છગાર. (૪) મહેલું; ટુંખો. (૫) ભોક; કાણું; ટોચાવાથી પડેલો ખાડો; ચાર.

ટોચકી, સ્ત્રીં નાનું ટોચકું.

ટોચકું, નં કોઈ પદાર્થનું ઉપલું નાનું ગોળ મથાળું; ગોળ ડચકા જેવો છેડો; મોગરો. ઉં પ્યાલા ઢાંકણ ટોચકું રસપૂરે. નર્મ. (૨) માથું; મસ્તક.:-ટોચકું કંઠાડી દે એવો છે. ટીચકું; પુંદું અણિયું.:-નાકનું ટોચકું ચઢાવીને હિંડે છે.

ટોચણું, કિં સં ટાંકણાના આઘાત કરીને ખોદવું, ખોતરવું; પુંદી અણીવાળી છીણીથી ફેવા પાડવા અથવા ઉખાડવું. (૨)

પુંદી અણીના ઝોખરથી ગોઢા-ધા મારવા. (૩) ડફલવું. (૪) કાગળ વગેરેમાં ભોક-કાણું પાડવું; ટાંકણી કે સોયો ઘોચવો.

ટોટી, સ્ત્રીં બંદુકમાં મૂકીને ફેડવાની દારૂ અને ગોળાવાળા તાંબાની ખોલી. (૨) હોકાની નેહના મોં ઉપર એસાડેલી સિસોટી જેવી નાની રૂપાની નળી. (૩) હિંટડી;-હિંટડીના જેવી રબ્બરની છોકરાં ચગળી શકે એવી નળી. (૪) કાનના વેહની વાટ; કાનનું એક ધરેણું.

ટોટો, પું વેપાર ધંધામાં જે નુકસાન જાય તે; ખોટ; જે ઓછું-ધટતું આવે તે.:- નફો ટોટો. (૨) ગળાનો હરડિયો (૩) એક આતસખાજની બનાવટ. કિં પ્રં ટોટો ઝાલવો=ગુંગળાય એમ કરવું; ખસી-ચસકી શકે નહિ એમ ગળેથી પકડવું. ટોટો પીસવો=હરડિયો દાખવો; મારી નાંખવું; બહુ વિતાડવું-દુઃખ દેવું. ટોટો પડવો-પુરતું નહિ હોવું; તંગી જણાવી; ઓછું પડવું.

ટોડાગરાસ, પું કાચળી સાંધ. જું ટોડો.

ટોડા, પું ઘઉં, બાજરી કે જીવારના આખા બાફેલા દાણા તે; ઘઉં, બાજરી, જરનો ભાત-ધુધરી. ઉત્તરાયણને દિવસે ગાયોને ખવરાવવા માટે ઘઉં વગેરેને આખાંજ બાફી નાંખીને ટોડા બનાવવામાં આવે છે. ભિલ્લ અને ગામડિયા લોકો આખા અનાજને બાફી તેમાં ધી ગોળ નાંખી ખાય છે અને નાતના જમણ તરીકે પણ ટોડાનો ઉપયોગ કરે છે.:-તારા ટોડા ખાઉં=અર્થાત તારા બારમાના ટોડાનું જમણ ખાઉં. આવી તેમનામાં ગાળ છે. બાકળા. આખા અડદ બાફ્યા હોય તે ટોડા નહિ પણ બાકળા કહેવાય છે.

ટોડર, પું ડમરો; ડમરાની માંજર.

ટોડરમલ, પું સોળમા સૈકામાં લાહોર ખાતે

એક ગરીબ ખતરીને ત્યાં ટોડરમલનો જન્મ થયો હતો. તેનાં માખાપ ગરીબ હતાં તેમાં વળી તે નાનો હતો ને પિતા મરણ પામવાથી તેની માતાએ મહા કષ્ટથી તેને ઉછેર્યો હતો. થોડું ભણીને તે સૂરવંશના પાદશાહોની નોકરીએ વળગ્યો હતો. જાતિ હોંશિયારીથી ગણિતનો અભ્યાસ વધારી તે એક અચ્છો મોજણીદાર અને જમા બંધી કરનાર નીવડ્યો હતો. સને ૧૫૫૩ માં અકબર પાદશાહે તેને પોતાની નોકરીમાં લઇ મોટું લશ્કર આપી ગુજરાતમાં જમાબંધી કરવા તથા મહેસુલ વસુલ કરવા મોકલ્યો હતો. ગુજરાતમાં પૂર્ણ યશ મળવાથી અકબરે તેને બંગાળ મોકલ્યો હતો. ત્યાં પણ જમાબંધીના કામમાં તેને યશ મળવાથી 'રાજ'નો ખિતાબ આપ્યો હતો. અકબર પાદશાહના મોટા ને નામાંકિત અમલદારોમાંનો તે એક આગેવાન નર હતો. ગુજરાત ને બંગાળમાં તે રાજ ટોડરમલનું નામ બહુ જાણીતું છે.

ટોડલો, પું ટોલો. કાઠિયાવાડીઓ આવા શબ્દોમાં હકાર બોલે છે ને ગુજરાતીઓ સંયુક્તકાર બોલે છે.:-ચાંલો=ચાંલો, સાલો=સાલો અને સુંલો=સુંલો તેમ ટોલો=ટોડલો.

ટોડી, સ્ત્રી માલકોશ રાગની એક રાગિણી. આ સવારના પહેલા પહોરમાં ગવાય છે. આના જુદા જુદા ખાર તેર ભેદ છે. (૨) ટોડાના રજપૂતની કુંવરી જ્યાં પરણી હોય ત્યાં ટોડી કે ટોડીરાણી એમ કહેવાય છે. રાજવંશોમાં આગળ પિયેગને નામે રાણીઓ બોલાવાતી.:-મૈથિલી=સીતા. વૈદેહી=સીતા. વૈદર્ભી=દમયંતી, ગાંધારી, જોધપુરી બેગમ વગેરે.

ટોડો, પું પુરુષને પગે પહેરવાનું-હાલના ચાંદની આદ્રક કોઈ પરાક્રમને આટો રાજ્ય ત-

રફથી અપાયેલું પદક રૂપ જાડું સાંકળું. શરવીરોને પરાક્રમ કરવા બદલ અને ભોટો વગેરેને કવિત્વ બદલ રાજ્ય તરફથી ટોડો બક્ષીસ મળતો. અઘાપિ દેશી રાજ્યોમાં ભાટ અને ખીજ યોડો તે પહેરે છે. હાલની સરકાર પણ શરૂઆતમાં ટોડા બક્ષીસ કરતી. (૨) જન્મળની જાડી જામગીરી. (૩) જેમાં હજાર રૂપિયા ભરેલા હોય એવી ચેલી, કોથળી; અને તે પરથી ટોડો=હજાર. શેઠનો હુકમ થયો કે તરત ગુમાસ્તાએ પાંચ સાત ટોડા લાવીને નાંખ્યા અને કહ્યું કે લો જેને રૂપિયા જોઈતા હોય તે ગણી લેવા માંડો. ટોડા ગરાસ=વાર્ષિક હજાર રૂપિયા મળ્યા કરે એવી જે દેસાઈગીરી કે વતનબંધી તે. (૪) ટોલો. ઉં રેમાવલી દુમ કુચટોડા, ઉર માંડવશું આવારો. ગ્રે. (૫) મિનારો; અરજાદાર ઉંચો સ્તંભ; રાજમહેલો, મંદિરો, મસજિદો અને દેવળોની જે ખૂબ ઉંચી શિખરબંધી તે. ઉં ટોડે ટીલું કરતાં ગગનને, દેવળો દહ યધ ગયાં. ઉત્સાહ, અભિમાન, ગ્રેમ અને કીર્તિનો જે અસલ્ય ઉછાળો તે. (૬) મોંખરો; ભાગોળ; મહોરો અગ્રભાગ. ગામને ટોડે તોરણ બાંધિયાં.

ટોણો, પું ઠોક; મહેલું; ટાણો.

ટોપ, પું સૈનિકને માથે પહેરવાની લોખંડની ટોપી. ઉં સજ્યાં કવચ આયુધ ને ટોપ. (૨) મોટી છતરી; છત્ર; ખુંપડો. (૩) તપેલું; પતેલી; પહોળા મોંતું વાસણ. મુંખાઈ ને સુરત તરફ આ શબ્દ બહુ વપરાય છે. (૪) શિલીન્દ્ર; બિલાડીનો ટોપ; હાડકાં ને લાકડાં વગેરે બોદાવાથી તેની ઉપર ઉગતી એક વનસ્પતિ. (૫) જું તોપ.

ટોપરાપાક, પું લીલા ટોપરાને છણીને તેના છીર-ખમણને ચાસણી પાછ બતાવેલો ખાવાનો એક પદાર્થ; ટોપરાપાક. (૨)

માર; ગડદામુક્કી થવાં-પડવાં તે.

ટોપરું, નં નાળિયેરની અંદરનું મીઠું તે તૈલી દળ-પડ; કોપરું ટોપરા જેવું=મીઠું; સ્વાદિષ્ટ; લહેઝતદાર. કઠણ છતાં દાંતે ઝટ ચવાય અને ચવાતાં ચવાતાં સ્વાદ આપે એવું. આ પાણી મીઠું ટોપરા જેવું છે. કાકડી ટોપરા જેવી લાગે છે.

ટોપલી, સ્ત્રી વાડકા જેવી પણ મોટી વાંસની ચીપોની બનાવટ; ઓચિયું; સુંદલી.

ટોપલો, પું મોટી ટોપલી; સુંદલો; પહોળા મોંતું વાંસની ચીપોનું પાત્ર. (૨) ભાર; બોજ; જોખમ; જવાબદારી:-તું તારે માથે રાખ્યો ટોપલો લઇને શા માટે ફરે છે? (૩) ભારબોજ:-અપજન્યનો ટોપલો.

ટોપી, સ્ત્રી બનાત અથવા ભરત ભરેલા કપડાનું સિવેલું માથા ઢાંકણું; નાનો કપડાનો ટોપ તે; પાઘડી કે ફાળિયાના ધાટની માથે પહેરવાની બનાવટ તે. (૨) ટોપી પહેરનારી પ્રજા તે:-જર્મન ટોપી. ઉં કિહાં કં ફરિયાદ તખ્તપર બેઠી ટોપી. કિં પ્રં ટોપી પહેરવી=નિર્લજ્જ થવું; દેવાળું કાઢવું; વ્યવહાર-લોકાચારને તણ દેવો. ટોપી પહેરાવવી=મૂર્ખ બનાવવો; પૈસે ટકે ખરાબ ચર્ચ જાય એમ કરવું; ખરાબ કરવું; દેવાળું કઢાવવું. ટોપી ધાલવી-મૂકવી=દેવાળું કાઢવું. ઉં ટોપી પહેરણમેં ત્રીન ગુન, નહિ વેરો નહિ વેઠ; આવો આવો સૌ કહે તે સુખે ભરાયે પેટ.

ટોપીવાળો, પું ટોપી પહેરનારી પ્રજાઓ-માંનો કોઇ પણ ઇસમ તે; યુરોપિયન, ફિરંગી; ટોપી પહેરનારો; સાહેબ.

ટોપલી, સ્ત્રી કચલી; લોટી; નાનો કળસિયો. ટોચલું, નં પહોળા મોંતું ધી તેલ વગેરે કાઢવાનું-રાખવાનું વાસણ.

ટોચું, નં દાણાનું માપિયું; ટીપરી.

ટોચો, પું અનાજનાં ખેતરો વચ્ચે ધાત્રેલા

ઉંચા માળાઓ ઉપર ચઢી ખૂમો પાડીને પાકને ખાઇ જતાં પંખીઓ ઉડાડનારો માણસ.

ટોરપિડો, સ્ત્રી [અં. Torpedo] ગિલ્લીના આકારનું બંને તરફ અણીવાળું નાશકારક રેફાટક દ્રવ્યથી ભરેલું વિજળીના બળથી પાણીની અંદર તીરની માફક ચાલ્યું જઈ દુશ્મનના વહાણનો નાશ કરનારું એક યંત્ર; એ યંત્ર જેમાં હોય એવી જળસંચારી બોટ-સમમેરિન.

ટોલ, પું. [અં. Toll] પૂલ, મોટો જહેર રસ્તો, બજાર અથવા ખીજા કોઈ પણ જહેર બાંધકામના વાપર માટે લેવાતો કર તે; વેરો; દાણ; જકાતી કર. મોટા રસ્તાઓ, પૂલો, સડકો વગેરે વાપરનાર પાસેથી જે કર લેવામાં આવે છે તે.

ટોલ્લો, પું બારણાની બંને સાખના ઉપલા ભાગ ઉપર જે દિવાલની બહાર નીકળતું લાકડું હોય છે તે; બારસાખની બંને બાજુએ જે બે ઠોંધ્યા હોય છે તે. (૨) ધડિયાળનો ટકોરો. (૩) બોધ ઉપર મારવામાં આવતો જે ફટકો તે; તે ફટકાનો અવાજ તે. (૪) ઉડાડવું તે; ઘોખો; વાચદો. (૫) ટોડો. કિં પ્રં ટોલ્લે મૂકવું=વિસરી જવું; ભૂલી જવું; રહેવાદેવું; ઉંચે મૂકવું. ટોલ્લો મારવો=બોટું કહીને ઉડાવવું; બોટું સમજાવીને પતાવવું કાઢી મૂકવું; વાચદો કરવો; ઉડાવવું. (૬) ઘેર; આંગણું; પાલો:-એને ટોલ્લે કોઇ સુખી થયું નથી. (એના ઘરની સાથે સંબંધ બાંધીને.) ઘર.

ટોળું, કિં સં ખૂમ પાડીને પંખી ઉડાડવાં; તૈયાર થયેલા પાકનું ખેતરમાં રહીને પંખીઓથી રક્ષણ કરવું. (૨) આળક અથવા માંદા માણસના મોંમાં રહી રહીને પુમડા કે ચમચીવડે પાણી નાખવું; ટીપે

ટીપે થોડી થોડી વારે ગળું મોં ભિન્ન-
થેલું રહે તેમ પાણી પાયા કરવું:-ગળ-
થુલી ટોળી. ઉં ઘોળ્યાં વખતી ગળથુલી
શે ના ટોઠ. હો જીજી-ગુ. જી. વાત્તોઓ.
સિંચવું; છીપવું:-જીવદયા પ્રતિપાળ જૈન
લોકો ઉનાળાને દહાડે મોટી પોળોમાં બ-
પોરને વખતે ભાડુતી માણસો પાસે 'કુ-
વડ બાળ ટો, બાળ ટો' એવી ટહેલ
નંખાવે છે.

ટોળ, સ્ત્રીં (નં) હસવું આવે અને ગમ્મત
મળે એવી જે ક્રિયા, ઢોંગ સોંગ અને બો-
લીચાલી તે; ગમ્મત; હસવાનું. (૨) મ-
શ્કરી; મજક; ઠટ્ટો. (૩) અડપલું; છેડતી.
(૪) નકલ; બનાવટ. (૫) ટોળું; સમૂહ;
જથો. કિં પ્રં ટોળ કરવું=હસવું આવે
અને ગમ્મત થાય એમ કરવું; મશ્કરી
કરવી; અડપલું કરવું. કહેં ટોળ વગર
કંઈ હસવું આવે? અર્થાત કારણ વગર
કંઈ કામ થાય?

ટોળક, પું ટોળકિયા બ્રાહ્મણમાનો એકાદ-
જણ. (૨) વિં ટોળકિયાનું:-ટોળક
મંડળ.

ટોળકી, સ્ત્રીં નાની ટોળી; મંડળી; ચોકડી.
ટોળણું; કિં સં નિભાવવું.

ટોળિયો, પું ટોળ કરનારો; મશ્કરો, ગમ્મત
કરાવે તેવો માણસ તે; કોઈથી બીએ
નહિ અને ટોળ કરે એવો તે; ટિંબળો.

ટોળી, સ્ત્રીં તાનું ટોળું તે; મંડળી; થોડા-
જણનો સમુદાય તે; ટોળકી; સમૂહ:-ચાર
જણની ટોળી-ચોકડી. આ શબ્દ નહાર્
કામ કરવામાં એક બીજાની સાથે સામેલ
રહેનારાઓ માટે વપરાય છે:-ચોરની
ટોળી; જુગારીઓની ટોળી.

ટોળું, નં ધણાજણનું એકઠું થવું તે; મંડળ
ધણા માણસોનો સમુદાય તે; સંઘ; સમૂ-
હ; જથો:-લોકનું ટોળું; પંખીનું ટોળું.

કિં પ્રં ટોળેમળવું=એકઠા થવું; એક
સાથે અમુક એકાદું કાર્ય કરવાને એક-
ચિત્ત થવું. ઉં ટોળે મળી સૌ મુંદરી,
ગીત માતાનાં ગાય. (૨) ઝેરો; ધત્યુબલો.
ટોળેટોળાં, નં ટોળા ઉપર ટોળાં તે; ધણાં
ટોળાં તે; ઉપરાઉપરી આવતા પ્રાણીઓના
સમૂહ તે; એક પછી એક એકબીજા વર્ગના.
પ્રાણી-માણસોની જમાવટ-પરંપરાઓ તે.
ટોંક, નં રજપૂતસ્તાનમાંનું એક દેશીરાજ્ય.
જેપુર તે બુંદીકોટા વચ્ચે બનાસ નદી
ઉપરનું શહેર. એના રાજ કર્તા રોહિલા
પઠાણ મુસલમાન છે. ઉપજ ૧૨ લાખની
છે. જુઓ રજપૂતસ્તાનનાં દેશીરાજ્યો.

ટોંચ, સ્ત્રીં ટોંચવાથી પડેલો ખાડ; ભોક તે;
ટોંચવું તે; આઘાત. (૨) ટાણો; મહેણું.
(૩) જપતી; જપતો; તકેદારી; પડપૂજ;
તપાસ. (૪) કાચર; કાંસ. (૫) ટકોર;
કોકર:-એને કોઈ ટોંચ મારનાર છે?

ટોંચણું, નં ટાંકણું.

ટોંચવું, કિં સં ટાંકણાથી બોદવું; ટાંકા-
ટચ્યા-મારવા; ટાંકવું. (૨) ટપકો આપવો.
(૩) કાગળમાં ઝીણું કાંણું પાડવું.

ટોંકાર, પું ટો એવો ઉચ્ચાર તે.

ટોંકારવું, પું ટો ટો થઈ રહેવું તે; ડહુકાર.

ટોંકો, પું કોયલ અથવા મોરનો પોકાર;
શબ્દ; સાદ તે; લાંબો સાદ; બૂમ. (૨)
ચાલતી વાતમાં હાંબિયો ભણવો કે રંગ
પુરવો તે. (૩) ધાંટો; સાદ હાક; બંરકો:-
તું નિશાળે જાય ત્યારે મને ટોંકો પાડજો.
કિં પ્રં ટોંકો કરવો=લાંબે સાદે બોલવું;
લહેકાવીને સાદ પાડવો; બોલાવવું. ટોંકો
પુરવો=વાતમાં વચ્ચે વચ્ચે રંગ-રસ પુર-
વો, હાંબિયો ભણવો. ઉમેરણી કરી આ-
પતી; હાજી હાજી કરવું એટલું જ નહિ,
પણ તે વાતને કિતેજન મળે એમ કરવું.
ટોટો, અં હ હ એવો અવાજ તે; કુતરાના

ભસવા જેવો કંઈ બની શકે નહિ એવો ખાલી અવાજ તે. કિં ૫૦ ટૌ ટૌ કરવું=ખાલી બોલ બોલ કરવું; ભસવું; અમરતુ કાન ફૂટે એમ બોલ્યા કરવું; બને કંઈ નહિ ને ખાલી ભર્યા કરવું તે.

ટેલિગ્રાફ, પું [અં Telegraph] ધાતુના તાર મારફતે વિજ્ઞાનિક પ્રવાહથી દૂરલગી સંદેશો મોકલી આપવાનું યંત્ર તે; વિજ્ઞાનિક તારનો સંદેશો; તાંબાના તારમાં થઈ ને એક છેડેથી બીજે છેડે સપાટાબંધ ચાલી જતા વિદ્યુતપ્રવાહની મારફતે એક ઠેકાણેથી તારના બીજા છેડા લગણુ અક્ષરની અમુક સંજ્ઞાઓદ્વારા જે કંઈ જણાવવું હોય તે જણાવી શકાય એવો ખ્યાલ પ્રથમ ગેલિલિયોને આવ્યો હતો, છતાં તે પછી ઘણે લાંબે વખતે તાર યંત્રની ખરેખરી શોધ થઈ હતી. છેક સને ૧૮૩૭ માં લોહચુંબકની સોયવાળું ટેલિગ્રાફ યંત્ર તૈયાર કરવામાં આવ્યું. હિંદુસ્તાનમાં ૧૮૫૧ માં કલકત્તા અને હાયમંડ હારબર વચ્ચે પહેલું આ યંત્ર ચર કરવામાં આવ્યું હતું. હાલ દુનિયાના સઘળા દેશો વચ્ચે તારનાં દોરડાં ને યંત્ર ગોઠવાઈ ગયાં છે અને કરોડો શબ્દના સંદેશો તે મારફતે ચલાવવામાં આવે છે. ઇંગ્લંડને હિંદુસ્તાન વચ્ચે તારનો સંદેશો માત્ર આર મિનિટમાં જાય છે.

ટેલિફોન, નં [અં. Telephone] એક છેડા ઉપર બોલેલું બીજા છેડા ઉપર સંભળાય એવું જે યંત્ર તે. (૨) એ યંત્ર દ્વારા સંભળાયેલો સંદેશો. ઓગણીસમા

સૈકાના છેલ્લા ભાગમાં આ યંત્ર સંપૂર્ણતાએ પહોંચી લોકોના ઉપયોગમાં આવવા લાગેલું છે. હાલ દુનિયાનાં મોટાં મોટાં શહેરોમાં ઘેરેઘેર તે ચાલું થઈ ગયું છે અને દૂર લખાણ ઉપર તેની મારફતે વાતચીત કરવી હોય તોપણ થાય છે.

ટ્રાન્સવાલ, નં દક્ષિણ આફ્રિકામાં લગભગ સવાલાખ ચોરસ માઈલના વિસ્તારનું આ સંસ્થાન બોયર લડાઈમાં ઇંગ્લેન્ડ સરકાર જીત્યાથી સન ૧૮૦૨-૩ થી આપણા ખ્રિષ્ટિય સામ્રાજ્યમાં આવ્યું છે. આમાં વીસ જિલ્લાઓ છે. મુખ્ય શહેર પ્રિટોરિયા છે. ટ્રાન્સવાલની વસ્તી લગભગ અગિયાર લાખ માણસની છે. એમાં પચાસ હજાર એફર જમીન ઉપર ખેતીવાડી થાય છે. સામ્રાજ્યના ગવર્નરના હાથ નીચે ત્યાંના બોયર લોકો સ્વરાજ્ય ભોગવે છે. એમ્પેઝી નદીથી કેપટાઉન લગીનું ખ્રિષ્ટિય લશ્કર પ્રિટોરિયાના ક્રમાંડર ઇન ચિફના હાથમાં મૂકી તેને મોટા પાંચ વિભાગોમાં વહેંચી નાંખેલું છે.

ટ્રામવે, સ્ત્રી [અં] સડક ઉપર દોડેલા લોઢાના પાટા ઉપર ભારખરદારી પશુઓથી અથવા યાંત્રિક શક્તિથી ચલાવવામાં-ખેંચવામાં આવતાં ગાડાં કે ગાડીઓની જે ગોઠવણુ તે. આગગાડી ચાલુ થયા પૂર્વે ઇંગ્લંડ અને અમેરિકામાં ભારે વજન ભરેલાં ગાડાં વગેરે ફેરવવા માટે આવી ગોઠવણુ ચાલુ થઈ હતી. એક અમેરિકન કંપનીએ સન ૧૮૭૪ માં મુંબાઈમાં ટ્રામવે ચાલુ કરી હતી.

ઠ.

ઠ, પું [સં. ઠ] ગુજરાતી ભાષાની લિપિના મૂળાક્ષરોમાંનો ત્રેવીસમો અને વ્યંજનો-માંનો ખારમો વર્ણ-અક્ષર. આ મૂર્ધસ્થાની મહાપ્રાણ છે.

ઠકઠક, અં ઠોકાવાનો એવો અવાજ તે; લાકડા ઉપર મોગરી જેવું ઝોઝર ઠોકાવાથી રહી રહીને પ્રતિ પ્રહારે થતો એવો અવાજ.—આ શું ઠકઠક થાય છે ? (૨) ફરતા પૈડાના ભાગવાથી અથવા ચાલતા ચંત્રના ચક્કરના ભંગાણથી થતો અવાજ તે; કોઈ વસ્તુ રહી રહીને જમીન વગેરે સાથે અફળાવાથી નિયમિત અંતરે થયા કરતો જે ટપકારાનો અવાજ તે.

ઠકરાઈ, સ્ત્રીં ઠાકોરપણું કરવું ભોગવવું તે; ઠાકોરપણું; ઠકરાત. (૨) શેઠાઈ; મોટાઈ. (૩) અમલ બજવણી; બેહુકમી.—ઠકરાઈ કરતાં તો સૌને આવડે.

ઠકરાણું, નં ઠાકોર લોકનાં જનનાખાનામાં રહેનારાં ઘેરાં તે; ઠકરાણાં. (૨) ઠકરાણી; ગરાસણી.

ઠકરાણી, સ્ત્રીં [સં. ઠકકુરરાજી] ઠાકોરની સ્ત્રી; નાનીરાણી; ગરાસણી; સરદાર બાનુ. (૨) અમલ ચલાવનારી; શેઠાણી; બજરમાન અને બેહુકમીવાળી સ્ત્રી.

ઠકરાત, સ્ત્રીં ઠકરાઈ; ઠાકોરપણું. (૨) ઠાકોર તરીકે અમલ કરવાની જે સત્તા તે. (૩) જેનાથી ઠાકોરપણું આવે છે એવી જગીરતે.

ઠકરાણાં, સ્ત્રીં ઠકરાણી; જનનાખાનામાં રહેનારી અમીર-સરદારોની સ્ત્રીઓ. (૨) નાના નાના ઠાકોરોની જગીરો તે.

ઠકરાણું, નં ઠાકોરનું ગામ; જગીરના વહીવટવાળું નાનું રાજ્ય તે.

ઠકાર, પું [સં.] ઠ એવો અક્ષર અને ઉચ્ચાર તે; ઠટ્ટો.

ઠકર, વિં કેટલીક જાતિઓની અટકનું ઉપનામ.—ઠકર વસનજી પ્રેમજી. (૨) નાં એક જાતિ, નાત (૩) ઠાકોર.

ઠગ, વિં ઠગી લેનાર; ઠગાઈ; લુચ્ચું; ખંધું; ધુતાઈ; છેતરો-ભ્રમાવીને ઠગી લે એવું. (૨) પું ઠગારો; ધુતારો; ઠગાઈ કરનારો તે. (૩) ઠગ નામની લુંટારીઓની એક જાતિ; મુસાફરો યાત્રાળુઓ વગેરેને આહુઅવળું સમજાવી તેમની સાથે મળી જઈ ભૂલ થાપ આપીને લુંટી લેનાર ધાતકી ચોરનો ધંધો કરનારા ધુતારા-લોકો તે. મધ્ય હિંદુસ્તાન એટલે જખલપુર, પુંદેલખંડ, કાશી, પ્રયાગ ને ગયા તરફ સો પોણા સો વર્ષ પહેલાં ઠગ લોકોનો બહુ ત્રાસ હતો. ચાર માસ ખેતીનું કામ આટોપ્યા પછી આઠ માસ તેઓ ટોળાં બંધાઈ લુંટકાટનું કામ કરતા હતા. દસરાને દહાડે તેઓની ટોળાઓ પોતાના ગુરુને ત્યાં દીક્ષા લેવા જતી. ગુરુ તેમને આશીર્વાદ ને તેમના ભોગને ગુંગળાવી મારવાને રેશમી રૂમાલ આપતા. મુસાફરો વગેરે સાથે સાહુકારની માફક બળી જઈ તેની માલમિલકત જાણી લઈ તેઓ તેને ગળે પેલા રૂમાલ વિંટાળી ગુંગળાવી મારતા. હજારો યાત્રાળુઓને તેઓ આ રીતે ગુંગળાવીમારીને લાખો રૂપિયાનો માલ ચોરી લેતા. નામદાર સરકારે આ લોકોનો દોર ૧૮૩૨-૪૦ માં તોડી નાંખ્યો.

ઠગણું, વિં ઠગારું; ઠગે એવું. (૨) ફતવા-ખોર; લુચ્ચું; ઢોંગી.

ઠગખાણ, સ્ત્રીં ઠગવાની જે કળા તે; કેમ ઠગવું તેની આવડત તે. (૨) ઠગાઈનો ધંધો તે; દગો કરવો તે; ઠોંગસોંગ; પ્રપંચ; દગો.

ઠગવિદ્યા, સ્ત્રીં ઠગવાની કળા તે; ઠગખાણ;

ઠગવાની ચતુરાઈ તે; ઠગાઈ કરવાની આ-
વડત તે; કેમ ઠગવું તેને લગતી આવડ
કળા તે.

ઠગણું, કિં સં ભોળવીને લઈ લેવું; ખોટું
ખરું સમજાવી કોઈની પાસેથી કંઈ પડા-
વી-છીનવી લેવું; કપટથી લેવું; છેતરવું
ધૂતવું; ફેસલાવવું. જેર જુલમથી નહિ
પણ ભૂલ થાપ ખવરાવી સમજાવીને પડા-
વીલેવું તે.

ઠગવેડા, પું [સં. ઠગ-વૃત્તિ] ઠગપણું
કરવું તે; ઠગાઈ ચલાવવી તે; ઠગની માફક
વર્તન કરવું તે; ઠગવૃત્તિ.

ઠગાઈ, સ્ત્રીં ઠગપણું; ઠગવિદ્યા, ધૂર્તતા;
ઠગવું તે.

ઠગારું, વિં (પું ઠગારો, સ્ત્રીં ઠગારી)
ઠગે એવું જે તે; ઠગે એવું; ઠગાઈ કર-
નાર; ઠગાઈથી ભરેલું; પ્રપંચી; લુચ્ચું;
ઠોંગી.

ઠગાણું, કિં અં છેતરાણું; ધુતાણું; ભૂલ થાપ
ખાવી; ભુલાવામાં પડવું; ફેસલાઈ જવું;
ફસાવું.

ઠઠાખોર, વિં મશ્કરી ઠઠા કરનારું; મજકી;
કોઈને ચીઢવી હસવાનું ઉભું કરે એવા
સ્વભાવનું; ચીઢવી-હસે એવું; સામાની
મશ્કરી કરી કરીને ગમ્મત મેળવનાર;
મશ્કરું.

ઠઠાખાણું, સ્ત્રીં એક ખીજની ચેષ્ટાળીઓ
કરવી હસવું. અને ખોટી ગમ્મતમાં વખત
ગાળવો તે; ઠઠા મશ્કરી કર્યા કરવી તે;
ટિંખલ કર્યા કરવાં-કોઈને ખાલી ચીઢવવું
અને ખાખી હસવું વગેરે તે.

ઠઠો, પું [સં.] ઠંડાર. (૨) હસવા ગાળ
ખાવા કે ગમ્મત મેળવવા માટે કોઈ ચિંતાય
તેમ તેની મશ્કરી કે અડપણું કરવું તે;
ચેષ્ટા; મજક. ઠઠો એકલો નહિ પણ મ-
શ્કરી સાથે જોડાઈને વપરાય છે.-ઠઠો

મશ્કરી. ઠેકડી-થેકડી કરવી તે. વળી બહુ
વચને ઠઠા એમ ખોલાય છે.

ઠઠ, સ્ત્રીં [સં. સ્થા ઉપરથી] ધણા એકલા
અથવા હોય એવું જે તે; માણસ વગેરેનો
ખૂબ ભરાવો. જમાવ તે; ટોળાખંધ પ્રાણી-
લોકનો જમાવ; ટોળું; સમૂહ; જથો તે.
(૨) ભીડ; ગીરદી. કિં પ્રં ઠઠ મળવી=
ખૂબ લોક પ્રાણીનું એકઠું થવું. ઠઠ જામવી.
ઠઠકારણું, કિં સં કપકો દેવો; ઠોક દેવા;
ધધડાવવું.

ઠઠણણું, (ઠણઠણણું) ઠઠ-એવો અવાજ થવો,
ખખડવું. (૨) રીસનું રોવું.

ઠઠમઠ, સ્ત્રીં ઠીકઠાક કરી મઠેરી આપવું વ-
ગેરે તે; અર્થાત્ કોઈ કાર્ય કરનારને તેને
જોઈતી સામગ્રી જેમ જોઈએ તેમ તૈયાર
આપ્યા કરવી વગેરે સંબંધી જે કામ તે;
ખટખટ; ઠીકઠાક કરવાની તજવીજ તે.-
રસોધથો રસોધ કરે તોપણ વહુએ તેની
ઠઠમઠમાં રહેવું જોઈએ એવો ઠોસીનો હુ-
કમ હતો. (૨) સેવા સંબંધી કામકાજ;
સારવાર; વહીવટ; કારભાર; ઠીકઠાક કરી
આપવાનું, સંભાળ રાખવાનું વગેરે જે
સેવાનું કામકાજ તે. (૩) ચાકરી; ખર-
દાસ; મહેમાનગીરી; સેવા.-ગરીબ હોવા
છતાં તેણે ખૂબ ઠઠમઠ રાખી હતી.

ઠઠરણું, કિં અં શણગારાણું; પોતે ને પોતે
ઠઠારો કરવો. (૨) ધૂજવું; થરથરવું.

ઠઠણું, કિં અં ઠાઠ કરવો; રચવું; બનવું;
કરવું. ઉં ઠાઠ ઠઠવા. ભાગવત.

ઠઠવેઠ, સ્ત્રીં ઠઠમઠ; સારવાર; સરભરા; સેવા;
ચાકરી; ખરદાસ; સંભાળ રાખવી ને સેવા
કરવી તે; ઉઠવેઠ.

ઠઠળણું, કિં અં કારડા જેવા આમ તેમ
હાથ્યા કરવું; નકાસું રઝળવું; રખડવું; ઠોઠ
જેવા ઉપર નીચે થયા કરવું; નહિ બ-
દ્ધતાં ઉછળીને ઉછળતા પાણી સાથે ઉછ-

ળ્યા તે ખડખડ્યા કરવું તે:-આ ગાંચડુ મગ તપેલીમાં ઠઠળ્યા કરે. (૨) ખળખળી જવું; જીર્ણ થઈજવું; વૃદ્ધાવસ્થાથી નાતવાન થઈજવું; ડડળવું.

ઠઠાડવું, કિં સં અઠાડી દેવું; ખીખની સાથે સામેલ કરી દેવું; ભેળાવી દેવું; ઠીકઠાક કરીને ખીખની સાથે મૂકીદેવું. (૨) ખરું ખોટું જેમ વખતને અનુકૂલ હોય તેમ ભળતું ખોલી દેવું; ઘુસાડી દેવું; ખંધખેસ્તુ કરી નાંખવું; ખેસાડી દેવું:-તમે એને ખીખ વર્ગમાં ઠઠાડી દીધો તે બિચારો સુખેથી મુસાફરી કરી શક્યો. અડાવી દેવું.

ઠઠારવું, કિં અં ઠઠારો કરાવવો; લુગડાં ધરેણાં વગેરેથી આકર્ષક લાગે એવું કરવું; ઠાઠમાઠ કરાવવો; શણુગારવું; ઠાઠ કરાવવો; સાફ-દેખવડું દેખાડ. એમ કરવું. (૨) ખનાવવું; કૃત્રિમ ખનાવટ કરવી.

ઠઠારો, પું ઠીકઠાક; ભભકાખંધ; કોઇતું પણ ધ્યાન ખેંચાય એવી રચના, ધામધુમ કે વસ્ત્રાલંકારથી સુશોભિત-સુધડ થઈ રહેવું અથવા ખની ખનાવી દેવું તે; ઠઠારવું તે; ખૂબ ઠાઠ કરવો તે; શણુગારવું તે:-ભાભી તો ખૂબ ઠઠારો કરીને આવ્યાં છે.

ઠઠારી, સ્ત્રી ઠઠાલી, મજાક; મસ્કરી; હસવા જેવું કરવું તે.

ઠઠાળી, સ્ત્રી મસ્કરી; ઠઠારો.

ઠણુક, સ્ત્રી ધાતુનો ઘાટ ઠપકાવાથી થઇ થઇને રહીજતા અવાજનો માંતો દરેક એક એક રણુકો તે. (૨) રહી રહીને આવતા રોવામાંનું દરેક આંતરા આંતરાનું અકેકું રૂદન રૂંચું તે. (૩) ઠણુકાતું-ઠપકાતું હોય તેમ રહી રહીને વાગતો-લાગતો જે આંચકો કે નરમ આઘાત, ઘોચ તે; સળક, ભોક, શ્લ્લાઘાત; ધગક-કારો, ફરકવું તે, ફરક:-ચામડી તસતસ થઈ ગઇ છે અને અંદર રહી રહીને ઠણુક આવે છે પણ

હજી ગુમડું ફાટતું નથી.

ઠણુકવું, કિં અં અફળાયાથી-ઠેકાથી ખડખડવું; ઠણુકાર થવો; (ધાતુનો ધાતુના વાસણ કે ધરેણા જેવા ધાતુનો) ઠણુકો-રણુકો થવો. (૨) હલકેથી અફળાઇને વાગવું-લાગવું:-નવાં ઝાંઝર પગે ઠણુકે છે. દુખે છે. (૩) નરમ આઘાત કે અંદરથી ઘોંચ-પીડ થવી:-પર થવાને ગડ, અંદરથી ઠણુકે છે, ત્યારે સોય ભોટાતી હોય એવું થાય છે. રહીરહીને વાગવું, રોવું આવવું; અણુમનાપણાનો ઉભરો નીકળવો:-કેમ થોડી થોડી વારે ઠણુકે છે ?

ઠણુકારવું, કિં સં ઠણુકે એમ કરવું; પગમાં પહેરેલા છડા-ઝાંઝરને ઠમકો આપવો; ઠપકારાથી-ખડખડે એમ કરવું; એવી રીતે જોરથી પગને લહેકાવી-મરોડથી મૂકવો કે જેથી ધરેણું ખડખડે. (૨) ઝાપટવું; ઠપકો દેવો. (૩) ઠોકવું; મારવું; વગાડવું.

ઠણુકો, પું [સં ઠળત્કાર] ધાતુ ઠપકાવાથી નીકળતો અવાજ; રણુકો. (૨) છાતીને ઠપકાવીને કાઢવામાં આવતો રૂદનનો અવાજ; અણુમનાપણાનું-લાડતું ઠણુકણતું રૂદન તે; ઠણુકલો. (૩) ટાઢની કંપારી; ધુન્નરી; કંપ. (૪) ઘંટકો; સણુકો.

ઠણુકણ, સ્ત્રી ખાલી અખંડ ધાતુ પાત્રમાંથી તે ઠોકતાં નીકળતો એવો અવાજ; ખાલી વાસણનો અવાજ. (૨) ખાલીપણું ખતાવે છે, કંઈ નથી એમ; ખાલીખમ. કહેં ઠણુકણપાળ, તે મદનગોપાળ, અર્થાત્ બહાર આડંબર છે પરંતુ અંદર તો કંઈ નથી, ઘંટડી વાગે છે એમ. રૂં પ્રં ઠણુકણ પાક=માર; રોવું પડે એવો માર પડવો તે. કિં પ્રં ઠણુકણ થવું=ખડખડવું; વાગવું. ઠણુકણ કરવું=અણુમનો કર્યા કરવો; ઠણુકણાવું; રોવું.

ઠણઠણવું; કિં અં ઠણ ઠણ એવો અવાજ થવો; ખડખડવું; વાગવું. (૨) રહીરહીને ઠણકલા કર્યા કરવા; રહીરહીને રોવું; કણકણવું.

ઠણઠણાટ, પું ઠણઠણવું તે; ઠણઠણ એવો અવાજ થવો તે; ખડખડાટ; વાસણો ખડખડવાં-અથડાવાથી નીકળતો અવાજ તે. (૨) ઠણકલા કરવા તે; અણુગમો; કણકણાટ; રીસ-દુભણવું લાડથી રહી રહીને રડવું વગેરે તે.

ઠણટકાર, પું [સં.] ઠણણ એવો અવાજ થવો તે; ઠણકારો; ધાતુ વગેરેનો રણકાર; ધુધરી ઝાંઝો વગેરેના તીણા અવાજનો રણકો થઈરહેવો તે રણટકાર.

ઠનસાવું; જીં ઠંસાવું.

ઠપ, અં કોઈ ચીજ એકદમ અદ્રણાવાથી કે પછડાવાથી નીકળતો એવો અવાજ; ટપ; ધખ.

ઠપકવું, કિં અં ઠપ એવો અવાજ થઈ નીચે પછડાવું; ઠોકાવું; અદ્રણાવું; અથડાવું.

ઠપકારવું, કિં સં ઠપ એવો અવાજ થાય તેમ મારવું-અદ્રણવું; અથડાવવું; મુક્કા વગેરેથી મારવું; ટીપવું; ઠોકવું. (૨) આકરા થઈ જઈ ઠપકો દેવો; ખીજવું; ઝાડિયો કાઢવો.

ઠપકો, પું કોઈને કંઈ ખોટું કામ કરવામાટે કડવા આકરા બોલમાં દાખીને કહેવું તે; ખોટું કામ કરવા માટે વઢવું તે; ખીજવું તે; શિખામણ દેવી તે; ઠોક દેવો તે. કિં પ્રં ઠપકો આપવો=ઠોક દઈને કહેવું; ખીજવું; ઠપકો દેવો. ઠપકો ખાવો=ભૂલકરવા માટે કોઈ કંઈ આકરાં વચન કહે તે સહન કરવાં; દોષમાં આવવું તે; ઠપકો મળવો. (૨) આળ; કહેતી; ઉપાલંભ; કલંક. (૩) દોષ; વાંક ભૂલ; ખોડ; ખામી.-ઠપકો નહિ આવવા દઉં. ઠપકા

પાત્ર=દોષી; ખીજવું પડે એવા સ્થલનને યોગ્ય. ૩૦ પ્રં ઠપકો ઠેસ=સહેજસાજ દોષ-ગુનો; ઉપાલંભ જેવું-ભૂલચૂક જેવુંતે; મોટા નાના કંઈ પણ દોષ તે:-જેને કરો ઠપકોઠેસ આવે નહિ?

ઠપકવું, કિં અં અથડાવું; અદ્રણાવું; ઠપ ઠપ થવું. (૨) સોવાઈને ઠોક ખાવા.

ઠખકવું, કિં અં અથડવું. (૨) રખડવું; ઠપકવું.

ઠખલાવું, કિં અં કટાવું; પિટાવું; પછડાવું.

ઠખકારવું, કિં સં ઉપરથી ઠોકવું; બેસાડવું; ઉપરથી ઠોક દેવો. (૨) ઠપકો દેવો; વઢવું; ખીજવું.

ઠમક, સ્ત્રીં ઠોકે ઠોકે-પછાડે પછાડે-પગલે પગલે ઝાંઝર છડા વગેરેનો જે એક એક અવાજ થાય છે તે; દરેક ડગલે, દરેક તરછોડે, હિલચાલે અવાજ થવો તે. ગાય ચાલતાં કેવા ઠમક ઠમક ધુધરા વાગે છે. (૨) ઠોક પડે; અદ્રણ થાય એમ પગ મૂકીને ચાલવાની મરોડ; પદવિશેષ; ચાલવાની એક ઢબ-તરેહ તે. સ્ત્રીઓના પગનું એવી લટકથી મુકાવું કે જેથી ઝાંઝર કે ધુધરાવાળાં ઘરેણાંનો અવાજ થાય. એક પછી એક અવાજ થવો તે. ઠમક; મરોડ; લટક; લહેકો; વરણાગી. ઉં ઠમક ઠમક ચાલો, ચાલતાં લાજ રાખો, નહિ અમ ઘર આવાં, છાજશે સત્ય લાખો.

ઠમકઠમક, અં ઠમઠમ થાય તેમ; ઠોકાઈને ઘરેણું ખડખડે એમ (ચાલવું તે.) ચટક મટક. (૨) રહીરહીને વાજનું ખડખડવું તે.

ઠમકવું, કિં અં ઠમઠમ થવું; ધાતુના પાત્રનું કે ઘરેણાનું ખડખડવું; રહી રહીને ખાંચો ખાઈ ખાઈને ઠમ ઠમ એમ થવું; ખળખળવું; ઠેકઠેક વાગવું. થેડકાવાળી જોળનના જોરવાળી ચાલે ચાલતાં ધમ-

કારાથી ખડખડું તે. ઉં હમકે કલ્લાંને
કાંખી પાયે.

હમકારો, પું હમ દઈને જે અવાજ થવો
તે; હમ એવો ધાતુનો જે રણુકો તે; હમકો.

હમકો, પું ચાલતાં આવતો કમ્મરનો જે
ઝેડ અને લાંકની લટક તે; સ્વાભિમાન
પૂર્વક જોખનના જોરથી ચાલતાં ડગલે
ડગલે પગ ઉપાડીને મૂકતાં ગતિને ઝોક-
ધરેણું ખડખડે અને ચાલપર ધ્યાન
ખેંચાય એવો મરોડ તે; હમકો; ઠેકડી
ખાઈને, જોરથી જમીનને ઠાક દઈને
ચાલવાનો જે ચાજો તે; લટકો; ગતિ
મરોડ; અંગભંગ ને કમ્મરને ઝોક દેધ
ચાલવું તે. રૂપ, અક્ષર, હોંસ વગેરેનું
ગતિના ચક્ષુ વક્ષનમાં દેખાવું તે.:-શું
રતનખાઈનો હમકો ! (૨) લહેકાતી ચાલને
ઠેકડિયાં પગલાં ભરવાથી ધરેણાનો જે
અવાજ થવો તે; લહેક. લાંકલચક. કિં
પ્રં હમકો કરવો=ધરેણું હુગડાં પહેરી
લહેકતી ચાલે આગ તેમ અંગ મરોડીને
ચાલવું.

હમઠમઠું, કિં અં હમઠમ એવો અવાજ
થવો; હમઠમ થવું; ઠાક ખાઈ ખાઈને
વાગવું-ખડખડવું; કિલ્લા અથડાઈને-
અથડાઈને ખગુખાગુવું ઉં પાયે નેપુર
હમઠમે ને કાને ઝખકે ઝાલ ને.

હમઠમ, અં એવો અવાજ તે; ધાતુને કંઈ
અથડાવાથી કે ધરેણું ખીજતી સાથે
અથડાવાથી નીકળતો એવો અવાજ. કિં
પ્રં હમઠમ થવું=હપકારાવું.

હમઠમાટ, પું હમઠમ થવું તે; ખડખડવું તે.
(૨) ખાલી બબકો; આડંબર; ધમધ-
માટ. (૩) પનરાજ; દ્રુત્રાસ; ખાલી દમ.
(૪) છળછળાટ; નાચી રહેવું-ફેલી રહેવું
તે; યનયનાટ તે.

હમખી, રીંડ ગમખીડી; ને પાટિયાં બેગાં

કરીને વાંચવાની ચોપડી જોઈએ તેટલી
પહોળા ને ઉંચી રહે તે માટે ખનાવેલી
ધોડી; વાંચવાની ચોપડી મૂકવાની ત્રિપાઈ.
ઠંઠા, નં ગુજરાત, રણુ અને સિંધની વચ્ચે
કરાંચીથી પૂર્વે પચાસ માઈલ ઉપર સિંધુના
પશ્ચિમ કિનારા ઉપર આવેલું એક શહેર.
નગરઠંઠા=કિનારા ઉપરનું નગર એ નામે
પ્રસિદ્ધ છે. સિંધના નીચલા ભાગમાં
રહેતા માંડ લોકોની વસ્તી ઉપરથી તેનું
અસલનામ 'માંડીવાડી' હતું અને મના-
વરી, મનાહજરી, ને મિનાગરી વગેરે નામે
તે પરદેશી મુસાફરોએ વર્ણવાયેલું છે. કેટ-
લીકવાર નાથ પામી પામી તે ફરીફરીને
વસેલું હોવાથી તેનું તળ અને સ્થળ
ખલ્લાઈ ગયાં છે. સત્તરમા સૈકામાં તે આખા-
દેશમાં હતું. રેશમી વણાટ વગેરેનું કામ
ત્યાં સારું થાય છે. એમ કહેવાય છે કે
આગલા એક રાજાએ ચીનથી કારીગર
બોલાવી ચિનાઈ માટીનાં વાસણનો ઉદ્યોગ
ખીલવ્યો હતો અને ત્યાંથી તે સિંધમાં
ફેલાયો હતો. ગેઝીટીયર વગેરેમાં વિશેષ
હકીકત માટે જોવું. (૨) આ નામનો
તાલુકો. કરાંચી જિલ્લામાં ૧૩૨૩ ચોરસ
માઈલના વિસ્તારનો છે.

ઠંર, પું થર.

ઠંરઠરાવ, પું પાકો કરાર; છેવટનો નક્કી
ખંદોળસ્ત કરવો તે; વિગતવાર કરાર
કરવો તે.

ઠંરઠમ, નં ઠરીને રહેવાનું ઠંકાણું તે; રહેવા
સુવાનો ખંદોળસ્ત તે.

ઠંરઠંકાણું, નં નક્કી ઠંકાણું તે; વ્યવસ્થિત
રહેવા સુવાનો ખંદોળસ્ત તે. (૨) વ્ય-
વસ્થા; ગોઠવણ; રચના; ખંદોળસ્ત. (૩)
પત્તો; તજવીજ; કામ-ધંધે લાગવું કરવું
તે; બાળ; સંયોજન.:-એવું કંઈ ઠંર
ઠંકાણું થયું નથી.

ઠરડ, સ્ત્રીં ઠરડાઇ જવું તે; વાંકા-ઢીલા તૂટી-
ચાર થઇ જવું તે; ઠૂસ; તેલ; મહેનતથી
પાણી પાણી થઈ જવાવું તે. (૨) અભિ-
માન ઉતરી જવું તે; સીધા થઇ જવું-
ચાકી જવું તે.:-કામ કરી કરીને ઠરડ
નીકળી ગઈ. (૩) પું બોલ કે ધાતુના
સળિયાનો જે વાંક તે; થરડાટ.:-સારા
લુહાર પાસે તરાકનો ઠરડ કઢાવો ને રેંટિયો
ચાલુ કરો.

ઠરડાવું, કિં અં વંકાવું; થરડાવું; એક
છેડાથી ખીજા છેડા લગી એક સરખું
સીધું નહિ હોવું; વાંકા વળી જવું. (૨)
વંકાવું; રિસાવું; ખોટું લાગવાથી વાંકું
ચાલવું; વિરૂદ્ધ રહેવું-હિંડવું તે; મોં
મરડીને ચાલવું.

ઠરવું, કિં અં [સં. સ્થિત] સ્થિર થવું;
ઉભા રહેવું; ગતિ રોકાવી; ચલન, ચંચ-
ળતા મટવી; સ્થિર રહેવું.:-જરા ઠરો હું
આવું છું. (૨) ધીર પડવું; સખુરી
રાખવી; ખોટી રહેવું. (૩) ચોભવું;
ટકવું; ઘણીવાર રહેવું.:-એ તો ત્યાં હતો.
(૪) મુકરર થવું; નક્કી થવું; નિશ્ચય થવો.:-
લગન ઠરશે. (૫) જામવું; પરમાણુઓનું
એકત્વ થવું; નીતરીને ખેસવું.:-કચરો
નીચે ઠરશે. (૬) જાડું થવું; ઘટ્યવું.
ધી ઠરવું. (૭) ટાકું પડવું; શાંત થવું;
થકવું; સીઝવું.:-ખીચડી-રસોઈને જરા
ઠરવા દો. (૮) બંધાઇ જવું; જોડાવું,
ખાતી જવું.:-ચુરમું ઠરવું; પાણી ઠરવું.
(૯) ટાકથી સંકેત્યાઇ જવું; ખૂબ ટાક
વાવી; ઠંડા થઇ જવાવું; ચઢી જવાવું.:-
ટાકે ઠરીજવું. (૧૦) કિમ્મત-ભાવ નક્કી
થવો; નિશ્ચય કરવો; સાકું નક્કી કરવું=
ઘઉંનો ભાવ ઠરાવો. ઠરશે તો લઈશું. (૧૧)
બંદોબસ્ત થવો; ગોઠવણ થવી.:-વિવાહ
ઠરના નથી. (૧૨) પ્રસન્ન થવું; ખુશી

થવું; સંતોષ વળવો. ઉં આજે કુમાર!
ઠરી આંતરડી અમારી. રાજીથવું. (૧૩)
મિંચાવું લીન થઇજવું; આળસમાં પ-
ડવું.:-આંખ ઠરી જાય છે. (૧૪) નિરાંત
વળવી; તૃપ્તિ થવી; ઉજાગરો મટવો. કિં
પ્રં પેટ ભરવું; આંખ ઠરવી. ૩૦ પ્રં
ઠરી ઠામ ખેસવું=નિવૃત્ત થવું; થાકીને છે-
વટનું ખેસવું; ચંચળતા તજી દેવી.

ઠરાવ, પું ઠરાવવું-નક્કી કરવું તે; ‘ અમુક
કામ આમજ કરવું ’ એમ ઠેરવવું-ઠરા-
વવું તે; નિશ્ચય કરવો તે; નિર્ણય; સિ-
દ્ધાંત. સરકારની આજ્ઞા તે. (૨) સરત;
કરાર; કબાલો. (૩) બંદોબસ્ત. કિં
પ્રં ઠરાવ કરવો=નિશ્ચય કરવો.

ઠરાવપત્ર, નં કરારનામું; નક્કી કરેલી ખાખ-
તનું લિખિત પત્રક તે; સાકું; ખોલી.

ઠરાવવું, કિં સં નક્કી કરવું. (૨) જમાવવું.
ઠરીઠામ, અં નક્કી ઠેકાણું; સ્થિર એમ; થીર
જગાએ; નિવૃત્તસ્થિતિમાં.

ઠરેલ, લિં જેના વિચારો સ્થિર થયેલા હોય
એવું; શાણું; હડાયું; ગંભીર; પુખ્ત.

ઠલવવું, કિં ઠાલવવું.

ઠલવાવું, કિં અં ખાલીથવું; એકે પાત્ર-
માંથી ખીજા પાત્રમાં પડવું; ખાલી થઈ
જવું. અમુકમાંથી નીકળી જવું.:-‘ભરાવું’
થી ઉલટું ઠલવાવું; નીકળીજવું.

ઠવણી, સ્ત્રીં ઠમણી; પુસ્તકને લાંચવા માટે
ખુલ્લું રહે તેમ રાખવા-મૂકવાની લાકડા-
ની ઘોડી તે.

ઠસં, અં સજડાસજડ થઇ ગયેલું હોય તેમ;
સંકડાયેલું. ખીચોખીચ ભરાઈ ગયેલું
હોય તેમ; ઠંસાયેલી હાલતમાં હોય એમ;
ભરચક; જરાએ માગ ન હોય તેમ; ઠસો
ઠસ. (૨) ડખ; જડ; સક્કસ; થાકી-હારી
મંદ પડી ગયેલું હોય એમ.:-એનું પેટ
ખાલું ખાવાથી ઠસ થઇ ગયું છે, ઠુસ;

નરમ; ઢીલું; શિથિલ; લોચ; ટે.કિં પ્ર૦
કસ થઈ જવું=પુરાઈ જવું, યાદી-હારી-
નરમ પડીજવું; શિથિલ પડીજવું.

કસકખાળ, વિં રોફદાર; ગર્વી, અભિમાની;
તોરદાર-વાળું. (૨) ભભકાદાર; તેજસ્વી;
દીપતું; શોભતું; ઠસ્સાદાર.

કસકાદાર, વિં રોફદાર; ભભકાદાર; શોભીતું.
(૨) તોર ને અભિમાનતું ભરેલું; રૂપ
વૈભવનું ગર્વી. (૩) જળજમાન.

કસકો, પું મગરૂરીનો ઉદ્ધત દેખાવ તે; ગ-
ર્વાલોક; તોરની છાલકાઈ; છર; તરછોટ.
(૨) ઝલેલ; ભભક.

કસણિયું, નં ઠેસ-દ્રાચર-અટકણુ તરીકે વાપ-
રવાતું જે કંઈ હોય તે; આડખીલી; ઠેસી;
ચાંપ. કમાડ વગેરેની આડે મૂકવાની કા-
ચર; ખીલી; ઠેસણિયું.

કસણું; કિં અં [સં. સ્થા] સ્થિર થઈ
ખેસવું; સોરી પેઠે મનમાં ઉતરવું; ધ્યાનમાં
આવવું; મનમાં નક્કી રૂપે ખેસવું; સજડ
ચોટવું; વિસરી જવાય નહિ તેમ સમ-
જમાં આવવું.

કસાઠસ, અં (વિં) કસ-ભરચક ભરાઈ
જઈ જરા પણ માગ નહોતો હોય એમ;
ભરપુર; સંપૂર્ણ; સજડાસજડ; ઠાંસીને ભ-
રાયેલું હોય એવું-એમ; ઠસોઠસ.

કસાવણું, કિં સં કોઈના મનમાં અમુક
વાત-ખાંખત 'આમજ છે' એવું સજડ
ખેસાડવું; મનમાં ઉતારવું; મગજ ઉપર
અમુક ખાંખત ન લુલાય તેવી રીતે સ-
ચોટ ખેસાડી દેવી તે; ઠસે એમ કરવું તે;
છાપ પાડવી; સજડ કરી નાંખવું; એવું
સમજાવવું કે જે સમજ્યું લુલાય નહિ,
ચોટલુંજ નહિ પરંતુ તેની વિરૂદ્ધ હોય
તે માનેજ નહિ એવું કરવું.

ઠસોઠસ, અં ઠસાઈ-ઠાંસીને ભરેલું હોય

એમ. વિં ખૂબ દાખીને ભરપુર ભરેલું
હોય એવું.

ઠસ્સાદાર, વિં રૂપ, વૈભવ, યૌવન વગેરેના
ગર્વની છટાવાળું; ભભકાદાર; તોર ને ભ-
ભકવાળું; મનથી અભિમાની અને રૂપ
વૈભવથી શોભાયમાન હોય અથવા રહેતું
હોય એવું; ઝલેલદાર; ગરૂરીદાર; રોફદાર;
જળજમાન.

ઠસ્સાખંધ, વિં રોફભેર; દમામખંધ. (અં)
દમભેર; મરોડમાં; તોરમાં; ગરૂરીમાં.-વહુ
કેવી આણી તરફ જોયાએ વગર ઠસ્સા-
ખંધ ચાલી ગઈ. સ્વાભિમાનભેર; રૂપ,
વૈભવ, યૌવન અને શણગારની છટાની
મરડાઈ-મરોડખંધ.

ઠસ્સો, પું ધન, વૈભવ, યૌવન, માન અને
સજાવટની મગરૂરીનો જે ગર્વી લટકો તે;
ભભકદાર-જળજમાનપણાનો ઉડતો રોફ-
દાર દેખાવ કરવો તે; ભભકની છટા; લ-
હેરી લટકો; ડોળ; શીકલ; રોફદારપણું;
તેમજ પોતાના સૌંદર્ય પહેરવેશ વગેરેની
ઉત્તમતાનો ગર્વાલોક તે. રોફ; તોર; છર;
છેલાઈ; સુંદરતાની ગંભીર ગરૂરી તે.

ઠળિયો, પું ફળમાંનો કઠણ ખીજરૂપી કણ;
ઠીલો; ખિયો; ખી; ગોટલો.-ખોરનો જાં-
ખનો ઠળિયો. (૨) સ્ત્રીઅંક; શંકવાકાર
આમડીની જે કરચલી તે; પાનપટ્ટી જેવી
ત્વચાની જનનેદ્રિય આગળની ગેડ.

ઠંગરાણું, કિં અં ઠંડું થવું; ઠિંગરાણું; ઠરી
જવું. (૨) રહી જવું; અકડાઈ જવું.

ઠઠરણું, કિં સં ઠાઠાં ભાગી નાંખવાં; ઠોકવું;
મારવું. (૨) વિંઝી-હલાવીને સાંધામાંથી
નરમ-ઢીલું કરી નાંખવું; ખંખેરવું; જંઝે-
ડવું. (૩) ખૂબ ઠપકો આપવો; ઝાપટી
નાંખવું. રૂં પ્ર૦ ઠઠેરી કાઢવું=મારી-ઝા-
ટકીને દૂર કરવું; હમેશ માટે કાઢી મૂકવું.

ઠઠારણું, કિં સં ઠાઠાં ભાગે એમ કરવું;

અધકચરું કરવું; ખોખરું કરવું.:-લે આ-
ટલી સુંઠ કંઠોરી આપ. (૨) છેતરવું. (૩)
મારીને કાઢી મૂકવું.

કંઠોળી, સ્ત્રીં ઠી, ઠી, કરીને હસવું તે; હા-
સ્ય; હસવા જેવી મસ્કરી; મજાક.

કંઠ, સ્ત્રીં કંડી; ટાઢ; ટાઢક. (૨) શૈય; હી-
કળ; શરદી.

કંઠક, સ્ત્રીં ટાઢક; કંડી; શીતળતા. (૨)
શાંતિ; શાંતતા; માંધ; મંદપણું; અનુદે-
ગતા. કિં પ્રં કંઠક કરવી=ગરમી શાંત
પડે એમ કરવું; સામોપચાર કરવા. (૨)
પોતાને જરૂર જોગી વસ્તુ અને કામ કરી
લધને ખેસવું; ઉદ્દેગ કે પંચાતી ન રહે
એમ કરી ખેસવું; નિરાંત કરવી. કંઠક
વળવી=વાતાવરણમાંથી ગરમી ઓછી થ-
વી. મન ટાઢું પડવું-નિરાંત થવી; ચિંતા
જતી રહેવી. કંઠક રાખવી=કિતાવળા નહિ
પડીજવું; ધીરજ રાખવી.

કંઠકિયું, નં કંઠક આપે એવું ભીતું કપડું
તે; તાપની વખતે ભીતું કરીને ઓઢવાનું
અંગવસ્ત્ર. (૨) વિં કંઠા મિજાજનું;
ટાઢા મનનું.

કંઠાઈ, સ્ત્રીં ધીમાપણું; ટાઢક; કંઠક. (૨)
આળસ; સુસ્તાઈ; શાંતતા.

કંઠાશ, સ્ત્રીં ટાઢક; કંઠાપણું. (૨) ધીમા-
પણું. કંઠક.

કંઠિલ, નં [સં. સ્થંઢિલ] વેદિ; ચોતરો;
હવન કરવાની નાની ઓટલી. કિં પ્રં
કંઠિલ જવું=ઝાડે ફરવા જવું; ખેતરમાં
કળાયે જવું. જેત.

કંડી, સ્ત્રીં હવામાં ફરફાર થવાથી કે ચિયા-
ળાને લીધે હવા ટાઢા થવી તે; શૈય;
આત્મનં ટાઢું લાગવાથી-ટાઢી હવાથી કે
શરીરની ગરમી ઓછી થવાથી જે ટાઢ
કની અસર લાગે છે તે. (૨) શરદી. કિં

પ્રં કંડી લાગવી. ટાઢ વહાવી. કંડી પડવી.
કંડીની ઝતુ.

કંડું, વિં કંડીવાળું; ટાઢું; શીતળ; ઓછી
ગરમીવાળું. (૨) ધીમું; મંદ; માળું. (૩)
સુસ્ત; આળસ. (૪) વાસી. (૫) નિરાંતિયું;
ઉતાવળું નહિ એવું; અનુદેગા. કિં પ્રં
કંડું પડવું=ગરમી ઓછી જઈ જવી; ઉંતા-
પણું જતું રહેવું. મિજાજ હેઠે ખેસવો;
મનનું આંદોલન મંદ પડવું. કંડું પાડવું=
શાંત કરવું; ટાઢું પડે એમ કરવું; શાંત
પાડવું; ઝગડો પતાવવો; ઉભરો-શોક ક્રોધ
ઉમળકો શાંત કરવો. ૩૦ પ્રં કંડુંગાર=
ખહુજ કંડું. કંડુંગાર થઈજવું=છેક શાંત
પડી જવું; મૌન થઈજવું. કંઠા લોહીતું
=શાંત સ્વભાવનું. નિરાંતનું; સુખ એતનું;
વગર શ્રમનું. કંડી મસ્કરી=વ્યંગનું ખેલ-
વું. કંડું પાણી રેડવું; ક્રોધ વાત ટાઢી પડે
એમ કરવું; ચર્ચા ન થવા દેવી; દાખી
દેવું; હોલવવું. નિરાશ કરવું. કંઠા માલ=
ખેઠેલો માલ. (કંડું પડવું=ઝલેલ ઉતરી
જવી, રંગની ધમ્મક-ઝગડો ઝાંખી થઈ
જવી, તે ઉપરથી ઘણો વખત થવાથી કે
ખીજ ક્રોધ રીતે માલની ધમ્મકનું સહેજ
નરમ થઈ જવું તે.) કંઠે પેટે=વગર ગભ-
રાવે, નિરાંતે; ધીરે રહીને; ધુવાંધુવાં થઈ
ગયા વગર.

કંસાણું, -(કંસાણું) કિં અં સજડાસજડ
ભરાવું; એક ખીજ સાથે ખૂબ જ્યાછ-મં-
ચડાઈને રહેવું; જ્યાછને રહેવું; માગ ન હોય
તોપણ કચરાઈને-જડકાઈને રહેવું. (૨)
પરાણે પિવાવું; પીરાથી કાઠોકાઠ ભરાઈ
જવું; ન માય એમ ભરાઈ જવું. દારૂ
વગેરે પિનારાઓ માટે આમ ખોલાય છે,
ખાવા માટે, અપચા માટે; કદથી સજડ
થઈ જવા માટે વપરાય છે. કંસવું=પીવું,
ખાવું. -કંસાય તેટલો દારૂ કંસ. બજિયા

ખાષ ઠંસાષ ગયો. એનો કોઠોને છાતી
ઠંસાષ ગયાં, કદથી છાતી ઠંસાષ ગષ.
કા, પું સ્થિરતાં; ઠેકાણું; સ્થૈર્ય. (૨) ઠરઠે-
કાણું; રહેઠાણુ. (૩) બંધ:-એનો કંઈ
કા નથી.

ઠાઉકું; વિં ઠરેલ; ગંભીર; ડહાણું; શાંણું;
અનુદત્ત; ઠાવકું.

ઠાકડીક, વિં બરાબર સદ્ધર્મથી રચેલું-ગોઠ-
વેલું હોય એવું; વ્યવસ્થિત; રીતસરનું;
ટાપટીપ બંધ; સંભાળી-સાચવીને સારી રીતે
બનાવેલું તેમજ ગોઠવેલું-વ્યવસ્થાપૂર્વક
રચેલું કહેલું એવું:-એને બધુંએ ઠાકડીક
નેમએ છીએ. સુધડાધ-સદ્ધર્મવાળું; સટ-
રપટર નહિ એવું. ઠીકઠાક પણુ ખોલાય છે.

ઠાકર, નં જમીનદાર, ગરાસિયા-ભિલ્લ વગેરે
તે; જમીનદારોની હકુમતિયા જાતિ, નાત.
(૨) ઠાકોર.

ઠાકરડા, પું જમીનદાર અને વળી થોડોક
રાજ અધિકાર ધરાવતા અસલ ભિલ્લ
લોકોના વંશજો; નાના નાના ભિલ્લ
રાજઓ અથવા ગામ ધણીઓના વંશજ
ભિલ્લ તે. નર્મદા પ્રદેશના અને ગુજરાતના
આગલા વનનીઓના વંશજો; ભિલ્લ; કો-
ળા વગેરે તે. એક વચન ઠાકરડો=ભિલ્લ,
બીલ; ઠાકોર. સ્ત્રીં ઠાકરડી.

ઠાકરવાળ, સ્ત્રીં વાણિયાઓની એક નાત.

ઠાકરાં, નં ઠાકોર જાતિના રજપૂત, કોળા,
ભિલ્લ વગેરે લોક તે; ઠાકોરાનાં સંતાનો
તે. (૨) ઠકરાણું; ઠાકોર લોકની સ્ત્રીઓ.

ઠાકરિયા, વિં (પું) ઠાકોરનો રૂપાળો મજનો
જુવાન છેલ્લ છાતીનો છોકરો; ઠાકોર, અને
ઠાકોર પુત્ર એવો; રૂપાળો; છેલ્લછાતીનો;
વરગામિયો; માન-રાજમાનને યોગ્ય એવો;
રાજેશ્રી; રાજવી. વદાલ ને માન બર્ધ
સંખોધન. કિં શુંદરપાક શુંદરરે, જમજો
ઠાકરિયા ! પ્રેમાનંદયાળ. (૨) વિંછીની

એક જાતિ; થોભિયા જેવાં રાજસી-આ-
ગળથી ભારે લહેરખાંવાળા વિંછી તે-ઠા-
કરિયા વિંછી.

ઠાકોર, પું [સં. ઠકુર] નાના નાના ભિલ્લ
કોળી અને રજપૂત રાજાઓના ભાયાતો
અને વંશજો તે; જમીનદાર, લડાયક ભિલ્લ
રજપૂત વગેરે જાતિની જે પ્રજા તે-ઠાકોર.
(૨) નાનો રાજ; ગામધણી; ગરાસિયા;
તાલુકદાર તે. (૩) દેવની મૂર્તિ-પ્રતિમા
તે; જુદા જુદા ગમે તે દેવની પૂજવાને
માટે રાખેલી મૂર્તિ કે છબિ તે. વિષ્ણુ-
કૃષ્ણની મૂર્તિ તે:-ઠાકોરસેવા=દેવસેવા;
પૂજા કરવાના દેવોની જે મૂર્તિઓ વગેરે
તે. કહેવું ઠાકોર ગયા ને ઠગ રહ્યા=સારા
ગયા ને નહારા રહ્યા એમ.

ઠાકોરજી, પું દેવ; દેવતા; વિષ્ણુ, કૃષ્ણ વગેરે
પૂજ્ય દેવની મૂર્તિ તે; શ્રીકૃષ્ણની મૂર્તિ.
સ્વરૂપમાં આ શબ્દ કંઈકે રૂઢ થયો છે.
ઠાકોરજી=શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા.

ઠાગલી, સ્ત્રીં ઠપકારો થાય એમ અહર ને
અહર મારેલી જે ઠાકર તે; મોઢાં દંડાની
રમતમાં એકવાર જમીન ઉપરથી દંડો
મારી મોઢાં ઉડાડી તે ફરીને ભોંય પડે ત્યાર
પહેલાં અહર ને અહર તેને ફરીને દં-
ડાનો ઝપાટો લગાવવો તે ઠાગલી; ઉડેલી
મોઢાં ભોંય પડતા પહેલાં તેને દંડાનો જો-
રથી ફટકો મારવો તે:-ઠાગલી વાળવી,
ઠાગલી મારવી=એકવાર ઉડેલી મોઢાંને
ફરી અહરથીજ ખીજો જોરદાર ફટકો
મારી દૂર ઉડાડવી તે.

ઠાગું, નં ઠેકું કરનાર હુંદરો; ઠાકો કરનાર;
કોઈ જાણે નહિ તેમ આગળથી સંતલસ
કરી આગળ જતાં એકદું કામ કરવાને
એકકા થઈ જવાની જે ગોઠવણ તે; ઠાગો.
ઠાગો, પું ઠરાવ; સંતલસ; સંકેત; અમુક
વખતે અને અમુક જગાએ અમુક કામ

કરવાને માટે આ પ્રમાણે એકઠા થવું,
એવી જે આગળથી કરેલી શુભ ગોઠવણ
તે; એકઠા થવાની છુપી ગોઠવણ તે:-
હું ધારું છું, તેજ એ કાગો કર્યો હશે
નહિ તો બધા મિત્રો અહિં એકજ સાથે
ક્યાંથી આવી મળો? (૨) દંડાથી મોઢને
અદ્ધર ને અદ્ધર ફટકો મારવામાં આવે
તે; કાગલી.

કાક, પું [સં. સ્થાન] ચક્રિત બનાવી દે
એવી રચના, બનાવટ, કે શોભા તે; દબ-
દબો; દિમાક; લભકો. (૨) શોભા; કાક-
રો; ટાપટીપ; રોક; ધરેણા કપડાની સજા
વટ તે. (૩) સારી વ્યવસ્થા; બધી ચુકિત-
દાર ગોઠવણ સંપૂર્ણ સોઈ ને સગવડ તે;
ધામધુમ; ખૂબ ભલકાવાળી તૈયારી. (૪)
દેખાવ; આલોક; (૫) ધાંધલ; આડં-
બર; ડોળ; ધતિંગ; ધિંગાણું. કિં પ્રં
કાક કરવો; કાક મચાવવો; કાકમાક.

કાકડી, સ્ત્રીં શબ્દને સ્મશાનમાં ઉચકી લઈ
જવાની વાંસની નીસરણી જેવી પાલખી;
કરકટી; નનામી; ખાટલી; જનાબે; ડોળી.
કાકમાક, પું કાકરો; કાક; ધામધુમ; દિમાક.
(૨) આડંબર; ડોળ. (૩) મોટી તૈયારી;
દબદબો. (૪) શોભા; શણગાર.

કાકિયું, નં સખળડખળ ચઈ ગયેલું જીનું
અને ભાગ્યંતૂટયું ગાકું; ઠપ ઠપ થયા કરે
એવું ગાકું. (૨) જજરિત; સાલપોલિયું.
કિં પ્રં કાકિયું ખેસી જવું=કપકાતું કપ-
કાતું પરાણે ચાલતું ગાકું. ખાતું એકદમ
પડો ભાગવું; હુમમથ ચાલ્યા કરતું હોય
એવું જે કંઈ ખાતું-કામ તેનું ખેસી
જવું તે.

કાકી, વિં કાક કરનારું-રાખનારું; કાકવાળું.
(૨) ભભકાદાર. (૩) ડોળી.

કાકીલું, વિં કાકી; દાંમિક; આડંબરી; કાક-
માક સાથે રહેનારું.

કાકું, નં કલેવર; કાકકાતું બંધારણ; કાક-
પિંજર; કમ્મર અને છાતીનાં મોટાં કાક-
કાતું ખોખું તે-ચોકકું; પ્રાણીઓનું શરીર
જે વડે ટેકવાઈ રહે છે એવી જે કાક-
કાંતી રચના-બનાવટ-ઉભણી તે. (૨)
કમ્મરનું મોટું કાકકું કે જેની સાથે પ-
ગનાં કાકકાં જોડાયેલાં હોય છે તે; કાચનું
કાકકું; પોલું ખોખું. (૩) કીકળ; ધણા.
વરસાદને લીધે જે ટાઢ વાય છે તે; ટા-
ઢાડિયું:-કાકું વાય છે. (૪) જીની ભાગી
તૂટી ઢાલ; કોઈ પણ ખળખળા ગયેલી
વસ્તુ; કાલી ગયેલું-જજરિત ચોકકું કે
ખોખું વગેરે તે. (૫) બાજરિયાંને
એક છોડથી નીકળેલા ફણગા તે. (૬)
ગાકાનો પાછલો ભાગ. કિં પ્રં કાકાં
ભાગવાં-રંગવાં=કાકકાં ભાગવાં, કમ્મરના
થાપાના કાકકાને-સાંધાઓને ભાગવા.

કાણુ, નં [સં. સ્થાન] સ્થાન; જગા; ભાગ;
તખેલામાં જેટલી જગામાં ઘોડો બાંધ્યો
રહે છે તેટલી જગા તે કાણુ. (૨) થેક;
આસેચ; આધાન; ઘોડાતું ઘોડીપર થેકવું
તે:-ઘોડાં-પશુની માદાને જેટલાં બચ્ચાં
થયાં હોય તેટલાં કાણુ થયેલાં કહેવાયછે.
(૩) સ્ત્રીં તરેહ; વા; મિગ્ગજ; ઢબ;
રીત; લટકાં; નખરાં; ગરરી; ટાપટીપ:-
ગમે તેટલી ઉતાવળ હોય તોય તું તો
તારી કાણુમાંની કાણુમાંજ.

કાણિયો, પું ઘોડાતું કાણુ સાફસુદ્ધ કરનારો;
રાવત; ઘોડાવાળો. (૨) ઉંચી જાતિનો
ઘોડો કે જે ઘોડીઓને કાણુ દેવરાવવાને
રાખેલો હોય તે. (૩) સોદો, હુચ્ચો લ-
દ્ધગો; કોદો.

કાણું, નં [સં. સ્થાન] સ્થાન; સ્થળ;
કામ; કેકાણું; જગા. જીં યાણું

કાણ, વિં માલમ હોય એવું; બાણીતું.

કામ, નં [સં. સ્થાન] રહેવાતું કેકાણું;

રહેકાણુ; મુકામ. (૨) ખેસવાની જગા; આસન; સ્થળ.:-તું નાતમાં વહેલો જાય તો ત્રણ જણનાં કામ રાખજો. (૩) ભાંડ; વાસણુ; ઠોપરું; પાત્ર:-ધી ભરવાનું કામ ફટી ગયું. (૪) યાળ; યાળા; પતરાળા; ભાણું. જમવા ખેસનાર માટે પાટલો; પાણીપાત્ર, અને યાળા વાડકા વગેરે મૂકી જે ગોઠવણ કરવી તે:-પરોણા નહાય એટલામાં તમે કામ માંડી તૈયારી કરો. કિં પ્રં કામ કરવું=ગમે તેમ કરીને સમાવું; પોતાને ખેસવા-રહેવા-રળવા-ધર માંડવાની ગોઠવણ કરી લેવી; ઠેકાણે પડવું; જગા કરવી. કામ ખેસવું=નાતરે જવું; ખીજું ધર-વર કરવો. કામ ખેસાડવું=રાંડેલીને ફરીને નાતરે દષ ઠેકાણે પાડતી; પુનર્લક્ષ કરાવી આપવું. ૩૦ પ્રં કામ કામ=ઠેરઠેર; ઠેકઠેકાણે; કામે કામ=જ્યાં ત્યાં; બધે ઠેકાણે. કામ ઠેકાણા વગરનું=કંઈ ગોઠવણ-વ્યવસ્થા કરેલી ન હોય એવું; અનિશ્ચિત; અવ્યવસ્થિત; ડગમગ; ડામાડોળ. (૫) વિં દદ; ચોકસ; ઠેકાણે; વ્યવસ્થામાં; સ્વાસ્થ્યમાં:-એ બધું કરશે પણ એનો જીવ કામ રહેવાનો. એનું મન કામ છે. સ્થિર; અચળ. કહેં કામ તેવી ઠીકરી ને મા તેવી દીકરી.

કામણું; નં વાસણુ; ભાંડ; પાત્ર.

કામપાલટો, પું કામખલો; રહેવા સુવાની જગામાં ફેરફાર તે:-માંદા ચાણુસને કામ પાલટાની જરૂર છે. કામપાલટો થયો એટલે મને હિં નહિ આવવાની.

કામુકું, વિં નિ:શેષ; તમામ; તદન; સાવ; બિલકુલ; મુદ્દલ; મુકરર.

કામેકામ, અં ઠેકાણે ઠેકાણે; ઠેરઠેર.

કાર, વિં (નાં) સુતારનું નેકતામ; [સં. સૂત્રધાર ઉપરથી] મુખ્ય મોટા સુતાર;

શિદ્ધી તે:-કાર ! તમારે આખી ધમારત તૈયાર કરવાની છે.

કાર, પું ઝોસ; ઝાકળ. (૨) અત્યંત હંડક પડવી તે; ટાઢોડિયું; હીકળ. (૩) કામ; ઠેકાણું; જગા:-તેણે કાર. (૪) અં નિ:શેષ; તદન; જીવથી:-સુલતાને તેને કાર માર્યો. કિં પ્રં કાર મારવું=જીવ ન રહે તરત-તેને તે જગોએ મરણ પામે એમ મારવું. કારકરવું=જીવથી-તરત મરી જાય જીવતું રહે નહિ, એમ મારવું. (૫) સજડ; નિરુપાય, નિ:સત્ત્વ થઈ ગયું હોય તેમ:-આ વખતના સદ્દમાં તો તે કાર થઈ ગયો, અર્થાત્ ફરીને બેઠો થાય એવો રહ્યો નહિ.

કારક, વિં કારનાર; હૃદયને સંતોષ આપનાર; આનંદ આપનાર, અભિરામ.

કારકો, પું કરવા-સંતોષ-આનંદ પામવાપણું તે; નિરાંત; જોધને કરવાપણું તે-કારકો. કિં પ્રં કારકો કારવો=આનંદ-સંતોષ આપવો.

કારણું, કિં સં કંડું પાડવું; ટાઢું કરવું; કંડું થઈને બંધાય-ઘટ થાય એમ કરવું; કરી જાય એમ કરવું. ધી-લાડું, ધાતુનો રસ વગેરે. (૨) ટાઢું પાડવું; ગરમ કે બળતું હોય તેને હોલવવું. શાંત પાડવું; શુદ્ધાવવું:-દેવતા કારો-કોયલા કારવા. (ખોટારા હોલવવા) (૩) પ્રવાહીમાંનાં રજકણ નીચે ખેસે એમ કરવું; કચરો નીચે ખેસે-કરે એમ કરવું; સત્ત્વ, ઘટ-થાય બાજે એમ કરવું:-મેલા પાણી-ચકુંદેલા કાઢાને કારો. (૪) ચિંતા મટાડતી; નિરાંત વળે એમ કરવું; સંતોખવું; પ્રસન્ન કરવું:-કહેં કારો તેવાં કરજો ને બાળો તેવાં બળજો.

કારોકાર, અં કામે કામ.

કાલવવું, કિં સં ખાલી કરવું; એક પાત્ર.

માંથી બીજા પાત્રમાં નાંખવું; એણું કરવું;
બહાર કાઢી નાંખવું.

કલિયુગ, નં ૩ કાઢી લીધેલું કાલુ.

કાલુ, વિં ખાલી; ભર્યા વગરનું; જેમાં કંઈ
નીરમ-સત્ત્વ ન હોય એવું. (૨) નહિ વા-
સેલું; સાંકળ-તાળું નહિ મારેલું હોય
એવું; આડું કરેલું.:-તું કાલુ વાસીને ગઈ
તે પવને ઉઘડી ગયું. ખારણું કાલુ વાસજો.
(૩) નકામું; ફેગટ; અમરતું.

કાલુમાલુ, વિં તદનખાલી; જેની પાસે કંઈ
ખોજ, સત્ત્વ કે સારસ્પ વસ્તુ ન હોય
તેવું.:-કાલોમાલો=જેની પાસે કંઈ પણ
હોય નહિ એવો. (૨) અમરતો; ખાલી;
નકામો. (૩) કંઈ વસ્તુ-ખોજ જેની
પાસે ન હોય એવો.:-ગામથી આવ્યો ને
કાલોમાલો આવ્યો ?

કાવકાષ, -સ્ત્રીં અતૈદ્યત્ય; ખોલવા ચાલવામાં
ને વાત વિચારમાં ઉદ્ધતપણું નહિ તે;
ધીરું ગંભીર વિવેકી વર્તન તે; ગંભીરાઈ;
શાશ્વપણું; ડહાપણું; કાવકાષણું; વિવેકિતા;
મર્યાદ શીલતા.

કાવકું, વિં [સં. સ્થા.] સ્થિર વિચાર વર્ત-
નવાળું; ગંભીર; અતુદ્ધત; ગંભીર; વિવેકી;
મલાજદાર; ડહાણું; શાણું; ધીરા વિવેકી
અતુદ્ધત ચરિતનું.

કાણું, વિં કાવકું.

કાંણું, વિં કાણું; ધૂર્ત. (૨) નં બાણું;
પીરસેલી યાળી.

કાંઠું, નં કાંઠું; ખોણું; હાડપિંજર; ચોકઠું.
(૨) હાડકું; હાડકાનું ખોણું.

કાંડું, નં ખીટી; ખીટો; જુટો.

કાંસ, સ્ત્રીં કાંસવાની લાગણી; કાંસવું પડે
એવું થવું તે; લુખી ઉધરસ, અરે તેનો
સગવળાટ.:-રહી રહીને કાંસ આવે છે. (૨)
કાંસવું તે; કાંસવું પડે તે. (૩) પોતાના
બળ-જ્વેર-ધન વગેરેનું જે મોટું-પાત્ર ખોટું

અભિમાન તે; અહંતા; અભિમાન; ખાલી
દમ, મિજબાન મારવો તે; અકડાઈ; બડાઈ;
દંભ. કિં પ્રં કાંસ મારવી=બડાઈ કરવી;
પોતાનું ગૌરવ કરવું; ખાલી મોટાઈ-અ-
હંતા બતાવવી.

કાંસણું, કિં સં દાખા ઠોકીને ભરવું; પૂરવું;
ગડખવું.:-તકિયામાં કાંસીને રૂ ભરજો. ગોદા
મારી ગડખી દબાવીને અંદર ખેસાડવું,
ચબદીને ધાલવું.:-ખંદુકમાં દારૂ કાંસવો.
(૨) ખૂબ દાખીને ખાવું કે પીવું; દબ
કરવું; ઢિંચવું; ગળચવું.:-તેણે પાંચ લાડ
કાંસ્યા. ખૂબ ચા કાંસી. (૩) મનમાં ઉતા-
રવું; ઠસાવવું; ખેસાડવું; ખંધ કરવું. (૪)
કાંસો ખાવો; ગળું સાફ કરવું; ઉધરસ
ખાવી; ખેખે કરવું.

કાંસી, જું ખાંસી. કાંસી નહિ પણ કાંસો,
એમ ખોલાય છે.

કાંસો, પું આંગળીઓની અંદર અંગુઠો
રાખી મુઠીવાળી તેનો જે ધક્કો, હડસેલો-
ગોદો મારવો તે; કાંસતા હોઈએ તેમ સીધી
લીટીએ મુઠી નાંખવી. કાંસાખાણ=શુભા-
ખાણ; મુકકાઓથી લડવું તે; મુકકાખાણ.
(૨) કાંસવું તે; મોટી ઉધરસ ખાવી તે;
ગળું સાફ કરવાને જોરથી ખુખારવું તે;
મોટી લુખી ઉધરસ. (૩) કાંસવાનું-તાણા-
ના તાર-વહાણની દોરીઓ સજડ ખેસા-
ડવાનું જોખર તે.

કિંઠાળી, સ્ત્રીં કિંઠારી; મશ્કરી; હસવા જેવી
મશ્કરી.

કિંગાણું, -વિં પ્રમાણ સર ઉંચું નહિ એવું;
સરાસર પ્રમાણ કરતાં વધારે નીચું તે;
નાનું; ઢુંકું; નહિ ઉંચું; નીચું ને જાડું;
વામન સ્વરૂપ; વામનજી. (૨) ઠરી ગંદા-
ખને નીચું રહી ગયેલું હોય એવું. પું કિં-
ગણો. સ્ત્રીં કિંગાણી.

કિંગરાયું, કિં અં પવનની અથવા પાણી-

ની અત્યંત ઠંડકથી સંકુચિત થઇ જવું;
સંકોચાવું; ચઢીજવું; બંધાઇ જવું; કાઠિ-
ન્યને પ્રાપ્ત થવું તે. (૨) ટાઢું પડી જવું;
તેજી ઉડી જવી. (૩) અપ્રતીકાર થઇ જવું;
ગંઠાઇ જવું; ન ચઢે કે ઓગળે એવાં થઈ
જવું. (૪) ખૂબ ટાઢ-શૈત્ય લાગવું; ઠરી
જવું:-હિમાલયમાં તો ટાઢે હિંગરાઇ જશે
મોટે કાંબળા રાખજો.

હિંગાઠોળી,-ચીં એક બીજની મરુકરી કરવી
અને પછી 'ઠીઠી' એમ દાંત દેખાડી હસવું તે;
ઠૂઠાખાજી; અમર્ય બોલી ચાલી અને
અડપલાં વગેરે કરીને સમ વયનાં માણુ-
સોએ આપસ આપસમાં ગંધા મસ્તાઈની
ગમ્મત મેળવવી તે. (૨) મરુકરીઓની
વાતો કરવી-હસવું અને અમસ્તો વખત
ગાળવો તે; રસળાટ; ખોટી નમાલી ગ-
મ્મતમાં વખત કાઢવો તે.

હિંહિયું, જીંહિયું. ઠીહિયું.

હિંહું, નં કોઈપણ ભાગીતૂરી કામ ચલાઉ
સાધારણ ચીજ-વસ્તુ:-આટલું ધરતું હિંહું
રહેલું છે. તરવારતું હિંહું; ઠીહું. (૨) વિં
નકામું; કામ વગરતું; કહેવા બતાવવા કે
માનવા માત્ર હોય તે.

ઠીક, વિં ધણું સારું પણ નહિ તેમ નહારુંએ
નહિ એવું તે; સામાન્ય; સાધારણ. (૨)
જોઇએ તેવું; કામમાં આવે એવું. (૩)
અં વાડું; ભલે; અસ્તુ; હાલુંકાર-ને હો-
કાર દેતાં બોલાય છે; ચાચાશીના અને
વ્યંગના-રીસ દેખાડવાના અર્થમાં વપ-
રાય છે. 'ખખર લઈય, જોઈ લઈય'
એવા જોરદાર સ્વચ્છ અર્થમાં પણ વપરાય
છે:-તે ગાળો લાડે છે-પણ ઠીક છે, પછી
વાત. 'કેમ છે?' એવા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં
પણ બાધેભારે ઠીક (સારું) છે એમ
બોલાય છે. ૩૦ પ્રં ઠીકઠાક=તાલમેલથી-
ઉપરની ટાપટીપથી સારૂ લાગે એમ કરી

મૂકેલું. આધુપાધું; વ્યવસ્થિત; ખરાખર,
જ્યાં જેવું જોઇએ ત્યાં તેવું કરેલું હોય
એવું. કિં ૫૦ ઠીક થવું=સારું થવું;
જેવું જોઇએ તેવું થવું. મટવું (મંદવા-
ડમાંથી) ઠીક કરવું=જેમ ઘટે તેમ કરવું;
જેવું જોઇએ તેવું કરવું; સારું કરવું.
મટાડવું. સમારવું; સુધારવું; સ્વચ્છ કરવું;
ઉપયોગમાં આવે-આણુ યાય એમ કરવું;
જેવી જોઇએ તેવી હાલતમાં આણવું:-
વૈધે ઠીક કર્યું. શાક ઠીક કર્યું. અનાજ ઠીક
કર્યું, ધર ઠીક કર્યું. ઘડિયાળ ઠીક કરી.
ભાગ્યુંતૂટ્યું ઠીક કર્યું. ઘંટો ઠીક કરી.
ઘાઝ હોલાયાના અર્થમાં-સારૂં કર્યું, ચોગ્ય
જ કર્યું:-એને માર્યો તે ઠીક કર્યું. ઠીક
લાગવું=સારૂં થતું જણાવું; મટતું હોય
એમ લાગવું; ગુણ પડતો-લાભ થતો
અને મન ગોઠતું હોય એમ જણાવું. શો-
ભવું; સારૂં દેખાવું. આ પાધડી તમને ઠીક
લાગે છે. ઠીક પડવું=સારૂં પડવું; ગોઠવું;
ગમવું; પસંદ પડવું; ભાવવું; રચવું; અતુ-
કૂળ આવવું; ફાવવું; આ દવા મને ઠીક
પડી. આ ઠેકણે એને ઠીક પડે છે. બંગલા
કરતાં એને ઘેર ઠીક પડે છે. દૂધ એને
ઠીક પડે છે. કલમ કરતાં હોદ્દર ઠીક પડે
છે. ગાળાથી લોટો પકડવો ઠીક પડશે.
તમને અંદર ઠીક નહિ પડે. ઠીકઠાક થવું=
ટાપટીપ કરી તૈયાર થવું; વ્યવસ્થિત રહેવું;
શણગરાઇ રહેવું; ઠાઠમાઠમાં-આધુપાધું
નહિ તેમ સફાઇ ભલકામાં-વ્યવસ્થાપૂર્વક
રહેવું કરવું:-ઠીકઠાક થઇ ક્યાં જશે ?
તે ઘેર આવે તે પહેલાં બધું ઠીકઠાક થવું
જોઇએ. આટોપાઇ જવું-ને વ્યવસ્થિત
થઇ જવું જોઇએ.

ઠીકઠાક, અં જેમ જોઇએ તેમ; ખરાખર
થવાવત, કિં ૫૦ ઠીકઠાક મરુકરી
સ્થા પર્વક ગોઠવવું; આગળ

પડેલું હોય તેને સૌને ઠેકાણે મૂકી વ્યવ-
સ્થા કરવી.

ઠીકરી, સ્ત્રીં માટીના વાસણની નાની કકડી;
નાતું ઠીકરું; પાતળી માટીની પાકી ઠી-
ખનો કકડો. કહેં ધડા જેવી ઠીકરી ને
મા તેવી ઠીકરી=જે જેવું તેનું તેવું. ઠી-
કરી ધડો ફેડી જાય=નાની ચીજ વખતે
મોટાનું માન લઈ લે, સાધારણ વસ્તુથી
મોટું કામ થઈ જાય.

ઠીકરું, નં ભાગીતૂટી વાપરવામાં ન આવે તેવી
ચીજ; ઉતરી ગયેલું-જીર્ણ થઈ ગયેલું એવું
જે કંઈ તે:-તરવારનું ઠીકું પડી રહ્યું છે.
ધરમાં એક પેટીનું ઠીકું (ખોખું) માત્ર
છે. જીનું વાસણ કે જીર્ણ વસ્તુ.
ઠીખ, સ્ત્રીં ધડા કે માટલાનો પેણી જેવો
તળિયાનો મોટો કકડો; કપાળ; કલેટું;
કટાહ; મોટું પહોળું ને ઉંડું ઠીકરું.
ઠીલો, પું કોઈ ફળમાંનું કઠણ કાટલાવાળું
ખી; ઠળિયો; કળિયો:-ખોરનો ઠીલો.
ઠીસફ, નં ઠીકું. (૨) હસીને અડપલું કરવું
તે; મસ્કરી.
ઠીસિયારી, સ્ત્રીં મસ્કરી; ચેષ્ટા.
ઠુંવાણું, કિં અં ટાઢે ચઢી જવું; ટાઢે
વાવાથી સંકોચાઈ અને ધુજી જવું; કો-
કડું વળી જવું; ધુજતાં-દાંત કડકડાવતાં
ટાઢે હેરાન થવું; ટાઢથી પીડાવું; ટાઢથી
થરથરવું:-આખી રાત ટાઢે હુંવાયો.
ઠુંવો, પું મોટેથી રાવું તે; રોવાનો મોટો
અવાજ; અવાજ થાય એમ એકદમ મો-
ટેથી રાવું તે:-એણે તો મને દેખીને
હુંવો મૂક્યો. કિં પ્રં હુંવો મૂકવો=મો-
ટેથી-ગળુ ખોલે તેમ રાવું; ખૂબ લાગ-
ણીથી ભેંકડો મૂકવો; ગદ્ગદ થઈ ગયેલા
હૃદયમાંથી મોટે અવાજે રાવું. દુઃખ-
શોક વગેરે યાદ કરી કરીને મોટેથી રાવું.
સાસરાનું નામ દેતાંજ હુંવા મૂકે છે.

ઠીકાઠીક, અં વાહવાહ; ઠીક; કામ ચલાઉ
જેવું તેવું છે એમ; ઉત્તમે નહિ અને અ-
ધમે નહિ એવું:-એ તો જે છે તે ઠીકા-
ઠીકજ છે, નહિ ખોલવામાં નવ શુભ.

ઠીગડું; જીં યીગડું.

ઠીઠિયું, વિં ભાગ્યુંનટયું; સામાન્ય; સાધારણ
એવું; ઠીકું.

ઠીઠી, અં મસ્કરી દ્વા કરીને અવાજ થાય

એમ મોટેથી હસવું તે; અદહાસ્યનો અ-
વાજ; દાંત દેખાય તેમ મોટેથી હસવું
તે:-ઠીઠી હસે છે શું ?

ઠીકું, નં ભાગીતૂટી વાપરવામાં ન આવે તેવી
ચીજ; ઉતરી ગયેલું-જીર્ણ થઈ ગયેલું એવું
જે કંઈ તે:-તરવારનું ઠીકું પડી રહ્યું છે.
ધરમાં એક પેટીનું ઠીકું (ખોખું) માત્ર
છે. જીનું વાસણ કે જીર્ણ વસ્તુ.

ઠીખ, સ્ત્રીં ધડા કે માટલાનો પેણી જેવો
તળિયાનો મોટો કકડો; કપાળ; કલેટું;
કટાહ; મોટું પહોળું ને ઉંડું ઠીકરું.

ઠીલો, પું કોઈ ફળમાંનું કઠણ કાટલાવાળું
ખી; ઠળિયો; કળિયો:-ખોરનો ઠીલો.

ઠીસફ, નં ઠીકું. (૨) હસીને અડપલું કરવું
તે; મસ્કરી.

ઠીસિયારી, સ્ત્રીં મસ્કરી; ચેષ્ટા.

ઠુંવાણું, કિં અં ટાઢે ચઢી જવું; ટાઢે
વાવાથી સંકોચાઈ અને ધુજી જવું; કો-
કડું વળી જવું; ધુજતાં-દાંત કડકડાવતાં
ટાઢે હેરાન થવું; ટાઢથી પીડાવું; ટાઢથી
થરથરવું:-આખી રાત ટાઢે હુંવાયો.

ઠુંવો, પું મોટેથી રાવું તે; રોવાનો મોટો
અવાજ; અવાજ થાય એમ એકદમ મો-
ટેથી રાવું તે:-એણે તો મને દેખીને
હુંવો મૂક્યો. કિં પ્રં હુંવો મૂકવો=મો-
ટેથી-ગળુ ખોલે તેમ રાવું; ખૂબ લાગ-
ણીથી ભેંકડો મૂકવો; ગદ્ગદ થઈ ગયેલા
હૃદયમાંથી મોટે અવાજે રાવું. દુઃખ-
શોક વગેરે યાદ કરી કરીને મોટેથી રાવું.
સાસરાનું નામ દેતાંજ હુંવા મૂકે છે.

હુમકો, પું પતંગ ગોચ ખાય તે ગાટે દો-
રને ખેંચવો ને એકદમ ઢીલો મૂકવો તે;
આંચકો; ઝાલો દેવો તે. કિં પ્રં હુમકા
દેવા=દોરને ખેંચવી ને વળી ઢીલી મૂકવી
અને એમ કરી પતંગને લોટાવી દેવા
વારંવાર આંચકા ચારવા તે.

હુમરી, સ્ત્રીં ગાવાના એક રાગની તરેહનું નામ. જેમકે દાદરાહુમરી, કેદારહુમરી વગેરે. છોકરા ચકલે બેસી લાવણીઓ ને હુમરીઓ લલકારે છે.

હુમરો, પુંં જરના દાણા જેવો પત્થરનો મણકો.:-હુમરાની માળા. ખાવા અને સા-ધુઓ પહેરે છે. (૨) છડેલી જરનો ભાત-ટોઠા; જરનું ભરડકું.

હુસડી, સ્ત્રીં મળદારામાંથી વાયુ નીકળતાં થતો ઝીણો ફૂટકાર તે.

હુસડું, નં હુડવો મૂકીને રોવું તે; રહી રહીને રોતાં થતું હિંડા શ્વાસનું દરેક આવર્તન તે. હુસડાં મૂકી મૂકીને રડે છે તેને શું સમ-જાવીએ. હુસડું. (હુહુ, એવો અવાજ થાય તેમ રોવું તે.)

હુંગણુ, નં હુંગો કરવો તે; અશ્લીષ્ણ ખાધા કે પીધા પછી મુખ મીઠું કરવાને અશ્લી-ણિયા લોક જે કંઈ થોડુંક કાચુકોરું ખાય છે તે.

હુંગણી, સ્ત્રીં હુંગણુ; હુંગો.

હુંગણું, કિં અં હાંસીને ખાવું; એકલા એકલા સવાદે ખાવું. (૨) અશ્લીષ્ણ ખાધા પછી કંઈક કાચુકોરું ખાવું; મિઠાઈ, કોપરું વગેરે અમલ કરીને ખાવાં તે.:-તમે હુંગીને બેઠા એટલે બીજાની શી ફિકર.

હુંગાર, પુંં હુંગણુ.

હુંગો, પુંં અશ્લીણિયા લોક અશ્લીષ્ણ ખાઈ અ-થવા કચુંબો પીધા પછી અમલની ખુમારી માટે જે કંઈક કાચુકોરું ખાય છે તે; અશ્લીષ્ણ ખાધા પછી ખાવાનું જે કંઈ કાચુકોરું-મિઠાઈ વગેરે હોય તે. હુંગા-પાણી કરવાં, એમ કહેવાય છે. અમલ કર્યા પછી લેવાતો નાસ્તો.

હુંહું, વિં પંજે કે આંગળાં ફેપાઈ ગયેલાં હોય એવા મુઠ્ઠા હાથવાળું; જેના હાથ-

નો પંજો તથા પકડ ન હોય તે. (૨) ધાર કે અણી ધસાઈ ગઈ હોય એવું; ધાર-વગરનું; અણી વગરનું; મુઠ્ઠું. હથિયાર-ઓજાર-છરી વગેરે. (૩) નાં ડાળાં પાંખડાં કાપી નાંખેલું બોહું ઝાડ; ડાળાં વગરનું થડ; ઉપરનો ફાલ-ફેલાવ કાપી લીધેલો હોય એવું ઝાડ અથવા રોપો તે.

(૪) સાધારણ ઝાડ.:-ખેતરમાં માત્ર બે હુંઠાં ઉભાં છે. ૩૦ પ્રં હુંઠામાં ઠેલવું= પોતામાં ઠોંસો મારવાની શક્તિ ન હોય તેમ છતાં બીજાને પોતાના હુંઠા (હાથ)-થી આગળ ઠેલવો, અર્થાત્ જ્યાં લગી અને ત્યાં સુધી ચાલુ કરી સામા માણુ-સને ઉડાવવો. (૨) નહિ ગણુગારવું; નહિ લેખવું; સાંભળ્યું ન સાંભળ્યું, જોયું ન જોયું કરી પોતાનું કામ કાઢી લેવું; ચ-લાવ્યા કરવું; નિભાવવું; જાણે 'જાણતાજ નથી' એવી રીતે બીજાને ઉડાવ્યા કરવું. કહેં હુંઠી ચુડો પહેરવા ગઈ ત્યારે મ-રડિયો માદો પડ્યો.

હુંડી, સ્ત્રીં હડપચી.

હુંબરો, પુંં જરનો ટોઠા-ધુધરી; ખાકળા.

(૨) જરના બાંહેલા દાણા જેવો ધોળો પત્થરનો મણકો. આ મણકાઓની ખાવા-લોક માળા પહેરે છે. હુમરો-રાહ. હુમ-રાની માળા.

હુંશ, સ્ત્રીં સ્વાભિમાન; ગર્વ; ખોટો-ખાલી મમત; અહંતા; બડાઈ; દાંય; પોતાની હેંશિયારીનો ગર્વ અને મમત:-તમારી બાબીને બહુ હુંશ છે.

હુંસલો, પુંં હુંસો; ઠોંસો; ઠોક; જોદો; હડ-સેલો. (૨) મહેણું; ટાણો:-પિયેરમાં રહીને ભોજનખાના હુંસલા ખાય તેના કરતાં વિધવાઓ હકવાળા સાસરામાં સ-મામ કરે તે શું બોહું? તિરસ્કાર; અ-

જુગમાના ગોદા; ટાણા વગેરે તે. હુંસલા,
એમ બહુવચને વપરાય છે.

હુંસો, પું મુદીવાળાને ગોદો મારવો તે; ઠોક;
હડસેલો; સામા હાથનો ધકકો મારવો તે;
ઠાંસો:-ખે હુંસા લગાવ્યા ત્યારે માન્યું.
ગોલમાં હુંસો માર્યો તેથી દાંત પડી ગયો.
હૂશ, સ્ત્રીં હૂસ; હૂસ; ઠેડ; અડદાળો; ધાણ;
હાડકાં પાંસળાં નરમ થઇ જાય એવી ખૂખ
મહેનત પડવી તે; સત્ત્વ જતું રહેવું તે;
બહુ થાકી જવું તે:-કામ કરી કરીને
દૂશ નીકળી ગઇ. (૨) શ્વાસ.

ઠેકડિયો, વિં થેકડિયું, થેકડા મારનાર:-ઠેક-
ડિયા રાડું. (રાડું=તીર.) પું (૨) છાપ-
ગરો; છીપો; છાપનારો.

ઠેકડી, સ્ત્રીં મશ્કરી.

ઠેકડો, પું થેકડો; કુદકો; છલંગ. (૨) ક-
લ્લાંની નીચે નાના પાયા જેવાં રૂપાનાં જે
ટેકણું મૂકવામાં આવે છે તે; કડાં ને કલ્લાં
ઉપર મૂકવામાં આવતા પાયા જેવા કુંકા
મોગરા.

ઠેકવું, કિં સં પાછલા પગ ઉપર જોર રા-
ખી આગલા પગ લંબાવી ઉંચું ઉછળવું;
ફૂફું; ફાળ ભરવી; ઉંચે ઉછળી, કુદકો
મારવો; જું થેકવું. (૨) ચઢવું; ઓલંગી
જવું. (૩) કપડા કે કાગળ ઉપર ખીણું
ઠોકીને છાપવું; ઠોકવું.

ઠેકાણું, નં [સં. સ્થાનક.] રહેવાની જગા;
મુકામ; વાસસ્થાન; ઘર:-ભૂતનું ઠેકાણું
આંખલી. (૨) સ્થાન; સ્થળ; જગા :-
તું કયે ઠેકાણે રહે છે ? (૩) એકાદી
મુકરર જગા; આસન; ખેઠક. તું તારે
ઠેકાણે બેસી જા. (૪) વિશ્વાસ; ખાત-
રી; નિશ્ચય:-એતું કંઈ ઠેકાણું નહિ,
આવે પણ ખરો ને નએ આવે. (૫)
સ્થિરતા; દઢતા; એક બાબતપર દઢ હોવું
તે; અચલતા:-એતું મન ઠેકાણે રહેતું

નથી. એના બોલનું-કોલનું ઠેકાણું નહિ,
ફરી પણ જાય. જીવ ઠેકાણે રાખીને કામ
કરજો. (૬) ધ્યાન; અવધાન; લક્ષ:-
કામકાજ કરવામાં મન ઠેકાણે રાખવું.
(૭) પત્તો; પગરણ; પ્રારંભ; કરવા
જેવી કંઈક પ્રાથમિક તૈયારી તે:-હંજી
તો રસોઇનું ઠેકાણુંએ નથી. (૮)
પાયો; મૂળ. (૯) બોલવા કરવામાં ધ-
માયું નહિ તે. (૧૦) સીમા; હદ; આકા-
:-દાર પીવામાં કંઈ ઠેકાણું રાખે છે?
ખાવા બેઠો તો પછી ખાધાનું ઠેકાણું
નહિ. (૧૧) વિવેક; સદસદ વિચાર કરે-
વાની શક્તિ તે. કિં પ્રં ઠેકાણું કરવું=
વગે પાડવું; યોગ્ય સ્થાને ગોઠવી દેવું;
ધંધે વળગાડવું; સ્ત્રી-કન્યા હોય તો તેને
સારે ઘેર પરણાવવી. મારી નાંખવું; કાસલ
કાઢવું. ઠેકાણે આવવું=થાકી-હારીને કપુલ
કરવું; સુધરવું; રસ્તે આવવું; પાંથર થવું.
ઠેકાણે કરવું=મારીને દાટી દેવું; સંતાડી
દેવું; વાપરી નાંખવું; પત્તો લાગે નહિ એમ
કરી નાંખવું. ઠેકાણે રહેવું=નીતિના-વ્યવ-
હારના માર્ગ ઉપર રહેવું; નહિ દાટી જવું;
રસ્તા બહાર નહિ નીકળી જવું; જીરવવું.
ઠેકાણે મૂકવું=વ્યવસ્થા કરી દેવી; સુરક્ષિત
સ્થાનમાં ગોઠવી દેવું; સાચવીને લાભકા-
રક હોય એવે ઠેકાણે મૂકવું. ઠેકાણે લા-
વવું=સમજાવીને રસ્તા ઉપર લાવવું; પ્રા-
થર કરવું; વ્યવહારને અનુસરે એવું બના-
વવું; ડહાણું-સબ્ય થાય એમ કરવું; મારી
ઠોકીને નીતિપર આણવું. ઠેકાણે=બદલે;
જગાએ:-પ્રાણણને ઠેકાણે ભરડો. ઠેકાણે
પાડવું=ધંધે વળગાડવું. વ્યવસ્થા કરી નાં-
ખવી; વાપરી નાંખવું:-રાંધ્યું તે ઠેકાણે
તો પાડવું.

ઠેકો, પું નરદાં કે ડહ ઉપર જોરથી તાલ
દેવો તે; ઠોક; ઠોકો; જોરદાર-મોટો તલા

તે. (૨) ગાયનમાં મોટા યતિ આગળ જે તાલ લેવો-પાડવો તે; ઠોક મારવાનો જે વિરામ તે; ઠોક લેવાનો જે અવકાશ તે. ગાયનના તાનનો વાદિત્ર ઉપર ઠોક મારવો; આંગળાં કે અંગુઠો જોરથી ઠોકવો તે. (૩) થેકડો. (૪) આંચકો; ઝોક. કિં પ્રં ઠોકો ધરવો-લેવો.

ઠેક, અં આરપાર; સળંગ; સાધત; અંત લગી; એક છેડાથી બીજા છેડા લગી એમ. (૨) નક્કી કરેલા છેડા લગો; મુકરર જગા સુધી; ઠેરવેલી જગાની છેક નજીક લગી:-મેં જાણ્યું સામો મળશે પણ મળ્યો નહિ એટલે મારે ઠેક અમદાવાદ જવું પડ્યું. (૩) સંરખું; સીધું; નાક સામી વાટે. કિં પ્રં ઠેક જવું=અંત લગી-છેલ્લામાં છેલ્લી હદ લગી જવું તે:-હું એને ઠેક પ્રિવિ-ટૉસિલ સુધી લઇ જઇશ, ને ઠેક પહોંચાડીશ. ઠેક પહોંચાડવું=છેક છેલ્લામાં છેલ્લી કસોટીએ લઇ જવું; ખરેખર શિક્ષા દેવી; ખરેખર વિતાડવું; પાંચરું કરવું; ત્રાસ પોકરાવવો.

ઠેકનું, વિં અંદરની બધી બાબતનું જાણીતું; બોમિયું-પહોંચેલું; ધૂત; ચોટલી લઈ જાય એવું; કાવો દાવા બાજ:-તું તો મને ઠેકનો મળ્યો.

ઠેકું, પું ચર્યાતથી ચોરી કરવાને પાછળ લાગેલો ચોર; મુસાફર જ્યાંથી નીકળ્યો હોય ત્યાંથીજ તેની સાથે નીકળેલો અને લાગ મળતાં ચોરી કરવાની દાનતવાળો તેની હકીકતથી બોમિયો ચોર. (૨) તપાસ રાખનારો ચોર; જે ચોર ચોરી કરવા ગયો હોય તેની તપાસ રાખનારો તેનો સાથી ચોર; ચારખુ. (૩) બધી વાતનો જાણકાર; અથેતિ વિગત જાણનાર:-એને કોઈ પાકો ઠેકું મળેલો.

ઠેપલી, જું થેપલી.

ઠેપાકું, નં જડ વણાટનું કપડું. (૨) થોતિયું. (૩) ધાધરાપાટ.

ઠેખું, નં અડખડિયું.

ઠેખો, પું ટેખો.

ઠેભો, પું ટેભો.

ઠેર, અં [સં. સ્થલ] ઠેકાણે; ઠામે; અમુક સ્થાવર જગાએ; ખરી જગાએ; અચલ સ્થળે:-ગમે તેટલું ફરો પણ પાછા ફરના ઠેર. (૨) ચલન-ચૈતન્ય રહિત હોય તેમ; તરત ગત પ્રાણ થઇ જાય અને હાલેચાલે નહિ તેમ; ઠાર. કિં પ્રં ઠેર કરવું=જ્યાં ઉભેલું બેઠેલું હોય ત્યાં ત્યાં નિર્જીવ કરી નાંખવું; ઠેરમારવું.

ઠેરઠેર, અં સ્થળસ્થળ; ઠેકઠેકાણે; દરેકે દરેક જગાએ. કહેં ઠેર ઠેર કુતરાં બસાવવાં=ઠેકઠેકાણે ખુરું બોલાવરાવવું; નિંદા કરાવરાવવી. જ્યાં ત્યાં ભટક્યા કરવું. ઠામેઠામ અટક્યાળાં કરવાં.

ઠેરવવું, કિં સં ઠરાવવું; કોઈ વાત વસ્તુનું ચોક્કસ ઠેકાણું કરવું; નક્કી કરવું; મુકરર કરવું; મૂલ ઠરાવવું. (૨) સ્થિર કરવું; દઢ ઉભું રહે-ટકે એમ કરવું; ધુજે-ફરી-હાલી જાય નહિ એમ કરવું; ચાંપીને માંડવું-મૂકવું:-અક્ષર ઠેરવવા. દોર ઉપર-પ્રવાહમાં-પગ ઠેરવવો. (૩) અટકાવવું; ઉભું રાખવું; રોકવું. અમદાવાદ તરફ 'ઠેરવવું' અને સુરત તરફ 'ઠેરવવું' એમ બોલાય છે.

ઠેરવું, કિં અં ઠરવું; જમવું; ખાજી જવું; ઠંડકથી બંધાઈજવું. (૨) બનવું; થવું; સામસામે બોલચાલ થવી; ઝગડો લાગવો:-બન્ને બાંધને ઠેરી ગઇ. તેને તે જગાએ અને તરત ને તરત ખૂળ બોલાચાલ થઇ જવો તે:-વાત કરતા કરતામાં ઠેરી ગઇ.

ઠેરાવ, પું ઠરાવ; મુકરર-નક્કી વિચાર તે;

નિશ્ચય; નિર્ણય સિદ્ધાંત; સંકલ્પ. (૨) કરાર; કપાલો; સાટું. (૩) બંદોબસ્ત. બહુ વિચાર કર્યા અને છણ્યા પછી ઘણા જણે અમુક કાર્ય 'આમજ કરવું' એવો જ નક્કી વિચાર કર્યો હોય તે. સુરતી ને પારસીઓ ઠેરાવ કહે છે, અમદાવાદ તરફ ઠેરાવ.

ઠેરાવું, ઠરાવું; ટકાવું; દબ ઉભા રહેવાવું. (૨) ઠરવું; સ્થિરથવું.

ઠેલમઠેલા, સ્ત્રી. સામ સામે એક બીજામાં જે ઠેલાઠેલ થાય તે; ધક્કાધક્કી; બીડા-બીડ, ગીરદી; સામ સામે ધક્કા મારવા પડે એવી જે ધિંગામસ્તી-બીડ વગેરે તે. (૨) હોંસાતુસી; આગ્રહ. કિં પ્રં ઠેલમઠેલા કરવી=એક બીજાને ઠેલ્યા કરવું તે; ભરચક થઈ જવાથી સમાસ કરવાને આધા પાછા થવું:-વરસાદ આવ્યો રૈલમરેલા ને ડોસીને ઘેર ઠેલમઠેલા.

ઠેલવું, કિં સં હડસેલવું; ધકેલવું; આધું-ઉંડું જાય એમ કરવું; ધકકો મારવો. (૨) આગળ જાય તેમ કરવું; દૂર લઈ જવું; ખસેડવું; ખેંચવું; તાણવું. (૩) ધકકો મારીને દૂર કાઢવું. (૪) ધાલવું; જોરથી ઉંડું ખેસાડવું:-લાકડીને ઠેલો એટલે આખી નીકળે. લગન આધું ઠેલો.

ઠેલાઠેલ, સ્ત્રી. સામસામું એક બીજાને ઠેલ-ઠેલ કરવું; ધક્કા દેવા તે; સામસામે ધકેલ્યા કરવું તે; ઠેલમઠેલા; એક બીજાને ઠેલ ઠેલ કરવું તે.

ઠેસ, સ્ત્રી. ચાલતાં ચાલતાં ઓચિંતી કોઈ વસ્તુ પગે અથડાવી તે; પગને સામી ગતિએ વચમાં પડેલી વસ્તુનો ધક્કો વાગવો તે; ઠોકર; ચરણચોટ. (૨) હળવી જેવી તેવી લાત મારવી તે; પગથી કોઈ ચીજને ધીરેથી ધક્કો મારવો તે. (૩) ખતા; ખાસડાં વગરના પગનું સામેની ચીજ સાથે

અથડાઈ વાગવું તે; અથડાવું તે. (૪) છક્કડ; નુકસાની. કિં પ્રં ઠેસ ખાવી=જોરથી ગતિ કરતા પગને સામેની ચીજ એકદમ અથડાવી તે. અખડાઈ પડવું; ઠોકર ખાતી. ઠેસ મારવી=લાત મારવી, તુચ્છગણી કાઢવું; દરકાર નહિ કરવી; સામે પડેલું હોય તોપણ પગને હડસલે તુચ્છ ગણી દૂર નાંખી દેવું. (૨) ફાંસ મારવી; કોઈને ખખર પડે નહિ તેમ કોઈ કામ બગાડવું; ન સુધરે-ચાપ તેમ કરવું. ઠેસે ચઢાવવું=ટોલ્લે ચઢાવવું; દરેક ઠેકાણેથી ઠોકર મારવી; ઘણા જણે મળીને ઉડાડી દેવું; તુચ્છ ગણી હડસેલે ચઢાવવું.

ઠેસણિયું, નં એકાદી વિંટી-ખારણું કે ચાંપ વગેરેને બંધમાં અટકાવમાં રાખવાનું અટકણિયું; ઠેસી; અટકણ; ચાંપ-કમાનને છટકતી અટકાવનારી ખીલી; ફાંસ; ફાયર. ઠેસણું, નં ઠેસ; પગનો ગોદો-ધક્કો તે; ધીરી લાત મારવી તે. (૨) ચાલતાં ચાલતાં કોઈ વસ્તુ સાથે પગ અથડાવો તે. (૩) ધોડકો; ઠોકર; ધકકો.

ઠેસી, સ્ત્રી. ચાંપ કે કમાન છટકી જાય નહિ તે માટે મૂકેલી ખીલી; અટકણ; ઉલાળી. ઠે, અં ખાવાથી, થાકથી કે અહલુત દેખાવ જોવાથી સ્તબ્ધ થઈ ગયું હોય તેમ; ધરાયેલું હોય તેમ; થાકીને લોથ થઈ ગયેલું હોય તેમ, કે ચમત્કાર-ભભકો-તેજ જોઈને ચકિત થઈ ગયું હોય તેમ; છક્ક, આણું. (૨) વિં ચકિત; દિડ-મૂઠ; નિઃસર્વ. કિં પ્રં ઠે થઈ જવું=થાકીને છેક નરમ થઈ જવું; થક થઈજવું; મૌન થઈજવું.

ઠેડ, સ્ત્રી. ઠૂસ; ઠુંસ; અડદાળો, નિઃસર્વ થઈ જવાવું તે; ખૂબ મહેનત પહોંચવાથી થાકીને લોથ જેવા થઈ જવાવું તે:-આ-

જે તો કામ કરી કરીને ઠેડ નીકળા ગઇ.
[સં. સ્થૈર્ય] ધીરજ જતી રહેવી તે;
સ્થિર નહિ રહેવું તે.

ઠોક, પુંઠ ઠોકવું તે; ઠોકવાનો જે આધાત તે;
પ્રહાર; ગડદો; ઝપાટો; સપાટો. (૨) મહેલું
મારવું તે; ખોલી મારવી તે; ટપલો; ટાણો;
ખોલરૂપે ફટકો મારવો તે; લોકના ઠંપકાના
પ્રહાર; ફટકો; ઝટકો. ઉઠ લોકોના ઠોક
ખાકી, મુજપર પડવા, માંડિયા છે હવે આ.
પ્રતિમા. (૩) રણુકો; મોગરીના એક ફ-
ટકાનો અવાજ તે.-ચાર થયા ઉઠ ત્રિ-
યાળપર ચાર ઠોક-મોગરીના પ્રહાર કર.
(૪) ઠપકો. (૫) પશ્ચાત્તાપ; શિક્ષા; નસિ-
યત મળે એવો ફટકો પડવો તે. કિંપ્રઠ
ઠોક મારવા=ટપલા દેવા.

ઠોકઠોક, સ્ત્રીઠ રહી રહીને કોઇ કોઇ ઠોકાણે
કંઈ ઠોકીને ઠોકના અવાજની ગડબડ ક-
રવી તે; ખડખડાટ. કિં પ્રઠ ઠોકઠોક ક-
રવી=આમતેમ ઠોકવું કરવું તે. ઠપઠપ થાય
એમ કરવું તે.

ઠોકમઠોકા, સ્ત્રીઠ એમ તેમથી સામ સામે
વારંવાર ઠોકાવું તે; ઠોકઠોક.

ઠોકર, સ્ત્રીઠ સપાટી ઉપર સ્થિર પડેલી અને
ખીજી સપાટી ઉપર ગતિ કરતી એવી બે
વસ્તુઓનું એક ખીજને અથડાવું તે; ગતિ-
માન વસ્તુનું સ્થિર વસ્તુ સાથે અથડાઇને
પડી જવું તે; પ્રત્યાધાત લાગવો તે; ઠેસ;
ધડકો; હડસેલો. (૨) નુકસાન; ખોટ; હા-
નિ. (૩) નસિયત મળે એવી ચાપડ; ખોધ
દાયક ભૂલ; શિક્ષા; ખત્તા. કિં પ્રઠ ઠોકર
ખાવી=નસિયત મળે એવી ભૂલ-ચાપડ
ખાવી. (૨) અખડાવું; અથડાઇ પડવું. ઠોકર
મારવી=ઠેસ મારવી; કોઇ વસ્તુ જે અમુક
પરિણામ તરફ જતી હોય તે તેમાંથી અ-
ટકી-પડી જાય એમ કરવું; નિષ્ફળ જાય
એમ કરવું. (૨) અડચણની સામે યઇને

સરસ કામ કરી ખતાવવું. ઠોકર વાગવી;
અફળાવું; અથડાવું; ઠેસ હલકી લાત વા-
ગવી; ખત્તાખાવા.

ઠોકરાણું, કિં અઠ ઠોકર ખાવી-વાગવી;
અફળાવું; ઠેસે ચઢવું; ચાલતાં એકાએક
પગે વાગવું. (ના. ધા.) ઠોકર લાગવી
તે; ઠોકરાણું.

ઠોકણું, કિં સઠ એક વસ્તુને ખીજી વસ્તુ
ઉપર જોરથી અફળાવી-મારવી; અફળા-
વવું, મારવું; આધાત-પ્રહાર કરવો.-એ-
રણુપર હથોડો ઠોકવો તે. (૨) મારમા-
રવો; ગડદા, મુક્કા, કે પ્રહાર કરવા; મુક્કા
મારવા :-બે છોકરાઓએ એક ખીજને
ખૂબ ઠોક્યા. (૩) વગાડવું; અવાજ થાય
તેમ કરવું; ખમ ખમવવું. (૪) નસિયત ક-
રવી. (૫) ગપ ચલાવવી; ખોટું ઉડાડવું. (૬)
પ્રહાર કરી અંદર જાય-વાગે-એટિ એમ
કરવું; ખેસાડવું. (૭) સંગ કરવો; પ્રેરવું;
ઠોકીને લેવું=જોરથી મેળવવું.

ઠોકઠોક, સ્ત્રીઠ વારંવાર ઠોકઠોક કરવું તે;
ઠોકમઠોકા. (૨) ઠોકવાથી થતી ગડબડ-
ધોંધાટ તે.

ઠોકારણું, જીઠ ઠોકવું; ખેસાડવું.

ઠોકો, પુંઠ મોગરી વગેરેથી ધડિયાળ વગેરે ઉ-
પર કરેલો જે એક આધાત-પ્રહાર તે; એક
વારનું ઠોકવું તે; એક ઠોક તે ઠોકો. (૨)
ઠોકવાથી થતો અવાજ; એક રણુકો.-
એક ઠોકો થયો. (૩) ઠોકનારો; જારણુ-
રૂપ તે. જડ-અરસિક કામી.

ઠોઠ, વિઠ (નાઠ) જેનામાં અક્ષલ ન હોય તે;
જડ; જડસો; ભણેભણેને ભૂલે એવો; અ-
ભણ; કંઈપણ નહિ ભણેલો; મૂર્ખ; ખેવ-
કુદ. ઉઠ ઠાલો ઠોઠ નિશાળે જઇ. કઠ
દઠ ઠાઠ

ઠોઠિયું, નઠ કુલ્લાનું ફડચિયું.

ઠાખડં, નઠ સાધારણ ઉપયોગનું ધાતુ અથ-

વા માટીનું વાસણ; હાંધું:-ધરમાં બે
ઠાપરાંએ લહેણદાર રહેવા દેતો નથી.
ઠાપણું, નં ઠાપરું, (૨) વિં બેડોળ; ઘાટ-
વગરનું; બોળું; રાખડબોથું; અચતુર.
ઠાપારી, પું મૂર્ખ; ઠાઠ.
ઠાથો, પું સપાટી ઉપર ઉભો નીકળી રહેલો
પુટો; ગરબો; કરચો. (૨) ઠાકર વાગે
એવો સપાટી ઉપરનો પુટો ખીલો; અણી
રહિત ટટાર ઉભો રહેલો ખરચો; સપાટી-
ની બહાર સીધો નીકળી રહેલો લાકડાનો
મોલ, પીઠ, વળી વગેરેનો જે છેડો-અંત
ભાગ તે; ખીલડો. (જે માંકડીમાં રહે છે
તે.) ઠાધથો. ધંટીના નીચલા પડના મધ્ય
ખિંદુ ઉપર જે ઉભો ખીલો રહે છે તે.
ઠાર, પું તળાને આંડ ચઢાવેલો જડો રોટલો;
ધઉંતા તળેલો રોટલાને આસણી પાવાથી
ખમે છે. (૨) નં ઠામ; ઠેકાણું; જગા:-
તે ઠાર ઠોણ બેઠું છે. (૩) અં ઠાર;
ત્યાને ત્યાંજ તરત; રચણપ્રાય; જમીન
દોસ્ત હોય તેમ:-ઠાર કરવું; ઠાર ચારવું
=જવથી મારી નાખવું. (૪) પું પૈસો.
ઠારમુઠી=મુઠીપર મુઠી રાખીને રમવાની
નાનાં છોકરાંની એક રમત.
ઠારવું; કિં અં ઠારમુઠીની રમતમાં એક
ખીજની મુઠી ઉપર મુઠી માંડવી તે.
ઠારીલેવું, કિં અં ઠારવું; પુંચી લેવું;
(૨) જીતીલેવું.
ઠાલવું, કિં અં ચુટી-તોડી આવું:-કાગ-
ડો ગધેડાને ઠાલે છે.

ઠાવાવું, કિં અં અટકવું; ચોખવું.
ઠાવું, કિં સં રોકવું; અટકાવવું,
ઠાસો, જું ઠાંસો.
ઠાળિયાં, નં ઠોળિયાં, સ્ત્રીઓને કાનતી પુરો
પહેરવાનાં ધરણાં.
ઠાળિયું, વિં મૂર્ખ; અબણ; અણસમજી ને
વળી રખડાઉ; અટોળ. (૨) ઉડેલતખિય-
તનું; ઢંગધડા વગરનું; ખાલી દેખાવનું.
(૩) દટ્ટા મસ્કરિયું; મજાકી; ખાલી હસે
અકપલાં ને ટોળ કર્યા કરે એવું.
ઠાળિયો, પું મજાક દટ્ટા કરનારો; મૂર્ખ-
અણસમજી કંઈ પ્રતિકા-ભારખોજ વગ-
રનો અટોળ; દાંડિયો; હાંડો. ઠાળિયા-
ખાજ=દીડી હસવું, ગમે તેમ ખોલવું-
મસ્કરી કરવી ને વખત કાઢવો તે; હસવું;
ને દટ્ટા કર્યા કરવા તે. ઠાળિયાવાજી=ભાર
ખોજ વગરનું ત્રાણ ને નિર્લજ્જ માણસનું
ટોળું તે; મસ્કરાણોનું ટોળું.
ઠાંસવું, કિં અં ઉધરસ ખાવી; ઠાંસવું;
ગળું સાફ કરવાનો ચત્ત કરવો. (૨) દાખી-
ચાંખીને ભરવું; ચમદીને ભરવું; (૩) ખૂબ-
દાખીને ખાવું.
ઠાંસાખાજ, સ્ત્રી ગદ્દામસ્તી; આરજીડ; દોંગાધ.
ઠાંસો, પું ઉધરસનો ઠાંસો. (૨) મુઠીવાળાને
સીધી લીટીએ ગોદો મારવો તે; હડસેલો;
ધક્કો. કહેવું ઠાંસો મારવો ને ઠાંસો ખાવો
=બંધવારમાં ખરોખર રહેવુંજ પડે એવા
અર્થમાં વપરાય છે.

પું [સં. ૬] ગુજરાતી મૂળાક્ષરોમાંનો
ચોવીસમો અને વ્યંજનોમાંનો તેરમો મૂર્ધ-
સ્થાની વર્ણ.

કયાં, નં મુદીવાળી અંગુઠો ઉંચો રાખી સા-
મો માણસ ચિહ્ન તેમ મસ્કરીમાં તેને દે-
ખાડવો તે; ડૈયાં; ડાય, ટીકો, તને કંઈ
મળવાનું નથી એમ કહી બતાવવું તે-
રાજી થવું તે.

કડકડ, અં એવો એક અવાજ; એવા અવા-
જનું અનુકરણાત્મક ઉચ્ચારણ; જીભને
ઉંચી કરી નીચે અક્ષણવાથી થતો એક
અવાજ તે; ડાખલી:-પેલા છાપરાના ખુ-
ણામાં ડકડક થાય છે. ધરોળી, ઉંદર અને
સાપ વગેરેના મુખમાંથી નીકળ્યા કરતો
એવો અવાજ.

ડકાર, પું [સં] ડ અક્ષર અને ડ એવો ઉચ્ચાર
તે; ડ એવો ઉચ્ચાર કરવો તે; ડફો.

ડકાળ, પું [સં. દુષ્કાલ] દુકાળ; વરસાદ નહિ
આવવાથી અનાજ તથા પાણીની તંગીનો
સમય તે; ખોટ-તંગીનો વખત. (૨) તંગી;
તાણ; ખોટ:-પાણીનો કયાં ડકાળ છે ?
કહેવું ડકાળમાં કોદરા મોંઘા=તંગી હોય
ત્યારે તુચ્છ વસ્તુ પણ દુર્મિલ થઈ પડે
એવા અર્થમાં આ કહેવત વપરાય છે

ડકકો, પું [સં. Dock] વહાણોમાં માલ
ચઢાવવા ઉતારવા માટે દરિયા કિનારે ખાં-
ધેલો જે ઘાટ તે; ધુરબ્જે; ગોદી. દરિયા
કિનારે ખાંધેલો પુસ્તો કે જેની આગળ
આવીને વહાણો ઉભાં રહે ને માલ ચઢા-
વાય ઉતારાય તે જગા. વહાણો આવીને
ઉભાં રહે એવો દરિયાનો ઓવારો.

ડખલ, સ્ત્રીં અડચણ; હરકત; નડતર. (૨)
જેની વચમાંનું ત્રીજું કે જે અડચણ કરે
એવું હોય; આડખીલી; ફાંસ. (૩) પંચાત;

ધાલમેલ; વાંધા પડતી ને અણગમતી બા-
બત-કામ-માણસ તે.

ડખલિયું, નં શાક દાળ વગેરેને ડખોળી-
ભેળાને બનાવેલું જાડું પેય તે; રગડા
જેવું કઢેલું ઢીલું શાક અથવા શાક અને
કઠોળને એકઠાં ધુમરડી બનાવેલી જાડી
દાળ તે; ડખું. (૨) વિં વચમાં ફાંસ-
આડખીલીરૂપ થઈ પડે એવું.

ડખું, નં શાક અને કઠોળને ભેગાં રાંધીને
બનાવેલું પેય. દાળ પાતળી ને ડખું જાડું
હોય છે. ડખલિયું.

ડખો, પું વચમાં નડે-હરકત કરે એવું જે
કંઈ તે; પંચાતી; ઘોઠાજો; અડચણ કરે
એવી બાબત; વાંધો; આડખીલી, ઝગડો;
લડાઈ. (૨) ગુંચવણ; ગડબડ; અવ્યવસ્થા;
ખીચડો. કિં પ્રં ડખો ધાલવો=કોઈ કામ
વ્યવસ્થાપૂર્વક ચાલે નહિ એમ તેની વચ-
માં ઝગડો નાંખવો કે વાંધો કાઢવો તે.

ડખોળવું, કિં સં પ્રવાહી પદાર્થને ખૂબ
હલાવવો; હોળી નાંખવું; વલોવવું. (૨)
હલાવીને એકઠું કરવું; મિશ્રિયાય-ભળી
જાય તેમ કરવું. (૩) ચુથી-સંડોવી નાં-
ખવું; આમ તેમ નીચું ઉંચું-ઉપર તંજો
કરવું; ધુમરડવું; જણવું હોળીહોળી
કરવી, વલોવ્યા કરવું.

ડગ, નં ડગલું; પગલું, ઉં કહો મિત્ર મારા
કેમ કરવું, હવે કેણી મગા ડગ ભરવું.
લલિતાદુઃખદર્શક.

ડગડગ, વિં આમતેમ ડગી જતું હોય. એવું;
ડગડગતું. (૨) અં આમ તેમ ડગવાથી
હાલતું ને અવાજ કરતું હોય તેમ; ડગડ-
ગતું હોય તેમ. કિં પ્રં ડગડગ થવું=આ-
મતેમ ડોલવું-નમી જવું. (૨) 'ડગડગ'
એવો અવાજ થવો.

વા માટીનું વાસણ; હાંદલું:-ધરમાં બે
ઠાંખરાંએ લહેણદાર રહેવા દેતો નથી.
ઠાંખલું, નં ઠાંખડું, (૨) વિં બેઠાળ; ઘાટ-
વગરનું; બોળું; રાખડબોથું; અચતુર.
ઠાંખારી, પું મૂખ; ઠાંહ.
ઠાંથો, પું સપાટી ઉપર ઉભો નીકળી રહેલો
ખુટો; ગરબો; કરચો. (૨) ઠાંકર વાગે
એવો સપાટી ઉપરનો ખુટો ખીલો; અણી
રહિત ટટાર ઉભો રહેલો ખરચો; સપાટી-
ની બહાર સીધો નીકળી રહેલો લાકડાનો
મોભ, પીઠ, વળી વગેરેનો જે છેડો-અંત
ભાગ તે; ખીલડો. (જે માંકડીમાં રહે છે
તે.) ઠાંધથો. ધંટીના નીચલા પડના મધ્ય
ખિંદુ ઉપર જે ઉભો ખીલો રહે છે તે.
ઠાર, પું તળીને ખાંડ ચઢાવેલો જડો રોટલો;
ધર્ડના તળેલો રોટલાને ચાસણી ખાવાથી
ખસે છે. (૨) નં ઠામ; ઠેકાણું; જગા:-
તે ઠાર ઠેકાણે બેઠું છે. (૩) અં ઠાર;
ત્યાં ત્યાંજ તરત; સ્થળપ્રાય; જમીન
દોસ્ત હોય તેમ:-ઠાર કરવું, ઠાર મારવું
=જીવથી મારી નાંખવું. (૪) પું ધેસો.
ઠારમુઠી=મુઠીપર મુઠી રાખીને રમવાની
નાનાં છોકરાંની એક રમત.
ઠારવું, કિં અં ઠારમુઠીની રમતમાં એક
ખીજની મુઠી ઉપર મુઠી માંડતી તે.
ઠારીલેવું, કિં અં ઠારવું; ખુંચી લેવું;
(૨) જીતીલેવું.
ઠાલવું, કિં અં ચુટી-તોડી ખાવું:-કાગ-
ડો ગધેડાને ઠાલે છે.

ઠાવાવું, કિં અં અટકવું; થોભવું.
ઠાવું, કિં સં રોકવું; અટકાવવું,
ઠાસો, જીં ઠાંસો.
ઠાળિયાં, નં ઠાળિયાં, સ્ત્રીઓને કાનની ખુર
પહેરવાનાં ધરેણાં.
ઠાળિયું, વિં મૂખ; અભણ; અણુસમજી ને
વળી રખડાઉ; અટોળ. (૨) ઉડેલતખિય-
તનું; ઢંગધડા વગરનું; ખાલી દેખાવનું.
(૩) હટ્ટા મશ્કરિયું; મજાકી; ખાલી હસે
અડપલાં ને ટોળ કર્યા કરે એવું.
ઠાળિયો, પું મજાક હટ્ટા કરનારો; મૂખ-
અણુસમજી કંઈ પ્રતિકા-ભારખોજ વગ-
રનો અટોળ; દાંડિયો; હાંડગો. ઠાળિયા-
ખાજી=હીડી હસવું, ગમે તેમ બોલવું-
મશ્કરી કરવી ને વખત કાઢવો તે; હસવું;
ને હટ્ટા કર્યા કરવા તે. ઠાળિયાવાજી=ભાર
ખોજ વગરનું નાણું ને નિર્લજ્જ માણસનું
ટોળું તે; મશ્કરાણાનું ટોળું.
ઠાંસવું, કિં અં ઉધરસ ખાવી; ઠાંસવું;
ગળું સાફ કરવાનો ચત્ત કરવો. (૨) દાખી-
ચાંપીને ભરવું; ચમદીને ભરવું; (૩) ખુખ-
દાખીને ખાવું.
ઠાંસાખાજી, સ્ત્રી ગદ્દામસ્તી; મારજીડ; દોંગાધ.
ઠાંસો, પું ઉધરસનો ઠાંસો. (૨) મુઠીવાળીને
સીધી લીટીએ ગોદો મારવો તે; હડસેલો;
ધકકો. કહેં ઠાંસો મારવો ને ઠાંસો ખાવો
=વ્યવહારમાં બરોબર રહેવુંજ પડે એવા
અર્થમાં વપરાય છે.

૩, પું[સં. ૬] શુન્નરાત્રી મૂળાક્ષરોમાંનો
ચોવીસમો અને વ્યંજનોમાંનો તેરમો મૂર્ધ-
સ્થાની વર્ણ.

૩૪યાં, નં મુદીવાળી અંગુઠો ઉંચો રાખી સા-
મો માણસ ચિહ્ન તમ મશ્કરીમાં તેને દે-
ખાડવો તે; ડેયાં; ડાય, ટીકા, તને કંઈ
મળવાનું નથી એમ કહી બતાવવું તે-
રાજ થવું તે.

૩૬૩૬, અં એવો એક અવાજ; એવા અવા-
જનું અનુકરણાત્મક ઉચ્ચારણ; જીમને
ઉંચી કરો નીચે અક્ષણવાથી થતો એક
અવાજ તે; ડાખલી.-પેલા છાપરાના ખુ-
ણામાં ૩૬૩૬ યાય છે. ધરોળી, ઉંદર અને
સાપ વગેરેના મુખમાંથી નીકળ્યા કરતો
એવો અવાજ.

૩૬૪૨, પું[સં] ૩ અક્ષર અને ૩ એવો ઉચ્ચાર
તે; ૩ એવો ઉચ્ચાર કરવો તે; ડો.

૩૬૪૪, પું[સં. દુષ્કાલ] દુકાળ; વરસાદ નહિ
આવવાથી અનાજ તથા પાણીની તંગીનો
સમય તે; ખોટ-તંગીનો વખત. (૨) તંગી;
તાણ; ખોટ.-પાણીનો કયાં દુકાળ છે ?
કહેનું દુકાળમાં કોદરા મોંઘા=તંગી હોય
ત્યારે તુચ્છ વસ્તુ પણ દુર્મિલ થઈ પડે
એવા અર્થમાં આ કહેવત વપરાય છે

૩૬૬૬, પું[સં. Dook] વહાણોમાં માલ
ચઢાવવા ઉતારવા માટે દરિયા કિનારે ખાં-
ધેલો જે ઘાટ તે; ધુરળે; ગોદી. દરિયા
કિનારે ખાધેલો પુસ્તો કે જેની આગળ
આવીને વહાણો ઉભાં રહે તે માલ ચઢા-
વાય ઉતરાય તે જગા. વહાણો આવીને
ઉભાં રહે એવો દરિયાનો ઓવારો.

૩૭૫૬, અં અડચણ; દરકત; નડતર. (૨)
જેની વચમાંનું ત્રીજું કે જે અડચણ કરે
એવું હોય; આડખીલી; ધાંસ. (૩) પંચાત;

ધાલમેલ; વાંધા પડતી તે અણગમતી બા-
બત-કામ-માણસ તે.

૩૭૫૬, નં શાક દાળ વગેરેને ડખોળી-
ભેળીને બનાવેલું જાડું પેય તે; રગડા
જેવું કઢેલું ઢીલું શાક અથવા શાક અને
કઠોળને એકઠાં ધુમરડી બનાવેલી જાડી
દાળ તે; ડખું. (૨) વિં વચમાં ધાંસ-
આડખીલીરૂપ થઈ પડે એવું.

૩૭૫૬, નં શાક અને કઠોળને ભેળાં રાંધીને
બનાવેલું પેય. દાળ પાતળીને ડખું જાડું
હોય છે. ડખલિયું.

૩૭૫૬, પું વચમાં નડે-દરકત કરે એવું જે
કંઈ તે; પંચાતી; ઘોટાગો; અડચણ કરે
એવી બાબત; વાંધો; આડખીલી, અગડો;
લડાઈ. (૨) ગુચવણ; ગડબડ; અવ્યવસ્થા;
ખીચડો. કિં પ્રં ડખો ધાલવો=કોઈ કામ
વ્યવસ્થાપૂર્વક ચાલે નહિ એમ તેની વચ-
માં અગડો નાંખવો કે વાંધો કાઢવો તે.

૩૭૫૬, કિં સં પ્રવાહી પદાર્થને ખૂબ
હલાવવો; હોળી નાંખવું; વલોવવું. (૨)
હલાવીને એકઠું કરવું; મિશ્રધાય-ભળી
જાય તેમ કરવું. (૩) ચુથી-સંડોવી નાં-
ખવું; આમ તેમ નીચું ઉંચું-ઉપર તળે
કરવું; ધુમરડવું; જણવું હોળીહોળી
કરવી, વલોવ્યા કરવું.

૩૭૫૬, નં ડગલું; પગલું, ઉં કહો મિત્ર મારા
કેમ કરવું, હવે કેણી અગા ડગ ભરવું.
લલિતાદુઃખદર્શક.

૩૭૫૬, વિં આમતેમ ડગી જતું હોય એવું;
ડગડગતું. (૨) અં આમ તેમ ડગવાથી
હાલતું ને અવાજ કરતું હોય તેમ; ડગડ-
ગતું હોય તેમ. કિં પ્રં ડગડગ થવું=આ-
મતેમ ડોલવું-નમી જવું. (૨) 'ડગડગ'
એવો અવાજ થવો.

ડગડગવું, કિં અં આમ તેમ ડોલવું-ન-મવું; ડગડગ થવું; હાલવું; ખરોખર નહિ ગોઠવાયાથી આમ તેમ નીચું ઉંચું થયા કરવું. (૨) વિચાર-વાતમાં આમ તેમ ફરવું; નિશ્ચય ઉપર દઢ નહિ રહેવું; ઢચું પચું થવું.

ડગડગો, પું અં મનમાં એક નિશ્ચય નહિ હોવો તે; મનમાંનો અનિશ્ચય; ખતરો; વહેમ; શંકા; સંશય; ઢચું પચું પાણું. (૨) અવિશ્વાસ; ખાતરી નહિ હોવી તે; દગડગો:- શું તમને હજી કંઈ ડગડગો રહે છે ?

ડગમગ, અં ડગડગ; ડોલમડોલા થતું હોય તેમ. (૨) વિં અસ્થિર.

ડગમગવું, કિં અં સ્થિર નહિ રહેવું-હોવું; ડોલવું; હાલવું; આમ તેમ નમી-લચી જવું. (૨) ઢચું પચું થવું; નિશ્ચય ઉપર નહિ રહેવું; વિચાર-વાત વગેરેનું ફરી જવું; દઢતા ઉપર નહિ રહેવાવું.

ડગમગાટ, પું ડગમગવું તે.

ડગર, સ્ત્રીં રાહ; વાટ; આવતા પ્રસંગ વગેરેની પ્રતીક્ષા કરવી તે. (૨) ઘરડ; ચીલો ગાડાવાટ.

ડગરી, સ્ત્રીં ડોકરી; ડોસી.

ડગરો, પું ડોકરો; ડોસો.

ડગલી, સ્ત્રીં નાનાં છોકરાં અને સ્ત્રીઓને પહેરવાની અસ્તરવાળી અંગરખી; જાડું બદન; અસ્તરવાળી બંડી.

ડગલું, નં એક પછી એક પગ ઉપાડીને મૂકવા તે; ડગ; પગલું; કદમ. (૨) એક પછી બીજો પગ ઉપાડીને મૂકતાં તે બે પગ વચ્ચે જે છેડું-અંતરાળ પડે છે તે; બે પગલાં વચ્ચેનું અંતર તે:-એક ડગલું જમીન. (૩) એક જગા-કે બિંદુથી જે કંઈ આગળ વધારો કરવો તે:-મેં ખતાવ્યું તેથી એક ડગલુંએ આગળ વધતો ના. કિં પ્રં ડગલું આગખવું=

પગલું પારખવું; વલણ જોવું. ડમલું ભરવું=કંઈ કામ કરવા તત્પર થવું; આગળ ચાલવું. ૩૦ પ્રં જોઈને ડગલું ભરવું=સંભાળી-વિચાર કરીને કામ કરવું. કહેં ડગલે દૂર તે દેશાવર દૂર.

ડગલો, પું અસ્તરવાળો ગરમ અથવા સાદો અંગરખો; ગળાથી ઘુંટણ લગીનું બાંધવાળું જાડું પુરુષને પહેરવાનું સિવેલું વસ્ત્ર. કોટ; વાઘો:-ડગલો ડગલો થાય છે તે શિયાળો વહી જાય છે.

ડગવું, કિં અં હાલવું; ધુજવું; ડોલવું; ડગમગવું. (૨) ખસવું; ફર જવું. (૩) પાછું ફરવું; હઠવું. (૪) તાપેથવું.

ડગળવું, ચગળવું.

ડગળી, સ્ત્રીં લાકડા-લુગડાની નાની થીંગડી; ચકતી; સપાટી ઉપરની કકડી; દાટી; ગોળ કે ચોરસ કોઈ આકારની સપાટી ઉપરથી કોરી કાઢેલી પટી. (૨) જીં ડાગળી, મગજની સમજશક્તિ. ગાખડી, ડગળી ખસી જવી=ગાંડા થઈ જવું. ડગળીછંદ=ગાંડું; ઘેલું.

ડગળું, નં લાકડાનો કે દળદાર ફળફળાદિનો જાડો કકડો; કાઢિયું; વચમાંથી કાઢેલો જાડો કકડો; ચીર, ચીરો; કડકો. (૨) બચકું ભરવાથી પડેલો રોટલા વગેરેનો જાડો કડકો; બચકું. મોટો કકડો. (લાકડાનો).

ડગમચ, વિં આમ તેમ હાલવું; આમ તેમ ડોલડોલા થઈ જતું હોય એવું; ડગડગવું. (૨) અસ્થિર; અદઢ; અનિશ્ચિત. આમ કે તેમ ઢળી-ગડખડી પડે એવું.

ડચ, અં મોઢાની બખોલમાં જીભ અક્ષણી કરવામાં આવતો એવો નકારવાચક, પ્રેરક ને આશ્વાસક અવાજ:-તેણે ડચકારી બોલાવી ના કહી. ડચકારી કરી બળદને હાંકી અને ડચકારી પંખાળી ગાયને ખીલે

ખાધો. જીભ ચડકાવીને કરાતો એવો અવાજ-ઉચ્ચાર; ડયકારો. (૨) પું હોલાંડનો રહેવાસી; વલંદો; નેધરલેંડનો વતની.-ડયલોક સૌથી પહેલાં સમુદ્ર ખેડવા લાગ્યા.

ડયકારવું, ક્રિં અં ડયકારો કરીને પ્રેરવું; શાંત પાડવું કે અટકાવવું. હાંકવું; હાકોટવું. (૨) ઉસ્કેરવું; પ્રેરવું; ધસાવવું; ઉત્તેજિત કરવું:-રખારીએ ગાયોને ડયકારીને એકઠી કરી. ખેડુતે ડયકારી પોતાના કુતરાને છોડી મૂક્યો.

ડયકારી, સ્ત્રીં ડયકારાથી કંઈક ધીમો મેંની બખોલમાં જીભને ચડકાવીને કરવામાં આવતો અવાજ; ડાખલી.

ડયકારો, પું મેંની બખોલમાં જીભ ચડકારવાથી થતો એવો અવાજ તે; મોટી ડયકારી. લાડમાં, પ્રેરણા કરવામાં, ઉસ્કેરવામાં અને ગમતમાં ડયકારો કરાય છે. ક્રિં પ્રં ડયકારો કરવો=સનો કરવો; ઉસ્કેરવું; ઉત્તેજવું.-ગાડીતે ડયકારો કર્યો એટલે બળદ પવનને વેગે ચાલવા માંડ્યા.

ડયકિયું, નં ડયકું.

ડયકું, નં પાણી ઉતરતાં કે શ્વાસ લે મૂક કરતાં ગગાની ખારીમાંથી નીકળતો એવો કણનો અવાજ; શ્વાસ લેતાં, રેતાં, ખોલતાં અથવા કંઈક ગળે ઉતારતાં મુસ્કેલી પડવી તે, અને તેને લીધે હરડિયો તણાઈને થતો અવાજ તે; ઘોટ લેવો પડવો તે.-ડયકાં ખાઈ ખાઈને શું ખોલે છે? (૨) અવાચી. વાયુ લેતાં મૂકતાં ગળું ને હરડિયો ખેંચવો તે.-ખે ડયકાં આવ્યા પછી મરી ગયો.

ડયકો, પું ઉપરથી પોચું અને અંદરથી કઠણ દેખું; ગાંધિયો; ગાંઠ; દણ્યુ.-માટી નદિ ગળવાથી મારમાં ડયકા રહેલા છે. (૨) સપાટી ઉપર તરી આવેલી ગાંઠ, ગડગ;

શિખર તે. (૩) લોંદો; જડો મોંગરો. પોચી અને ઢીલી વસ્તુમાં=અપરિપક્વ-અણુગળ રહી ગયેલી જે કઠણ ગાંઠા જેવી ચીજ તે.

ડયુરો, પું અત્તનળ પુરાઈ ગયો હોય તેમ ગળું ઓગિંતું સજડ થઈ જવું તે; ખાટી તુરી લુખી ને વિકારી વસ્તુ ગળામાં જવાથી, અત્યંત શોક હર્ષ અથવા દુઃખની લાગણી ભર્યા રોવા, ખોલવા કે હસવાથી ગળામાંનો નળ સીકડાઈ ગયો હોય તેમ થવું તે; અત્તનળનું બંધાઈ-ભરાઈ જવું તે. રાયણાં ખાવાયો ગળે ડયુરો ખાજે છે. ડયુરો ખાજવો, રહેવો, એમ કહેવાય છે. શ્વેખા-દિકથી ગળું ભરાઈ જઈ શ્વાસ થુક વગેરેની આવજનમાં મુસ્કેલી પડવી તે.-એને ડયુરો ખાજ્યો છે માટે ખુલ્લે મોઢે રોવા દો હમણાં ગભરામણુ ઓછી થઈ જશે. શોક, દુઃખ, રૂદન વગેરેના રોકાણુ ને લીધે ગળામાં-છાતીમાં ભિડાણુ-રૂંધામણુ જેવી અસર થાય તે.

ડયુઓ, પું ડટ્ટો; દોટો. (૨) ગાલો; ડયુઓ.

ડજન, વિં [અં. Dozon] ખાર; સમુદાયમાં ખાર; એક જથ્થે ખારતું (બંડલ) જેમાં એક જાતની ખાર વસ્તુઓ સાથે રાખેલી હોય એવું (પડીકું); જથ્થામાં ખાર તે. આપણામાં જેમ કોડી (૨૦) ની ગણતરીએ વસ્તુ-જથ્થે પાડવામાં આવે તેમ. યુરોપ તરફ ખારની ગણતરીએ જથ્થા પડાય છે. ખાર ડજનતું ઓસ.

ડટણુ, વિં ડટણુ; દટાયેલું રહે એવું; જમીનની અંદરનું.-ડટણુજાજડ.

ડટંતર, નં ભૂકંપથી, જવાળામુખીથી, ઝંઝાવાતથી કે મોટા વાવાઝોડાથી પૃથ્વી ઉચલપાથલ થઈ અથવા અસાધારણ ભારે ધૂળ અથવા રેતીનો વરસાદ વરસી વસ્તીવાળા પ્રદેશો દટાઈ જવા તે; મોટાં વાવાઝોડાંથી

થહેરો અને ગામડાં દટાઇને પાયમાલ થઇ જવાં તે; દાટી દે એવી આપત્તિનો અવસર-ખનાવ તે. (૨) પ્રજનો-વસ્તીનો સામટો નાથ કરે એવી સ્થિતિ તે; કહેર. જૈરાં કુટવામાં-રાજિયામાં 'ડટ'દર' આવ્યાં એમ કહે છે. જળપ્લાવનથી ઉલટું જે ધૂલિપ્લાવન તે.

ડટાવું, કિં અં દાટેલા થવું; દટાવું; જમીનમાં પુરાવું.

ડટ્ટો, પું. ભુકી કે પ્રવાહી ભરવાના સાંકડા મોંના વાસણ-પાત્રને મોઢે દેવાનો લાકડાનો, ચુંથરાનો કે કાગળનો ડુચો તે; દાટો; ગોળ નાળચા જેવા મોં ઉપર મારવાનો કે કાણામાં ઘાલવાનો ખેસતો લાકડાનો કે ખીજો ડુચો કે કકડો; ભુચ-દાટો.

ડડો, પું. [સં.] ડકાર; ડ એવો અક્ષર તે.

ડહું, નં. જહુંડહું; જહું ડુંકું અને ખેડોળ નાના ધોડા જેવું લાકડું. (૨) તોફાની હરાધ ગાય-લેસને ગળે બાંધવાનું જહુંડહું, કે જેથી તે નાસી થકે નહિ. ડહેરો. (૩) ખૂચ જહું ઢાકળું.

ડપકાણું, નં. ડપકામણું.

ડપકામણું, નં. ડર દેખાડવો તે; ડારો દેવો તે; ધમકી; ધાકડા-શું તારા બાપનું ડપકામણું ખતાવે છે.

ડપકી, સ્ત્રી. સપાટી ઉપર શરીર ન દેખાય તેમ પાણીની અંદર પેસવું-ઉંડા ઉતરવું તે; ડબકી; બુડકી; હુબકી. કિં પ્રં ડપકી મારવી=પાણીની અંદર ઉંડા પેસવું. (૨) એકદમ નજર બહાર જતા રહેવું; દર ખસીજવું; કેટલોક વખત ગેરહાજર રવી જવું.-તમે ત્યાંથી હીક ડપકી મારી ગયા.

ડપકું, નં. પાણીમાં ઝમોળાઇ બહાર નીકળવું તે; ઝબકોળિયું; હુબકું; શરીરને પાણીમાં ઝંપડાવવું તે; પાણીમાં ઉગાડવું તે.

તે. કિં પ્રં ડપકું મારવું=પાણીમાં ઝંપડાવવું; શરીરને પાણીમાં ઝબકોળી કાઢવું તે; રનાન કરવું; નહાવું.-મારીવતી ગંગા-જીમાં એક ડપકું મારજો. (૨) ખસીજવું; દર થઇજવું.-અહિંથી ડપકું મારી જા. ડપકો, પું. કોઈ પ્રવાહી-લેણ પદાર્થનું મોટું ટિંપું કે લોઢો પડવો તે; મોટો છોટો; લયકો. સાધ, ધી, દહિં વગેરેનો ડપકો; ડબકો. (૨) ડાઘ; ધાંધુ. છાંટા-લયકાથી વસ્ત્ર કાગળ કે સુંદર સપાટીનું બગડવું તે. (૩) વહેમ; થંકા; ખતરો; વાંધો. (૪) ક્ષાળ; ધાસકો; ચરેરો. (૫) લોટ સાથે ભાજી કે ચાકની કચુંબર ભેળવીને તળી કાઢેલા ગાંઠિયા; ભાજી ને કણકના નાના મોટા તળેલા ગોળા કે ગાંઠિયા તે-લોટનાં બનિયાં. કિં પ્રં ડપકો પડવો=વહેમ પડવો. વાંધો-ખતરો પડવો; થંકા આવવી; ક્ષાળ પડવી; લય લાગવો; ચરડકો પડવો.

ડપટ, વિં. [સં. દ્વિપદ=હિં.દુપટ]બમણું; બેગણું; ધણું; પુષ્કળ. (૨) દાટેલું-સંતાડેલું હોય એવું; ભોંયમાં રાખેલું; ગુમ; છાનું; ભંડારેલું. (૩) ઠેકાણું કરી દેવું-નજર પડે નહિ એમ છુપાવી દેવું તે.-એને જે આપશો તે એ ડપટ કરી દેશે; અર્થાત્ દાટીને સંતાડી દેશે. કિં પ્રં ડપટીદેવું=સંતાડી દેવું; કોઈ જાણે નહિ તેવે ઠેકાણે ઘાલી દેવું.

ડપટવું, કિં સં. દાટીને સંતાડવું; જેવડા બપતામાં રાખવું; ઉંડાણમાં કોઈ જાણે નહિ તેવી રીતે છુપાવવું; પેટીમાં ગંધ કરવું ને પેટીને વળા ભોંયમાં ઘાલી દઇ કોઇને પત્તા લાગે નહિ એમ છુપાવી દેવી તે; સંતાડી રાખવું. (૨) બુચ્ચાધથી દાથ કરી લેવું; કોઇને દાથ લાગે નહિ એમ ક્યાંનું ક્યાંનું છુપાવી અદૃશ્ય કરીદેવું.-જે કંઈ એના દાથમાં આવ્યું તે એણે

ઉપદી દીધું. (૩) દયાવી એસવું; ગાંડ-
તળે ધાલીદેવું.

ઉપદીએસવું, દયાવી એસવું; અગલમાં ધાલી-
દેવું; ઉપટવું.

ઉપોટો, પું નેમાં અંગાળા ખાંડ-ચુર બરાઇ
આવતું તે એપડનો ગુણુપાટનો થેલો; ગુ-
ણુપાટનો ખાંડનો કોથળો. એવડા કોથળા
ઉપરથી અંગાળા ખાંડ 'ઉપોટા'ની ખાંડ
એવે નામે ઓળખાતી. દુ=એ પટ=પડનો
કોથળો તે ઉપોટો. એ ખાંડ સહેજ બિંની
રેતી જેવી આવતી અને દાખવાથી દબાડું
થતી ને છુટી કરતાં બમરી થઇ જતી.

ઉદ્, નં [ફા.] લાકડાની ચુડીપર મઢેલા ચામ-
ડાતું એક વાજું; લાકડાના ગોળ કાંડાની
એક બાજુએ ચામડું જડવાથી આ
વાજું અને છે; નગારી કરતાં તે મોટું
ને ધુધરીઓ કે નાની ઝાંઝો જડેલું હોય
છે. (૨) એકદમ પોચી વસ્તુમાં ખીજ
કદળુ વસ્તુ ધોગનાં થતો એવો અવાજ;
ગદ; અવાજ-પોસો અવાજ થાય તેમ ઝટ
દેખતે; ત્વરાથી.-ઉદ્ દેખતે તેજે ઉદ્ગુ માર્યું.

ઉદ્ગવવું, કિં સં વદાણુ-હોડી-ઉંકારવાં.
(૨) દમબિગવવો; ખીવરાવવું; દાખ દેવો;
શોદદેવી. (૩) સંગ કરવો. (૪) દ્વડાવવું;
કાષ્ટના લખાણની ચોરી કરવી; એમલું
એમ જિતારી લેવું; પારકા લખાણને ગો-
તાના તરીકે જિતારી લેવું.

ઉદ્ગું, નં ઉદ્.

ઉદ્ગુ, નં દ્વન; દાટવું તે.

ઉદ્ગાવવું, કિં સં દટાવવું; બુગિદાદ દેવા-
ની ક્રિયા કરાવવી. (૨) ઉદ્ગો મરાવવું,
(૩) ખરાણ કરમ કરાવવું.

ઉદ્ગુ, નં સાધારણ-સકાષ્ટદાર નહિ કરેલી
નાની ઘાકડી; જડીને હુંડી-ગધેડાં લાંક-
વાની ઘાકડી. (૨) સાધારણ કામ કરે
એવું તમેશ લાગમાં રાખવાનું તમિમાર-

નકામા જેવી તરવાર. કહેં તેજને હુંકા-
રો ને ગધેડાને ઉદ્ગુ.

ઉદ્ગાવવું, કિં સં ઉદ્ ઉદ્ થાય એમ કર-
વું; ગોદાટવું; ધાલકાઢથી હચમચાવી
દેવું; સોખત કરવી. (૨) પીકાવવું; વિતા-
ડવું; હેરાન કરવું; અહિંતહિં અમકાવી
મુઝાવવું; મુસ્કેલીમાં નાંખવું.

ઉદ્ગાંસ, સ્ત્રીં પોતાનાં પરાક્રમ ગાવાં તે; કુલ
મારવી તે; પોતાની મોટાઈ, પોતાની શા-
ખાશી અને પોતાની બડાઈની વાતો કર-
વી તે. (૨) ગપ; જુડી વાતનો તડકો.
કિં પ્રં ઉદ્ગાંસ મારવી=પોતાનું પોકળ
પરાક્રમ બતાવવું; પોતાનાથી ન બની
ચકે એવી વાત પોતે બનાવી એવું જ-
ણાવી શાખાશી લેવી.-ઉત્તરકુંવર બહુ ઉ-
દ્ગાંસ મારે છે માટે ગાયો વાળીલાવવા;
આજ તેમને મોકલો.

ઉદ્ગાળ, વિં એવકુદ; મૂર્ખ; અણુસમજી; અ-
ભણ; નિરક્ષર; આઝી ઉડી ખુદિ ન હોય
એવું. (૨) અદક્ષ; અચતુર; ઝટ કોઈ વાત
કે બાબત સમજી ચકે નહિ એવું.

ઉદ્ગુલ, વિં વાથી ફૂલીગયેલું; જેનાથી ઝટ
ચલામ કે બેસાય ઉઘાય નહિ એવું.

ઉમકવું, કિં અં હુબડી મારવી; પાણીની
અંદર જવું. (૨) દળાવું.

ઉમકાણું, નં ખીક બતાવવી તે; શેહ; ધાક.

ઉમકામણું, નં ઉમકાણું; ખીક બતાવવી તે.

ઉમદી, સ્ત્રીં ઉપદી.

ઉમકું, નં ઉપકું.

ઉમકો, પું ઉપકો.

ઉમગર, પું નગારાપર આગડાં મઢનારી એક
જાતિ ને તેગાનો પુરુષ; આમડાં ઉપર રંગ
ચઢાવવાનો અને નગારાં મઢવા તથા
રંગવાનો ધંધો કરનાર. આમડાં છત્રીઓ
વગેરે ઉપર રંગાન અને રંગ ચઢાવનારો;

રોગાનનું કામ કરનાર; રંગારો:-ડબ્બગ-
રવાડો.

ડબ્બડબ્બ, અં એક પછી એક એમ; ઉતાવ-
ળે એક પછી એક ક્રમે; સપાટામાં; ટપો-
ટપ; એક એકની પછી-ઉપર તરતજ:-
ડબ્બડબ્બ તેણે બધું ઉપાડી લીધું. (૨) પુ-
ડતાં કોગળે કોગળે-ડુપકે ડુપકે પાણી પિ-
વાઇ જવાય તેમ; કોળિયે-કોળિયે ઝટ ઝટ
ખાઈ-પી જવું તે:-ડબ્બડબ્બ મોંમાં મૂકવા
લાગ્યો. (૩) એક પછી એક ટપકે ટપકે;
ઝટ ઝટને એક એકની પાછળ પીળું
પડતું-ગરતું હોય તેમ:-ડબ્બડબ્બ આંસુ
પાડવા માંડ્યાં.

ડબ્બડી, સ્ત્રી નાનું ડબ્બડું; ઢેપલી. (૨) દાબડી.
(૩) કુદલી.

ડબ્બડું, નં દડબું; ઢેપું; દબડું. (૨) સાંકડા
મોંનું અને પહોળાં પેટાંનું ધી તેલ વગેરે
ભરવાનું ચામડાનું પાત્ર; કુદલું.

ડબ્બડો, વિં (પું) કુદલા જેવો; ભોલ; બડો
હોવાથી અચંચળ; પોદળા જેવો.

ડબ્બરુ, નં ચામડાનો રસ કરીને બનાવેલું
પાતળા પડતું કુદલું. (૨) વિં શીકું;
નિઃસરવ; દેફરાયેલું ડબ્બરુજેવું=પાતળા
પડના કુદલાથી જેમ તેની અંદર ભરેલું
પ્રવાહી દેખાય છે અને પડમાંની કરચ-
લીઓ અને તંતુઓ જણાય છે તેમ લો-
હીનું પાણી થઇ જવાથી જેની ચામડી
તગતગતી હોય એવું; ચોંચરવાળું. લાંબો
વખત તાવ આવવાથી છોકરો ડબ્બરુ જેવો
થઇ ગયો. (૩) પોતે પોતાના ભારને
ન સહન કરે અને તે ભારને લીધે હાલી
ચાલી શકે નહિ એવું-જેમ ભરેલું કુદલું
જ્યાં મૂક્યું હોય ત્યાંજ રહે છે તેમ-આ
લસ્યથી શરીરની બડાઇ વગેરેથી મંદ,
અચંચળ હોવું તે:-હું તો દિવસે ઉધ-
વાથી ડબ્બરુ જેવો થઇ ગયો.

ડબ્બરો, પું તાંબા પિત્તળનો ડબ્બો.

ડબ્બલીન, નં આયલેંડનું મુખ્ય શહેર; શિક
નામે નદી ત્યાં શહેર વચ્ચે થઇને વહે છે.
શહેરના પૂર્વ ભાગમાં સુંદર ઇમારતો ને
જોવા લાયક જગાઓ છે. ડબ્બલન.

ડબ્બલું, નં ડબ્બરો બનાવેલું ચામડાનું વા-
સણ; કુદલું. (૨) વગર પકવેલું હાંદલું.

ડબ્બવું, દબાઇ જવું; શેહમાં ઢીલા-મંદ પડી
જવું. તે તમારાથી ડબ્બે તેવો નથી.

ડબ્બાડબ્બ, અં એક પછી એક એમ; ઝપો
ઝપ; ડબ્બડબ્બ; ઝટઝટને; ક્રમે ક્રમે કરી દેવું
એવો અર્થ બતાવે છે. એક પછી એક
સપાટાખંધ કરાતું હોય એમ. ડબ્બોડબ્બ:-
પછી ડબ્બાડબ્બ તેઓ ઉઠી ઉઠીને ચાલવા
માંડ્યાં.

ડબ્બાવવું, કિં સં દબાવવું; દબાય તેમ ક-
રવું; ચંપાવવું; ચગદવું; અમુક વજનની
નીચે અથવા બીડામાં મૂકવું; ચંપવું;
અપટ થાય એમ કરવું. (૨) શેહમાં લેવું;
દાબ દેવો; ધમકાવવું; ભય દેખાડવો. (૩)
દાબીને ખાવું. (૪) હોંઘ્યાં કરી જવું.

ડબ્બાવું, કિં અં દબાવું; ચંપાવું. (૨)
શેહમાં લેવાવું; નરમ થઇ જવું; દબી
જવું. (૩) તુકસાનમાં આવવું; કોઇ બાર
તળે આવીજવું:-તે રૂના વેપારમાં જરા
ડબ્બાયો છે.

ડબ્બી, સ્ત્રી દાબડી; ઢાંકણાવાળી બહુજ નાની
પેટી. ધાતુ અથવા લાકડાની ડાબલી. ઉં
ચસમાં તો વસમાં થયાં, ડબ્બીએ વાળ્યો
દાટ; જીવે ફરીને જીવતાં ધડ્યો ન એવો
ધાટ.

ડબ્બું, નં ઝોધરાળો; ટુંકી કડછી. દાળ,
દૂધપાક વગેરે પીરસવાનું હાથાવાળું પાત્ર.

ડબ્બુક, અં ડબ્બતું હોય તેમ; પાણીની સપાટી
ભાગતાં અને પડેલી વસ્તુ પુડતાં થતો
એવો અવાજ; એક પછી એક 'ડબ'

ઉમડોળ, અં ઉમકાના ચામડાની માફક તંગ થયેલું હોય તેમ; ખેંચાઈ ચઢીને તંગ થયેલું એવો અર્થ બતાવે છે.:-એનું પેટ તો ચારે કુખે ઉમડોળ થઈ ગયું છે; હમ-હામ; તંગ; સખત ચઢેલું એવું. (૨) અસ્થિર; અચળ; અદૃઢ. (૩) અપૂર્ણ હાલ-તમાં હોય એવું; હજી દૃઢ થવાનું કે પુરું થવાનું બાકી હોય એવી હાલતનું.

ઉમણિયું, નં એક અથવા બે બળદની મા-ણસને ખેસવાની કઠેડાવાળી નાની ને સા-દી બનાવટની ગાડી; ઉમણી.

ઉમણી, સ્ત્રીં એક બળદની કઠેડાવાળી નાની ખુલ્લી ગાડી; એકડો. (૨) નાની અને હાથ દોઢ હાથની જાડી સાધારણ લાકડો; પશુ કુતરાં વગેરેને હાંકી કાઢવાની નાની લાક-ડી; દંડીકા જેવડી લાકડી.

ઉમણું, નં ટુંકી ને જાડી નાની લાકડી; દંડીકા જેવી પણ છોલીને ઠીક નહિ કરેલી એવી સાદી લાકડી; ઉમણું.

ઉમરણું, કિં અં ઉમરા જેવી નાની વનસ્પ-તિને ફૂલ કે માંજરો આવવી; ફાલણું; મહોર આવવો; કુસુમોદ્ભવ થવો; પ્રકુ-લિત થવું.

ઉમરું, નં ડુંગડગી જેવું કિનારીએ લખ-ડતી રાખેલી દોરીની ગાંઠના આધારથી વાગતું ચામડું મઢેલું વાળું; ડાખલું. આ શિવનું વાળું કહેવાય છે અને એના ના-દમાંથી અક્ષરોને લગતાં વ્યાકરણનાં પહેલાં ચૌદ સૂત્ર બનેલાં કહેવાય છે. ઉં ઉમરું વાગે નાચે શિવ અને ખેલે ખેચરાંરે. (૨) વિં [સં. દમિન્] ઇન્દ્રિયોને કાબુમાં રાખનારું. આ અર્થમાં 'ઉહાયું' સાચે વપરાય છે.:-ઉહાયુંઉમરું.

ઉમરો, પું એક જાતનો ડાંખળી ને પાંદડાંમાં વાસવાળો તુલસીની જાતનો છોડ; સુગં-ધિવાળા રોપાઓમાંનો એક રોપો; સર્વાંગ

ગંધવાળી એક નાના પાંદવા જેવી વન-સ્પતિ. તુલસીની માફક આને પણ માં-જરો આવે છે.

ઉમાક, પું રોફ; બબકો; દમામ; જાજરમા-નપણું. પોષાકનો, ઠાવકા-આદેશક મેનિ અથવા ભારે જોહુકમીવાળી વાણીનો દેખા-વ તે. દિમાક; ઠાક; મોટાપણાનો ગર્વ.

ડર, પું ભય; ખીક; ધાસ્તી; બો. કિં પ્રં ડર રાખવો=ડર ધરવો=ખીવું.

ડરકણ, વિં ખીકણ; ડરખી; બીર.

ડરગી, સ્ત્રીં ડોસી.

ડરગો, પું ડોસો.

ડરપણું, જીં ડરણું; ખીવું.

ડરખી, વિં ખીકણ; બીર; ડરકણ.

ડરણું, કિં અં ખીવું; ભય ધરવો; ડરપણું; બો લાગવો. કહેં ડરના તો કરના નહિ, ને કરના તો ડરના નહિ.

ડરામણું, વિં ભયંકર; બિયામણું; ડર લાગે એવું.

ડરાવણું, કિં સં ખીવરાવણું; ધાસ્તી આ-પવી; ભય લગાડવો. (૨) મર્યાદામાં રા-ખવું; શેષ રાખવી. ડરી જાય એમ ક-રણું તે.

ડર, વિં ધાસ્તીથી જડ ભયભીત થઈ જાય એવું; ચકિત-સ્તબ્ધ; અવયવ હાલતા બંધ થઈ જાય એવી હાલતનું. (૨) ડરકણ; ખીકણ; બીર.

ડસ, પું દંશ; ડંશ. ઉં ડસ રાખે દિલમાંહિ, વેર કોષક દિન વાળે. શામળ.

ડસકડસક, અં એક એકની પાછળ પડતાં ટિપાંની હાર તે; ડચકડચક; ઉપરાઉપરી.

ડસકલા, પું ડસકલાં; ડસકલો.

ડસકલાં, ડસકલો.

ડસકલો, પું લાકડાની કે સોઢાની હાથપગ : બંધાઈ રહે એવી બેડી; હેડ. હાથ બંધ સજડ રહેવાથી ચુંભાય એવા બીડાવાળો

લાકડાનો પેચગાળો. ચોર-કેદી વગેરેના હાથ ખંધાઈ રહે એવો લાકડા કે લોહાનો પેચ; કડી; ખેડી:-આને હાથે ઉસકલા નાંખો. ઉસકલા બહુવચને વપરાય છે. હેડ મોટી ને ભારે હોઈ પમ જકડી લેવાના કામમાં આવે છે અને તેમાં જેને ઘાલ્યું હોય તે હરીફરી થકતું નથી. ઉસકલા પહેરનાર હરી ફરી થકે છે. ઉસે-ચુમે-ડંખે તે ઉસકલો. પગના ભારે ધરેણાને પણ ઉસકલા કહે છે.

ઉસકું, નં હર્ષ કે શોકતું બોલવા અથવા રડવાથી શ્વાસ નળી ભરાઈ જવાથી થોડે થોડે વખતે લંબાણ ઉડે. શ્વાસ લેવો પડે તે; શ્વાસ લેતાં રહી રહીને ડચકાં ખાવાં પડે તે. કિં પ્રં ઉસકાં લેવાં=રડી રહ્યા છતાં રહી રહીને જે શોક-હાથ-ત્રાસ ને શ્રમનો ઉડે. શ્વાસ આલે તે; રહી રહીને-સંભારી સંભારીને રોવું તે. ઉસકેચકવું=રડી રહ્યા છતાં ઉડે. શ્વાસ લેતાં વારંવાર ડચકાં ખાવાં, એકદમ રડવું નહિ રહી જતાં ઉડે. શ્વાસ લેવાતાં વળી વળીને રડી જવાવું તે. ઉસકાંખાવાં=રોઈ રહ્યા પછી રહી રહીને ઉડે. શ્વાસ લેવાને ડચકાં આવવાં તે. રડતાં બોલવું; રહી રહીને ઉડા શ્વાસ લઈ લઈને ધીમેથી બોલવું-રડવું.

ઉસડસડ, કિં અં દુઃખ શોક અથવા ક્રોધને જોરથી મનમાં રોઈ રાખવા; મનમાં ને મનમાં રંધાવું; પિલાવું; રોઈ-ખાળી રહેવું. (૨) ગદ્ગદ થઈ રહેવું:-હું તો દુઃખે ઉસડસી રહી છું. અંતઃ શોકે મુઝાઈ ગદ્ગદ થઈ જવું. અકળાઈ રહેવું. (૩) ઉસકાં ખાળીરાખવાં.

ઉસવું, કિં સં કરડવું; ખચકું ભરવું; ચપટી ભરાઈ હોય તેમ ચામડી બે ડાયાંની વચ્ચે લઈ સર્પાદિક જતાવરે દાંત મારવો; લોહી નીકળે એમ જોરથી કરડવું. (૨)

મરણાંત અસર થાય એવો ડંખ દેવો; ઝેર ચઢે એમ કરડવું; હૃદયને દુઃખની લાગણી થાય એમ કરડવું. ઉં જેને ડસી-ઓ સ્યામ છુજંગ. કહેં ઉચે વિખ ના વળે એવું=ખારીલું; જેનો કંઈ પણ પ્રતીકાર થાય નહિ એવું; કારી ઉડા દેખભાવવાળું,

ડહાપણ, નં [સં. દક્ષિણ્ય] વિવેક ને વિનયવાળી ચાલચલગત, રીતભાત તે; વિવેકથી ચાલવાપણું; ડહાયાપણું; ચાણુપણ. (૨) ચાતુર્ય; ચતુરાઈ; પ્રસંગને વિચારી ચાલવાપણું. કિં પ્રં ડહાપણુ ડહોળવું=કોઈ વાત કે વિચારની અંદર માથું મારી તેમાં પોતાની આવડત બતાવવી; પતરાજ કરવી; શેખી કરવી. સારા ખોટા કે ચુક્તાચુક્ત વિચાર માટે વગર પૂછ્યે વચમાં માથું મારવું. ઉં દિલમાં ડહાપણુ ડહોળવા તે લાગ્યું તતકાલ.

ડહાચું, વિં [સં. દક્ષ] કર્તવ્યકર્તવ્યનો વિચાર કરીને આલે એવું; પ્રસંગ વિચારીને કામ કરનાર; દુનિયાંદારીમાં સારી સમજવાળું; ચાણું. (૨) મર્યાદાશીલ; જેની આંખમાં અને મનમાં વિવેક વિનય વગેરે હોય એવું; શરમાળ; વિવેકી. (૩) બણેલું ગણેલું. (૪) હોંશિયાર; આવડવાળું. ૩૦ પ્રં દોઢ ડહાચું=દોઢચતુર; પતરાજ કરનારું; કોઈ વાત અથવા કામકાજમાં પોતાનું ડહાપણુ બતાવવા આગળ પડનાર. સમજીક; પ્રસંગને પારખી સારાસારનો પૂર્ણ વિચાર કરીને કામ કરે એવી વિવેકી સમજણવાળું.

ડળકડળક, અં બિંદુરૂપે એક પછી એક ક્રમે નીકળતું-ગળતું હોય તેમ; એકપછી એક ઉપરાઉપરી; ટપટપ; ધારા-માળા રૂપે પડતાં ટપકાંની માફક. (૨) એક પછી એક ઉપરાઉપરી પરપોટા-જળકણુની

ડમડોળ, અં ડમકાના આમડાની માફક તંગ થયેલું હોય તેમ; ખેંચાઈ ચઢીને તંગ થયેલું એવો અર્થ ખતાવે છે.:-એનું પેટ તો ચારે કુખે ડમડોળ થઈ ગયું છે; ઢમ-ઢમ; તંગ; સખત ચઢેલું એવું. (૨) અસ્થિર; અચળ; અદૃઢ. (૩) અપૂર્ણ હાલ-તમાં હોય એવું; હજુ દૃઢ થવાનું કે પુરું થવાનું બાકી હોય એવી હાલતનું.

ડમણિયું, નં એક અથવા બે બળદની મા-ણસને ખેસવાની કઠેડાવાળી નાની ને સા-દી બનાવટની ગાડી; ડમણી.

ડમણી, સ્ત્રીં એક બળદની કઠેડાવાળી નાની ખુલ્લી માડી; એકકો. (૨) નાની અને હાથ દોઢ હાથની જાડી સાધારણ લાકડી; પશુ કુતરાં વગેરેને હાંકી કાઢવાની નાની લાક-ડી; દંડીકા જેવડી લાકડી.

ડમણું, નં ટુંકી ને જાડી નાની લાકડી; દંડીકા જેવી પણ છોલીને ઠીક નહિ કરેલી એવી સાદી લાકડી; ડફણું.

ડમરવું, કિં અં ડમરા જેવી નાની વનસ્પ-તિને ફૂલ કે માંજરા આવવી; ફાલવું; મહોર આવવો; કુસુમોદ્ભવ થવો; પ્રકુ-લિત થવું.

ડમરો, નં ડગડુગી જેવું કિનારીએ લગ-ડતી રાખેલી દોરીની ગાંઠના આધાતથી વાગતું ચામડું મઢેલું વાળું; ડાખલું. આ શિવનું વાળું કહેવાય છે અને એના ના-દમાંથી અક્ષરોને લગતાં વ્યાકરણનાં પહેલાં ચૌદ સૂત્ર બનેલાં કહેવાય છે. ઉં ડમરુ વાગે નાચે શિવ અને ખેલે ખેચારો. (૨) વિં [સં. દમિન] ઇંદ્રિયોને કાબુમાં રાખનારું. આ અર્થમાં 'ડહાયું' સાથે વપરાય છે.:-ડહાયું ડમરું.

ડમરો, પું એક જાતનો ડાંખળી ને પાંદડાંમાં વાસવાળો તુલસીની જાતનો છોડ; સુગં-ધિવાળો રોપાઓમાંનો એક રોપો; સર્વોગ

ગંધવાળી એક નાના બાંટવા જેવી વન-સ્પતિ. તુલસીની માફક આને પણ માં-જરો આવે છે.

ડમાક, પું રોફ; ભભકો; દમામ; જાજરમા-નપણું. પોષાકનો, ઠાવકા-આદેશક મોંતે અથવા ભારે જોહકમીવાળી વાણીનો દેખા-વ તે. દિમાક; ઠાક; મોટાપણાનો ગર્વ.

ડર, પું ભય; ખીક; ધાસ્તી; ભો. કિં પ્રં ડર રાખવો=ડર ધરવો=ખીવું.

ડરકણુ, વિં ખીકણુ; ડરપી; ભીર.

ડરગી, સ્ત્રીં ડોસી.

ડરગો, પું ડોસો.

ડરપવું, જીં ડરવું; ખીવું.

ડરપી, વિં ખીકણુ; ભીર; ડરકણુ.

ડરવું, કિં અં ખીવું; ભય ધરવો; ડરપવું; ભો લાગવો. કહેં ડરના તો કરના નહિ, ને કરના તો ડરના નહિ.

ડરામણું, વિં ભયંકર; બિયામણું; ડર લાગે એવું.

ડરાવવું, કિં સં ખીવરાવવું; ધાસ્તી આ-પવી; ભય લગાડવો. (૨) મર્યાદામાં રા-ખવું; શેહ રાખવી. ડરી જાય એમ ક-રવું તે.

ડર, વિં ધાસ્તીથી જડ ભયભીત થઈ જાય એવું; ચકિત-સ્તબ્ધ; અવયવ હાલતા બંધ થઈ જાય એવી હાલતનું. (૨) ડરકણુ; ખીકણુ; ભીર.

ડસ, પું દંશ; ડંશ. ઉં ડસ રાખે દિલમાંહિ, વેર કોઈક દિન વાળે. શામળ.

ડસકડસક, અં એક એકની પાછળ પડતાં ટિપાંની હાર તે; ડબકડબક; ઉપરાઉપરી.

ડસકલા, પું ડસકલાં; ડસકલો.

ડસકલાં, ડસકલો.

ડસકલો, પું લાકડાની કે લોઠાની હાથપગ ; બંધાઈ રહે એવી બેડી; હેડ. હાથ બંધ સજડ રહેવાથી ચુંભાય એવા ભીડાવાળો

લાકડાનો પેચગાળો. ચોર-કેદી વગેરેના હાથ બંધાઈ રહે એવો લાકડા કે લોહાનો પેચ; કડી; ખેડી:-આને હાથે ઉસકલા નાંખો. ઉસકલા બહુવચને વપરાય છે. હેડ મોટી ને ભારે હોઈ પણ જકડી લેવાના કામમાં આવે છે અને તેમાં જેને ઘાલ્યું હોય તે હરીફરી થકતું નથી. ઉસકલા પહેરનાર હરી ફરી થકે છે. ઉસે-ચુમે-ઉંખે તે ઉસકલો. પગના ભારે ધરેણાને પણ ઉસકલા કહે છે.

ઉસકું, નં ૬૪ કે શોકતું ખોલવા અથવા રડવાથી શ્વાસ નળી ભરાઈ જવાથી થોડે થોડે વખતે લંબાણ ઉડા શ્વાસ લેવો પડે તે; શ્વાસ લેતાં રહી રહીને ડચકાં ખાવાં પડે તે. કિં પ્રં ઉસકાં લેવાં=રડી રહ્યા છતાં રહી રહીને જે શોક-હાથ-નાસ ને શ્રમનો ઉડા શ્વાસ ચાલે તે; રહી રહીને-સંભારી સંભારીને રાવું તે. ઉસકેચ્છવું=રડી રહ્યા છતાં ઉડા શ્વાસ લેતાં વારંવાર ડચકાં ખાવાં, એકદમ રડવું નહિ રહી જતાં ઉડા શ્વાસ લેવાતાં વળી વળીને રડી જવાવું તે. ઉસકાંખાવાં=રોષ રહ્યા પછી રહી રહીને ઉડા શ્વાસ લેવાને ડચકાં આવવાં તે. રડતાં ખોલવું; રહી રહીને ઉડા શ્વાસ લઈ લઈને ધીમેથી ખોલવું-રડવું.

ઉસડસડુ, કિં અં દુઃખ શોક અથવા ક્રોધને જોરથી મનમાં રોકી રાખવા; મનમાં ને મનમાં રૂંધાવું; પિંધાવું; રોકી-ખાળી રહેવું. (૨) ગદ્ગદ થઈ રહેવું:-હું તો દુઃખે ઉસડસી રહી છું. અંતઃ શોકે મુઝાઈ ગદ્ગદ થઈ જવું. અકળાઈ રહેવું. (૩) ઉસકાં ખાળીરાખવાં.

ઉસવું, કિં સં કરડવું; બચકું ભરવું; ચપટી ભરાઈ હોય તેમ ચામડી ખે ડાચાંની વચ્ચે લઈ સર્પાદિક જનાવરે દાંત મારવો; લોહી નીકળે એમ જોરથી કરડવું. (૨)

મરણાંત અસર થાય એવો ઉંખ દેવો; ઝેર ચઢે એમ કરડવું; હૃદયને દુઃખની લાગણી થાય એમ કરડવું. ઉં જેને ઉસી-ઓ શ્યામ ભુજંગ. કહેં ઉચ્ચે વિખ ના વળે એવું=ખારીલું; જેનો કંઈ પણ પ્રતીકાર થાય નહિ એવું; કારી ઉડા દ્રેષભાવવાળું,

ઉહાપણુ, નં [સં. દાક્ષિણ્ય] વિવેક ને વિનયવાળી ચાલચલગત, રીતભાત તે; વિવેકથી ચાલવાપણું; ઉહાયાપણું; ચાણુપણુ. (૨) ચાતુર્ય; ચતુરાઈ; પ્રસંગને વિચારી ચાલવાપણું. કિં પ્રં ઉહાપણુ ઉહોળવું=કોઈ વાત કે વિચારની અંદર માથું મારી તેમાં પોતાની આવડત બતાવવી; પતરાજ કરવી; શોખી કરવી. સારા ખોટા કે યુક્તાયુક્ત વિચાર માટે વગર પૂછ્યે વચમાં માથું મારવું. ઉં દિલમાં ઉહાપણુ ઉહોળવા તે લાગ્યું તતકાલ.

ઉહાયું, વિં [સં. દક્ષ] કર્તવ્યાકર્તવ્યનો વિચાર કરીને ચાલે એવું; પ્રસંગ વિચારીને કામ કરનાર; દુનિયાંદારીમાં સારી સમજવાળું; ચાણું. (૨) મર્યાદાશીલ; જેની આંખમાં અને મનમાં વિવેક વિનય વગેરે હોય એવું; શરમાળ; વિવેકી. (૩) ભણેલું ગણેલું. (૪) હોંશિયાર; આવડવાળું. ૩૦ પ્રં દોઢ ઉહાયું=દોઢચતુર; પતરાજ કરનારું; કોઈ વાત અથવા કામકાજમાં પોતાનું ઉહાપણુ બતાવવા આગળ પડનાર. સમજીક; પ્રસંગને પારખી સારાસારનો પૂર્ણ વિચાર કરીને કામ કરે એવી વિવેકી સમજણવાળું.

ઉળકડળક, અં બિંદુરૂપે એક પછી એક ક્રમે નીકળતું-ગળતું હોય તેમ; એકપછી એક ઉપરાઉપરી; ટપટપ; ધારા-માળા રૂપે પડતાં ટપકાંની માફક. (૨) એક પછી એક ઉપરાઉપરી પરપોરા-જળકણી

જેમ:-ડળકડળક આંસુ કેમ કાઢી નાંખેછે?
ડળકવું; કિં અં લોલુપથવું; સળકવું;
રસ-રાગ-પ્રેમમાં લીન થઈ જવું; ઉંડા
ઉતરીજવાવું; લાલચયત્રી.

ડળવું; કિં અં લાલચથી ગદ્ગદ થઈજવું;
ઉંધ-રાગ-રસ-સ્વાદ વગેરે વિષયોમાં એક-
તાર થઈજવું; તદ્દકારતાએ પહોંચીજવું;
કળી-નિમગ્ન થઈજવું; ગુંગ-ઉંડાણમાં
ઉતરીજવાવું; પ્રતિરોધ-સંયમશક્તિ ગળી
જઈ નિરુપાય થઈ-અધીન થઈજવાવું:-
લાવ લાવ હું બિંદી ખનાવું, ભરખર પર
તારીરે, મોટા મુનિઓનાં મન ડળી જાય
એવી પ્રાણ પ્યારીરે-કા. પી. (૨)
એમ ને એમ-જે રિયતિમાં હોય તેની
તે રિયતિમાં નિષ્ક્રીય થઈજવું; એમના
એમ ફસરકાઈ-વિલીન થઈજવું; અંદ-
રના બળને ભારે ભાગી ફાટીપડવું; પો-
તાની મેળે દગલો થઈ જવું:-માટલી-
કોહી ડળી ગઈ. (૩) અંદરના વિપાકે
વિલીન થઈજવું; ખોખાઈપ થઈજવું;
અંદર ધસી પડવું:-કુવો-ટાંકું ભરાઈ ગયું
એટલે થાળું-છાટ ડળીગઈ.

ડળી, સ્ત્રીં ઘોડાના સાજમાંનું ઉતનું જડું
ગોદડી જેવું કપડું; દળી; ખેસતા પહેલાં
ઘોડાની પીઠપર નાંખવાનો જડો ને પેઝો
ઉતનો કકડો.

ડંકાપલ્લવી, સ્ત્રીં નગારા ઉપર દંડા મારી
સમજવવાની એક સૈનિક સાંકેતિક ભાષા
તે; ડંકાની મંખ્યા અને ધીમા ઉતાવળા કે
ભારે અવાજથી અમુક અર્થ સમજવાની
જે ગોઠવણ તે; એક સાંકેતિક ભાષા. ક-
રપલ્લવી, રેતપલ્લવીની માફક ડંકાપલ્લવી.
તાર ટકોંગ પાડવાની સાંકેતિક ભાષામાં
આલે છે:-ચંદ વાગે કે નોખતે ડંકા પડે
એટલે કલિને કૃત્ય કરવી. ઉંડા ડંકા વાગ્યો
ને લશ્કર ઉપડ્યું.

ડંકો, પું [સં. દંડ] લાટડાનો નાનો ને
પાતળો કકડો; બિલ્લસ કે તેથી લાંબો
જડાઈના પ્રમાણ પ્રમાણે લાંબો દંડીકો.
(૨) સાંકા-વાંસ વગેરેનો એક ગાંઠાથી
ખીજ ગાંઠાની વચ્ચે-નગારાં વગેરે વગા-
ડવાનો લાટડાનો કકડો:-શેલડીનો ડંકો,
નગારાનો ડંકો-ડાંડિયો. (૨) લાકડીનો
કકડો કે મોગરી, નગારા અથવા ધાતુને
મારતાં નીકળતો આઘાત જનિત અ-
વાજ તે; ટકોરો; પ્રહારનો અવાજ તે:-
ત્રણ વાગ્યા ત્યારે ધડિયાળમાં માત્ર બેજ
ડંકા થયા. (૩) જયજયકાર; જયધોષ;
વિજય કે લોકના ધન્યવાદનો વાતાવરણમાં
પડતો પડધો તે; નામના; પ્રખ્યાતિ; વાહ
વાહ:-દાદાભાઈ! ડંકો થયો દેશ અને પર-
દેશ. (૪) ડુગડુગી જેવું જડા આમડાતું
એક વાળું. આ વાળું રાજ્યચિહ્નમાંનું
એક ગણાય છે અને રાજા વગેરેની સ-
વારી આગળ તે ઘોડા કે ઉંટ ઉપર મૂકી
તેનો અવાજ કરવામાં આવે છે:-
ડંકો નિશાન અને છત્રી. (૫) જાહેરાત.
દંદેરો. (૬) ધાક; હાક; વિજયદોર. કિં
પ્રં ડંકો વગાડવો=જેજેકાર કરવો. હાક
વગાડવી. નામના-ખ્યાતિ મેળવવી; નામ
કાઢવું. ડંકો દેવો=વિજયની સ્વારીએ ૨
હવું; ઉત્સાહભરે કાંઈ કાર્ય કરવાને ઉ-
ડવું:-નગારે ડંકો દેવો=સ્વારીએ જવા
ખોલાવવું; એકડું કરવું. વિજયનો ઉદ્યોગ
આરંભવો.

ડંખ, પું [સં. દંડ] દંથવું-ડંખવું તે; ડં
ડવું તે; ચટકો દેવો-ભરવો તે; તીણાદં
અથવા આયુધોદાર આંકડો બોકવો તે; છેદ
આધાત; ત્વચામાં બોક કે છેદ પડે એ
વી કરડા:-માત્ર ઝોતરથી વિછી ડંખ
ઉપર આવી જશે. ચોટ; ચટક; ચટકો
(૨) આંકડો; આખી; હેર બરેલો આં

તરછાડતાં ભોકાઈ જાય એવો તીણી અ-
ણીવાળો વિંછી ને મચ્છર વગેરેનો અવયવ
તે:-ડંખ કાપી લઈ વિંછીને છુટો મૂકી દો.
(૩) ચણચણે-સાથે એવો હૃદયમાં થયેલો
કંઈ વાણી વગેરેનો આધાત તે; ઉંડું
અંતઃકરણ દુખાવું તે. (૪) ઝેરી લાગણી;
દ્વેષ; ઉંડી વેરભાવના તે; વેર-ઝેર રખાવે
એવી મનમાં સાલી રહેલી ચોટ તે.

ડંખવું, કિં અં અટકો અથવા ડંખ દેવો;
અટકવું; આંકડો મારવો; ઝેરી અણિયું
ભોકવું; ટોચવું. (૨) ચીપટી ભરાવી;
ચામડીને ભોકાયા માફક લાગવું:-નવો
જોડો ડંખે છે. (૩) અંતઃકરણ દુખાવું;
અસર થવી; મનમાં સાલવું; લાગણી
થવી; ખટકવું:-એને માટે મારું મન
ડંખે છે. (૪) વેર ઝેરની તીખી ચાલુ
લાગણી રહેવી.

ડંગ, અં આશ્ચર્યથી દિડું-મૂઠું બનવું તે;
અકિત; સ્તબ્ધ; વિસ્મયમાં ડુબી ગયેલું
હોય એમ. જુઓ ડંગ.

ડંગો, પું દંગોદ્રિસાદ; ખંડ; તોફાન.

ડંગારું, નં ડંગારો.

ડંગારો, પું [સં. દંડક] જડી ટુંકી લા-
કડી; ધોકો; નાની-ટુંકી ડાંગ.

ડંડ; પું [સં. દંડ] દંડ.

ડંડવું, જુઓ દંડવું.

ડંડાઈ, સ્ત્રીં ડાંડાઈ; દાંડિયાપણું; કોઈ કરાર
કે કામકાજની બાબતમાં બ્યવહારથી ઉ-
લટા-મારફાડિયા જેવા થઈને ચાલવું તે;
લુચ્ચાઈ; દોંગાઈ. બ્યવહારની રીતે નહિ
પરંતુ દંડ દેખાડીને વર્તવાની જે વૃત્તિ તે;
ડંડાખાણ. એકવાર કબુલ કરી બળાભિ-
માનથી ફરી જવાપણું તે.

ડંડાવું, કિં અં દંડાવું; દંડ આપવો પ-
ડવો; નુકસાન આવવું; ગેરલાભ થવો;
શિક્ષા થવી; સહન કરવાનો વખત આવવો.

ડંડિયો, પું એ કકડા જોડીને બનાવેલો સા-
લ્લો. રાતી ભોંય અને અંદર ઘોળી લી-
ટીઓ હોય એવું સ્ત્રીઓને પહેરવાનું લુગડું.
ડંડિયું=વિં દંડ-યાંભલાપરનું:-એક ડં-
ડિયો મહેલ.

ડંડીકો, પું દંડીકો; ડાંડિયો; નગારું-ઢોલ
વગાડવાની નાની પાતળી લાકડી. (૨)
પેરાઈ; સરકટ અને વાંસ વગેરેના સાંઠાની
એ ગાંઠો વચ્ચેનો સીધો ભાગ તે; દંડો;
માયાવાળો લાકડાનો સળિયો.

ડંડુકો, પું [સં. દંડ] નાનો લાકડી જેવો
પાતળો લાકડાનો કકડો:-વળીના ડંડુકા;
નાની ટુંકી લાકડી; ડંડો.

ડંડો, પું [સં. દંડ] દંડો; એક હાથ લં-
બાઈની નાની-ટુંકી લાકડી; ડંડુકો; ડાં-
ડિયો. (૨) લાંઠ; મારફાડ કરી કે આંખ
દેખાડીને કામ કાઢી લે એવો ને લુચ્ચો
માણસ; પૈસાટકા વગરનો, ખાલી દમ ભ-
રાવી-દોંગાઈ ચલાવીને ગુજારો કરનારો;
ફગડંડ; ડાંડ; નાગો; બેશરમો.

ડંણું, નં ડહેરો; તોફાની ઢોર ઉતાવળું નાસી
શકે નહિ તે માટે તેના આગલા પગો વચ્ચે
રહે એવી રીતે તેને ગળે બાંધવાનું આડું;
જડું લાકડું; ડણું.

ડંફાણું, સ્ત્રીં ડંફાંસ; બડાઈ મારવી તે; પો-
તાની મોટાઈ-બળ વગેરેની બઢાવી બ-
ઢાવીને વાત કરવી તે.

ડંફાંસ, સ્ત્રીં બડાઈની વાત.

ડંખર, નં [સં. આલમ્બર] ડોળ; ફટાટોપ;
દેખાવું; ફુલારો. (૨) ઘટા; ધુમટ; ઘેરા-
વો:-મેઘાડંખર. 'ડંખર' કયાંહિં વપ-
રાતું નથી !

ડભારણું, નં ડામ પડે એવું જે તે; ખોરણું.
(૨) ડખસામણું. (૩) ઉપકાર કર્યાનું મ-
હેણું; વાગ્યાણું.

ડંભાવવું, કિં સં ડામ દેવરાવવો; વિકાર
થતો અટકાવવા માટે બાળી મૂકવું;
અપમા દેવરાવવા; લાછા લેવા.

નહિ એવો ભાર આવી પડવો કે ધાણ વળી જવો તે. ઉં ડોસીએ તો હાટ વા-
ળ્યોરે, હૈયાનો હરખ ટાળ્યો રે. કિં પ્રં
હાટવાળવો=તદન ખરાબ કરવું, ઉંધું
વાળીદેવું; ધૂળધાણી કરી નાંખવું.

હાટણું, નં હાટાનું કામ કરે એવું જે તે;
હાટા કે મુખખંધ તરીકે વપરાય એવું
જે તે; ખારસાખની ઉપરનું—નીચે જેવો
ઉંખરો તેવુંજ ઉપલા ચોકદામાં એસતું
લાકડું તે. (૨) હાટવાનું જે કામ તે;
હાટવું તે.

હાટવું, કિં સં હાટવું; જમીન ખણીને
તેમાં ધાલવું—પુરીદેવું તે; જમીનમાં
સંતાડવું; જમીનમાં ખાડો ખોદી કોષ
પણ વસ્તુને તેની અંદર મૂકી ઉપર માટી-
વાળી દેવી તે. (૨) ભૂમિદાહ કરવું;
ખોદી ધાલવું.—હિંદુ સિવાય ખીજ પ્ર-
જાઓ પોતાનાં મહાને દોટે છે. (૩)
દાખીદેવું; નહિ ચર્ચવું કે નહિ ખુલ્લું
કરવું.—એ વાતને હાલ હાટી દો. કહેં
હાટયા ભૂલે પણ લખ્યા ન ભૂલે.

હાટી, સ્ત્રીં ગીરદી; ભીડ; ભરાવો; દાટી; દટી.
હાટો, પું હાટો; શીશી કુલ્લું વગેરે સાંકડા
મેાનાં પ્રવાહી ભરવાનાં વાસણનું સાંકડું
ને નાળયા જેવું મેાં ખંધ કરવાનું લાક-
ડા કે કપડાનું ઢાંકણું તે; દટો; હુચો;
નાળયા જેવા મેામાં એસી રહે એવો
જડો લાકડાનો કકડો કે લુગડાનો—કાગ-
ળનો હુચો તે. કિં પ્રં હાટો દેવો=
ખંધ કરવું; હુચો દેવો. હાટો મારવો=ખંધ
કરવું; નાળયામાં દટો ધાલવો; ખંધ કરવું;
દાર પુરવું. હાટા કરવા=ઉપવાસને આગલે
દિવસે પેટપૂર ખાવું. જી. દાટો.

હાહ, સ્ત્રીં દાહ [સં. દંષ્ટ્રા] જડખાંમાંના તળે
ઉપરના ખોરાક આવવા—દળવાના જે દાંત
તે. (૨) પકડ. કિં પ્રં હાહમાં ધાલવું=

ખાઈ જવાનો પકડો ભાવ કરવો, લક્ષમાં
લેવું, ખાઈ જવાનો મનસુખો કરવો. જીં
દાહ.

હાહરખી, સ્ત્રીં અવાળુ.

હાઠિયાળો, પું દાઢીવાળો; પુખ્ત ઉમ્મરે પ-
હોચેલો—જેને દાઢી મુંછ કુટેલાં હોય એવો
મરદ આદમી.

હાઠિયું, નં રોજદાર; દનૈયું મજુર; દાઢિયું.
હાઠી, સ્ત્રીં દાઢી; ગાલ હડપચી અને ગળા
ઉપરના નિમાળા—વાળનો સમૂહ તે. (૨)
હડપચી.

હાહું નં ગાલ હડપચી ને ગળા ઉપર પુખ્ત
વયના પુરૂષને આવતા વાળનો જયો
તે; દાહું; ચિખુક.

હાપણ, નં હડાપણ; હડાયાપણું; શાણપણ.
હાફરિયાં, નં જડે કે પતો લાગે નહિ તેમ
છતાં આમ તેમ જોયા કે તપાસ્યા અ-
થવા શોધ્યા કરવું તે, ફાંફાં. ધ્યાન—અવ-
ધાન વગર જોવું રખડવું તે; વિરમયથી
કે મનના અસ્થૈર્યથી આમ તેમ ચકિત
થઈ જોવું કે રખડવું તે. (૨) રામા-
ટામા કરવા તે; ખાલી શૂન્ય મન હોવા
છતાં દેખાવ કરવો તે.—એ ઘોડી ઉપરજ
ફાઈલ છે ને શા માટે અમરતો હાફરિયાં
મારે છે ?

હાકુ, નં હાચું ફાડીને એકદમ ખચકું બ-
રવા જવું તે; લોગતિયું. (૨) ખચકું; ક-
રડા.—કુતરાએ જે હાફાં ભર્યાં. (૩) ચોર.
હાફેડિયાં, નં ખાલી શૂન્ય—અનુવધાન મને
આમ તેમ જોવું—વળખાંમારવાં તે; ફાંફાં;
હાફરિયાં.—શહેરમાં આમતેમ હાફેડિયાં
મારવા જતો ના, નહિ તો કહિંક ગાડી
તળે કચરાઈ જઈશ.

હાખ, પું દાખ; દખાણ તે; ધાક; અંકુશ;
ખીક; શેહ.—છોકરાં ઉપર હાખ રાખજો
નહિ તો ગાંઠશે નહિ. (૨) હાખવું તે.

ડાબડિયું, વિં દાબડીના જેવું; દાબડી ધા-
ટનું:-ડાબડિયું તાળું.

ડાબડી, સ્ત્રીં ઢાંકણાવાળું નાનું પાત્ર; ડબી;
દાબડી.

ડાબડો, પું ઢાંકણાવાળું મોટું પાત્ર; ડબો;
દાબડો:-ધરેણાનો દાબડો ડોસીએ સંતા-
ડી દીધો. ટીમણનો ડાબડો ભૂલી ગયા
તો પછી ભૂખે ડોકાશો. (૨) ગોળ પડધી
જેવો આખો નખ:-ધોડા અને ગધેડાને
પગે ચિરાયેલો નખ નહિ પણ આખો
દાબડો હોય છે.

ડાબણ, નં દબાણ; ભાર; બોલે કે જેની
નીચે મૂકેલી વસ્તુ દબાય તે. (૨) દાબવું
તે; દાબવાની ક્રિયા તે; દાબવાનું યંત્ર તે;
ડાબણિયું.

ડાબણિયું, નં દાબવાનું યંત્ર; જેનાથી વસ્તુ
દબાય તે. (૨) પોલા મોંનું વાસણ. (૩)
બારસાખના ચોકઠા ઉપરનું દબાણ રા-
ખનાં લાકડું-પાટિયું.

ડાબરિયું, જું ડાબણિયું.

ડાબલિયાળ, વિં ડાબિયાળ; ડાબી બાજુ-
એ રહીને હિંડનાર-કામ કરનાર; ડાબોડી.

ડાબવું, ક્રિં સં નીચે મૂકેલી વસ્તુ ચગદાય-
ચંપાય એમ કરવું તે; દાબવું; ચાંપવું;
નીચે કે અંદર જાય એમ કરવું. (૨)
અટકાવવું; અંધ પાડવું. (૩) છુપાવવું;
અંતાડવું; નહિ જાહેર થવા દેવું. (૪)
લાંચ આપવી; નરમ પાડવું. પીલવું ચગ-
દવું; ઠેલવું; ધાલવું; મૂકવું, ઉપડે-ઉચું
ચાય નહિ એમ કરવું.

ડાબાજમણી, અં વારાફરતી બન્ને બાજુ-
એ; જેમ વારો આવે તેમ ડાબી અને
જમણી તરફ; દક્ષિણ ને ઉત્તર બન્ને દિ-
શા તરફ વારા ફરતી ફરતું રહે તેમ.

ડાબિયેલ, વિં ડાબોડી, ડાબી બાજુએ જેને
કામ કરવું ફાવતું હોય એવું.

ડાબું, વિં પૂર્વ બણી મોં કરી ઉભા રહે-
તાં આપણા શરીરની ઉત્તર તરફની બાજુ
તે; બે હાથમાંનો ઉત્તર તરફનો હાથ તે
ડાબો; પૂર્વ તરફ મોં રાખીને ઉભા રહે-
તાં ઉત્તર બણીનું (અંગ) તે સંબંધી; જ-
મણાથી ઉલટું; સબ્ય. (૨) અળખામણું,
અણમાનીતું; અળગું:-એને ડાબો કરો
એટલે બસ.

ડાબોડી, વિં ડાબે હાથે કામ કરનાર; જેને
ડાબે હાથે કામ કરવાની આદત પડેલી
હોય એવું.

ડાભ, પું [સં દર્મ.] પાતળા સાંકડી ને
ધારદાર પાનડોવાળું એક ધાસ; કુથ;
જંગલી કાથ.

ડાભડો, પું જંગલી-વધારે આકરો દર્ભ
તે. (૨) દાબડો; ડબ્બો.

ડાભોડિયું, વિં ડાબોડી.

ડામ, પું [સં. દમ્બમ્] ચામડી ઉપર
ગરમ વસ્તુનું જે ચકાસું પડે છે તે; ગ-
રમ ધાતુ કે દેવતા અડકવાથી ચામડી બળી
જઈ જે ડાઘ પડે છે તે અને ચામડી
બળતાં જે તીવ્ર દુઃખની અસર થાય છે
તે; ચપકો; ગરમ ધાતુ કે અંગારાનો સ્પ-
ર્શ અને તેનો ડાઘ તે. (૨) ટીકો; ચાં-
લ્લો; ચપકો; કંઈ નહિ એવો અર્થ પણ
રાખે છે:-એના કપાળમાં શું ડામ ?
(૩) ટાઢો. જેમ ગરમ ધાતુ વગેરેના ચ-
પકાથી ચામડી બળી જાય છે તેમ અ-
ત્યંત ટાઢી વસ્તુના સ્પર્શથી પણ ચામડી
બળે છે અને એવી ટાઢી વસ્તુનો જે
ચપકો તે ટાઢો કહેવાય છે. કેટલાંક દર-
દોના ઉપાય તરીકે ડામ દેવાય છે. પ્રત્યા-
ધાતક-સામી અસર કરવી એ ડામ ચિ-
કિત્સાનું લક્ષણ છે. કિં પ્રં ડામ દેવા=
ગરમ ધાતુથી ચપકા દેવા. ડામ ચાંપવા=
દબાડવું; ચપકા દેવા. ૩૦ પ્રં એને આપ-

વાનું નથી એવા અર્થમાં એમ કહેવાય છે કે ' એને શું કામ દે. '

કામચિયો, પું. ગોદડાં મૂકવાની ઘોડી; પાટ.
કામણ, ન. ઘોડાં ગધેડાં દોડીને નાસી જાય નહિ તે માટે ખન્ને છેડે ગાળાવાળું જે લાકડું તેમને પગે બાંધવામાં આવે છે તે.
(૨) રેંટિયાના આરાઓ ઉપર જે દોરી બાંધવામાં આવે છે તે. (૩) અંગરખાની આળનું ઓટણ. (૪) સુકાનને કાળી તરફ ફેરવી વહાણને જમણી તરફ વાળવું તે.
કામર, પું. લાકડાં અને ખનિજ કોલસાની ધુણીમાંથી મળતો એક જાતનો કાળો ખરડ પદાર્થ; રાજ; સુકાં લાકડાંની ધુણી અથવા વરાળનો જામેલો કચરો કે જે ઉંતો કરતાં લાખની માફક ઢીલો થાય છે તે. કામરનાં કાળાં ગચિયાં આવે છે. તે ભાગતાં ખરડ હોવાથી કકડા થઈ ઉડી જાય છે. એના ભુકાને વાસણમાં ભરીને દેવતા ઉપર મૂકવાથી ખદખદીને ઓગળે છે. લોઢા ઉપર કાટ ચઢે નહિ અને લાકડું સડી જાય નહિ તે માટે કામર લગાડાય છે. જર્મન રસાયનીઓએ કામરમાંથી ખાંડ અને જીદી જીદી જાતના રંગો બનાવવાનું શોધી કાઢ્યું છે.

કામણું, કિં. સં. ગરમ ધાતુ કે અંગારાથી ચામડી ઉપર ચપકો દેવો; દઝાડવું; બાળવું.
(૨) ઘોડાં ગધેડાંને પગે કામણ બાંધવું.
કામડોળ, વિ. આમ તેમ કામગીરું હોય તેવું; આમ તેમ કાલ્યા કરતું હોય તેવું.
(૨) કુમર; અસ્થિર; ચંચળ; એકંદે બાળુ તરફતું નમણ નક્કી નહિ જણાય એવી સ્થિતિમાં રહેલું.

કામીસ, વિ. [કં.] જેને બદનામી લાગેલી હોય તે; જે શુભેચ્છા દરી કદખાને જઈ આવેલો હોય તે; જાણીતો-જાણેલો ચાર-શુભેચ્છા. (૨) નાપાક; નીચ.

કામેલ, વિ. કામેલું; જેને કામ દીધેલો હોય એવું.

કાયરો, પું. કાયા કાયા માણસોનો જે સમુદાય તે; કાયાઓનો મેળાવડો; રાવણું.
(૨) નાત-જમણ.

કાયું, વિ. કાચું; શાણું; વિવેક વિનયવાળું.

કાયુંડમ, વિ. ધણું કાચું, ધીર-શરમાળ.

કારો, પું. કાર દેખાડવો તે; ધમકી, ખીક; ભય બતાવવો તે; દહેસત. ઉં. કોસે કારો દષ્ટ કહ્યું, હસવું ને થઈ હાણ.

કાલર, પું. [એં Doller] ચીન તરફ, આફ્રિકામાં અને અમેરિકામાં ચાલતો ચાંદીનો એક ચલણી સિક્કો. કાલરની કિંમત ચાર સિલિંગને દોઢ પેન્સ એટલે આપણા ત્રણ રૂપિયા ને દોઢ આના જેટલી ગણાય છે.

કાલું, ન. [સં. કલ્પ] ખાણનો ટોપલો; વાંસ કે ઘાસની ગુંથણીનું કરંડિયા જેવું પાત્ર; ઘાસ, લાકડાં કે હલકી ધાતુનું કંઈ ભરવા મૂકવાનું વાસણ.

કાલુંપણ, ન. કાલુંપણ.

કાણું, વિ. [સં. ક્ષ] કાલુંપણવાળું; શાણું; સમજુક. (૨) બહુ ચીકણું; ઉંડો વિચાર કરનાર; ચિંતાવલું; દોઢ ચતુર. ઉં. વહુવડ માણસરે, કાલાં બહુ થાશે માં, જળ ભરવા એકલડાં રે, જમુના જાણેમાં. ૩૦-૫૦ દોઢકાણું=બહુ ચીકણું; ચિંતાવલું. કહેં કાલો સાસરે ન જાય ને ગાંડીને ચિંતામણ દે. કાલો તે ધરડો. કાલો દીકરો દેશાવર ભોગવે ને કાલી વહુ સુલામાં પેસે. મૂર્ખ મિત્ર કરતાં કાલો દુશ્મન સારો. કાલીના ગાંડા ને ગાંડીના કાલાં.

કાળ, ન. કોડ કે કાડના સુખ્ય થડમાંથી નીકળતા ફાંટાઓમાંનો અકેશ તે; કાળા; ફાંટો; કિં. પ્ર. કળે વળગતું=આશ્રય-આશ્રિતને સાધને આક્રમણ; ધંધે લાગવું;

તારણુ-ઉદ્ધાર-ખચાવ થાય એમ કરવું.
કહેન જે ડાળે બેસવું તે ડાળ ન કાપવી
=જેનો આશ્રય લીધો હોય તે સાચવવું;
છેદવું નહિ.

ડાળખી, સ્ત્રીં નાની ડાળી; કુંપળિયું; શાખા.

ડાળખું, નં નાનું ડાળું; ઘણી ડાળખીઓ
વાળી શાખા; ડાળ; શાખા પ્રશાખાવાળો
ઝાડ કે છોડનો પાંદડાંવાળો અવયવ.

ડાળાંપાંખડાં, નં ડાળીઓ ને પાંખડીઓ
સાથે હોય તે; શાખા પ્રતિશાખા.

ડાળી, સ્ત્રીં નાનું ડાળું; શાખા; કિસલય.

ડાળું, નં છોડ કે ઝાડના થડમાંથી નીકળેલો
ફાંટો તે; શાખા; ડાળ. ૩૦ પ્રં ડાળાં
પાંખડાં જુદાં કરવાં=ડાળીઓના ફાંટા અને
પાંદડાંવાળા પદ્ધતિ વગેરે છુટું કરી નાંખવું.
(૨) સાંધા--સંબંધ જુદા પાડી દેવા. મા
છોકરાંને વિન્નેગ પડાવે. (૩) છિન્ન
ભિન્ન કરી નાંખવું.

ડાંક, પું મોટી અને લીલી માખ. (૨) નંગને
તેજ મળવા માટે તે જડતા પહેલાં તેની
નીચે જે ચક્રચકિત પતરી મૂકવામાં આવે
છે તે. (૩) ધાતુના સાંધા પુરવાને જે
લુટી મૂકવામાં આવે છે તે; રાય.

ડાંખળી, સ્ત્રીં છોડ કે ઝાડની જે નાની ને
નાજીક ડાળી તે; કિસલય; જેને મહોર
અને ફૂલ-ફળ વગેરે લાગે છે તે ડાળી.
(૨) નાની ડાળીઓના કકડા તે; ફૂલ અ-
ને શિંગની પાંખડીઓનો લુકો-રજ તે;
ગોતર; ઘાસની સળીઓ.

ડાંખળું, નં ડાળખું, ડાળી; કિસલય; કુંપળ.
(૨) ડાળીનો સુકો કકડો; શાખાનો એક
નાનો ભાગ-સુકો કે લીલો. (૩) ડાળી-
ઓના કકડા-લુકો.

ડાંગ, સ્ત્રીં મોટી લાંબી અને મજબુત લાકડી;
છેડે લોખંડ જડેલી વાંસની લાકડી.

ડાંગર, સ્ત્રીં [સં. કહંગર] જેમાંથી ઘોળા

કે લાલ ચોખા નીકળે છે એવું છાલાંવાળું
ધાસિયા ધાન્ય; શાલી; ભાત.

ડાંગર, સ્ત્રીં જીં ડાંગર.

ડાંડ, પું દંડાથી-મારથી કામ લેનારો; અ-
સભ્ય-લાંઠ માણસ. (૨) યૈરાં છોકરાં
વગરનો માણસ; છડો-વાંઢો. (૩) લખાડ
-લુચ્ચોલફંગો, ધૂર્ત-હગ. બેશરમો; લંઠ
માણસ.

ડાંડગાધ, સ્ત્રીં ડાંડાધ.

ડાંડગો, પું ડાંડ; લંઠ; લુચ્ચો; બેશરમો.

ડાંડલી, સ્ત્રીં ડાંડલી; ડાળી; ડાળખી; મૂળા
વગેરેનાં પાંદડાં વચ્ચેની કુમળી કુંપળ.
(૨) ડાંડી, નાનો હાથો.

ડાંડલો, પું ડાંડલો, ડાંડો; કુમળી શાખા.
(૨) પાનની અંદરનો રેસો; કુમળી ડા-
ળીનો ફણુગો-અંકુર. (૩) ડાંડો; હાથો;
યંત્રાદિકનાં ચક્કર ફેરવવાનો હાથો; પકડ;
આધાર તરીકે પકડાય એવો ખીલો:-વિ-
માનનો ડાંડલો. (૪) કાને પહેરવાની પાંદડી,
વાળી કે વાળાનો લાંબો આંકડો.

ડાંડા, પું જીવારના લોલા સાંઠાના કકડા;
સ્વાદિષ્ટ રસભરેલા તાળ લીલા સાંઠાની
પેરામઓ; હુડાં.

ડાંડાધ, સ્ત્રીં ડાંડાખાજી; લુચ્ચાધ, હગવિધા.
(૨) જીહું ખેલી-ફરી જમ્મને કે ખીવરા-
વીને કામ કરવાની રીત-વૃત્તિ તે; દાંગાધ.
(૩) દંડો દેખાડીને ફરી જવાની રીત તે;
નાગાધ; ડાંડપણું કરવું તે.

ડાંડિયાટાળી, સ્ત્રીં ડાંડ માણસોની મંડળી;
લુચ્ચા લફંગા ને જીહા હગ દગલખાનેની
ટાળી તે.

ડાંડિયારસ, પું બિલ્લાદિક લોકો હોળા
અથવા ખીજ તહેવારને પ્રસંગે સ્ત્રી પુરુષ
એક સાથે કુડે પડીને ડાંડિયા રમે છે તે;
એક પુરુષ અને એક સ્ત્રી એમ ગોળ કું-
ડાળે રહી ડાંડિયાની રમત રમવી તે; રસિક

ખેલન; રાસ ખેલન; હાંડિયા રમવા તે. આ રમતમાં લડાયક હોયે વાગતા હોલને લીધે હાંડિયા રમનાર વીર રસના ખૂબ તાનમાં ચઢી જાય છે મોટે આને 'હાંડિયારસ' કહેવામાં આવે છે. આ એક અસહી અનાયો ભિલ્લ લોકનો નાચ છે. એમ કહેવાય છે કે, શ્રીકૃષ્ણ દરેક ગોપી દીઠ એક એક સ્વરૂપ ધારણ કરી રાસ-હાંડિયાની રમત રમ્યા હતા.

હાંડિયું, વિં હાંડાઈ કરનારું, હાંડની માફક વર્તનારું-ચાલનારું; હુમ્મયું; ડંગારું; ધૂતું; લફગું; ખીવરાવીને કામ કરાવી લે એવું. (૨) નં હાંખા ઘોતર કે સાલ્લાની વચ્ચે ફોટેલો (ધસાઈ ગયેલો) ભાગ કાઢી નાંખી બન્ને તરફના બે નહિ ધસાઈ પિસાઈ ગયેલા કકડા સાંધીને બનાવેલું હુંકું લુગડું.

હાંડિયો, પું હાંડાઈ કરનારો; હાંડ; હુમ્મયો; લફગો. (૨) હાંડી વગાડતાં વગાડતાં બધે ફરીને ચોકી કરનારો; રોન ફરનારો; હાંડી પીટનારો. (૩) લાકડીનો હુંકો કકડો; હુંકો, હંડો; હોલ-નગારાં વગેરે વગાડવાનો લાકડાનો હુંકો.

હાંડી, સ્ત્રીં જેના બન્ને છેડાઓ તરફ સમાનાંતર તાજવાનાં પલ્લાં રહે એમ કેન્દ્રથી પકડવાની લાકડી; તાજવાંની લાકડી. (૨) પંખા વગેરેનો નાણુક પાતળો હાથો. (૩) હંડીકો મારવાથી વાગે એવી યાળા-ધડિયાળ કે ચામડાનું વાણું તે. યાળા પીટવી-હાંડી પીટવી, હાંડી પિટાવ=ઢંઢેરો. (૪) ધજ ચઢાવવાની લાકડી; વાવટા કાઢી. (૫) સીધી કિનારી; એક સરખી સીધી ધાર તે:-નાકની હાંડી.

હાંડો, પું લોઢા અથવા લાકડાનો હાંખો ને જાડો કકડો તે; હુંકો; હાથો; લાઠો; આધાર મોટે કે ચંત્રાદિક ફેરવવા મોટે

પકડવાનો જે ખીલો તે:-વિમાનનો હાંડો. (૨) હુંકો, હંડો; જાડો અને હુંકો લાકડીનો કકડો. (૩) લાટ; ધરી; લટ્ટો. (૪) પરાઈ; મુસળ. (૫) ફણગો; ગરબો; અંકુર; પ્રોહ.

હાંલણું, કિં સં હામણું; દઝાડણું; અગ્નિ કે અગ્નિમાં તપાવેલી ચીજ ચાંપવી; દાખીને અડકાડવી. (૨) વિકાર પામે નહિ અથવા વિકરે નહિ તેમ કરવું; બાળી-ચાંપીને દાખીદેવું.

હાંલો, પું એક વનસ્પતિ છોડ; એક ભાજ. **હાંલો**, પું કુમળો વનસ્પતિનો અંકુર; કુમળા શાખા. (૨) હંડ; હુંકો; નાનો લાકડી જેવો કકડો. (૩) હાથો; ખીલડો.

હાંસ, પું પાણીની સપાટીપર કે જમીનપર રહેલું હંખ દેનારું પાંખોવાળું એક જંતુ; મચ્છર. મચ્છર કરતાં હાંસ લગાર મોટો હોય છે.

ડિંગ, નં (સ્ત્રીં) ખોટી-બનાવટી વાત; ગંપ; કાષ્ટને ભ્રમમાં નાંખવાને કહેલી કે ઉઘાડેલી અફવા; ખાલી બડાઈની વાત; ગર્ભ-છાંટ. કિં પ્રં ડિંગ મારવી=ખોટી વાત ઉઘાડવી; બડાઈ બતાવવાને બનાવટી બેડકડું બેડી કાઢવું. ૩૦ પ્રં ડિંગ-મારવી=અધિકાર ન હોવા છતાં અધિકાર છે એમ ખોટું જણાવી સત્તા ચલાવવી તે. ડિંગમારું=ખોટી બનાવટી મોટી-ગપ-વાત ઉઘાવનાર.

ડિંગરી, સ્ત્રીં એક જાતની ભાજનું શાક. **ડિંગલું**, નં સપાટી અથવા હલની બહાર દેખાતું અણિયું; અંતભાગ; શિખર; ટોચ; મથાણું; માથું:-જેત જેતામાં ડિંગલું ઉઘાડી મૂકશે. (૨) કોઈ છોડ કે યુવેર વગેરેનો કુમળો શિખાંતનો ભાગ; નવો તાજો ગાંઠની ઉપર ઝુટી નીકળેલો અંકુર; શાખાપ્રાંત અને તેનો ઝટકે ડાખીને જુદો

પાડેલો કકડો:-થુવેરતું ડિંગલું. ઝટકો મારીને કાપી નાંખેલો શાખા ઉપરનો ના-જુક કુમળો અવયવ-ભાગ તે. (૩) પાન વગરની ખોડીરોડી દૂધ ભરેલી શાખા.

ડિંગળ, નં ઘણી ડિંગોનો સમુદાય તે; બ-નાવટી-ખોટી વાતો તે; ખાલી બનાવટ; ખોટે ખોટું-ગપસપિયું જે વિતંડ તે; બ-નાવટી લાંબી વાત કે બેડકડું તે. (૨) ગાયન કે ગીતના રંગોનું લાંબું પિંગળ તે. ડિંગળ ભાષા=ખોટી બનાવટની બાની; ડીડવાણું.

ડિંટ, નં ડિંટું; ફળ જે ઠેકાણેથી ડાળી સાથે બેડાયેલું હોય છે તે ભાગ; ફળ, શિંગ વગેરેનો તે ભાગ કે જે ડાળી સાથે બેડાયેલો હોય છે. (૨) મૂળ; બીજ; જે-માંથી નવો ફળુગો થાય છે તે વસ્તુ કે સ્થાન. કિં પ્રં ડિંટ જવું=જડમૂળથી નાશ થઈ જવો; જેમાંથી નવી ઉત્પત્તિ થવાનો સંભવ હોય તે અવયવનો નાશ. ડિંટ કાઢવું=જડ મૂળથી કાઢી નાંખવું; નખોદ કાઢવું; કોઈ અવશેષ રહે નહિ એમ કરવું.

ડિંટડી, સ્ત્રીં યાનતું ટોચકું; સ્તન ઉપરનો ખોરિયા જેવો અગ્ર ભાગ તે; સ્તનાગ્ર; ચુચક:-રજપૂતાણીની ડિંટડીએ ધાવેલો હોય તે તો કદાપિ ડરેજ નહિ.

ડિંટડું, નં ડિંટું; અણિયું; અગ્રભાગ.

ડિંટણું, કિં સં ડિંટામાંથી તોડવું; જે ઠેકાણેથી ડાળાને ફળ લાગેલું હોય તે ઠેકાણેથી તેને તોડીને ડાળા-હાંખળીથી જુદું કરવું તે; ફળ, શિંગ ને ફૂલ વગે-રેને તેના અગ્રથી જુદાં પાડવાં:-ગુવાર-ફળા ડિંટવી. (૨) ફળને લાગી રહેલી શાખા-હાંખળીઓ તોડી નાંખવી, જુદી કરવી:-કેટલાક લોક કેરાંને ડિંટીને આથે છે ને કેટલાક વગર ડિંટેઆથે છે. ડિંટા-

વાળાં હોય તે અપચપ પકડીને ખવાય છે. ડિંટી, સ્ત્રીં ડિંટડી.

ડિંટું, નં ફળનો તે ભાગ કે જે શાખા સાથે લાગેલો હોય છે; ડાળા અને ફળને બેડ-નારો જે ભાગ તે; ફલાગ્ર; શાખાનો અ-ગ્રભાગ; વનસ્પતિનું કે અવયવનું અણિયું. (૨) ફૂલની હાંખળી; ફૂલને લાગી રહેલી-જેની ઉપર ફૂલ આવેલું હોય તે નાની સળી જેવી શાખા:-મરચાનાં ને ફૂલનાં ડિંટાં. (૩) મૂળ; જેમાંથી નવો પ્રરોહ નીકળે છે તે બીજનો અવયવ ભાગ.

ડિંડ, વિં વાણિયાની એક જાતિ-નાત.

ડિંડવાણું, નં ગોટાળાવાળું હોય એવું; ગડ-ખાડ્યું; ખરુંખોટું બાણીતું અબાણીતું એવું; અનિશ્ચિત ઠરઠેકાણા વગરનાં કામકાજ, વહીવટ વગેરે તે; ખોટું ખરું દ્વેદમ જુદે જુદું ગેરવહીવટે ચાલતું હોય એવું જે કંઈ તે; જુદું ખોટાઈ; અંધેરકરતુક. (૨) ગોટાળો; ગોલમાલ; અંધેર; ગેરવહી-વટ; ખોટેખોટું તે. (૩) ખાલી ફટાટો-પિયું જે કંઈ અંધેર તે:-આવું ડિંડવાણું લાંબો વખત નહિ ચાલે. કિં પ્રં ડિંડ-વાણું ચલાવવું=ખોટે ખોટું-ઉપરથી થા-થા ચાખડી કરી જુદાણું ચલાવવું તે.

ડિંડણું, નં અંદરથી પોલું-પોચું આવે ભ-રેલો હોય એવું ફળ તે; ડોડું; ડોડવું; બિંડવું; છોડાવાળું અંદરથી પોચું એવું ફળ:-આકડાનાં ડિંડવાં, ધંતુરાનાં ડિંડવાં. ખસખસ-અશીણનાં ને કપાસનાં ડિંડવાં. (૨) વનસ્પતિની કુમળી શાખા અથવા તેનો કકડો:-થોરનાં ડિંડવાં ખાદીને બાંધ-વામાં આવે છે.

ડીચકું, નં ફળને શાખા સાથે બેડી રાખ-નારો અગ્ર ભાગ તે; ડિંટું. (૨) સપા-ટીપર ઉપસી આવેલો નાની ગાંઠ જેવો લોચો તે; વરસોળા જેવી ગાંઠ-થુંજ તે;

સપાટીની બહાર નીકળેલો જે ભાગ તે;
અસંપૂર્ણ નાનો અવયવ. (૩) ટોચકું;
શિખર; ગાંઠ જેવું ઉચ્ચ અણિયું.:-નાકતું
ડીચકું=ટેરવું.

દીપ્તિ, પું એક જાતનું પંખી.

દીક્રવું, કિં સં મુશ્કેલીથી બળવવું, કંટા-
ળાથી મહા મહેનતે પુરું કરવું.

દીક્રીનાંખવું, કિં સં જેમતેમ કરીને પાર
મૂકવું; કોઈ પણ પ્રકારે પુરું કરવું.

દીક્રું, નં લીલી કુમળી ડાળીનો કકડો; પાન
વગરનો લીલી શાખાનો અગ્રભાગ.:-થોરતું
ડીક્રું. (૨) જાડી ને ટુંકી લાકડી; નાની
પરોણી; ગધેડાં હાંકવાની ડફણી. (૩)
લાકડાનો ટુંકો નાનો કકડો.:-તેજને ટુંકા-
રા ને ગધેડાને ડીક્રાં-ડીક્રું-ડીક્રાં.

દીપ્તિ, નં ડચકો; ગાંઠ જેવું સપાટી ઉપર
ઉપસી આવેલું ડીચકું તે; ઢેકો. (૨) બીપ્તિ.

ડીપ્તિ, પું ડચરો; દુભો; શોકના આચ્છાદી
છાતી ભરાઈ આવી રકાય કે બોલાય નહિ
એવું થઈ આવવું તે; છાતીની મુંઝવણ તે.
(૨) મોટો લખોટો.

ડીમચું, નં ઢીમચું; વેઢો; લાકડાનો બેડોળ
કકડો.

ડીલ, નં શરીર; અંગ. (૨) દિલ; મન.

ડીસાવળ, વિં વાણિયાની એક નાત; બ્રાહ્મણ,
વાણિયા કે બીજી વર્ણની એક ઝોળખ.

ડુચ્ચો, પું ડુવો; રગડો; જાડું પ્રવાહી; તેલ
દિવેલની નીચે ઠરેલો મેલ; અથાણાનો
રસકસ. (૨) ડુધો; પ્રવાહી પદાર્થ પીરસ-
વાનું હાથાવાળું વાસણ.

ડુકરી, સ્ત્રીં ભુંડણ; ડુકરની માદા.

ડુકરો, પું ભુંડ; શકર; નરડુકર. (૨) ગંદો
ને જાડો ચરખી ભરેલો માણસ; દોંગો.

ડુકાવું, કિં અં ચુકવું; ભુલાવું; ભૂલ ખવ-
રાવવી તે; કાચકાંતી રમતમાં છોકરાઓ
બોલે છે કે-તેણે મને ડુકાવ્યો.

ડુકીજવું, તાકીજવું.

ડુકર, [સં. શૂકર] જાડું ગંદું અને કાતી
જેવી લાંબી રાક્ષીવાળું ઘેટા જેવું ચોપણું
પ્રાણી; ભુંડ; શકર; વરાહ; સૂવર. આની
સહેજસાજ ફરકવાળી ઘણી જાતો થાય છે.
ગામડાં કે શહેરોમાં થતી અને ગલીય જ-
ણાતી જાત ભુંડ કહેવાય છે અને જંગ-
લમાં રહેતી મોટી રાક્ષીવાળી જાત સૂવર
કહેવાય છે. સૂવર બહુ જોરાવર હોઈ તેના
સપાટામાં આવનાર પ્રાણીને બહાર નીક-
ળેલી કાતી જેવી રાક્ષીથી ચીરી નાંખે છે.
ડુગડુગિયું, નં પહોળા નળા જેવું ને બન્ને
મોઢે ચામડું મઢેલું હોઈ ગાંઠવાળી દોરી-
થી હલાવતાં વાગતું એવું વાજિત્ર; ડમરું;
ડાખલું; ડુગડુગી. મદારીનું ડુગડુગિયું.

ડુગડુગી, સ્ત્રીં ડુગડુગિયું; ડમરું; નાનું ડા-
ખલું.

ડુધો, પું મોટા વાડકા જેવું ટુંકા ડાંડાનું
પ્રવાહી વસ્તુ પીરસવાનું વાસણ; આધરાળો.

ડુચ્ચો, પું ડુચ્ચો; ચિંથરાનો ડુચ્ચો, લોચો
કે દાટો તે. (૨) ગાભો; ચિંથરાનો જથ્થો.
(૩) કુચ્ચો; જાડી પિંછી-ધોળવાની. (૪)
મોટો કોળિયો; શુક.

ડુચ્ચવું, કિં સં પાણીના પાત્રને ઝોઠ અડા-
ડી પીવું; પાત્રને મોઢે માંડવું. (૨) ડુચ્ચા
ભરવા; ગડખવું; દાટો મારવો. (૩) મોટો
કોળિયો ખાવું.

ડુચ્ચો, પું જુના લુગડાનો ફાટયોતૂટયો ક-
કડો; ચિંથરું; ગાભો. (૨) ચિંથરાનો
લોચો; ગાભાઓના લોચાનો દાટો. (૩)
માં ભરાઈ જાય એવો મોટો કોળિયો.
કિં પ્રં ડુચ્ચા કાઢવા = થકવી નાંખવું;
ફાડી તોડીને કકડે કકડા કરી નાંખવું;
ધમકાવવું. ડુચ્ચો મારવો=પંથ કરવું; પ્ર-
વાહી કે ચૂર્ણ બહાર નીકળી પડે નહિ
તે માટે સાણું-કાણું ચિંથરાં દાખીને બંધ

કરવું. મૌન રહેવું. મોઢે હુચો મારો. (૪)
તૂર; ચુથો:-ફટકાના હુચેહુચા ઉડી ગયા.
હુચા ઉડી જવા=રજ રજ જેટલા કકડા-
ગાભા યધ આમ તેમ ઉડી જવા. (૫)
વિં અશિક્ષિત; રાભો; કંધ સ્વાદ રૂપ કે
રસની કિમ્મત-તુલના વગરનો:-એ તો
હુચો છે એને ગાય ગધેડાની શી ખખર?
(૬) ખેડુત; કણુખી; ગામડિયો:-તમે હુચા
ભાયડા શહેરીની સફાઈમાં શું સમજો.

કુણાધનવું, કિં અં રંધાતાં દાઝયાથી ખ-
રાખ વાસવાળું યધનવું; દાઝયાથી વાસ
કાઢવું યધું; રંધાતાં દાઝીનવું; કુણાધનવું.
કુણાવું, કિં અં હુણાવું; રંધાતા અનાનવું
દાઝવું; દાઝયા જેવી વાસવાળું યધું. (૨)
મનમાં ચણુચણવું; મનની અંદર ને અંદર
ખળવું-કઢવું.

કુપકી, સ્ત્રીં હુપકી; પાણીની અંદર પેસીનવું
તે; માથે પાણી ફરી વળે તેમ પાણીની
સપાટીની અંદર જધ થોડીવાર અદક્ષ્ય
રહેવું તે.

કુપટ્ટો, પું અન્ને બાળુએ લખડતું રહે એમ
પુરુષે ખભે નાખવાનું વસ્ત્ર; ખેસ; કુપટ્ટો;
પિછોડી; ચલોડો.

કુપકી, સ્ત્રીં હુપકી; પાણીમાં હુખી રહેવું તે;
માથા ઉપર પાણી ફરી વળે એમ પાણીમાં
ઝંપલાવું તે. કિં પ્રં હુપકી મારવી=
પાણીમાં પેસવું; પાણીમાં ઉંડા ઉતરવું.
(૨) ગુમ યધું; અદક્ષ્ય યધું; દૂર ખસી
જવું:-તમે તે વખતે ક્યાં હુપકી મારી
ગયા હતા?

કુખવું, કિં અં પાણીની અંદર જવું; પા-
ણીમાં ગરક યધ જવું; પાણી કે પ્રવા-
હીમાં અદક્ષ્ય યધ જવું; (૨) પાણી કે
પ્રવાહીમાં ખુદી જઈ શુંગળાધ મરવું; ખુ-
ડવું. (૩) પાપી યધું; કર્મ બાંધવાં. (૪)
સંસારની દુઃખાથી રિખાવું. (૫) દખાધ

જવું; ગરક યધજવું; તુકસાનમાં આવ-
વું; તદ્દલીન યધજવું.

કુખળું, જીં હુખળું.

કુખળો, પું હુખળો.

કુખાડવું, કિં સં કોષ હુખે એમ કરવું;
ખુડાડવું; પાણી કે પ્રવાહી ઉપર ફરીવળે
એમ કરવું. (૨) તુકસાન આપવું; ગેર-
લાભ થાય એમ કરવું; હુખાવવું. (૩)
ચકચુર કરી નાંખવું; તદ્દલીન કરવું.

કુખાહુખ, વિં હુખે ને જરા દેખાય એમ યધ
રહેલું હોય તેવું; લગભગ હુખ્યા જેવુંજ
યધ રહેલું હોય તેમ; હુખહુખાં.

કુખામણું, વિં હુખી જવાય એવું; માથે
પાણી ફરી વળે એટલું ઉંડું:-પૂર ઉતરી
ગયાને ઘણો વખત યથો, હવે કુખામણું
પાણી નથી.

કુખાસ, પું હુખાસ; વહાણનો દલાલ; વહા-
ણો ભાડે રાખી આપવા માલ ચઢાવવા
ઉતારવાની ગોઠવણુ કરી આપનારો માર-
ફતિયો.

કુમચી, સ્ત્રીં [ફા] ઘોડાની પીઠ ઉપરથી
સાજ ખસી જાય નહિ તે માટે પુંછડાના
મૂલ સાથે બાંધવામાં આવતી સાટ. (૨)
ઘોડાનો યાપો. (૩) વિં કુંજરાયેલું.

કુમકુમ, અં ઠોકતાં ઢોલકામાંથી નીકળતો
એવો અવાજ.

કુમાસ, નં હુમાસ; એક જાતનું કપડું.

કુમો, પું હુમો; બીકથી અથવા શરમથી કોષ
જોડે બોલતાં શરમ લાગવી તે; હુચુરો.
હુખ કે શોકના અતિશયે છાતી ભરાધ
આવવી તે.

કુલવું, કિં અં જવું રહેવું; ખતમ યધ
જવું; ખદલાના સુમારમાં નહિ રહેવું;
કિમ્મતે ભરપાઈ યધજવું:-વાડી વજીરા
વર્ષો વીતતાં બ્યાજમાં સાવ હુલી ગયાં.
(૨) ખુદી-હુખી જવું; ગરક યધજવું;

સમ પ્રમાણમાં નહિ રહેવું; હારમાં જતું રહેવું. (૩) અમુકની આગળ કુછળિયા-દમાં નથી, એવા અર્થમાં વપરાય છે.

હુવો, પુ'ં રગડો; જુ'ં હુઓ.

હુસકું, નં ડસકું; માનસિક હુઃખ અથવા શારીરિક થાકને લીધે ઉતાવળે ચાલેલો શ્વાસ સરખો થતાં વચમાં વચમાં જે મોટો અને ઉંડો શ્વાસ લેવો પડે છે તે; રોવાથી ઉશ્કેરાયેલા શ્વાસને ખેસતાં જે ઉંડા નિઃશ્વાસ લેવાય છે તે; રોષ રહ્યા પછી રહી રહીને જે ડચકાં આવે છે તે.

હુસવું, કિં અં દાખી-ચાંપીને ભરવું; મોટે મોટે કાળિયે ખૂબ ખાવું; અકરાંતિયાપણે ખાવું કે પીવું તે:-લાડો તો હુચે હુચે હુસે રે.

હુખ, સ્ત્રીં શાખાચ; અણીની કુમળી પાંખડી; કિસલયની અણીનો ભાગ તે. ઝાડ-છોડના શાખાચ કરતાં વેલના અગ્રભાગ માટે આ શબ્દ બહુ વપરાય છે. (૨) જે ત્રણ પાંદડાંની તાજી બહુજ કુમળી અને પુટતી ઉપરની ડાળખી. ઉં હુખ સાહીને તોડ્યા છે ડમરા, રઘુપતિરામ.

હુખરાવવું, કિં સં ઘોટો કાઢીને ખીવરાવવું; ડરી જાય તેમ ખીજવું; ડરાવવું; ભય ખતાવવો.

હુંગર, પુ'ં [સં. તુંગ] જમીનની સપાટીથી ધણો ઉંચો નીકળેલો ને થોડા વિસ્તારને રોકતો પથર કાંકરા કે માટીનો મોટો ટેકરો તે; નાનો પર્વત; મોટા પર્વતમાંના જે ઢોળાવવાળા ઉંચા ઉંચા ટેકરા તે; પહાડ, કિં પ્રં હુંગર નવરાવવો=હુંગરપરની વનસ્પતિ ખાળી મૂકવી; દવ લગાડવો. બિલ્લ લોકો મંદવાડ કે બીજા કોઈ વહે-મને વખતે હુંગર નવરાવવાની ખાધા રાખે છે. આથી હુંગર ઉપર ચોમાસામાં ઉગેલું ને શિયાળા ઉનાળામાં સુકાઈ ગયેલું ખર-

સલું બળી જઈ હુંગરો ચોખ્ખો થાય છે. કહે'ં હુંગરા દરથી રાળયામણા=મોટા માણસ ને મોટી ચીજ દરથીજ સારી લાગે છે પાસે જતાં કે પરિચય પાડતાં તે તેવી સારી કે લાભકારક જણાતી નથી, અર્થાત્ મોટી વસ્તુ દરજ સારી.

હુંગરવટ, વિં પહાડી; હુંગરાળ. (૨) ના. હુંગરમાંનો રસ્તો.

હુંગરાળ, વિં પહાડી; જેમાં ઠેકઠેકાણે હુંગરા હોય એવું. (પ્રદેશ.) ૨ હુંગરતું.

હુંગરી, વિં હુંગરતું; હુંગરમાં થતું-તીપજતું; હુંગર સંખંધી. (૨) સ્ત્રીં ટેકરી; નાનો હુંગર.

હુંગરો, પુ'ં નાનો પર્વત; પહાડ; મોટો ટેકરો. (૨) મોટો ઢગ.

હુંગળાવું, કિં સં ચીમળાવું; કુંજરાધ જવું; છોડ કે વેલની વૃદ્ધિ અટકવી તે. (૨) વેલાનાં ફળ કોઈ કારણે જેવડાં થવાં જોઈએ તેવડાં નહિ થતાં ચીમળાધ નાનાં થઈજવાં તે.

હુંગળી, સ્ત્રીં મૂળા વગેરેની જાતિતું એક અતિ ઉચ્ર વાસવાળું અને ઉપરાઉપરી વિંટાયેલાં કોમળ પડની ગાંઠ જેવું કંદમૂળ; ખ્યાજ; પલાંડું; રાજગરી; કૃષ્ણાવળી; કાંદો. આ કંદ શાકના કામમાં આવે છે પરંતુ ઉચ્રગંધી હોવાથી સારા લોક તેને ખાતા નથી.

હુંગો, પુ'ં માટીનો હુકકો; ધંતુરી; ચલમ. (૨) હુંગો; રાતે ચોરી કરનારો; ચોર. (૩) વિં ધૂત્ત; લુચ્ચો; છેતરી જાય પણ છેતરાય નહિ એવો. (૪) માતેલો.

હુચવું, કિં સં હુચવું; હુચે હુચે-મોટે કો-ળિયે ખાવું; દાખીને-અકરાંતિયાપણે ખાવું. હુચું, વિં મેલું ગંદું-સાબડોથું; ટાપટીપ વગરતું; સાદું; હુચા જેવું; ગામડિયું. (૨) નાં ધાસનો પુંજો; ગમાણતું કે ઢારને પગે અટવાયેલું ધાસ તે.

હંટી, સ્ત્રીં હંટી; નાભી. ૩૦ પ્રં હંટીનો વાળ=જેની એકકે વલે નહિ એવું તે. કહેં હંટીનો વાળ નહિ તોડયામાં ને નહિ ખોડયામાં. જેનો કંઈ ઉપાય જ થઈ શકે નહિ એવું તે. હંટીનો ઉમળકો-અંતઃ કરણનો-અંતરના પ્રેમ ભાવનો ઉછાળો તે. હંટીનું હસવું = અંતરના ભાવનું હાસ્ય તે.

હંટો, પું સપાટી ઉપર તરી નીકળેલો ટુલેલો ગાંઠ જેવો ભાગ તે; ડચકો; ગાંઠો; દેકો; હંટી ઉપરની ચામડીનો ગઠો:-હંટાવાળી કોડીઆ હવે કોઈ વાપરતું નથી. મોટી ફાંદ જેવી સપાટી ઉપર થોડો ઉપસેલો ભાગ તે. ગોળ કે લંબ ગોળ સપાટી ઉપર નીકળેલી આગળ દેખાતી અણી. પાયરીની કેરી તેના હંટાને લીધે તરત ઓળખાઈ આવે છે. હંટાળા કેરી.

હંડ, સ્ત્રીં [સં. તુંહિ-નાભી.] પેટનો બહાર ધસતો ને લપડતો થોલો; ફાંદ.

હંડાળું, વિં ફાંદવાળું; મોટા પેટનું.

હંડાળો, પું મોટી ફાંદવાળો-ગણપતિ; ગ-ણેશ. ઉં હંડાળો દુઃખ ભંજનો, સદાય ખાળે વેપ, પ્રથમ પહેલો પૂજાએ, ગૌરીપુત્ર ગણેશ. હંડાળો.

હંડી, સ્ત્રીં ડાંડિયાથી વગાડવાની નાની ન-ગારી અથવા ધાતુની ચાળી; ડાંડી; પડો-પટલ:-હંડી પિટાવવી=હંડી વગાડાવવી અને તેના અવાજથી એકઠા થયેલા લોકના ટાળાને જે કહેવાનું હોય તે જાહેર કર-વું:-શહેરમાં એવી હંડી પિટાઈ છે કે, કોઈએ રાતને વખતે બારી બારણાં ખુલ્લાં મૂકવાં નહિ. લોકને એકઠા કરવા માટે વગાડવાનું નાનું વાજીત્ર.

હંડું, નં જેમાં અનાજના કણ બાકે છે તે છોડ ઉપરનું કિસલય; કણસહું; કણનો ડોડો:-બાજરિયું; બારિયું ઉખી વગેરે.

જેમાં દુધિયા કણ હોય તે હંડું અને કઠણ-સંપૂર્ણ કણ થયા હોય તે બાજરિયું કે બારિયું એમ કહેવાય છે.

હંડો, પું મોટું હંડું તે. (૨) ફરમો; યતો.

(૩) હંડો; બહાર ધસી નીકળેલો અવયવ.

હંમી, વિં મિંદું; કપટી; મનમાં ને મનમાં વાત રાખે એવું.

હંસવું, કિં સં મોટે મોટે કોળિયે ખાવું.

(૨) જોડે અડકાડીને પીવું-ચુસવું.

હૂર, નં પરાળ; ડાંગેરનું ધાસ.

હૂલ, સ્ત્રીં સ્ત્રી પુરૂષોને કાને પહેરવાનું એક ધરણું; મરચી; અકોટી નીચેનું ઝુમખું.

(૨) ખેતરમાં ઉગતું એક જાતનું નંકામું

ધાસ. (૩) હૂલી જવું તે; કિમ્મતની મ-

ર્યાદાની ઉપર જતું રહેવું તે; અમુક વસ્તુ-

ની કિમ્મત-શોભા ગુણ ધર્મ આગળ કુછ

બિચાદમાં ન ગણાય એવું થઈ ગયેલું તે;

કુરખાન:-હિંદવાણીના ઓઠ ને હડપચી

ઉપરના છુંદડા આગળ બુખારા અને સમ-

રકંદની પાદશાહી હૂલ.

હૂશ, સ્ત્રીં હૂસ; હુંથ; અડદાળો; ધણો પરિ-

શ્રમ પડવાથી શક્તિ ખૂબ કંમી થઈ જવી

તે; ખૂબ શક્તિ વાપરી-વપરાવી નાંખી

થકવી નાંખવું તે:-એણે તો આખો દહા-

ડો મારી હૂથ કાઢી નાંખી. જોરભંગ;

બળક્ષય.

હગ, સ્ત્રીં [ફા. દેગ] પહોળા મોંનું ખી-

ચડી-દાળ વગેરે રાંધવાનું મોટું વાસણ;

દેગ; મોટી દેગડી.

હગડી, સ્ત્રીં નાની દેગ. (૩) પાણી ગરમ

કરવાનું પહોળા મોંનું વાસણ; પહોળા મોં-

નો કળશ-ધડો.

હગડો, પું પાણી ભરવાનું પાત્ર; હાંડો;

દેગડો.

હડકું, નં દેડકું.

હફરાવું, કિં અં પેટ ઉપસવું. (૨) હફરાઈ

જવું; લોહીનું પાણી થઇ જવું; લાલી ઉતરી જવી અને શરીર શીકું લોહી રહિત નિર્માલ્ય નિઃસત્વ લાગવું; ફેફસ ચઢવી; આછા આછા સોજા આવ્યા હોય એવું થઇ જવું.

ઉક્ત, નં મોટું ઉપસેલું એવું પેટ.

ઉર, પું જ લાકડામાં રવૈ-વલોણાનો વાંસ ફરે છે તે ગોળાના મોં ઉપર ઢંકાઇ રહે એવું લાકડું. (૨) સ્ત્રી [ફા.] વાર; ખોટી; વિલંબ:-અખી ઉર મત કરો.

ઉરાણું, કિં અં ઉંધથી ધેરાવું; ઉંધના જોરથી મન અને આંખો ડહોળાઇ જવાં; ડહેરાવું; મંદ-આળસવાળા થઇજવાવું; ધેરાવું; પરાભૂત થવું. ઉંધથી ખેળે ખેળે આંખો મિંચાઇ જવી.

ઉરૂં, નં દેવમંદિર; દેવસ્થાન; દેરૂં. ઉં ઉં દેખી દેવનું દર્શન કરવા જાય. શામળ. (૩) બિલ્લ અને ખીજા અનાયે લોકોનો સાધેલો એક દેવ; એક મેલી દેવતા, કે જેને તેઓ શત્રુ સામે છોડી મૂકતાં તેનો નાશ કરતી કે પીડા દેતી માને છે તે. ર-ખારી, બિલ્લ, વાધરી વગેરે લોકો ઉરૂં મૂક્યું એમ કહે છે.

ઉરો, પું તંયુ; કપડા-કનાતનું કામ ચલાઉ ધર; ખાનુએ તથા ઉપરથી કપડાં ખાંધી ખનાવેલું રહેવાનું-ઉતરવાનું સ્થાન. (૨) મુકામ; છાવણી; પડાવ; સવારી:-નદી ઉપર લક્ષ્મરે ઉરા તાણ્યા=તંયુ ઠોકી છાવણી નાંખી. કિં પ્રં ઉરો કરવો=પડાવ નાંખવો; તંયુ ઉભો કરવો. ઉરા દેવા=કામ સિદ્ધ થયા વગર ખસવું જ નહિ એવા નિશ્ચય સાથે અડગ પયારી નાંખવી તે; હઠીલો મુકામ કરવો તે. (૨) ડહેરો; હરાયા ઢોરને નાસતાં ફાવે નહિ તે માટે તેના આગલા ખે પગ વચ્ચે લગાડતું ને ને ધસરડાતું રહે એમ ખાંધવામાં આવતું

જાડું લાકડું તે; હેરો.

ઉલી, સ્ત્રી [સં. દેહલી] ડહેલી; ખડમી; ધરનો આગલો ભાગ; મોટા ધર કે મકાન આગળ સિપાઇ વગેરે લોકને ખેસવા માટે કાઢેલો પડાણોનો ભાગ; દેવડી. (૨) પોળના ખાંચાનો ભાગ, નાનો ડેલા જેવો રવેશ-રહેઠાણનો ભાગ તે.

ઉલું, નં ડહેલું; ગાડી ઘોડો રહે તથા બંધાય અને ઘોડા ગાડી પેસે નીકળે એવા મોટા દરવાજાવાળું છાછરૂ-મકાન તે; ગાડી ઘોડો રાખવાનું મકાન; તખેલો. (૨) નાની પોળનો દરવાજો અને તેની ઉપરનું ખાંધકામ તે. (૩) પહોળા ખારસાખનો દરવાજો અને તેનો આવજનો માર્ગ તે; દરવાજાનાં મોટાં ખારણાં વગેરે. પહોળા ખારણાવાળો મકાનનો જે આગલો દરવાજો તે.

ઉલો, પું ડહેલું.

ઉલકાણી, પું [ફા. દિલ્લકાન] ગામડિયો; ગમાર; મૂરખો; જંગલી માણસ.

ઉંડણું, નં પાણીનો સાપ; પાણીમાં રહેનારો નિર્વિષ સાપ તે.

ઉંચું, નં મસ્કરી ઠૂઠામાં કે સામાને ચીઢવવા માટે મુઠીવાળાને અંગુઠો દેખાડવો તે; 'લે તો જા' એમ કહેવાને બદલે 'ટિકકો, ડામે' એવું અંગુઠાને ધસારે જણાવવું તે.

ડાઇ, સ્ત્રી [સં દર્વી] દેગ કે ઉંડા નળામાંથી ઉતું પ્રવાહી ઉલેચવાનું લાકડાના હાયાનું મોટા વાડકા જેવું, અથવા મોટી પળી જેવું પાત્ર તે.

ડાઇયો, પું મોટો ખીલો; સપાટી-સરહદની બહાર રહેલો ગરબો; હાથો. ડાઇનો અથવા ઉલેચણનો હાથો. (૨) હાથાવાળો ગોળામાંથી પાણી લેવાનો ઉલેચણો; ડાઇ; ડાઇ. (૩) નાળિયેરને કોરીને ખનાવેલો બદનો; થોડું પાણી રહે એવું ઠામ. (૪)

ઉલકો; નાળિયેરની કોપર ખોતરી લીધેલી આખી કાચલી; જેમાં હુક્કાનો મેર અને નેહ ધાલવામાં આવે છે તે ઉલકો.

ડોક, સ્ત્રીં ધડ અને માથા વચ્ચેનો અવયવ; ગળું; કોટ; માથાને ધડની સાથે જોડનારો જે નળાકાર શરીરનો ભાગ તે; ગરદન. કિં પ્રં ડોક ઉંચી કરવી=સામે થવું. ઉંચું જોવું. કામમાંથી પરવારવું:-એવું કામ ખતાવો કે આખો દહાડો ડોક ઉંચી કરાય નહિ.

ડોકરી, સ્ત્રીં ડોસી (તુચ્છકારમાં)

ડોકરું, વિં ધરડું.

ડોકરો, પું ડોસો.

ડોકલી, સ્ત્રીં વાદી કુદલું કે ખરણીમાંથી ધી તેલ વગેરે પ્રવાહી કાઢવાની પાળી.

ડોકાખારી, સ્ત્રીં ડોકું ધાલીને ખહાર જોવાય એવી અરધી ખારી તે. (૨) મોટા દરવાજા કે હાલોનાં એકાદ ખારણામાંની નાની ખારી તે. ઉં હું હતી ડોકાખારી તેમાં સરર દઇને સંચર્યો. લલિતાદુઃખ કથક.

ડોકાવણું, કિં સં ડોકું ખહાર કાઢીને જોવું.

ડોકાણું, કિં અં વારંવાર ડોક ખહાર બ્રુકાવ્યા કરવી; ડોકિયાં કયાં કરવાં.

ડોકિયું, નં ડોક ખહાર કાઢીને જોવું તે; ડોક લંખાવીને નજર નાંખવી તે; નજર; જોવું તે. કિં પ્રં ડોકિયું કરવું=ડોકું અંદર ધાલીને કે ડોક લંખાવીને જોવું-નજર કરવી તે. મળવું; ખખર કાઢવી; સંભાળ લેવી; કુશળતા જોઈ જવી; સંભાવના રાખવી:-ખખરમાં જતાં આવતાં એને ત્યાં ડોકિયું કરતો આવજો. ડોકિયાં કરવાં=કોઇનું રહસ્ય જોવાને નજર કર્યા કરવી; છાનું જાણવા સાંભળવાનો યત્ન કરવો.

ડોકી, સ્ત્રીં ડોક; ગળું; ગરદન.

ડોકું, નં ડોક ઉપર રહેલો શરીરનો જે ભાગ તે; માથું; મસ્તક; શિર; ધડની ઉપરનો ભાગ તે; ઉત્તમાંગ. કિં પ્રં ડોકું આપવું=પ્રાણ-માથું આપવું. ડોકું કાપવું=ગળું કાપવું-વિશ્વાસ ધાત કરવો; ફસાવીને મારીનાંખવું. ડોકું કાઢવું=ઓચિંતા આવીને હાજર થઈ જવું; એકદમ પ્રકટ થવું. ડોકું ઉંચું કરવું=સામે થવું; હિમ્મત કરવી; કામમાંથી ફરાગત થવું તે. ડોકું ધુણાવવું=માથું હલાવીને. હા ના કહેવી; સંમતિ આપવી:-તમે ડોકું ધુણાવ્યું હશે, નહિ તો એ આવું કામ કરે નહિ. ડોકું ધાલવું=કોઇ વાત કે કામમાં વચ્ચે પડવું; રસ લેવો; જીવ ધાલવો; ખંતથી મચવું. ડોકુંખોવું=માથું ગુમાવવું; જીવ આપવો-ખોવો. ડોકું મૂકવું=જીવની દરકાર નહિ રાખવી:-ચોર ડોકું મૂકીને ચોરી કરવા જાય છે.

ડોકો, પું કડખનો સાંઠો; મલોખું.

ડોખલ, નં ભુંજરવાડ; છોકરાંનું ટોળું.

ડોખલી, સ્ત્રીં પ્રળા; ધી તેલ કાઢવાની ચમચી.

ડોધલી, સ્ત્રીં નાનું ડોધણું; નાનો સાદો અને પહોળા મોનો માટીનો ઘડો.

ડોધણું, નં પહોળા મોનો જરા ઉભા ધાટનો માટીનો સાદો ઘડો; ડોચકું. આની ખનાવટ, ધાટ ને પરિપક્વતા ખરોખર હોતી નથી. પાણી કરતાં પદાર્થ ખરવાના કામમાં વધારે આવે છે:-ખરફીનું ડોધણું. (૨) વિં સાદું-ટાપટીપ વગરનું ને બહુ ઉંડી ચતુરાઈ રહિત; ભોળું; ઝટ ન સમજી કે ચેતી જાય એવું (માણસ) ડોધું.

ડોધું, વિં અચતુર; સાખડોચું; ટાપટીપ ને રોફરંગ વગરનું.

ડોધો, પું મૂરખો; રામો; ખોયડ.

ડોચકું, નં ડોકું; માથું. (૨) ટોચ; શિખર. (આમ-તુચ્છકારાથે વપરાય છે.)-હમણું

જેત જેતામાં ડોચકું ઉઠાડી મૂકશે.
 ડોહ, સ્ત્રીં [સં. દુ.] દોહ; હડી; ઉતાવળે
 દોહવું તે. ઉં એમ કહીને દીધી ડોહ,
 કરડયા પહેલાં ઝાલી કોટ. શામળ,
 ડોહાવણું, કિં સં દોહાવણું; દોહો ઉતાવળે
 દોહી-ગડખડી જય એમ કરવું; ફટકો
 મારી દોહને દોહાવવો.
 ડોટી, સ્ત્રીં એક જાતનું લુગડું, આઢવાનું
 જાડું લુગડું:-ડગલા ને ડોટી.
 ડોટો, પું ફટકો; ઝપાટો; જેથી દોહો દોહો
 એવો ગેડીનો આઘાત તે.
 ડોહ, સ્ત્રીં હેંથ; કોડ. (૨) વિં દોહ.
 ડોહકું, નં તુરિયાની જાતનું પણ તેનાથી ના-
 નું જાડું ને આછી ધારવાળું એક વેલનું
 શાકફળ; ડોહા જેવું ફળ તે. ૩૦ પ્રં
 ડોહકાં છોલવાં=વા ખાતા-ખગાસાં ખાતા
 નાસીપાસ થઇને નિરુદ્ધમી જેવા ખેસી
 રહેવું; ધારેલો અર્થ નહિ સરતાં અથડાતા
 જ રહીજવું. (૨) ખડુ ચતુરાઈ કે મહેનત
 ન હોય એવું સાદું કામ કર્યા કરતા રહે-
 વું અને તેની કંઈ તુલના થવી નહિ તે.
 -તમે તો અહિં ખેડા ખેડા ડોહકાં છોલ્યા
 કરો. અમે ડોહકાં છોલતા રહ્યા અને તે-
 ઓ ફાવી ગયા.
 ડોહવું, નં ફળ અથવા કણસલાનો ફળગો
 તે; ફૂટતો ડોહો; ફલાંકુર; નાનું ડોહું-
 કણસલું; ઉગતું ફળ. (૨) જિંડવું; કાલું;
 કાચું ફળ. (૩) એક જાતનું ડોહકાં જેવું
 ફળ થાય છે તે. ફૂલ અને ફળના ગર્ભ
 વાળો ડોહો. કપાસનાં ને ખસખસનાં
 ડોહવાં.
 ડોહવો, પું ફૂલ અને ફળાગમ-ગર્ભનો જે
 ડોહો-ઝમખો-શુચ્છ તે; ધણાં કણસલાં
 અથવા ફૂલ ફળના સમુદાયવાળો વગર
 ખીલેલો ગોટો તે. ફળ વગરનો ડોહવો-
 ડોહો-જિંડવું; કાલું.

ડોહવાં, નં ફૂલી ગયેલાં આંખનાં પોપચાં;
 ડોહા જેવાં થઇ ગયેલાં પોપચાં.
 ડોહાવું, કિં અં ડોહા આવવા માંડવા;
 ફલોદ્ગમ થવો; ડોહા નીકળવા; કણસલાં
 આવવાં.
 ડોહાળું, વિં ડોહાવાળું.
 ડોહિયા, સ્ત્રીં ડોહીવાળા રજપૂતોની એક
 જાત:-ડોહિયા રજપૂત.
 ડોહી, સ્ત્રીં વગર વાળ્યે સીમમાં થતી એક મીઠા
 સ્વાદની કુમળી વેલ. આ વેલના કુમળા
 અંકુર કાચા તેમ બાજી તરીકે ખવાય-છે.
 એને નાનાં લીલાં ફળ થાય છે તે ડોહાં
 કહેવાય છે અને અથાણા તરીકે વપરાય
 છે. એ ડોહાં પાકી સુકાઇને ફાટતાં તેમાંથી
 એક ઝીણું કાળું ખી નીકળે છે તેને
 કપાસની માફક ખડુજ ઝીણા ને સુંવાળા
 છતાં આછા તંતુઓ લાગેલા હોય છે
 સીમમાં હવાની અંદર તે ઉડ્યા કરે છે.
 જવાસની માફક તે અનાવિષ્ટિને વખતે
 ખડુ ફૂટી ફાલી નીકળે છે. ગરીબ લોક
 તેની ઉપર નિર્વાહ કરે છે.
 ડોહી, સ્ત્રીં ડોહાના જેવા આકારનું એક
 ધરેણું. નાનાં નાનાં ડોહાંના ઘાટના પોટ-
 લિયા જેમાં સાથે ગાંઠેલા હોય એવું કોટે
 પ્રહેરવાનું અથવા કોણી ઉપર બાંધવાનું
 એક ધરેણું. (૨) પોટલિયો. (૩) આક-
 ડાનું ફળ. આ ફળ કેરી જેવું થાય છે
 અને તેમાંથી સુંવાળાં લાંબાં તંતુઓ વળ-
 ગેલાં ખી નીકળે છે. એને તૂર કહે છે ને
 તે હવામાં ઉડે છે:-તુચ્છ માણસ આકડાના
 તૂરની માફક ઉડી જાય છે=નાશ પામે છે.
 ડોહું, નં ડોહીનું ફળ. આ ફળનું શાક અને
 અથાણું થાય છે. ઉં દુધિયાં ને ફોડારે,
 ગવારતણી ફળિયો. યાળ.
 ડોહો, પું ફળના ગર્ભવાળો નવો ફૂટતો અં-
 કુર; કણસલાં અને શિંગોની માફક ફેટ-

લાંક અનાજ અને ફળ ઝાડને બાજરિયા
જેવો જે બીજનો કોશ ઉત્પન્ન થાય છે તે;
ફળવાળું હુંડું; કેળ અને કેવડા વગેરેને
ફૂલ ને ફળ આવતા પહેલાં કુમળી પાંદ-
ડીઓથી વિંટાયેલો અંકુર ફૂટે છે તે:-
કેળનો ડોડો.

ડોહ, સ્ત્રીં એક પટ આખો અને બીજો પતે
અડધો જોડેલો હોય એવું પટ-વસ્ત્ર અ-
થવા વસ્ત્રની દોઢ તે. (૨) વિં જું દોહ.
ડોહડાયું, વિં ચિઆવલું, દોહ ડહાયું-ડાણું.
ડોહાં, નં દોહાં; દોહ દોહના ગુણાકારના
પાડા તે.

ડોહિયું, નં પૈસો; જનાદી; તાંબિયો. મુંબા-
ધમાં જોલાય છે. ડોહિયાં=પૈસો. (૨)
ફાંટ મારીને દોહ પતે બનાવેલું જે કપડું
તે; અરધેથી ફાડીને સાંધો નાંખી બનાવેલું
વસ્ત્ર.

ડોહી, સ્ત્રીં મોટાં મંદિર અથવા મહેલ આગળ
પહેરાના માળુસોને બેસવા માટે કાઢેલી
પડાળી-ઓસરી તે; દેવડી; દોહી.

ડોહું, વિં દોહું; દોહગણું.

ડોહી, જું દોહી.

ડોખરું, નં ભાગેલું માટીનું વાસણ.

ડોખું, નં ભેંસ; મહિયી. (૨) વિં જહું,
ધીમું ને ફદલ જેવું. (૩) અણસમજી;
અગતુર; જોધલું; અનિપુણ. કહેં ડોખાં
આરવાં=જેમાં કંઈ આવડતું કામ ન
હોય એવું સાદું કામ કર્યા કરવું; ખાલી
વખત ગુમાવવો; ડોખાં મુડવાં=નવરા રહેવું.
ડોચણું, નં જોધ બાંધવાનું ઘોડિયાનું લાકડું;
ડુંડકો-દોહણું; જેને દોલ-ઝાળી બાંધવામાં
આવે છે તે; બે તરફનાં બે લાકડાંમાંનું
એક તે.

ડોચો, પું ડોચી.

ડોરણું, જું ડોચણું; દોલણું.

ડોલ, સ્ત્રીં કુવામાંથી પાણી કાઢવાનું અથવા

પાણી ભરવાનું લખડતું જલાય એવી કડી-
વાળું શણતું કે ધાતુનું પાત્ર; પાણી ગળી
જાય નહિ એવા જડા કપડાનો નાનો
કોસ; જોખ. (૨) પાણી ભરવાની લખ-
ડતી જલાય એવી આંકડીવાળી કુંડી-
પવાલી.

ડોલકાચિંડો, પું જેનું ગળું રાતું હોય
એવો કાચિંડો; કાંકીડો.

ડોમચી, સ્ત્રીં નાની ડોલ.

ડોલણિયું, વિં ઝુલતું; આમ તેમ ડોલ ડોલ
થાય એવું; અસ્થિર; ચંચળ. (૨) નં
દોલણું.

ડોલમડોલા, વિં આમ તેમ ડોલી જતું હોય
એવું; ડોલતું હોય તેમ; ડગમગ; અસ્થિર;
અદૃઢ; ડગમગતું આમતેમ ધખતું.

ડોલર, નં એક જાતનું ફૂલ. ઉં જોરસળીનું
વસ્ત્ર, ડોલરનો કમખોરો. કું.

ડોલરિયો, પું જેની મંજરીઓ હવામાં આમ
તેમ ડોલીને રમણીયતા ઉત્પન્ન કરતી હોય
એવું એક ફૂલઝાડ. (૨) વિં જેનાં ફૂલ
અથવા જિંડવાં હવામાં ઝુલતાં રહે છે
એવો છોડ, કપાસ વગેરે.

ડોલણું, કિં અં [સં. દુલ્લ] આમ તેમ
નમી જવું; ડગમગ થવું; ડગમગવું; હાલ-
વું. (૨) આમ તેમ ઝોલાં ખાવાં; ઝુલવું.
(૩) ધુણવું; વિંઝાવું; નમવું ને વળી ઉંચા
થવું:-એ તો ઘેંનથી ડોલે છે; દોલવું.

ડોલું, નં ઝુકીને નીચું નમી જવું તે; ઝોળો
ખાવો તે; ઝોકું; ડળીજવાવું તે. ઉંધ
અને ઘેંનને લીધે માથું નમી પડવું તે:-
આખી રાત જાગ્યો પણ મેં ડોલુંએ ખાધું
નથી. (૨) ગોથું; છક્કડ.

ડોલો, પું તાણત.

ડોણું, કિં સં રગડા જેવા પદાર્થમાં લેળી
દેવું; એકમેક કરીનાંખવું; બહુ હસાવી
રગડો કરી મેલવો; ફેણ ચઢે તેમ કરવું;
ફેણવું.

ડોસલાં, નં પારસીઓ પૂર્વજોની યાદગીરી માટે જે વાર્ષિક ક્રિયા કરે છે તે; જર-થોસ્તી લોક તેમના પિતરોની તુષ્ટિ માટે વર્ષો વર્ષ સાંવત્સરિક ક્રિયા કરે છે તે. ડોસાં = ધરડેરાં = ની યાદગીરીની ક્રિયા તે ડોસલાં. ક્રિં પ્રં ડોસલાં એસવાં = પડી ભાગવું; ઠંડા કે નરમ ચમ જવું; ઉપાડેલું કામ ભાગી પડવું; નાસીપાસ ચમ જવું; દેવાળું આવવું. :- એનાં તો ડોસલાં એસી ગયાં, અર્થાત્-એનું ભાગી પડ્યું.

ડોસલી, સ્ત્રીં ડોસી. તિરસ્કાર-છણકામાં ઠં-ટાળામાં આમ બોલાય છે.

ડોસી, સ્ત્રીં મોટી ઉમ્મરની સ્ત્રી; વૃદ્ધ સ્ત્રી; ખુદી ઐરી, વૃદ્ધા. ડોસી શાસ્ત્ર = ખૈરક શાસ્ત્ર; ધરડાં ખૈરાંએ પાડેલી સાંસારિક રૂઢિઓ તે. ડોસી મારવી = સહેલું-સુતરું કામ કરવું તે; જેમાં કંઈ પરાક્રમ કે બળતું કામ ન હોય એવું કામ કરવું તે. રં ડોસીનો રંટિયો = ધીમે ધીમે પણ નિયમિત કામ ચલાવ કરે એવો જે ક્રમ તે; ચાલુ કામ; ધાઈતું નહિ એવું જે કામ તે. ડોસીએ ડાટવાળવો = ડોસીને પૂછવાથી ઉંધું બણાવું; ડોસીને પૂછવાથી બહુ આકરું પડવું તે; ડોસીએ કામ બગાડી નાંખવું તે. કહેં ડોસી મુઆનો ભય નથી પણ જમ પલ-કયાનો ભય છે = સહેજ સાજ બગાડ કે હાનિ થાય તેનો ભય નહિ પણ તેનો રસ્તો ઉઘડે તેનો મોટો ભય એવા અર્થમાં વપરાય છે; પેધું પડયાનો ભય. ડોસી ને અસ્વાર સાથેનાં સાથે = ઉતાવળિયો હોય પણ આરામી-અનિયમિત હોય તે અને ધીરો પણ નિયમિત ને ખાંતીલો હોય તે હમેશ સાથે જ રહે છે-અર્થાત્ ઉતાવ-ળિયો આગળ જમ રસળે છે ત્યારે ડોસી નિયમિત ચાલ્યા કરે છે એટલે પ્રમાણમાં બનને સરખાં ઉતરી રહે છે.

ડોસીવાણિયો, પુંં કપડાંનો વેપારી; લુગડાં વેચવાનો ધંધો કરનારો તે-દોસીવાણિયો. ડોસું, વિં ધરડું; વૃદ્ધ; ઘણી મોટી ઉમ્મરે પહોંચેલું.

ડોસુંડગરું, નં ડોસો કે ડોસી જે કાંઈ ધ-રડું હોય તે. (૨) વિં ધરડુવરડું; અશક્ત નિર્માલ્ય-જીર્ણ ચમ ગયેલું હોય એવુંતેવું.

ડોસો, પુંં ધરડો-ઉમ્મરે પહોંચેલો પુરુષ; ખુ-રૂદો; વૃદ્ધ.

ડોહ, પુંં ઉંડા પાણીનો ખાડો; ધરો. નદી કે તળાવમાં જ્યાં સરેરાશ પાણી કરતાં ઉંડું પાણી રહેતું હોય એવો ભાગ.

ડોહોળવું, જીં ડહોળવું.

ડોળ, પુંં તુવેર વગેરે કડોળ ભરડતાં આખો રહી ગયેલો જે દાણો તે. ક્રિં પ્રં ડોળ પાડવા = પોચું પોચું ભરડવું તે; અરધી પડધી દાળ પડે અને અરધા પડધા આખા દાણા રહે એમ ભરડવું તે. ડોળ કાઢવા = ચાલણી વગેરેથી આખા દાણા જીદા પા-ડવા. (૨) મહુડાતું ખી-તૈલી ખીજ. આ લાલ નાની ખારેક જેવડાં ખી હોય છે. આ ખી પીલતાં તેમાંથી જાડું મીઠું ને ઠંડીમાં ઠરી જાય એવું તેલ નીકળે છે. (૩) વિં મૂર્ખ; અભણ; ઓછી અક્ષ-લનો-માણસ, આ ડોળ જેવો છે. ગાંગડું; નહિ સુધરેલો; જેવો ને તેવોજ રહેલો હોય એવો.

ડોળ, નં (ડોળ) ઘાટ; આકાર; ઠાડું; અ-મુક જેવા ઘાટનું ચોકડું. (૨) છબિ; ચહેરો; સુરત; સ્વરૂપ. (૩) તરેહ; રીત. (૪) ચિહ્ન; નિશાન. (૫) ઢંગ; દે-ખાવ; આડંબર; બલક; ઠાઠ.

ડોળકી, સ્ત્રીં નાની ડોલ;

ડોળધાલું; વિં દાંભિક; દંભી; ઢોંગી; ડોળી. જોટો દેખાડો કરનાર; બેડસાધખોર.

ડોળચાલણી, સ્ત્રીં દાળમાંથી આખા દાણા
જુદા પાડવાની ચાળણી તે.

ડોળદાર, વિં અમુક ઘાટને મળતું; ઘાટીલું.
સારા ઘાટનું; ડોળવાળું.

ડોળવણું, કિં સં ડોળ કાઢવું; સહેજ મ-
ળતો આકાર આણવો; ડોળિયું કરવું;
અમુકતા જેવી રૂપરેખા તાણવી; ઘાટ
લાવવો.

ડોળવા, પું ધાણી વગેરેમાં ફૂટયા વગર રહી
ગયેલા દાણા; ઓંગણા.

ડોળવું, કિં સં સોમને ઉપર ઉપરથી ગળ-
ડાવી કાઢવું. (૨) ડોહોળવું; વલોવવું;
ધુમરડવું; ઓળવું; છણવું :-આંખો ડોળ-
વી. (૩) વિસ્તારવું; ફેલાવવું; વધારવું;
ખહોળું કરવું :-એ ખહુ વેપાર ડોળે છે.

ડોળિયું, નં મહુડાના ડોળનું તેલ. આ તેલ
ધીમાં ભેળ કરવાના કામમાં આવે છે. (૨)
ડોળિયું; અમુક આકાર કે ઘાટનું જે પૂર્વ
રૂપ તે; રેખાકૃતિ; રૂપરેખા; નમુનાનો ન-
કશો. (૨) મુસદ્દો.

ડોળિયો, પું ડોળીવાળો; ભોધ; ડોળી રાખ-
નારો. ડોળિયો બળદ=લાંબાં શિંગડાંવાળો
બળદ.

ડોળી, સ્ત્રીં [સં. ઘોળા] એક માણસને
જેસાડી કે સુવાડીને લાકડાએ બરવી ઉંચ-
કાય એવી ઝુલતી ડોળી; માંદાં માણસ
કે મુસાફરને ઉંચકી લઇ જવાની માંચી;
કાવડ માફક લગ્નડતી રહેતી પાલખી. (૨)
મોંઢાણુ; કાણુ; માઠી ખજાર. (૩) વિં
ડોળી; દંભી; આડંબરી.

ડોળું, વિં ડોહોળાયેલું હોય એવું; મેલું; ગંદું;
નહિ નિતરેલું રંગડાવાળું.

ડોળો, પું આંખમાંનો કાચ જેવો દેખાતો
જે લંબ ગોળ અવયવ તે; આંખનો ગોળો.
(૨) આંખનો વચ્ચો ભાગ. (૩) આંખ;
ચક્ષુ. (૪) દષ્ટિ; નજર. (૫) નીધા;
ધ્યાન; લક્ષ; સંભાળ. (૬) ચાંલો-પિ-
છામાંનો ચંદ્રક. કિં પ્રં ડોળા ઉઘડવા=
સમજ પડવી; જ્ઞાન આપવું; શુદ્ધિ આપવી
ચાનક લગાડવી. ડોળા કાઢવા=કોથ ખતા-
વવો; ઇતરાજ-શુસ્સે થઇને મોટી આંખે
કોઇની સામે જોવું તે; ધમકી કે ભય
દેખાડવો. ડોળા ઉંચે જવા=ગર્વ ચઢવો;
અભિમાન આવવું; તોર આવવો. ડોળા
ખેંચાવવા=રાહ જોવરાવવી; ખોટી કરવું;
વાર લગાડવી; આંખ તણાવવી; આતુર
રાખવું. ડોળા ફેડવા=જોવું; નજરે જોવું :-
લે ડોળા ફેડ. કહેં ડોળે દોહું અને નહિ
ને સાથે રહેવું ગમે નહિ. ૩૦ પ્રં ડોળો
હોવો=ચોટ હોવી=તેનો ડોળો હિંદ પર
હતો. ડોળો ખુપવો=ફાવવું; લલચાવું, લો-
ભાવું. ડોળો દેખાડવો=ભય-ધાસ્તી ખતા-
વવી. ડોળો રાખવો=નીધા રાખવી, સં-
ભાળ લેતા રહેવું; તકેદારી રાખવી. (૭)
દોહદ; ગર્ભવતી સ્ત્રીને જે ભાવના થાય
છે તે. (૮) ઝોઝણું; પહેલું આણું. રજ-
પૂતોમાં છોકરી જે પહેલી વાર સાસરે
જાય તે ઝોઝણું કે ડોળો કહેવાય છે.

ડોહોળો, પું ડોહોળો રંગડો; જાડું પ્રવાહી.
(૨) કચુંખો.

૬.

ઢ, પું [સં. ઢ] ગુજરાતી ભાષાની લિ-
પિના મૂળાક્ષરોમાંનો પચ્ચીસમો અને
વ્યંજનોમાંનો ચૌદમો વર્ણ-અક્ષર; ઢકાર.
ડનો મહાપ્રાણ. (૨) ભણીગણી શકે
નહિ અને જેને કશું આવડતું ન હોય
એવા વિદ્યાર્થી અથવા માણસને ઢ એમ
કહેવાય છે; ઢોઢ; બુચટ; જડસો; મૂર્ખ;
ખેવકુદ્ધ; આવડ ગરનો.

ઢઉચ્ચો, પું ઢખુવો; માલ વગરનો-નામદ મા-
ણસ; દેખાવે ખાસો હોય પણ જેનામાં
કંઈ પુરુષત્વ ન હોય એવો માણસ; ભ-
ડવો; નમાલો.

ઢકાર, પું [સં] ઢઢો; ઢ એવો અક્ષર અને
ઉચ્ચાર તે. (૨) ઢ જેવો=ખેવકુદ્ધ.

ઢગ, પું ઢગલો; અમુક વસ્તુઓનો મોટો એ-
કત્ર જયો તે; અન્ન, માટી, સરસામાન,
કચરો વગેરેના જયાનો એકત્ર કરેલો સ-
પાટી ઉપર ઉચ્ચો દેખાતો ટેકરો તે. ઘણું
અત્યંત એવા અર્થમાં વપરાય છે. કિં
પ્રં ટગ કરવો=ઢગલો કરવો; કોઈ પણ
વસ્તુનો એકદમ સામટો જયો એક ઢેકાણે
એકઠો કરવો.

ઢગરાં, નં કમ્મર નીચેના ગાંડની બન્ને બા-
જીઓ તરફના જે મોટા ને ભારે માંસલ
અવયવો તે; કુલાં; થાપા.

ઢગરાં, નં કમ્મર નીચે અને સાથળની
ઉપર ગાંડની બે બાજીઓ જે માંસલ અ-
વયવો હોય છે તેમાંનો અકેક તે; કુલો;
નિતંબ.

ઢગરો, પું ઢગરું. (૨) હલકા પગારનો
સિપાઈ.

ઢગલી, સ્ત્રીં નાનો ઢગલો.

ઢગલેઢગલો, અં ઘણુંએ; થોકેથોક; પુષ્કળ.
અતિશયતા બતાવે છે.-અહિં તો ઢગલે
ઢગલા શાક મળે છે.

ઢગલો, પું કોઈ પણ વસ્તુનો એકજ ઢેકાણે
એકઠો કરેલો મોટો જયો તે; ગંજ; રાશિ;
ઢગ; અંબાર. (૨) ટેકરો. કિં પ્રં
ઢગલો યદ જવું=શરીરને ટટાર નહિ રાખી
શકાવું; નંખાઈજવું; શસ્ત્રાધાતથી કપા-
ઈને કલેવર એકઠું યદ જવું. ઉલું નહિ
રહે એવું થઈ જવું તે-અથવા દુઃખ કે
શોકની લાગણીથી ટટાર નહિ રહેવાવું. ના-
સીપાસ યદજવું. નિઃસત્ત યદજવું; નીચે
ખેસી જવાવું; શરીરનું ઢગલાની માફક
ભેળું થઈજવું. ઘણુંના અર્થમાં વપરાય
છે.-ખૂબ, પુષ્કળ.-ઢગલો કામ છે.

ઢગો, પું મૂર્ખ ખેવકુદ્ધ માલ વગરનો માણસ.

ઢચરો, પું ધરડો-જીણું યદ ગયેલો માણ-
સ; ડોસો. (તિરસ્કારમાં) ખડુસ.

ઢચુપચુ, વિં કરવું કે નહિ કરવું, એવા વિ-
ચાર ઉપર અદબદ રાખેલું; અનિશ્ચિત;
નહિ નક્કી કરેલું; અદબદ રાખેલું હોય
એવું; ધચુપચુ; નહિ નક્કી એવું; ડગમગ.
ઢચ્ચર, લિં જીણું; ખોખા જેવું; ખડુ ધરડું;
ઉતરી ગયેલું.-ધરડું-ઢચ્ચર.

ઢઢણાવણું, જીં ઢણઢણાવણું.

ઢડ્ઢો, પું ઢ; ઢકાર; ઢ એવો અક્ષર અને
ઉચ્ચાર તે. (૨) ખેવકુદ્ધ; મૂર્ખ; આ-
વડ વગરનો-અભણ માણસ; ઢોઢ. (૩)
પતંગ અથવા કનકવામાંનો જે વચલો-
કન્ની ખાંધવામાં આવે છે તે સળિયો.

ઢણકણું, કિં અં આમ તેમ નકામા-ખાલી
ફર્યા કરવું; રજળવું; વગર કામે ધર ગણ્યા
કરવાં; ભટકવું; હરાયા ઢોરની માફક રખ-
ડવું. ઉં માઈ ઢણકણું ઢોર ઢણકે છે બધા
નગરમાં રે. દયારામ.

ઢણઢણ, અં ઢોલમાંથી નીકળતો એવો
અવાજ.

ઢણુઢણુવું, કિં અં ઢણુઢણુ થવું; વાગવું;
ઢણુ-એવો અવાજ નીકળવો. (૨) જોરથી
ખધું એક સાથે હાલી ઉઠવું; ઢણુકારના
જોરે ધુનવું.

ઢણુઢણાવવું, કિં સં ઢણુઢણુ થાય એમ
કરવું; વગાડવું. (૨) ધમધમાવવું; ગ-
ળાવવું; ધુનવી દેવું; ધણુધણાવવું; કં-
પાવવું.

ઢખ, સ્ત્રીં કોઈ ક્રિયા સંબંધી તે કરનારની
એકાદી ખાસ રીત તે; તરેહ; પદ્ધતિ;
લઢણુ; વલણુ; છટા:—પાધડી મૂકવાની—
ખાધવાની ઢખજ જુદી છે. ખોલવા લખ-
વાની ઢખ સારી છે.

ઢખછખ, સ્ત્રીં રીતભાત; પદ્ધતિ; લઢણુ. (૨)
આવડતી ચંચળાઈ; કાર્ય કરવાની છટા;
ચાળો; વર્તણુક; અભિનય.

ઢખવું, કિં અં ઢખ એવા અવાજ સાથે
લોપ થવું; યુડી જવું; અદૃશ્ય થવું. (૨)
ઝાઝો મંદવાડ ખાધા વગર એકદમ થોડા
મંદવાડમાં જ મરી જવું; શાંતિમાં મરણ
થવું:—તાવ આવ્યો અતે એક બે દિવસ-
માં ડોસો ઢખી ગયા. (હલકા અર્થમાં વપ-
રાય છે.)

ઢખીજવું, મરીજવું.

ઢખુ, પું તાંખાનો ખેવડિયો પૈસો; જડો ડ-
ગળા જેવો ભારે પૈસો; બે પૈસાનો એક
પૈસો—સિકકો. કહેવું ટકાની ડોસી ને ઢખુ
મુઝામણુ. (૨) સ્ત્રીં ઢિંગલી; છોક-
રીઓને રમવાની ચુંચરાની ખાવલી; ઢ-
ણુડી; ખાળકો; છોકરી. નાની છોકરીઓ
રમતાં ગાય છે.—મારી ઢખુને મોકલો. ઢખુ.

ઢખુકવું, કિં અં વાગવું; ઢોલનું ગર્જવું;
ઢખઢખ થવું. ઉં છટાએ નીર ને ઢખુકે
ઢોલ. દશમ.

ઢખુડી, સ્ત્રીં કપડાંમાં વિંટાળેલી નાની ખાવ-
લી; ચિંચરાની ખાવલી; ઢિંગલી.

ઢખુરવું, કિં સં દેખાય નહિ તેમ કપડાંમાં
ધાલી દેવું; કપડામાં સંતાડવું; છુપાવવું;
(૨) ખૂખ ઓઢાડીને ખવન લાગે નહિ
તેમ ખાળકને સુવાડવું; ઢાંકી દેવું; ઉધાડું
રહે નહિ એમ ઓઢાડવું. (૩) ઢખુડવું=
મારવું; ધીમવું; ઉં ઢોંગીને ઢખુડશે પ-
હેલાં, કહેશે કૃત્ય તારાં જણાય. ધીરો.

ઢખુલો, પું ઢિંગલો; મોટી ઢિંગલી. (૨)
જડો ને જડ માણસ તે; અણસમજી;
ભોટ; ઢોઢ; ઢખુવા જેવો તે.

ઢખુવો, પું ઢખુ; ખેવડો પૈસો. (૨) ભડ-
વો. (૩) જડો ને જડ એવો જે તે.

ઢખો, પું ભડવો. (૨) ખેવકુદ; મૂર્ખ.

ઢમકવું, કિં અં ઢોલનું વાગવું; ધમકવું;
ખડખડવું; ગાજવું; અવાજ કરવો. ઉં
ઢોલા ઢમકયા રે વરવહુના હાથ મળ્યા.
સ્ત્રીગીત. ધમધમ થવું.

ઢમકારો, પું ઢોલનો અવાજ; ધમકારો;
ગર્જન.

ઢમકો, પું ઢોલમાંથી નીકળતો ભારે અવાજ
તે; ઢાલની ગર્જના:—મારવાડમાં ઢોલને
ઢમકે કોસ ફેરવાય એવા ધણા ઉંડા કુવા
હોય છે.

ઢમઢમ, અં ઢોલ—પડખમ વગેરે ચામડે મઢે-
લાં વાજાનો અવાજ.

ઢમઢોલ,—વિં ખહારથી મોટા ભારે દેખાવ-
વાળું પણ અંદરથી પોલું એવું; અંદરથી
પોલું ને ઉપરથી મોટા આડંબરવાળું;
ઉપરના દેખાવનું, (૨) ખાલી; મિથ્યા
આડંબરી. કહેવું ઢમઢોલ ને મહિં પોલ.

ઢમાક, અં ઢોલનો અવાજ.

ઢરડકો,—પું ‘ઢરડક’ એવો અવાજ તે; અપા-
નવાયુ સરતાં થતો એવો અવાજ.

ઢરડવું, કિં અં ‘ઢરડક’ એવો અવાજ કરવો
અપાનવાયુ મૂકવો. (૨) તાણવું; ખેંચવું;
ધસડવું.

ઢસરવું, કિં સં તાણવું; ખેંચવું; જમીન સાથે ધસાય તેમ ખેંચવું તે. (૨) તાણી ને-પરાંણે લઈ જવું:-કચેરીમાં ઢસડયો.

ઢસરડવું, કિં સં જમીન સાથે ધસાતું રહે તેમ ખેંચવું; તાણવું; ગળડતું કે થેકતું નહિ એમ-ચપટ જમીનને ચડી રહે ને ખેંચાય તેમ તાણવું.

ઢસરડો, પું જમીન ઉખડે તે અને ધસરડા-તી વસ્તુ ધસાય કે ખગડે તે ઉપર ધ્યાન નહિ આપતાં જ્યાં ત્યાં ખેંચવું તે; સારું થાય છે કે ખોટું તે નહિ જોતાં માત્ર આંખ મીચીને કામ કરવું તે; ઢગલાને-જ-યાને ગમે તે રીતે પુરો કરવા ઉપર લક્ષ રાખીને કરેલું કામ તે. (૨) કામનો ખો-જો; પુષ્કળ કામ હોવું તે; નિત્ય કરવાના એકને એક જાતના કામકાજનો જે ભાર વહા કરવો તે:-એ બિચારી ધર કામનો ઢસરડો ખેંચ્યા કરે છે. વહેવું; તાણવું, ખેંચવું તે.

ઢસણું, વિં ઢીલા મન-સ્વભાવવું; પોચું; આ-ળસુ. (૨) સ્વમાનની લાગણી વગરનું; સાફું; ટાપટીપિયું નહિ એવું; ભોળું; નિ-ર્માની; લાગણીરહિત; ઢસોર.

ઢસું, નં રેતીનો દડ; ઝીણી ધૂળ.

ઢસોર, વિં માર અને ઢપકા સાંભળીને જેનું શરીર ને મન ઢુંકની લાગણી રહિત થઈ ગયેલું હોય એવું; મારવાથી કે ઢપકાથી જેને કંઈ અસર લાગતી ન હોય એવું; નિર્લજ્જ; જેની લાગણીઓ બહાર મારી ગયેલી હોય એવું:-વારંવાર લડવા અને મારવાથી માણસ ઢસોર થઈ જાય છે. નકોર. (૨) ઢીલું; માન, સ્વચ્છતા, કે તેજની જેને બહુ કાળજી ન હોય તેવું; એટી; આળસુ; ઉંધઉંધ કરનાર ને અસર રહિત.

ઢહ, અં ઢસ; અતિશયતા દર્શક અબ્બય:- ઢીલોઢસ-હ.

ઢળકતું, વિં એકાદ બાજુ તરફ નમતું; વાંકું-આડું પડતું; લચતું; ઉપરથી નીચેની બાજુ તરફતું; લખડતું; ઝુંલતું; ઢાળપડતું.

ઢળકણું, કિં અં ઢળતું-નમતું રહેવું; ઢો-ળાવદાર હાલતમાં હોવું; નમતું-ઝુંલતું રહેવું; ઢાળ પડતું રહેવું; લટકવું. (૨) સ-ફાઈદાર-ઢાળને લીધે સુંદર દેખાવું; નમતું રહેવાથી સારું લાગવું:-ઢળકતી માથે પાધ.

ઢળવું, કિં અં પ્રવાહીતું પાત્રમાંથી બહાર નીકળી જવું; વાસણમાંથી વહેવું; પ્રવાહીતું નીચે પડવું. (૨) વાંકું વળવું; ઝુંલી જવું; નમવું. (૩) ખીખામાં પડવું; રેડાવું; પ્રવાહીતું ઠરવું; અમુક આકારમાં આવવું; (ધાતુ વગેરે માટે) તરફ જવું; લચવું. (૪) સરવું; લપસવું. ઢળી પડવું= અમુક એક બાજુએ ફરીજવું; દઢ નહિ રહેવું; ઢગીજવું. (૨) કણુલ થઈ જવું; માની દેવું. (૩) ખેસીજવું, સ્પર્શજવું.

ઢળાવવું, કિં સં ધાતુ વગેરેને ગાળી-પ્રવાહી બનાવરાવી તેને અમુક ગમતા ધાટના ખીખામાં ઠરાવવું; ગાળેલી ધાતુના રસનો આકાર પડાવવો; ભરાવવું. (૨) ઢોળાય તેમ કરાવવું.

ઢળિયાં, નં સાડા પાંચના ગુણકારના આં-કનો ધડિયો તે. ઉકાં=૩૫ ઢીયાં=૪૫ અને ઢળિયાં તે પાા ગણાય છે.

ઢળિયું, નં ઢેકું; રોઢું; માટી ને રેતીનો ગોળો.

ઢળ્યા, અં છોકરાને તેની મા લાડમાં માળ દે છે તે-રડ્યા, પીટ્યા.

ઢંકાવું, કિં અં (ઢાંકવુંનું કર્મણિ) ઉઘાડું હોય તે છવાવું-બંધ થવું; અચ્છાદિત થવું; વસાવું; વિંટાવું; આવરણ થવું. (૨) બંધ થવું; બિડાવું; જાહેરમાં ચાલતું અથવા ચર્ચાતું હોય તે બંધ પડવું; છાનું રહેવું.

(૩) વિસારે પડવું; ઓછું ચઢવું; શુષ્ક રહેવું:-દંકાયેલો હીરો. ઓઠે પડી જવું:-એ દંકાઈ ગયો ને આ અજવાળામાં આવ્યો.

દંગ, પું નેમાંથી નિયમ, સ્વચ્છતા, આવડ અને ચારિત્ર જણાઈ આવે એવું વર્તન-રીતભાત તે; ચાલચલગત; એનચાળા; આચાર; રહેણીકરણી વગેરે તે. ઉં વહુ વર રો'દંગે, આવડો શો આસંગારે. દ-ચારામ. કિં પ્રં દંગે રહેવું=વિવેક-મર્યાદામાં રહેવું; રીતભાતે ચાલવું. (૨) ઠામ ઠેકાણું; વિશ્વાસ કરવા યોગ્ય એક સરખી વૃત્તિ:-એ દંગ વિનાનો છે=અર્થાત્ એક સરખા વર્તન ઉપર રહે એવો માણસ નથી. (૩) વેષ; પહેરવેશ:-એના દંગ તો જીઓ, પાધડીએ રંગ નહિ અને કપડે ઉજળામણ નહિ. દંગવગરનું=વર્તનની સ્થિરતા વગરનું. સમુદાયાર રહિત. દંગધડો=ઠેકાણું; વિશ્વાસ; નક્કીપણું; નિયમબદ્ધતા-નિયમાનુસારીત્વ; કબજો, બંધ નહિ તે.

દંદાર, વિં મોટું પણ અંદરથી ખાલી અને બિયામણું; ટંડેલ-જખરજસ્ત.

દંદેર, વિં દંદાર.

દંદેરો, પું હાંડી પીટી લોકને એકઠા કરી અમુક બાબત જણાવવી તે; લોકને અમુક બાબત જાહેરમાં એકઠા કરીને કહેવી કે કહેવરાવવી તે. દંદેરોપીટવો=જાહેર કરવું; લોક જાણે તેમ કરવું. (૨) ફજોતી કરવી; છાની વાત ઉઘાડી પાડવી.

દંદોળવું, કિં સં ઉઘતા માણસને જગાડવા માટે ખૂબ હલાવવો; આમ તેમ ફેરવવું; હચમચાવવું.

દાકઢોળ, પું ડોળ; આકાર; ધાટ.

દાકળો, પું રીતભાતનો વર્તાવ; દંગ; વર્તણૂક. (૨) હડાપણ; સમજદારી. (૩) શરમ; નમ્રતા; લાજ; વજાક; વિવેક. (૪) ઠેકાણું; ખાતરી લાયકપણું; બલીવાર.

દાકોહુમો, પું રાતે સુતા પહેલાં અનાજ ધીતેલ વગેરે સરસામાન હોય તે જોઈ તપાસીને ઢાંકવો-ઠેકાણે મૂકવો વગેરે કામ તે; ઉઘાડાં ઢાંકવાં, ઠેકાણે મૂકવાં તે.

દાઢી, પું ગાંધ બજવીને આજીવિકા કરનારા જે લોક તે; એવા લોકનો જે સમુદાય તે; એક નાત. (૨) સરણાઈવાળા વાધરી વગેરે તે.

દાણુંઢાંકણું, નં મૂળાક્ષરમાંનો નમઃ સિદ્ધનો ઢકાર.

દાલ, સ્ત્રીં દુશ્મનનો ધા-ઝટકો ઝીલવાનું તવા જેવું ચામડું-સાધન તે. કાચખાની પીઠના હાડકાની કે ગેંડાના જડા ચામડાની દાલ બને છે. જ્યારે તરવારો અને બાલાઓની લડાઈઓ ચાલતી ત્યારે દાલોનો બહુ ઉપયોગ થતો હતો. (૨) શત્રુના ઝપાટા-કે ચોટ સામે રક્ષણ આપનાર જે કંઈ તે; શરણ સાધન; રક્ષણ કરનાર; રક્ષણહાર. ઉં સજ્જન એસા કીજીએ, દાલ સરીખા હોય, સુખમે રહેવે પીઠપે, દુઃખમે આગે જોય. ૩૦ પ્રં અડીવેળાની દાલ=ખરે-સંકટને સમયે બચાવી લે એવો માણસ; પ્રસંગે શરણ આપે એવો.

દાલગર, પું દાલ બનાવનારો. (૨) દાલ બનાવનારા લોકની નાતમાંનો એકાદ માણસ; ડબગર; મોચીની એક જાત.

દાળ, પું ઉપરથી નીચે જતી જમીનની સપાટીનો ઉતાર તે; ઢોળાવ; ઉતાર; ઉપરથી નિચાણ તરફ ઢળતી સપાટી તે. (૨) તફા; સંભા; બવહાર; સંબંધ. (૩) ધાટ; આકાર; સ્વરૂપ. (૪) રીતભાત; ચાલ; વર્તણૂક. (૫) કળતર; ખેતરમાંના ઉભા પાકનો થોડાક ચાસ કાપી જોઈ અડસટો કાઢવો તે; અંદાજ. (૬) રાહ; ગત; ઢચ; ગાવાની રીત તે. એક રાગ. ઉં રાગ દાળનું નામ ન જાણું, અહંબુદ્ધિ કવિની

વસે. ભાલણ. (૭) ઢંગ. (૮) યોગ;
તાલ. કિં પ્રં ઢાળ પડવો=એક તરફ ન-
મતું-ઢળતું રહેવું. ઢાળ ઉતરવો=યોગ આ-
વી લાગવો; તાલ એસવો; કોઈ વસ્તુ કે
વાતની સાધનતાનો સંધિ મળવો. ઢાળ
ઉતારવો=ઘાટ લાવવો; જેમ જોઈતું-ઘટતું
કે યોગ્ય હોય તેમ કરવું. ખરોખર ઢળતું
રાખવું;—છાપરાનો ઢાળ ઉતારજો કે જેથી
પાણી પડે એવુંજ નીચે આવે. ઢાળે પાડવું=
રાગે પાડવું; સમાધાનીથી વ્યવસ્થિત રીતે
આલે એમ કરવું.

ઢાળકી, સ્ત્રીં સોના રૂપાને ગાળીને પાડેલી
લગડી-ગોળી તે.

ઢાળકો, —પુંં ઢંગ; વર્તણુક. (૨) કામકાજની
સફાઈ. (૩) સમજણ; ખુદ્ધિ:—એનામાં
કંઈ ઢાળકો નથી. (૪) મોટી ઢાળકી.

ઢાળણી, સ્ત્રીં કરસણને કાપીને નીચે પાથ-
રવાની ક્રિયા; કાપણી; ઢાળવું. તે. (૨)
જેમાં સોના રૂપાનો રસ કરી ઢાળવામાં
આવે છે તે. (૩) ખીખાં પાડવાની—ઢાળ-
વાની આવડત.

ઢાળવું, નં કાળી વગેરેની સ્ત્રીઓ સાલ્લા
ઉપર જે આહું લુગડું બાંધે છે તે.

ઢાળવું, કિં સં પાકેલા કરસણને કાપીને
નીચે નાંખવું; કાપવું; કાપણી કરવી તે.
(૨) નીચે નાંખવું; સુવાડી દેવું; પાથરવું:—
ખાટલો ઢાળવો. (૩) ખરાવવું; ગેરવવું;
ટપકાં પાડવાં; નિગાળવું;—આંસુ ઢાળવાં.
(૪) રેડવું; રસ કરી તેને દારવો; ચકતું,
લગડી કે કોઈ આકાર—ખીણુ પડે એમ
ઘાતુના રસને યંત્રમાં કે ખાડામાં રેડવો;
નામવું; ભરવું. (૫) કળતર કરવું; ઉભા
અનાજનો અંદાજ કાઢવો.

ઢાળિયું, નં ઢાળકી. (૨) ઢાળવાળું ખેતર—
જમીન તે. (૩) એકજ બાળુવાળું છાપડું:—
એક ઢાળિયું ઘર; ઢાળવાળું.

ઢાળિયો, પુંં કાપણી કરનારો માણસ. (૨)
નીચેથી ઉંચી જગાએ—ખેતરમાં પાણી
લઈ જવાને બાંધેલી ઉંચી પાંખી તે
(૩) સોના રૂપાનો પાસલો.

ઢાળો, પુંં મુસાફરી કરતાં એકાદ ઢેકાણું બે-
સીને બેચાર ઘડી વિસામો લેવો તે; વિ-
શ્રામ, આરામ; થોડીવાર થાક ખાઈ જરાક
આડા થઈ આરામ લેવો તે. (૨) ઢંગ;
રીતભાત; ચાળો; ઢાળકો.

ઢાંકડું, નં ઢાંકણું તે.

ઢાંકણું, નં જેનાથી કોઈ વસ્તુ ઢંકાય તે;
આચ્છાદન; આવરણ; પટલ. (૨) રક્ષક;
સંભાળ લેનાર અને દોષાદિકતું સંવરણ
કરનાર એવું જે તે. ઉં બાપતું ઢાંકણું
બેટડો ને ધરતું ઢાંકણું નાર. રખેવાળ.

ઢાંકણિયું, નં ઢાંકણું તરીકે વપરાતી એવી
કોઈ પણ એકાદી નાની ચીજ; જેનાવડે
નીચેની વસ્તુ ઢંકાતી હોય એવું જે તે.
(૨) વિં ઢાંકનારૂં. ઢિંચણું ઢાંકણિયું
હાડકું બાંગી ગયું છે. બોપરી જેવું હા-
ડકું; ઢાંકણી.

ઢાંકણી, સ્ત્રીં માટીના વાસણનું મોં ઢાંકવાતું
જે છાછડું કોડિયું તે; શકોડું; માટીનું નાતું
ગોળ પાતળું ચપણિયું:—દીવાની ઢાંકણી.
જેનાથી કોઈ વસ્તુ ઢંકાય એવી નાની
ગોળ ને ચપટી ચીજ.

ઢાંકણું, નં પેટી પઠારા, કંડિયા અને ડખી
ડખા વગેરેની એક બાજુ જે ખુલ્લી કરાય
ને ઢંકાય એવી હોય છે તે—બાજુને ખરા-
ખર એસતું આવી રહે એવું જે ઢાંકણું-
ઢાંકવાતું તે; આરણું; ફલક; પટલ વગેરે.
ઢંકાય એવું પાત્ર કે ખીજું જે કંઈ હોય
તે. ઉં દીલું ન હતું ઢાંકણું, જખડું કીધું
જેર. કં દં ડાં

ઢાંકપિછેડો, પુંં ઢાંકવાનો જે પિછેડો તે;
ઢાંકવાની જે જુદિતઓને કાવાદાવા તે;

કોઈ વાત, વરતુ કે દોષ ગુનાને અમુક
ખડાનાં ખતાવીને ઢાંકવાની તજવીજ કરવી
તે; છુપાવવા, ચર્ચાતી અટકાવવા કે દાખી.
દેવાને યત્ન કરવો તે; ચાખડથી ખડ કરવું તે
ઢાંકવું, કિં સં ઉધાડું હોય તેને બંધ કરવું;
વાસવું; ખુદ્દલી બાબતુ કે મોં ઉપર આવ-
રણ કરવું; આવરવું. (૨) છાવું; આચ્છા-
દવું:-છાપરું ઢાંકવું. (૩) સંતાડવું; છુપાવવું
દેખાય નહિ તેમ કરવું; ઓઢવું:-મોં-માથું
ઢાંક. (૪) છાતું રાખવું; દાખી દેવું; નહિ
ઉધાડું પાડવું:-એ બાબત ઢાંકી દો. ગુનો
ઢાંકશો નહિ.
ઢાંકોડુમો, પું ઉધાડું ઢાંકવું બંધ કરવું વગેરે
કામ તે.
ઢાંકવું, વિં ઢાંકેલું; છુપું-છાતું. ઢાંકવું ભાણું
ઉધાડુંજ છો આવેને ?
ઢાંખર, અં ઢાંકર, ઢોરની આગળ અમરતોજ
આવતો ચખ્દ:-ઢોરઢાંખર.
ઢાંગરું, નં આરિયું; ચીભડું. એક જાતની
મોટી ને જડી કાકડી.
ઢાંડું, નં મરી ગયેલું ઢોર.
ઢાંઢો, પું પુષ્પ ઉમ્મરનો બળદ; ઉતરી ગયેલો-
હાડપિંજરથી મોટા ખોખ જેવો બળદ તે.
ઢિગાર, પું ઢગલો; ઢગ; રાચિ.
ઢિક, સ્ત્રીં લીક; હલકો હુંસો.
ઢિકંડ, વિં કોઈ એક. અમુક, ફલાણું.
ઢિકણી, સ્ત્રીં પાંવા ખાંડવાની ઉલાળીને સાં-
ખેલું મારવાની ખાંડણી.
ઢિકણું, વિં આ કે ખીજું; અમુક એકાદ;
ફલાણું.
ઢિકંવો, પું નદી અથવા તળાવમાંથી નીક
કાઢીને કરેલો ઢિંચણુંસમાણું પાણી રહે
એવો ખાડો:-ઢિકંવો કુવો. (૨) નદી કે
તળાવમાંથી ખેતરોમાં પાણી લેવાને ખાડો
ખોદી તે ઉપર કરેલો ઉલાળિયો ઝીલો તે.
ઢિંગડમલ, -પું ધિંગલમ; ધિંગો-શરીરે પો-

ખાતો ને મજબુત-મલ્લ જેવો માથુસ તે.
ઉં એ ઢિંગડમલ છુતારો રે. પ્રા. કા.
ઢિંગઢિંગી, સ્ત્રીં હુગંડુગી; જેમાંની ઢિંગઢિંગ
અવાજ નીકળે છે એવું એક વાજું, ઉં
પટલ ઢોલ વાગે છે ત્યાં ઢિંગઢિંગી. રણ.
યજ. ગ્રે.
ઢિંગલી, સ્ત્રીં છોકરીઓને રમવાની હુગડાની
ખનાવેલી નાની આવડી; પુતળી. (૨)
નાથુક બાંધાની ઢિંગણી સ્ત્રી. (૩) નાની
રૂપાળી રમાડવા જેવી છોકરી.
ઢિંગણું, નં હુગડાનું પુતળું. (૨) નાનું રમા-
ડવા જેવું છોકરું.
ઢિંગલો, પું પુરુષ જાતિનું હુગડાનું પુતળું,
આવડું. (૨) નાનો ઢિંગણો પુરુષ; ગટકી.
ઢિંચ, સ્ત્રીં ઢિંચવાપણું; પીવાનું અકરાંતિ-
યાપણું; પીખ; પાન લોહુપતા.
ઢિંચણું, પું પગનાં ઉપલાં ને નીચલાં હાડકાં-
ને જોડનારો-જાંઘ ને નળાને જોડનારો
જે વચ્ચે અવમવ-સંધિ ભાગ તે; છુંટણું.
કિં પ્રિં ઢિંચણું ભાગવા=કડી કે ચાલી
થકે નહિ એમ કરવું. (૨) નાહિમત થઈ
જવું. (૩) જીવન શક્તિ-બળનો નાશ થવો.
ઢિંચણું માંડવા=ભાંખોડિયે પડવા માંડવું.
(બાળકનું.)
ઢિંચણિયું, વિં ઢિંચણું જેટલું-ઉંચું; ઢિં-
ચણપુરતું. (૨) નં જૈનો વગેરે કેટલાક
લોક જમવા ખેસતાં ઢિંચણું તળે જે ટેકણું
રાખે છે તે; ટેકણિયું. એ લોકડાનું ને ધા-
તુનું ખને છે.
ઢિંચણું, કિં સં અકરાંતિયાપણું પીવું; વાર-
વાર તેમજ ખૂબ પીધા-પાન કરવું; પી પી
કરવું તે:-પાણી શું ઢિંચ્યા કરે છે ?
ઢિંચાં, નં સાડાચારનો ગુણાંક, હાં પછી-
નો ચાંક. ૧ ઠા=ઠા, ૨ ઠા ૯, ૧૦
ઠા ૪૫ વગેરે.
ઢીક, સ્ત્રીં હલકો ગડદો-આપટ મારવી તે;

ગોદો; ગુમ્મો; મુક્કી; ઠાંસો. (૨) ઢોર જે માથાનો હડસેલો મારે છે તે. કિં પ્રં ઢીક મારવી=ઠાંસો મારવો.

ઢીકડું, વિં અમુક; કોઈ એકાદું; ઢીકણું. ઢીકણું, વિં અમુક; કોઈ એકાદું; ઢીકડું. ઢીકલી, સ્ત્રીં લડાઈ દરમિયાન શત્રુ ઉપર પત્થર ફેંકવાનું યંત્ર, શતધ્વી. ઉં ઉપરથી ઢીકલી ઢાલછ, લોઢી ગડુ વણ્ણછ. કા. પ્ર. આગળના વખતમાં ઉંચા મોર-ચા ઉપર ગોઠવેલા ઉંટડા જેવા યંત્રની મારફત દુશ્મન ઉપર પત્થરનો વરસાદ વરસાવવામાં આવતો હતો, એ હાલની તોપનું કામ કરતી.

ઢીકો, પું ગોદો; ગડદો; મુકકો. ઢીચ, વિં ઢીમચા જેવું જાડું ને દઢ તે. ઢીઠ, વિં [સં. ઘૂઘઠ] ધીટ; ખેશરમ; દઢ. ઢીખણું, જું ધીખણું; ગુમ્માનો માર મારવો. ઢીમ, સ્ત્રીં સોનાની લગડી; ગોળી. ઢીમચું, નં લાકડાની ચપટી ગાંઠ; ખોડચું; જાડો ને ઢુંકો લાકડાનો કકડો. (૨) ઘેર ચાપેલી કચરાની જાડી કોઠી. (૩) ઢિંગણું-ગટકી માણસ.

ઢીમડું, જું ઢીમણું. ઢીમણું, નં શરીર ઉપર વાગવાથી કે જીવ-જંતુ કરડવાથી આવેલો સોજો તે; સોથ શરીર ઉપર લોઢી બંધાઈ જધને વા માં-સના સોજાથી કઠણ થયેલો જે ભાગ તે; ગડ; ગાંઠ.

ઢીમર, પું [સં. ધીવર] માછી; મચ્છી-માર; માછલાં પકડનારો; ધીવર.

ઢીમચું, જું ઢીમચું. ઢીમું, જું ઢીમણું.

ઢીલ, સ્ત્રીં વાર; વિલંબ; ખોટી. (૨) ઢીલું કરવું-મૂકવું તે.-પતંગની દોરમાં ઢીલ મૂક. (૩) આળસ ચાચવા ખેપરવાદથી કોઈ કાર્ય કરવામાં વળત જવા દેવો તે; ધિ-

માથ; ઠંડાથ; આળસ. કિં પ્રં ઢીલ કરવી=વાર લગાડવી.

ઢીલગાંદું, વિં પોચું; ઢીલું; નરમ સ્વભાવનું. (૨) ખીકણ; પ્રસંગ-અણીને વખતે ફડફડી જાય એવું.

ઢીલું, વિં તંગ નહિ એવું; નહિ ખેચેલું; ઝુલવું; લખડતું.-નરમાં ઢીલાં પડી ગયાં. ખાટલાની પાટી ઢીલી છે. (૨) નહિ સજડ એવું; નહિ કસેલું; પોચું:-આ ગાંઠ ઢીલી છે. ખાળકની મુથણીનું નાકું ઢીલું બાંધવું. (૩) રગડા જેવું; નરમ; પ્રવાહી. :-ઢીલી દાળ. (૪) નહિ કઠણ; પોચું. (૫) પલખે-અસર કરે એવું; આદ્રી; નજીરવી-સહન કરી શકે એવું.-એવું મન ખહુ ઢીલું છે. (૬) હિમ્મત રહિત; અકઠોર; નરમ-પોચું:-જરા કપકો દેતાંએ તે ઢીલો થઈ જાય છે કોઈને રોતું જોઈને તે ખહુ ઢીલો થઈ જાય તેવો છે. (૭) નહિ સખત; નરમ. કિં પ્રં ઢીલું પડવું=રગડા જેવું એકતાર કરવું. પોચું કરવું; નરમ કરવું. ઢીલુંઢય=ખહુજ ઢીલું. ઢીલું પડવું-ઢીલું થવું; ઢીલું મૂકવું, વઝેર.

ઢુંકણું, કિં પાસે-નજીક જવું. ઢુંકાં, નં જેમાં ખાજરીના દાણા બંધાય છે તે ખાજરિયામાંનાં એક એક દાણાને ધારણ કરનારાં નાનાં ગુચ્છ જેવાં ફેતરાં-ધર. ખાજરિયામાંનાં દાણા ધારણ કરનારાં ફૂલ. આ ખાજરિયાનાં દાણા કાઢી લીધા પછી રહેલાં ફૂલ ઢોરને ખવરાવવામાં આવે છે. ઢુંકસાં; ઢુંકું; કણ વગરનાં થોથાં.

ઢુંકું, નં ઢુંકાંનું એક વચનરૂપ. ઢુંકડું, અં [સં. ઢૌક] પાસે; નજીક; વખત પ્રમાણે ને છોટા-લંખાણ પ્રમાણે. અતિ દૂર નહિ તે. ઉં લગત આવ્યાં ઢુંકડારે. ઢુંકડું ઢય=ખહુજ પાસે. ઢુંગ, પું ઢોંગ; ફેલફેલવા.

હુંગલું; નં ઝડના નાના રોપાને ઢેર ખાધ
જય નહિ તે માટે તેની આસપાસ તે
ઢંકાઈ રહે એવી ઝાંખરાંની જે ઘટા-વાડ
કરવામાં આવે છે તે; કાંટાવાળાં ઝાંખ-
રાંની ઘટાદાર વાડ. (૨) ઝરડાં ઝાંખરાં
વગેરેની ગુફા; નાની મહુલી જેવું જે તે.
હુંડવું; કિં સં [સં. હુંડ] શોધવું; ખોળવું;
મેળવવા માટે આમ તેમ તપાસ કરવી.

હુંડિયો, પું [સં. હુંડ] શોધ કરનારો; અ-
હિંસા શોધનારો. કોઈએક નાનો સરખો
પણુ ઇવ મરવો જોઈએ નહિ, એવી હુંડ
તપાસ રાખનારો જે અહિંસા ધર્મમાંનો
એક તે. એ નામે ઝાળખાતા સંપ્રદાયનો
અનુયાયી તે; જૈન-આવકોનો એક સંપ્ર-
દાય અને તે સંપ્રદાયનો જે એકાદો મા-
ણસ તે. (૨) મેલો-ગલીચ રહેનારો મા-
ણસ તે.

હુંઢણી, સ્ત્રી એક જાતની રમત; ખડિયો;
ખાડો.

હુંઢવું; કિં સં [સં. હુંડ] હુંડવું; શોધવું.
(૨) ખેતરમાંથી અનાજ વ્યતિરિક્ત છોડ-
ધાસ કાઢી-શોધી શોધીને કાઢીનાંખવું;
રાંપી દેવી તે.

હુંઢસાં, નં હુંડાં; જેમાં ખાજરીના કણુ રહે
છે તે; થોય-હુંડાની અંદર જેમાં ખાજ-
રીના કણુ ગોઠવાયેલા હોય છે તે. (૨)
થોયાં; જેમાં કણુરૂપી સત્ત્વ રહેલું નથી
જેવું કણુસહુ. (૩) ઘૂળ, કંઈ નહિ,
એવા અર્થમાં વપરાય છે.-એ શું મારશે
હુંઢસાં ?

હુંઢે, નં હુંડે; ખાજરિયામાંનું કણુ સહિત
ખાલી કણુસહુ.

હુંડાન, નં હુંડાં અને ખીજું ઝીણું ધાસ વ-
ગેરે; ઝીણા ધાસનો જથ્થો; થોય. (૨)
પોચ; ફેતરાં.

હુંસો, પું હુંડાં વગેરે તે. (૨) પોચો લા-

કડા ને ધાસનો ગર તે; ભુકો. (૩) લાક-
ડાનો વહેર; અથવા છોલ. (૪) ઘઉંનો
મોટો જડો ભાખરો. (૫) ધોંસો; જડો
કાંખળો.

હૂસ, સ્ત્રી હૂસ; તાકાત-શક્તિ ગળીજની તે.
(૨) વિં ફસ; પોચું ખોલે એવું; ફદલ રદ,
કંઈ અનાજ નહિ કરતાં ખાલી જય તેવું.
ઢેક, વિં છેલું. છોકરાઓ રમતમાં વાપરે છે.
ઢેકલી, સ્ત્રી નાનો ઢેકો; સપાટી ઉપર ઉપ-
સી આવેલી નાની ગાંઠ; ગડખ; નાની
ટેકરી.

ઢેકલો, પું ઢેકો; સપાટી ઉપર ઉપસી રહે-
લો હાડકા વગેરેનો ગોદો તે; હાથ, પગ,
છાતી કે પીઠ ઉપરનું કોઈ હાડકું વાંકું
વળી સપાટી ઉપર ટેકરા જેવું થઈ રહેલું
હોય તે; ખુંધ.

ઢેકુટ, સ્ત્રી માથાકુટ; માથાઝીક; રાત દહા-
ડાની કડાકુટ તે. (૨) પંચાતી.

ઢેકો, પું સપાટી ઉપર ઉપસી રહેલો જે
ભાગ તે; ટેકરો; ઉંચો રહેલો કોઈ પણ
સપાટીમાંનો એકાદો ભાગ-અવયવ તે.
(૨) શરીરની સપાટી ઉપર વળી ગયેલા
હાડકાને લીધે ઉપસી રહેલો ભાગ તે;
ખુંધ. (૩) કમ્મરના હાડકાના આંકડા-અ-
કોડા તે; અસ્તિ; એસણીના હાડકાની કોર
તે.-કેમ ઢેકો મરડીને ખેડો, કુલો. કિં
પ્રં ઢેકો નમાવવો=અંગ વાળીને-કમ્મર
નમાવીને મહેનત કરવી; મહેનત પડે એવું
ખંતથી કામ કરવું; જાત ભાગવી. ઢેકા
ઢેયા=ખાડાખેયા; નીચી ઉંચી જમીન તે;
અસમ જમીન તે; ઢેકા વગેરે.

ઢેખાળી, સ્ત્રી નાની ઇંટ; ઇંટનો ભુકો; ઇ-
ટના કકડા.

ઢેખાળો, પું ઇંટનો મોટો કકડો; જુની-
કોરોએથી ખંડિત થયેલી પણ દગડા
જેવી આમ તેમ અદ્રજાતી રહેલી ઇંટ;

ગોદો; ગુમ્મો; મુક્કી; ઢાંસો. (૨) ઢોર જે માથાનો હડસેલો મારે છે તે. કિં પ્રં ઢીક મારવી=ઢાંસો મારવો.

ઢીકડું, વિં અમુક; કોઈ એકાદું; ઢીકણું.

ઢીકણું, વિં અમુક; કોઈ એકાદું; ઢીકડું.

ઢીકલી, સ્ત્રીં લડાઈ દરમિયાન શત્રુ ઉપર પત્થર ફેંકવાનું યંત્ર, શતધ્વી. ઉં ઉપરથી ઢીકલી ઢાલછ, લોઢી ગડુ વધૂટછ. કા. પ્ર. આગળના વખતમાં ઉંચા મોર-ચા ઉપર ગોઢવેલા ઉંટડા જેવા યંત્રની મારફત દુસ્મન ઉપર પત્થરનો વરસાદ વરસાવવામાં આવતો હતો, એ હાલની તોપનું કામ કરતી.

ઢીકો, પું ગોદો; ગડદો; મુકકો.

ઢીચ, વિં ઢીમચા જેવું જાડું ને દઢ તે.

ઢીઠ, વિં [સં. ધૂષ્ટ] ધીટ; ખેશરમ; દઢ.

ઢીખવું, જું ધીખવું; ગુમ્માનો માર મારવો.

ઢીમ, સ્ત્રીં સોનાની લગડી; ગોળી.

ઢીમચું, નં લાકડાની ચપટી ગાંઠ; ખોડચું; જાડો ને ઢુંકો લાકડાનો કકડો. (૨) ઘેર થાપેલી કચરાની જાડી કોડી. (૩) ઢિંગણું-ગટકી માણસ.

ઢીમડું, જું ઢીમણું.

ઢીમણું, નં શરીર ઉપર વાગવાથી કે જીવ-જંતુ કરડવાથી આવેલો સોજો તે; સોથ શરીર ઉપર લોહી ખંધાઈ જધને વા માં-સના સોજાથી કઠણ થયેલો જે ભાગ તે; ગડ; ગાંઠ.

ઢીમર, પું [સં. ધીવર] માછી; મચ્છી-માર; માછલાં પકડનારો; ધીવર.

ઢીમસું, જું ઢીમચું.

ઢીસું, જું ઢીમણું.

ઢીલ, સ્ત્રીં વાર; વિલંબ; ખોટી. (૨) ઢીલું કરવું-મૂકવું તે.-પતંગની દોરમાં ઢીલ મૂક. (૩) આળસ અથવા ખેપરવાદથી કોઈ કાર્ય કરવામાં વખત જવા દેવો તે; ધિ-

માથ; ઢંડાથ; આળસ. કિં પ્રં ઢીલ કરવી=વાર લગાડવી.

ઢીલગાંદું, વિં પોચું; ઢીલું; નરમ સ્વભાવનું. (૨) ખીકણ; પ્રસંગ-અણીને વખતે ફરફડી જાય એવું.

ઢીલું, વિં તંગ નહિ એવું; નહિ ખેચેલું; ઝુલતું; લખડતું.-નરમાં ઢીલાં પડી ગયાં. ખાટલાની પાટી ઢીલી છે. (૨) નહિ સજડ એવું; નહિ કસેલું; પોચું:-આ ગાંઠ ઢીલી છે. બાળકની સુચણીતું નાકું ઢીલું ખાંધવું. (૩) રગડા જેવું; નરમ; પ્રવાહી.-ઢીલી દાળ. (૪) નહિ કઠણ; પોચું. (૫) પલળે-અસર કરે એવું; આર્દ્ર; નજીરવી-સહન કરી થકે એવું.-એતું મન ખડુ ઢીલું છે. (૬) હિમ્મત રહિત; અકોર; નરમ-પોચું:-જરા કપકો દેતાંએ તે ઢીલો થઈ જાય છે. કોઈને રાતું જોઈને તે ખડુ ઢીલો થઈ જાય તેવો છે. (૭) નહિ સખત; નરમ. કિં પ્રં ઢીલું પડવું=રગડા જેવું એકતાર કરવું. પોચું કરવું; નરમ કરવું. ઢીલુંઢય=ખડુજ ઢીલું. ઢીલું પડવું-ઢીલું થવું; ઢીલું મૂકવું, વગેરે. ઢુંકવું, કિં પાસે-નજીક જવું.

ઢુંકાં, નં જેમાં બાજરીના દાણા બંધાય છે તે બાજરિયામાંનાં એક એક દાણાને ધારણ કરનારાં નાનાં ગુચ્છ જેવાં ફેતરાં-ધર. બાજરિયામાંનાં દાણા ધારણ કરનારાં ફૂલ. આ બાજરિયાનાં દાણા કાઢી લીધા પછી રહેલાં ફૂલ ઢોરને ખવરાવવામાં આવે છે. ઢુંકસાં; ઢુંકું; કણ વગરનાં થોથાં.

ઢુંકું, નં ઢુંકાંનું એક વચનરૂપ.

ઢુંકડું, અં [સં. ઢૌક] પાસે; નજીક; વખત પ્રમાણે ને છેટા-લંબાણ પ્રમાણે. અતિ દૂર નહિ તે. ઉં લગત આવ્યાં ઢુંકડારે. ઢુંકડું ઢય=ખડુજ પાસે.

ઢુંગ, પું ઢોંગ; ફેલફૂલવા.

સાથેજ ટીમણુ લઈ આવેલો એવો લોક
સમુદાય તે:-નદી કિનારે ઢેખરિયો સંઘ
ભરાય છે.

ઢેખફ, નં ટીમણુ માટે તળીને અથવા તેલ કે
ધી લગાડીને ખનાવેલા રોટલા. ઢેખરાના
લોટમાં મસાલો-ગળપણુ વગેરે નાંખવામાં
આવે છે ને તવા ઉપર જરા જરા ધી
કે તેલ મૂકી તળી કાઢવામાં આવે છે.
ટીમણુના રોટલા તે. ૩૦ પ્રં ઢેખરાં ખાં-
ધીને=ગાંઠતું ગોપીચંદન ખરચીને. ખાસ
માથે વહોરીને; ગાંઠતું ગુમાવીને. કહે
ઢેડતું છોકરું ઢેખરે રાજી=હલકો-ગરીબ
માણુસ સાદી સાધારણુ વસ્તુથી પણ રીઝે
એવા અર્થમાં વપરાય છે.

ઢેખો, પું શરીરની સપાટી ઉપર સોજા વ-
ગેરના કારણે ઉપસેલો જે ભાગ તે; ટેકરો;
સોજો; ગડખ.

ઢેખણો, પું એક ઔષધિ.

ઢેખડી, સ્ત્રીં [પ્રા. ઢેખરો] ઢેડની સ્ત્રી.

ઢેર, પું ઢગલો. ઉં દ્રવ્ય અધર્મે કીધો ઢેર,
ઉપમા દેવા એક કુખેર. દયારામ.

ઢેરી, સ્ત્રીં ઢગલી.

ઢેલ, સ્ત્રીં મયૂરી; મોરની માદા; મોરડી.

ઢેલડી, સ્ત્રી નાની મયૂરી.

ઢેશકું, નં પોદળો. (૨) કંઠી.

ઢેપકાં, નં લોળિયાં.

ઢેસરો, પું ઢારે જે પોદળો મૂક્યો હોય તે.

ઢેસલો, પું ઢેખરો.

ઢેંક, વિં તાલું; ગળ્ગર; પૂર્ણ ભરેલું; આ-
કંઠાંત ભરપુર; ખેસે ટકે પૂર્ણ

ઢેંકવો, પું જાછરા કુવામાંથી અથવા નદી
કે તળાવમાંથી થોડી ઉંચી જગા વા ખેત-
રમાં પાણી લેવાને માટે ખનાવેલો યંત્ર;
થોડી મહેનતે પાણી ઉલેચીને ઉપર લેવા-
ની કરામત.

ઢેંકડી, સ્ત્રીં નાનો ઢેંકવો. ૧૯૭૨૩

ઢેંગી, વિં આળસુ; સુસ્ત; એદી.

ઢેંચવો, પું લઈની પુછડીવાળો કાળો જંગલી
ચકલો.

ઢેંક, વિં ખૂબ નમી-તરડાધ-વકાસી ગયેલું:-
વાંકુંઢેંક.

ઢેંચું, નં માટીની ગડખ; ભેખડ. (૨) પાણી-
માંનો ખાડો.

ઢેંચો, પું ઢેંચાંનો ઢગલો; ભેખડોનો ઢગ;
ટેકરો. પોચો રેતીનો ઢગ:-ઢેંકાઢેંચો. (૨)
ખાડો; ખાંચો.

ઢેંકકું, નં ૩ અથવા છુસાની પોચી માટી
ગાંસડી; ઢોંકકું. (૨) શરીર-કાયા.

ઢેંકળાં, નં અડધ અને ચોખાના લોટને પ-
લાળી આથો આણીને ખનાવેલો ખાવાનો
એક પદાર્થ; ઇંદાં. (૨) વચમાંથી
જડાં દખડાં.

ઢેંકળિયું, વિં જેની વચમાં કુલેલી ઢેંકળી
નીકળેલી હોય એવું (વેલણુ). (૨) વચ-
માંથી જડું ને કુલેલું હોય એવું; ઢેંકળી
જેવું તે.

ઢેંકળી, સ્ત્રીં વચમાંથી જડી ને ઉપસેલી એવી
નાની ગોળ દખડી, ચકતી; જડી નાની
ટીકડી. (૨) જે હાથેળાઓ વચ્ચે દાખીને
ખનાવેલી અને દાળમાં ચઢાવેલી ખાવાની
જડી રોટલી. (૩) માંસના લોચાની ગાંઠ;
ગડખ; નાનો ગોટલો. (૪) સાંકડા પટાની
ઈંટ. દાળ ઢેંકળી=દાળ અને દાળમાંજ
ખાફેલાં નાનાં તિક્કડતું જમણુ તે.

ઢેંચકી, સ્ત્રીં સાદી ખનાવટતું નાતું લોટું;
માટીનો સાદો નાનો કળથ; ઘડો.

ઢોઢો, પું શાળમાં આડા વાણા નાંખવા
માટે કાતરામાં ધાલવાની બર કે સરકટના
કકડા ઉપર જે કોકડી કરવામાં આવે
છે તે. ઢોઢા ભરવા-પુરવા=વાણાને માટે
બરના કકડા ઉપર તાર વિંટાળી આપવા.
તાણાના તાર લંબા કરેલા હોય છે અને

રોડું. (૨) કંઈ નહિ; શન્ય:-એને શું મળવાનું છે ? ઢેખાળા ? ૩૦ પ્ર૦ ઢેખાળાની પેઠે અથડાવું=કંઈ લાભ હાનિ કે અડચણ વગર જ્યાં ત્યાં રખડયા કરવું. (૨) અતિશયતા બતાવે છે. કંઈ હિસાબમાં નહિ એમ, મોંઘ-નિરમ નહિ એમ. :-ઢેખાળાની માફક રવડે છે. દેહની કે માન આખરની દરકાર વગર મહેનત કર્યા કરવી તે; નિરુપયોગી ને કિમ્મત વગરની તુચ્છ વસ્તુ તે ઢેખાળો.

ઢેડ, પુ'૦ [પ્રા. ઢેચરો] જેને અડતાં અલડાવાય એવો-ગલીચ હલકો ધંધો કરનારો અનાર્થ માણસ; અસ્પર્શ જાતિના અનાર્થોમાંનો એકાદ; હલકા ધંધો કરનારા અનાર્થ લોકનો એક સમૂહ-નાત તે. (૨) હલકો-પાછ અને મલિન વૃત્તિનો માણસ; લડવાડિયો; ખરાબ નીચ સ્વભાવનો માણસ:-એ ઢેડતું નામ ના દેતા. (૩) ક્રોધ. (૪) વિં બ્રષ્ટ; સંકર; ગંડું:-ઢેડ ગુજરાતી. ઢેડ ફજેતી=બહેરમાં એક ખીજના દોષ કાઢીને લડવું તે. વારંવાર લડવું ને વળી એક થઈ જવું એવી રીતે બન્નેએ એક ખીજના ભવાડા કરવા તે; લોકોમાં ખોટું પરસ્પર વગાણું કરાવવું તે. કહેવું ઢેડતું છોકરું ઢેખરે રાજી=હલકો માણસ હોય તે જૂજથી ખુશી થાય. ઢેડ મુઓ ને આભડછેટ ગઈ=હમેશની પીડા મટી. ઢેડવાડામાં તક પેઠો=ત્રાસ ત્રાસ ને કૌવૌ થઈ રહેવું તે.

ઢેડવાડો, પુ'૦ ઢેડ લોકને રહેવાનો મહોલ્લો તે; ઢેડવાસ. હિંદુસ્તાનનાં ગામડાંમાં બધે ઢેડાણે ગામની પરવાડે ઢેડ લોકોને રહેવાનો વાસ જુદો હોય છે. (૨) ગંદી અસ્વચ્છ જગા; કંટાળો અને ચીતળી ચઢે એવી ખરાબ જગા-માણસ વગેરે તે. તકરારી નજીવવા દે નહિ અને ગંદકી કર્યા કરે

એવું જ (માણસ વગેરે) તે:-મારી પડોશમાં તમે આ ક્યાંથી લાવીને ઢેડવાડો ધાલ્યો ? (૩) ગંદકી; કચરો પુ'જે વગેરે તે. આ ખુણામાં કેમ ઢેડવાડો રાખ્યો છે. આ ઢેડવાડો અહિંથી કાઢી નાંખો. પીડાકારી એવું જ તે ઢેડવાડો.

ઢેડાઉ, વિં ઢેડ મંબંધી, ઢેડે વણેલું બનાવેલું તે; જાડું; નહિ સદાષદાર; ગામદી; સાદી કારીગરી રહિત બનાવટનું:-ઢેડાઉ કાપડ હવે કાણ વાપરે છે ?

ઢેડિયો, પુ'૦ ઢેડ.

ઢેડી, સ્ત્રીં ઢેચડી; ઢેડની સ્ત્રી.

ઢેડું, નં ઢેડ ઇત્યાદિનું ટોળું; ઢેડ વાધરી, ને હલકા ભિખારી વગેરે તે; એઠી બાજ-પતરાળી લુટનારા લોકો-ભિખારીઓ. (૨) ધાડું; ટોળું. (૩) વિં ઢેડાઉ.

ઢેડિયો, પુ'૦ ઢેડ.

ઢેડો, પુ'૦ ઢેડ.

ઢેપલી, સ્ત્રીં કોઈ ચૂરણ-લોટ જેવા પદાર્થને પ્રવાહીમાં કરમોવી પલાળી તથા દાખીને બનાવેલી નાની ચપટી થાખડી; પહોળી થાચરડી; દખડી; થેપલી; ચપટું ઢેપું તે. ઢેપણું, નં નાતું ઢેપું; ચોસણું; ચકતું; ચૂરણને કસણી દાખીને કરેલું દખડું. (૨) સપાટીથી ઉંચો થયેલો સુન્દરો શરીરનો ભાગ.

ઢેપું, નં [સં. સ્તેષ] રેતી માટી કે ખીજ કોઈ ચૂરણનો પલળી દખાણને લીધે બાઝી ગયેલો એક આકાર; દખડું; બાઝી ગયેલું મટોડું; ચીકણા પદાર્થનો જરા સખત લોચો; ચોસણું; ચકતું; ગડબ; રોડું; દગડું.

ઢેપું, નં ઢેપું.

ઢેખરિયો, વિં ઢેખરાં લખને આવેલો-એકઠો થયેલો-સંધ, મેળો; થોડોજ વખત રહેવા એકાદ ટંક ખાણું પડે તો તે માટે ઘેરથી

ઢોલી, પુંઁ ઢોલ વગાડવાનો ધંધો કરનારો;
ઢોલ, નગારાં વગેરે વગાડવામાં જોમતી
આજીવિકા હોય તે. ઢોલ વગાડવાનો
ધંધો કરનાર વર્ગ; રાવળિયા વગેરે. કહેઁ
ઢોલીને ત્યાં વિવાહ તે છંદે છંદે નાચે=
ધરનો કસળ તે ગમે તેમ કરે; આછુકલી
જાતિના લોક પોતાના હાથની વાત હોય
તેનો સહેજે દુરપયોગ કરે.

ઢોલો, પુંઁ [સં. નાયક. નાયકનું ઢોલ
ને ધિયાતું ઘળ-ધેણ પ્રાકૃતમાં આદેશ
રૂપે થાય છે.) પ્રિયતમ; નાયક; વર; ધણી.
(૨) મૂર્ખ; કંઈ સમજે નહિ એવો-જ.
ડસો; અચતુર; છળપ્રપંચ કે કાવાદવામાં
ઝાઝું સમજી શકે નહિ એવો માણસ. ખાધ
પીને એસી રહે એવો-સ્થૂલ સારો દેખવ-
ડો પણ અંચળ નહિ એવો; કામ આતુ-
રથી અનભિજ્ઞ:-ઢોલો માર.

ઢોલું, નં કુશકું.

ઢોસો, પુંઁ હુંસો. (૨) જાડો ભાખરો;

ઢોળ, પુંઁ તાંબાપીતળ ઉપર સોના રૂપાની જે
ઝળકી ચઢાવવામાં આવે છે તે; બહુ જ
આછું પડ-ચર, પાસ. (૨) ખોટો, તકલે-
દી ભભકો-દેખાવ તે; ટાપટીપ; આડંબ-
ર; દંભ; ખોટી શોભા. કિં પ્રં ઢોળ
ચઢાવવો=ઉપર ઉપરથી સારું ભભકાદાર
દેખાય તેમ કરવું; સાફસુફ તે ટાપટીપથી
શોભે એમ કરવું. ખાલી શોભા-સારાપણું
દેખાય તેમ કરવું; આપ આપવો.

ઢોળવું, નં ઢળી પડે એવું સારી બેસણી
વગરનું ઢોચકું:-ગાંડ વગરનું ઢોળવું=
આમ તેમ-ગમે તેમ ઢળી પડે એવું; અ-
નિશ્ચિત સ્વભાવનું; ફરી જાય એવું માણસ.

ઢોળવું, કિં સં પ્રવાહીને પાત્રમાંથી બહાર
નાંખવું; રેડવું; વહેવરાવવું; છાંટવું; અ-
ભિપેક્ષ કરવો:-હાથિણીએ કળશ ઢોળ્યો.
પ્રવાહી તેના પાત્રમાંથી બહાર નીકળે એ-

મ કરવું; ઢળે તેમ કરવું. (૨) ધોળવું;
લેપન કરવું. (૩) વિંઝવું; હલાવવું; પવન
નાંખવો; પંખો નાંખવો. ઉં કાળજડાની
કોર હું તમને વિંઝણે વા ઢોળું, રાજ.
(૪) ખરબાદ કરવું; ઉશ્કેરી દેવું; નિર્થક
ગણી કાઢીનાંખવું:-ખાટી છાશ ઉક-
રડે ઢોળો.

ઢોળાવ, પુંઁ ઢળતો-ઉંચેથી નીચે ઉતરતા
ઢાળવાળો પ્રદેશ; ભૂભાગ; ઢાળ; ગરાડ;
ટેકરાનો ઉતાર તે. (૨) ઉતરતા ઢાળવાળો
જે ઘાટ તે; ધુમ્મટની-ઘડાની આજીવ્યોનો
ઉતરતો ઢળતો ઘાટ.

ઢોળાવું, કિં અં રેડાવું; છંટાવું; ઢળવું;
પ્રવાહીનું તેના પાત્રમાંથી બહાર નીકળવું.
(૨) વિંઝવું; ઉડવું; આસપાસ ધુમાડું.
ઉં મારા ક્રિયા ભાઈને ચમર ઢોળાય.

ઢોળીપાડવું, કિં સં ઉપરથી ઉભેથી નીચે
નાંખી દેવું; ધક્કો મારીને બેઠેલા, ઉભેલા
કે ગોડવેલાને સુવાડી દેવું; ઢળી પડે એમ
કરવું. ઉં ઉંધે મોકલ્યું બગાસ કે જ
બગાસા તું, તારું કલું નહિ માને તો
ઢોળીપાડીશ હું. (૨) કોઈને માથે નાંખી
દેવું; પોતાનો દોષ છુપાવી તે ખીજની
ઉપર મૂકી દેવો; જોખમ ઓઢાડવું; દો-
ષારોપ કરવો; ખીજને શિર ઓળવવું:-
તેણે પોતાનું આળ મારે માથે ઢોળી પા-
ડ્યું. (૩) જમીનદોસ્ત કરી નાંખવું; સુ-
વાડી દેવું; નાશ કરવું; તમામ ખરબાદ
કરવું:-પિવાય નહિ તો ઢોળીનાંખવું.

ઢોળો, પુંઁ ઢાળ; ઢોળાવ; કઢણ.

ઢોંગ, પુંઁ ખોટો દેખાવ કરવો તે; ખરેખર
હોય તેથી જુદું બહાર દેખાડવું; સમ-
જવવું તે; દંભ; આડંબર; દેખાવ. (૨)
ધુતારાપણું; કપટીપણું; પ્રપંચ. (૩) ચાળા;
મળક; ઠૂઠા; પરિહાસ. (૪) બહાનું; મિષ;
ખોટું કારણ. (૫) વેષધારીપણું; વેષ;

વાણના તાર એક સળી ઉપર વિંટાળી કાંસકામાં ધાલી આડા વચમાં નાંખવામાં આવે છે, એ તારની જે કોકડી તે ઢોઢો. ઢોઢો, પું૦ સ્ત્રીની જનનેદ્રિય.

ઢોયણું, ન૦ (ઢોલણું-ઢોલણું.) બાળકની ઝાળી-ખોધના ચારે છેડા સરખા અંતરે પહોળા રહે તેમ રાખવાનાં નાકાવાળાં લાકડાં, દંડિકા; ડોલણું; ઢોણું. ઢોયણાને ખે છેડે ખે કાણું હોય છે તેમાં ખોધના છેડાનાં નાકાં ભરવવામાં આવે છે આથી ખોધ પહોળી રહે છે.

ઢોર, ન૦ ખેતી, સ્વારી અને દૂધ દહિં માટે પાળવામાં આવતાં મોટાં ચોપગાં જનાવર તે; પશુ. ગાય, બળદ, ઘોડા, ભેંસ વગેરે. (૨) જનાવર; જંગલમાં ધાસ વગેરે ચરીને રહેનારાં પ્રાણી. (હિંસક નહિ -પળાય એવાં.) મનુષ્યના જેવી જેને વાણી અને વિચાર કરવાની બુદ્ધિ નથી તે. (૨) વિવેક-વિચાર રહિત; અભુક્ત-ભુજી; મૂર્ખ; જેને ઝાઝી ગતાગમ પડે નહિ એવું માણસ; ભરોડ. (૩) માલ; ધન:- ચોર ઢોર એકઠાં કરો. અર્થાત્ ચોરને અને તેણે ચોરેલા (ઢોર) માલને. કહે૦ ઢોરના ચાબ્યામાં કુચો પડે પણ માણસના ચાબ્યામાં ન પડે. અર્થાત્ માણસની ખતરીસીએ ચઢ્યું તે પાયમાલ થઈ જાય.

ઢોરઢાંખર, ન૦ ઢોરઢાંકર; ઢોર વગેરે.

ઢોલ, ન૦ અંદરથી પોલા ખોખાને મેંચે બાંધે ચામડું જડીને બનાવેલું વાદ્ય; વાણું; નગારું; તંગ-ખેંચીને જડેલા ચામડા ઉપર દંડિકા ઠોકતાં ઢમઢમ ખોલે એવું વાણું. પટક. કિં પ્ર૦ ઢોલ વાગવું=સૌ જાણે તેમ થવું; જાહેર થવું; ઢમઢમ થઈ રહેવું. -ચોરી થશે ત્યારે શું ઢોલ વાગશે ? ના. તે તો કોઈ જાણુશે પણ નહિ. ઢોલ વગાડવું=જાહેર કરવું; સૌ કોઈ જાણે તેમ કરવું; ચાહન કરવું. વાગતે ઢોલે જવું=ચાહન જવું; છ ચોક-ચોરી છુપીથી નહિ પણ સૌ જાણે તેમ જવું અને તે નહિ અટકાવી શકાવું. ૩૦ પ્ર૦ ઢોલને ઢમકે પાણી આવવું=મારવાડમાં કુવા એટલા ઉંડા હોય છે કે કોસિયાને કોશ કાઢે આવતાં તરીલાના બળદ ઉભા રખાવવા માટે ઢોલે દંડો દેવો પડે છે. ઢોલે દંડો દેવો=સ્વારી એ ચઢવું; ઉત્સાહ ભેર સૌ કોઈને જાહેર થાય તેમ-ચાહન કોઈ કામ કરવાને તત્પર થવું.

ઢોલક, ન૦ નાતું ઢોલ; પખાજ.

ઢોલકી, સ્ત્રી૦ નાતું ઢોલ; નગારી. કિ. પ્ર૦ ઢોલકી બળવવી=નાચનારની પાછળ ફરવું અને તેના નાચને ધોટેધાટ નગારું વગાડવું. (૨) વખાણ કે ખુશામત માટે હાજી હા કરવું; સામો માણસ કહે તેને બળતું જ ખોલવા મંડી જવું. બન્ને તરફની ઢોલકી બળવવી=જે જેમ ખોલે તેને તેમજ હા, હા કહીને ઉત્તેજન આપવું, ખેડ રીતે સાંડે સાંડે કહ્યા કરવું.

ઢોલકું, ન૦ કુદ્ર નગારું; જેવું તેવું નાતુસ ઢોલ. કિં પ્ર૦ ઢોલકું ફૂટવું=સમજ્યું ન સમજ્યું જ્યાં ત્યાં ખરુંખોટું હાજી હા કરવું અને ખોટું ઉત્તેજન આપવું. તાનમાં તાલ ખેતાલ જોયા વગર જેમ ફાવ્યું તેમ ઠોકવું; ખોત્રવું તે.

ઢોલડી, સ્ત્રી૦ નાનો રંગિત ખાટલો; પલંગડી.

ઢોલણી, સ્ત્રી૦ ઢોલડી.

ઢોલાણ, ઢોળાવ; ઢાળ; ઉપરથી નીચે તરફ ઢળતો જતો પ્રદેશ; ઢળતો ભૂભાગ.

ઢોલિયો, પું૦ મોટો રંગિત ખાટલો; પલંગ.

ઉ૦ ત્યારે ઢળાવું ભમર ઢોલિયો. કહે૦ ઢોલિયો તળાઈએ શોભે=હાથી અંબાડી એ શોભે એમ; બે યોગ્ય ઉપસ્કરણ હોય તોજ વસ્તુ શોભે ઢોલિયો-ધરકડીએ ન શોભે.

ત.

ત, પું [સં. ત્] ગુજરાતી ભાષાના સૂળા-
ક્ષરોમાંનો સત્તાવીસમો અને વ્યંજનોમાંનો
સોળમો દંતસ્થાની વ્યંજન વર્ણ-અક્ષર;
તકાર: તત્તો.

તકયાર, જુ. તૈયાર.

તકયારતમ, જુ. તયાર.

તકયારી, તૈયારી.

તકં, અ. તકિં; ત્યાં.

તકિ, વિ. તાકિ; તૌ; તીષ્ઠ; ગરમ મિજ-
નતું; ઝટ કિસ્કેરાઈ નય એવા સ્વભા-
વતું; જલદ; આકળું:-એ તો તક મા-
ણસ છે.

તક, સ્ત્રી. [ફા.] લાગતો વખત તે; કોઈ
કાર્ય સિદ્ધ કરવા માટેનો યોગ્ય અવ-
સર હોય તે; કાર્યસિદ્ધિ કાળ; યોગ્ય સ-
મય; પ્રસંગ; યોગ; જોગવાઈ; લાગ; સં-
ધિ. (૨) મોસમ; વેળા; રત; પાક વગે-
રેનો સમય તે. કિ. પ્ર. તક મળવી=
લાગ મળવા; કાર્ય કરવાને યોગ્ય અવસર
પ્રાપ્ત થઈ જવો. તકળોવી, તક ગુમાવવી.
તક સાચવવી=પ્રસંગાનુસાર સમય વિચા-
રો કાર્ય કરો આપણું તે; બીડ ભાગવી;
'અમીનો અવસર છે' એમ વિચારી તે
પ્રમાણે વર્તી લેવું તે; ખરેખર વખતે મદદ
કરવી. તક જોવી=યોગ્ય સમય આવતા
લગી રાત જોવી. કહે. તક તેવો તડકો.
ગઈ તક આજણે વાંચતો નથી. તકનાં
વાળાં તકેજ વાગે. (૩) અ. [સં. અં-તક]
લગી; સુધી; પર્યંત:-કાલતક.

તકતક, વિ. તેજ મારતું હોય એવું; ચકચક;
ઝગઝગ; તગતગ; ઝાઝાઝા:-એનું મોહું
તકતક થાય છે. અંદરના બરાવાથી
તસતસ થઈને સુંવાળી આમડીએ તેજ
દેખાવું તે.

તકતકલું, વિ. ઝળકઝળક થતું; ચકચકતું; તે-
જ મારતું; તગતગતું.

તકતકલું, કિ. અ. તકતક થવું; ચકચકવું;
ઝળકવું; તગતગવું. સુંવાળી નાળુક ચા-
મડી વગેરેનું ખેંચાઈ તંગ થઈ ઝળાં-
ઝળાં થઈ રહેવું.

તકતી, સ્ત્રી. [અ. તક્ત] લાકડાની, કાચની
કે ધાતુની પાતળી પણ ખુણાદાર ચકતી;
નાની પાતળી ચોખ્ખુ આકૃતિ; ચોકી.
(૨) પાતળી ચીપ; પાટી; ફળી. (૩)
એક જાતનું ધરણું.

તકતો, પું. તખતો; અરીસો; દર્પણ. (૨)
મોટી તકતી; પાતળી પણ લાંબી પહોળી
કાચ કે પથરની છાટ.

તકદીર, સ્ત્રી. (ન.) [અ.] નસીબ; ભાવી;
કિસ્મત; ભાગ્ય; સર્જિત; પ્રારબ્ધ; છટ્ટીનો
લેખ. કહે. તકદીર આગળ તદખીરનું
કંઈ ચાલતું નથી.

તકરાર, સ્ત્રી. [અ.] ખે અથવા ધણા જણ
વચ્ચે અમુક મતભેદને લઈ જે સંવાદ કે
જોલયાલ થાય તે; વિવાદ; ખરા ખોટાનો
ઝગડો, મત ફેરની જોલાજોલ; હુજ્જત;
કન્જિયો; વઢવાડ; ટટો. (૨) કારણ; સખ-
ળ; હેતુ; દલીલ:-એની તકરાર ખોટી
છે. (૩) વાંધો; વિરુદ્ધતા. (૪) વિવાદ
કરવાની રીત. (૫) માયાફોડ; ખોશ;
આગ્રહ; હાના કર્યા કરવી તે. કિ.
પ્ર. તકરાર કરવી=ચલાવવી=વિવાદ ક-
રવો; વાદ ચલાવવો. (૨) લડાઈ
કરવી. તકરાર લેવી=સામે થવું; આમ
થવું જોઈએ એમ હેતુ પુર:સર વાદ લઈને
જણાવવું. (૨) પારકી લડાઈ વહોરી લેવી;
વિરુદ્ધ પડવું. તકરાર સાંભળવી=સામાની
દલીલો ને કારણો હોય તે સાંભળી લેવાં;

ખેલ; રમત. (૬) ખોટું ધતિંગ; ખોટાં.
કિં પ્રં ઢેંગ કરવો=ખોટો દેખાવ કરવો;
ખોટું દુઃખ, દૈન્ય રોવું વગેરે તે. ઢેંગ
ચલાવવો=અંદરથી સાર-તત્ત્વ રહિત પણ
બહારથી મોટા આડંબરવાળું ધતિંગ ચ-
લાવવું. ધર્મ વગેરે માટે. ઢેંગ માંડવો=
ધુતારાપણું માંડવું; તોફાન-સામું માણસ
અંતર્ધ જય-ડરી જય એવું ખોટું ધિ-
ગાણું મચાવવું.

ઢેંગી, વિં ઢેંગ કરનાર; દંભી; આડંબરી.
(૨) ધુતારો; અંદરથી એક અને બહાર-
થી બીજો દેખાવ કરનાર; નહિ સાચો;
દિમાકી.

ઢેંગ, વિં જીર્ણ; ખળખળા ગયેલું; ખખ.
ધરડો ઢેંગ.

ઢેંગર, નં ઢેરચર, ગોતું; ખાણ; ટાહું અને
સ્વાદ રહિત-ધૂળધાણી ખાવાનું તે. (૨)

વિં બહુ ટાહું, વાસી; ખેસ્વાદ; ગોતા
જેવું.

ઢેંડકોડો, પું [મ.] પત્થર ફેડનારો-ધ-
ડનારો તે; શલાટ.

ઢેંડો, પું પત્થર; પહાણો. (૨) મોટો અને
ધરડો ખખ બળદ. (૩) વિં મોટા ઉંચા
હાડપિંજરવાળો; ખૂબ મોટો; ઉમ્મર
લાયક; પ્રૌદ:-મોટો ઢેંડો થયો હવે કંઈ
સમજે છે કે નહિ? (૪) મૂર્ખ; અક્લ
વગરનો; જડસો; ખેવકુંદ; બુદ્ધિ વગરનો.

ઢેંણું, નં ઢેયણું; ખોષ પહોળી રાખવાનો
દંડિકો.

ઢેવો, પું ઢેઓ; બડવો; ખેઅદખી જોયા
કરે એવો માણસ; ગોલો; નામરદો; પો-
તાની સ્ત્રીને પોતાના કાપુમાં રાખી શકે
નહિ એવો ઢોલો.

ણ.

ણ, પું [સં. ણ] ગુજરાતી ભાષાની લિ-
પિતો છઠ્ઠીસમો મૂળાક્ષર અને પંદરમો
વ્યંજન વર્ણ-અક્ષર. ત્રીજો અનુનાસિક.

આ અક્ષરથી શરૂ થતો કોઈ પણ શબ્દ
ગુજરાતી ભાષામાં નથી.

શાએ આવેલો એક પ્રાંત. હુએસંગે તેના પ્રવાસમાં આનું વર્ણન આપેલું છે.

તક, સ્ત્રીં [સં] છાથ; દહિં ભાગી-વલો-વીને માંખણ કાઢી લીધા પછી રહેલું પ્રવાહી; તાક. (૨) ભાગેલું દહિં; મઠો. તકપ્રમેહ=છાથના જેવો પિશાબ આવે એવો એક રોગ.

તક્ષક, પું (સં) પાતાળમાં રહેતા મોટા આઠ નાગોમાંનો એક નાગ. ઋષિ કશ્વપ અને કદ્રુથી એનો જન્મ થયો હતો. જનમેજય રાજાના સર્પ યજ્ઞમાં સાત નાગકુળ બળી જવા છતાં આસ્તીક મુનિએ તક્ષક અને તેના કુળને બચાવી લીધું હતું. ઉં મારા પિતાની કોટે ધાલ્યો કાળોનાગ, તેને ખાળે તક્ષકનાગ. હાલના ઇતિહાસની દૃષ્ટિએ જોનારા કહે છે કે, તક્ષકકુળને નામે ઝોળખાતી એક આખી જાતિ હતી. ટિ-ખેટ ને ચીન તરફના કેટલાક લોક પોતાને તક્ષક વંશના માને છે. જનમેજયે તક્ષ-શિલા જીતી તક્ષકો વગેરેનો નાશ કર્યો તે ઉપરથી સર્પ સત્રની આખ્યાયિકા ચાલી છે.

તક્ષશિલા, સ્ત્રીં ઉત્તર પંજાબમાં આવેલું એક પ્રાચીન નગર અને તેની આસપાસનો પ્રદેશ. ઐધ્યોની જહોજલાલી દરમિયાન એની આખાદી હતી અને પાર-લિપુત્રથી તે ખીજે નંબરે ગણાતું હતું. હુએસંગે એનું વર્ણન કરેલું છે. તે એક મોટું વિદ્યાપીઠ હતું. આણંડ્ય તક્ષશિલાનો રહેવાસી હતો.

તખત, નં (ફા. તખ્ત) રાજગાદી; સિં-હાસન; રાજ-પાદશાહને કચેરી ભરીને બેસવાનું મૂલ્યવાન સુંદર આસન તે. (૨) ઉચ્ચસ્થાન; ઉત્તમસ્થાન; અગ્રસ્થાન; મોંખરો:-તમે તો તખતની જગા લઈ બેઠા હતા. તખતનચીન=રાજગાદીએ બેઠેલો; જેને રાજ્યાભિષેક થયેલો હોય તે. તખત, ત-

ખતે તાહિસ=મયૂરાસન, શાહજહાને છ કરોડ રૂપિયા ખરચી આ સિંહાસન બનાવરાવ્યું હતું. તખતનચીન=રાજગાદી ઉપર બેઠેલો-રાજા.

તખતી-સ્ત્રીં પાતળી ચોખ્ખણ ચિપાટ; ફળ; પાટી. (૨) ખીખું; જેની અંદર અમુક આકાર ખોદી-કોતરી દાઢેલો હોય અને તેમાં ધાતુ વગેરેનો રસ રેડતાં અમુક આકાર પડતો હોય એવી બનાવટ; અક્ષરની તખતીઓ-ખીલા. (૩) કાગળનો તાવ.

તખતો, પું (ફા. તખ્તહ) પાતળું ચોખ્ખણ પાટિયું; ફળ; પાટ; છાટ. (૨) મોં જોવાનો કાચનો ચોખ્ખણ આકાર; આરસી; દર્પણ; ચાટલું-લો. (૩) ચીતરેલી કાચની પાટી; ચિત્ર દાઢેલો કાચનો ચાટલો.

તખત, જીં તખત.

તખતેતાહિસ, નં મોરની આકૃતિનું સુંદર ને મૂલ્યવાન સિંહાસન. શાહજહાંન પાદશાહે ખરાં મોતી ને જવાહીર જડાવી છ કરોડનું એક સિંહાસન કરાવ્યું હતું તે બનિર્ધરના પ્રવાસમાં એનું વર્ણન છે.

તગડ, સ્ત્રીં (તગ-ગેડવું ઉપરથી) દોડા દોડી; પગ દોડ; રખડપટ્ટી; અથડામણ; કાળની ધાધ-તડામાર હોવાને લીધે વારંવાર આમ તેમ ફેરા આંટા ખાવાનો જે પરિશ્રમ પડવો તે; તગડ; (ડય) ઉતાવળે ધણાં કામ પાછળ દોડાદોડ કરવાની હોય તે. (૨) ઉતાવળે દોડાવવું તે; દોડ; રખડ; ધાધ; દોડધામ; ધમાલ:-મોસમમાં તગડ થાય પછી કંઈ નહિ.

તગડવું, કિં સં આમ તેમ ઉતાવળે દોડાવ-દોડાવ કરવું તે; દોડાવવું; આમ તેમ ફેરા આંટા ખવરાવવા; જહિં તહિં જરા જરા માં દોડાવ્યા કરવું; તગેડવું; રખડાવવું; ખવરાવવા; નાહક દોડાદોડ કરાવવી. મારીને દોડવાની ઝાઝી ચક્કિ

ફરિયાદને તેનાં કારણ જાણી લેવાં.
તકરારિયો, પું. જેને તકરાર કરવાની ટેવ
હોય એવો માણસ; માથાફાડિયો.

તકરારી, વિ. તકરાર કરનાર. (માણસ.) જે
માં વાંધો નીકળે-તકરાર કરવીજ પડે
એવું (કામ.):—આ તકરારી જમીન છે.

તકલદી, જુ. તકલેદી.

તકલાદી, જુ. તકલેદી.

તકલીફ, સ્ત્રી. [અ.] મુસીબત; વિપત્તિ. (૨)
હુઃખ; કલેશ; કષ્ટ.

તકલેદી, વિ. [અ. તક્લીદી] મજબુત
તેમજ ટકાઉ નહિ એવું; નાજુક; બળ કે
સત્ત્વરહિત; અદૃઢ; સહેજ આંચકો લાગતાં
ઉથલી પડે કે ભાગી જાય એવું; કમજોર;
કાવલું; કામચલાઉ. (૨) કાચું પોચું;
નખળું. (૩) બનાવટી; ઉપરથી સાફ અને
મજબુત લાગે પરંતુ અંદરથી ટકાઉ સત્ત્વ-
વાળું ન હોય એવું. તકલીદી; કાગદી; ફાટું.

તકસીર, સ્ત્રી. [અ.] જૂલ; ચૂક; કસર; વાં-
ક; દોષ; અપરાધ; શુનો. તકસીરવાર=શુને-
ગાર; અપરાધી.

તકાજો, પું. ગ્રેરણા.

તકાદો, પું. [અ. તકાદા] કોઈ પણ કાર્ય
ઝટ કરી નાંખવાનું સામા માણસ પર દખા-
ણ કરવું તે; તગાદો; માગતું લહેણું પતાવી
દેવાને કરવામાં આવતો જે આગ્રહ તે;
આંખીને ઉધરાણી કરવી તે. (૨) જળર-
જસ્તી કરવી તે; હુકમના જોરથી કામ
લેવું તે. માગતા લહેણાની ઉધરાણી બા-
બત વપરાય છે.:—લોકો ઉપર તકાદો કરી
ને નાણાં વસુલ કરી લે. કિં. પ્ર. તકાદો
કરવો=દખાણ-જોર વાપરવું; ચીવટાપથી
માગણી કરવી.

તકાર, પું. [સં.] તત્તો; ત અક્ષર અને ત
એવો ઉચ્ચાર તે.

તકાવણું, કિં. સં. નજરમાં ધાલવું; તાકવું;

પોતાને મળે અથવા ભોગ પડે તો સાફ
એવી દાનત રાખવી; લેવાની ધમ્મ કરવી;
લાગ જોતા રહેવું. (૨) તાકે એમ કરા-
વવું; નિશાન માંડતાં શીખવવું.

તકાવી, સ્ત્રી. [અં.] તગાવી; ખેતીને માટે
ઓળર, ખી, અને ખેતીને ઉપયોગી
સાધન સરકાર તરફથી ઋણરૂપે ખેડૂતને
આપવામાં આવે તે; ધન-રોકડ વગેરે તે.

તકાસણું, કિં. સં. પોતાને ભોગ પડે એવી
દાનત રાખવી; લાલસા રાખવી; લાગ ફાવે
તો લઈ લેવા-પચાવી પકવા ઉપર નજર
રાખતા રહેવું. લાલચવાળી વાંકી નજરે
મેળવવા ઉપર લક્ષ-નિશાન રાખવું; ધમ્મ-
વું.:—કોઈનું પુરું તકાસણું નહિ, સાફ
તકાસો ને જુઓ સારું જ થશે.

તકિયો, પું. [ફા. તકીય] અઢેલીને ખેસા-
ય એવું પોચું જાડું ગદેલું; બરડા પાછળ
મૂકવાનો કે માથા તળે ધાલવાનો ૩ ભ.
રેલો પોચો નાની મોટી ગાંસડી જેવો
ગુંથોસો તે; મોટું જાડું ઓસીકું. (૨)
અઢેલીને ખેસાય એવો ચુનાનો ગચ્છ;
ચોતરા-ઓટલાની બાજુનો અઢેલાય એવો
જે ભાગ તે. (૩) ફફીરને પડી રહેવાનું
સ્થાન; ચોતરો તે; પીર વગેરેનું સ્થાન.:—
કાળુમિયાનો તકિયો.

તકેદારી, સ્ત્રી. ધમધોકાર કામ ચાલુ રહે
એવી કડકીની નજર રાખવી તે; તકાકા
બંધ શેઠમાં ને શેઠમાં હુકમજોર કામ લેવા-
તું રહે એવી દેખરેખ રાખવી તે; જાપતો;
આંખતી તપાસ-સંભાળ રાખવી તે; આ-
ગ્રહ ને ખંત રાખીને કામ લેવું તે; ખૂબ
સંભાળ રાખવી તે. જાગતી ચોટી રાખવી
તે; જેમાંથી કોઈથી ચસકાય નહિ અથવા
ગદ્ગદત કે થાપ દેવાય નહિ એવી ચોક-
સી રાખવી તે.

તક્ર, પું. [સં] પંજબની ઉત્તર પશ્ચિમ દિ-

વીજ રાખવી=સંભાળ રાખવી; ભાળ લેતા રહેવું; ફેંસલો; નિર્ણય.

તજવીજઠાર, પું. કોઈ કામકાજ વગેરે બરો-
બર ચાલે છે કે નહિ? તેમાં કંઈ ગફ-
લત કે ધાલમેલ થાય છે કે નહિ? અને
ફરિયાદ હોય તો તે શું છે? વગેરે બાબ-
તની તપાસ કરી ચોકસી રાખનાર અધિ-
કારી તે.

તજવું, કિં. સં. [સં. ત્યજ] તજ દેવું;
છોડી દેવું; છોડવું; ત્યાગ કરવો; મૂકી દેવું;
વરજવું; દૂર કરવું; છાંડવું. ફરીને સંગ
નહિ કરવા માટે છોડી દઈ જતા રહેવું;
હમેશને માટે પરિત્યાગ કરવો.

તજગરમી, સ્ત્રી. આમડીની ગરમાઈ; આમડી
ઉપર ગરમીની અસર દેખાવી તે; અંદર
નહિ પરંતુ બહિરંગ ઉપર જે ગડચમડ-
ચાઈ વગેરે ગરમીની અસર જણાય
તે. (૨) આમડી લુપ્ત થાય એવો એક
રોગ તે.

તજવણું, કિં. સં. તજ દે એમ કરાવવું;
ત્યાગ કરાવવો; છોડાવવું; સંગ-આદત
મુકાવવી; ફરીને સંગ કરે નહિ એમ
હમેશને માટે મૂકી દેવાવવું; દૂર કરાવવું;
છુટું કરાવવું.

તજ, વિ. [સં.] તત્ત્વજ; તત્ત્વને જાણનાર.
(૨) જ્ઞાની.

તટ, પું. [સં.] નદી, સરોવર કે સમુદ્રનો
કાંઠો તે; કિનારો; તીર. (૨) ઢોળાવવાળો
પ્રદેશ; તળેટી; ઉતરતા ઢાળનો ભાગ.—
કુચતટ. (૪) તડ, તૂટવાનો અવાજ. (૪)
પાળ; આડ; બંધ; ધોરો; કિનારની હદ
ઉપરનું બાંધકામ. (૫) કોર; છોડો;
અંત. (૬) અં. સમીપ; પાસે; નજદીક.

તટપટ, પું. જે કિનારાળા વચ્ચેનું જે તળું
—જળ—વહેણતો ભાગ તે.

તટસ્થ, વિ. [સં.] તટ ઉપર ઉભું રહેલું—

વહેણમાં નહિ ઉતરેલું પડેલું તે; અજાણ
રહેલું; દૂર ઉભેલું; અલગ; અગાધમાં નહિ
પડેલું; પક્ષકારોમાં નહિ બળતાં અલગ
થઈ ઉભેલું.—તટસ્થ રહેલાં રાજ્યોએ હવે
વચમાં પડી લડતાં રાજ્યોનું સમાધાન
કરવું જોઈએ. ઉદાસીન; નિરપેક્ષ.

તટિની, સ્ત્રી. [સં.] નદી; સરિતા. (૨)
ઉંચા કિનારાઓવાળું ઝરણું.

તડ, નં. [સં. તટ] એકાદ આખા મંડળમાં
પડેલી ફટ તે; પક્ષ; જ્ઞાતિ વગેરે સમુદાય-
ઓમાં પડેલો અકેકો વિભેદ; ભાગ; તકેા;
પક્ષ.—મોઢ આલણોનાં ત્રણ તડ. (૨) સ્ત્રી.
તરડ; ચીરો; ફાટ; ફૂટ; બરડ વસ્તુમાં
પડેલો ભાગ—ચીરો તે. (૩) નં. રેતીના
રણમાં પાણી ને ઝાડપાનવાળી લીલી જગા
તે; શાહલ (મોટું). કિં. પ્ર. તડપડવાં=
જે કે વધારે ભાગ-વિભેદ-કે પક્ષ પડવા
તે. એક સમુદાયનાં માણસોએ જે કે વ-
ધારે ભાગમાં વહેંચાઈ જવું. આંતરો;
ભેદ; જુદાપણું.—તમારે ને એને તડ છે?

તડકું, સ્ત્રી. તરડાઈ જવાપણું તે; ફાટ; બર-
ડપણું; તાપ વગેરેથી ફાટી જવાપણું તે.
(૨) કડકી; બંગશીલતા. (૩) તણખ;
ઝાટકો; સળક; પાકતા અવયવમાં થતી
પીડ તે; ઘટકો.

તડકણું, કિં. અં. તાપ વગેરેથી ચિરાઈ—
ફાટી જવું; ચિરાડા પડી જવા. (૨)
નંકાવું; ઉઠીજવું; તડ એવા અવાજ સાથે
તૂટી જવું.—ચુડો-છો તડકી ગાંધ. (૩)
ખીવું; ડરવું; ગભરાઈ જવું; ચરચરી-
જવું.

તડકાવણું, કિં. સં. (ટડકાવણું) દમ ભિ-
ડાવવો; ખીવરાવવું; ચચરાવી દેવું; ધમ-
ધમાવી નાંખવું; ધમકી આપવી; ડરાવવું;
ધમકી સાથે ખૂબ ખીજવું; ધૂળ કાઢી
નાંખવી; ફાટી જાય એમ કરાવવું.

છતાં પણ દોડાવવું; બળાતકારે કામ લેવું;
ખેંચવું; તાણવું; ધસરડવું.:-આ ટટવાને
હવે કેટલાં વર્ષ તગડશો-તગેડશો.
તગડિયો, પુ'ં ત્રણસેરે ભરત તે; વાણ ભરેલો
ખાટલો કે જેમાં ત્રણ ત્રણ સેરો ખુડા-
ડીને મુંજ કે બિંડી ભરેલી હોય, ત્રણ
ખુડતી સેરે ભરેલા વાણનો ખાટલો. (૨)
તગડિયું ભરત.

તગડો, પુ'ં ત્રણ એ સંખ્યાનું ચિહ્ન; ત્રણનો
આંક તે; ૩.

તગણું; વિ'ં ત્રણ ધણું; ત્રમણું; એક પછી
એક ત્રણ ફેરી હોય તેટલું; ત્રણગણું.

તગતગ, અ'ં ચકચક; ચળક ચળક; અગમગ;
સદામથી તગતું હોય તેમ. કિં પ્ર'ં તગ
તગ થવું=અળાંઅળાં થવું; તેજ આરવું;
દીપવું. (૨) ખેંચાઈ ને તંગ થવું; તંગ
થવાને લીધે ચકચકવું.

તગતગણું; કિં અ'ં ચળક ચળક થવું; અગ-
અગવું; દીપવું. (૨) ચંચળ અને સંજ્ઞા
રહિત હોવા છતાં માત્ર ખાલી આંખું
આંખું અળકયા કરવું; જરા જરા આંખી
અળકી ચમકયા કરવી.:-ખધું અંગ જુદું
પડી ગયું છે, સંજ્ઞા જતી રહી છે છતાં
માત્ર એ ડોળા તગતગ્યા કરે છે.

તગર, ન'ં એક ફૂલઝાડ. (૨) એક ઓષધિ,
એક ઝાડ, કોશ્મીર ને અફઘાનિસ્તાન ઉપ-
રાંત માદાગાસ્કર ને જંજીબારમાં તગરનાં
ઝાડ થાય છે. એના લાકડામાં અને તેલમાં
સુગંધિ રહે છે.

તગણું; કિં અ'ં તગતગવું; તેજ આરવું; પ્રકા-
શવું; દીપવું; અગઅગવું.

તગાળો, છ'ં તગાદો.

તગાદો, પુ'ં તગાદો; આંપની ઉધરાણી તે;
મટ પનાવી દેવાનું દયાણ કરવું તે.

તગારું, ન'ં [ફા. તગારદ] માટીની ગાર
આપવા મુતાનો દેલ બરવાતું કદામ જેવું

લોખંડનું પાત્ર તે; કટાહ; કઢાયા જેવું
વાસણ-ટોપલી. (૨) મોડું કુલેલું પેટ;
હોળરું. ઉ'ં જમ્યા જમાયું જેટલું, જડ-
રામ ભટ નેટ, વધું તગારું દેખીને, હ-
સતાં દુખે પેટ. બુલાખી. કિં પ્ર'ં તગારું
ભરવું=આંપીને જમવું; ખાવું.

તગાવી, સ્ત્રી'ં [અ. તકાવી] બ્યાજ સાથે
પાછાં આપવાની સરતે સરકાર કે જમી-
નદારે ખેડૂતને ખેતી કરવાને અગાઉથી
નાણાં આપવાં તે.

તગેડણું; કિં સં'ં દોડાવવું; આમ તેમ ઉતા-
વળે દોડાદોડ કરાવવી; રખડાવવું. (૨)
જેરથી હાંકવું; યાકી જાય તેમ અહિં
તહિં ફેરવવું.

તગેડો, પુ'ં ધણાં કામને લીધે આમ તેમ
દોડાદોડી કરાવવી-થતી તે; વખતસર કામ
આટોપી લેવાને પડતી જોવાઈતે; રખડ;
અથડામણ; આમ તેમ ફરવાની મહેનત;
તરત કામ કરી નાંખવાની ધમાલ;
પગતોડ.

તજ, સ્ત્રી'ં [સં. ત્વજ્] તમાલની લાલ,
તીખી, મીઠી અને સુગંધવાળી છાલ; દા-
લચીની; જાવંત્રીના ઝાડની સુકી છાલ;
તજતી ગણુના ગરમ મસાલામાં છે.

તજગરો, પુ'ં ઉપર ઉપરથી તપાસ લેવી તે;
હિસાબ; સાર; ખરી હકીકત શું છે તેનું
તાત્પર્ય તપાસી લેવું તે. કિં પ્ર'ં તજ-
ગરો લેવો=હિસાબ લેવો; સાર જોઈ લેવો;
પાર લેવો. તજકિરા=તજકરો=તજવીજ;
ચર્ચા; જીકર લેવી તે.

તજન, ન'ં તજન; ત્યાગ.

તજવીજ, સ્ત્રી'ં [ફા. તજવીજ] તપાસ;
શોધ. (૨) યુક્તિ; કરામત. (૩) યતન;
કાચીશ; મહેનત. (૪) ચોક્કસી; જંદોબસ્ત,
સંભાળ. કિં પ્ર'ં તજવીજ કરવી=તપાસ
કરવી; યતન કરવો; ચોક્કસી કરવી. તજ-

ટમાંથી છૂટવા માટે આમતેમ હાથ પગ વગેરે અદ્વાળવા; ફાંફાં મારવાં; સહાય-આરામને માટે વળખાં મારવાં. (૨) દુઃખ-થી પીડાતા જીવે અંગ ફેલાવી આમતેમ ગોથાં ખાવાં; અંગ પછાડવાં; દુઃખની વ્યા-કુળતાથી અવયવોનું આમતેમ તણાવું તે; લંખાવું તે; પછાડા મારવાં.

તડકડાટ, પું તડકડવું તે; ધમપછાડ; આમ-તેમ પગ પછાડવા અદ્વાળવા તે. વળખાં; ફાંફાં; પછાડા. (૨) પાંખો ફડકડાવતાં ચતો અવાજ; હાથ પગ આમતેમ નાંખવાથી ચતો ક્ષોભ તે; વિંછાચુંટા; ગભરાટ; હાં-ફળાફાંફળા પડીજવું તે.

તડખુચ્ચ, નં એક જાતનું મીઠા પ્રવાહીથી ભરપૂર ગરવાળું ફળ; કલિંગડ.

તડખુચ્ચી, સ્ત્રી તડખુચ્ચની વેલ; કલિંગડની જાતનો એક વેલો.

તડભડ, અં તરત મોઢેજ; જેવું લાગે તેવું ને તેવુંજ ખરું કે ખોટું મોઢામોઢ કહી દેવું તે. (૨) કોષ વાંધાનો તરતજ નિકાલ આવે તેમ; જેમનું તેમ; ખરેખરું; જેવું ને તેવુંજ-થરમ રાખ્યા વગર.-એ તો એવો ખરાવાદી છે કે જેવું જોશે તેવું જ તડભડ (તડનેફડ) કહી દેશે. વગર વિ-લંબે-વગર વિચારે કે વગર થરમ રાખવે.

તડવી, પું તડનો આગેવાન; આગેવાન પક્ષ-કાર; અમુક વિભાગનો જે પટેલ-કરતા કારવતા માણસ તે.

તડવું, કિં અં હથિયાર ઉગામીને સામે થવું; એકદમ ધસીને દોધની સામે ઉઠવું; મારવા દોડવું; સાગો હુમલો કરવો. ક્રિયા-પદ તરીકે કવચિતજ વપરાય છે જ્યારે કદંત તરીકે-તડીને બહુ વપરાય છે.-તડી તડીને મારવા શું આવે છે ? ધસીને; રીસ ચઢાવીને હાથ કે હથિયાર ઉગામીને.

તડંગધુમ, અં ઢોલકના અવાજનું અતુક

રણધુમ; તડિંગધુમ. (૨) ખૂબ તંગ થયેલું કે ટકોરી મારતાં ઢોલકની માફક અવાજ આવે. વાદના નાદે ચઢેલાનો પરિહાસાત્મક એવો મુખોદ્ગાર.

તડક, અં તડ એવો તરત અવાજ થાય તેમ; તરતજ; તાબડતોબ; તડકછતે. તેણે તડક લાકડી મારી. (૨) અવાજ સાથે તરતજ અસર દેખાડે એવું; તરત ફૂટે અસર કરે એવું.-તડક છિંકણી, સુંધ-તાંને વાર તરત ઉપરાઉપરી ખૂબ છિકો ખવરાવે એવી છિંકણી. (૨) સ્ફોટનો અ-વાજ, ચટપટ, તરતજ.

તડકભડક, અં તરત ભડકો થાય તેમ; જેવું મનમાં આવ્યું તેવું તરત જ બોલી દેવું તે; તાબડતોબ; મોઢામોઢ તરત; સવા-લ તેવોજ ઉત્તર આવે તે. તડકને ભડક =તરતને તરત; ભડકાની પેઠ. તડક ભડ-કિયું=તરતજ જેવું ને તેવુંજ કહી દેવા-ના ખરાવાદી સ્વભાવનું (માણસ).-શેઠ કશો વિચાર કે આનાકાની કરશે નહિ, જેવું તે પૂછશે તેવો તડક ને ભડક ઉત્તર આપી દેશે.

તડકાખંધ, અં ઝટ થાય તેમ; ચપટી વગા-ડતામાં; ઝપાટાખંધ; તાબડતોબ. (૨) ખૂબ જોરને તરાથી; જેવો તડ એવો અવાજ થાય કે તરત; જરાએ અજર વગર.

તડકિયું, વિં તડક એવો અવાજ કરે એવું; ભડકિયું; મોટી મોટી ફૂલની ખાલી વાત કરનારું; ગપ્પી; ટાઢ પહોરની મેને ગમે તેવી વાતો કર્યા કરનારું; વાતોડું; ગપ્પાં માર્યા કરે એવું. ખોટી ગપ્પો મારી ફૂલ-નારું; ફૂલણુજી. જેની વાતમાં સત્યાંશ બહુ જૂજ હોય એવું.

તડકી, વિં ગપ્પી; બડાધ ભરી મોટી મોટી વાતો બોલનારું; ખાલી ખોટીજ વાતનો ગોળો ગળાવનારું; જેના કહેણમાં ઝાઝો

તડકું, જુ. તડકો.

તડકો, પું. [સં. તપ, ગ્રા. તિરિહી] સૂર્યનાં
દિરણનો જ્વલંત ગરમ પ્રસાર તે; તાપ;
સૂર્યનો ઉજ્જવળ પ્રકાશ તે; આતાપ. (૨)
આકરો સમય; મુશ્કેલ વખત; દુઃખનો—
દુર્ભાગ્યનો સમય:—તડકોછાંયડો=ચડતી પડ-
તીનો વખત; સુખદુઃખનો વખત. તડક
છાંયડો—(તલકછાંયડો.) છોકરાંની એક
રમત.

તડતડ, અ. કોઈ વસ્તુ ફાટતાં—ચિરાતાં કે
ભાગતાં થતો એવો અવાજ; તૂટવાનો
અવાજ. ઉ. હાથ ઝાલીને ખાંચ મરોડી;
તડતડ ચોળી તૂટી. મીરાં.

તડતડવું, કિ. અ. ટાઢ, તાપ કે ખાર લ-
ગાવાથી કોઈ ચીજનું ફાટ ફાટ થવું તે;
ફાટું ફાટું થવું; લુખું પડી જવાથી કે
કોઈ આકરી વસ્તુ લાગવાથી સુંવાળી
સપાટીનું તરડાઈ જવું:—શિયાળાને દહાડે
નદીમાં નહાયાથી ચામડી તડતડે છે. (૨)
ફાટું ફાટું થાય તેમ તંગ પડવું; ભયરડા-
ધને તૂટું તૂટું થાય એમ થવું:—ચોળી
તડતડે છે. (૩) તડતડ એવા અવાજ
સાથે ફાટીને ઉડવું; તણુખા ઉડવા. આ
કોયલા બહુ તડતડે છે. (૪) ભાથું ભાથું
એમ થવું; ફૂટવું.

તડતડાટ, પું. તડતડ થવું તે; તડતડ એવો
જે અવાજ થવો તે; ભાગવા—તૂટવાનો જે
અવાજ તે; જોરથી ઉપરા ઉપરી તડતડ
થવું તે. (૨) વગર અટક્યે ખોલી જવું
તે; સપાટાખંધ જે તે તડતડ ખોલી દેવું—
ખોલી દેવાની જે કિતાવળી ચંચળ—છટા
તે:—તોફારો દિસો છોડો કે નરન તડતડાટ
ખેલવા લાગ્યો. (૩) કડકાઈ દે તોરનો
જે તનનતાર—ઝડોરો—ઝાંઝો તે. (૪)
મિજબાની જે ત્વરિત તોલણ અને ચુ-
ખાનો તોરસર ચરમો તે.

તડતડિયું; વિ. તડતડ થાય એવું; તરડાઈ
જાય એવું; તડતડ એવા અવાજ સાથે
ફૂટનારું; કડક; ખરડ; તૂટી જાય એવું.
ગરમી લાગતાં ફૂટે એવું:—તડતડિયા
કોયલા.

તડતડિયો, પું. તડતડ એવા અવાજ સાથે
ફૂટીને ઉડેલો તણુખો; સ્ફુલિંગ ગરમી
લાગતાં તડતડ થઈ ફૂટે એવો કાલસો.
(૨) ધસતાં તડતડ થઈ છેવટ બડકો થાય
એવી દાડખાનાની એક કરામત.

તડદધને, અ. તરતજ; જરા પણ વિચાર કે
વાર નહિ કરતાં તરતજ; ફટદધને; ઝટ-
દધને; સપાટાખંધ; નિર્વિલંબે. (૨) તડ
એવો અવાજ થાય તેમ:—તડદધને એક
તમાચો ખેંચી કાઢવો.

તડપડ, સ્ત્રી. (ટડપૈડ) તડીને—ગુસ્સે થઈ
ધસીને પટપટ સાંભા જવાળ આપવા તે;
સત્તા—શક્તિ વગરનું બળ ખતાવવું તે;
ખાલી મિજબા—ગુસ્સો કરવો તે. (૨)
શેખાઈ; ઉદ્ધતાઈ; આપલ્ય; દોઢડહાપણ;
ચિખાવલાવેડા કરવા ને મિજબા મારવો તે.
(૩) આનાકાની; ખોટી બહોશ; ખોટી
વિરુદ્ધતા:—બહુ તડપડ કરશે તો તમાચો
મારીને ખેસાડી દેવો પડશે.

તડપડાટ, પું. ખાલી વગર શક્તિનો તરવ-
રિયો—ઉપરચોટિયો મિજબા કરવો તે;
ખોટું બળ—જોસ દેખાડવો ને શેખાઈ મા-
રવી તે; કંઈ વળે નહિ અને ખાલી બડ-
બડાટ કરવો તે; ટેડપૈડ કરવી તે; નકામો
ગુસ્સો ને છણુછણાટ કરવો તે.

તડકડવું, કિ. અ. તરડકડવું; અસહ્ય દુઃખ-
માંથી છૂટવાને માટે—પોતાને કંઈ અવલં-
બન મળે અને કોઈ રીતે દુઃખ—વેદનાની
અકળામણ ઓટી થાય એવા સ્વાભા-
વિક હવરનેદને લીધે આમ તેમ અંગ
ફેરવી મરમથલ કરવી; દુઃખ આપવા સંક -

ટમાંથી છૂટવા માટે આમતેમ હાથ પગ વગેરે અક્ષાળવા; ફાંફાં મારવાં; સહાય-આરામને માટે વળખાં મારવાં. (૨) દુઃખથી પીડાતા જીવે અંગ ફેલાવી આમતેમ ગોથાં ખાવાં; અંગ પછાડવાં; દુઃખની વ્યાકુળતાથી અવયવોતું આમતેમ તણાવું તે; પછાડા મારવાં.

તડકડાટ, પું તડકડવું તે; ધમપછાડ; આમતેમ પગ પછાડવા અક્ષાળવા તે. વળખાં; ફાંફાં; પછાડા. (૨) પાંખો ફડકડાવતાં થતો અવાજ; હાથ પગ આમતેમ નાંખવાથી થતો ક્ષોભ તે; વિંણાચુંટા; ગભરાટ; હાંફળાફાંફળા પડીજવું તે.

તડખુચ, નં એક જાતનું મીઠા પ્રવાહીથી ભરપૂર ગરવાળું ફળ; કલિંગડ.

તડખુચી, સ્ત્રી તડખુચની વેલ; કલિંગડની જાતિનો એક વેલો.

તડભડ, અં તરત મોઢેજ; જેવું લાગે તેવું ને તેવુંજ ખરું કે ખાટું મોઢામોઢ કહી દેવું તે. (૨) કોષ વાંધાનો તરતજ નિકાલ આવે તેમ; જેમનું તેમ; ખરેખરું; જેવું ને તેવુંજ-શરમ રાખ્યા વગર.-એ તો એવો ખરાવાદી છે કે જેવું જોશે તેવું જ તડભડ (તડનેકડ) કહી દેશે. વગર વિલંબે-વગર વિચારે કે વગર શરમ રાખવે.

તડવી, પું તડનો આગેવાન; આગેવાન પક્ષકાર; અમુક વિભાગનો જે પટેલ-કરતા કારવતા માણસ તે.

તડવું, કિં અં હચિયાર ઉગામીને સામે થવું; એકદમ ધસીને કોષની સામે ઉઠવું; મારવા દોડવું; સામો હુમલો કરવો. ક્રિયાપદ તરીકે ક્વચિતજ વપરાય છે. જ્યારે કદંત તરીકે-તડીને બહુ વપરાય છે.-તડી તડીને મારવા શું આવે છે ? ધસીને; રીસ ચઢાવીને હાથ કે હચિયાર ઉગામીને.

તડંગધુમ, અં દોલકના અવાજનું અનુકં

રણરૂપ; તડિંગધુમ. (૨) ખૂબ તંગ થયેલું કે ટકોરી મારતાં દોલકની માફક અવાજ આવે. વાદના નાદે ચઢેલાનો પરિહાસાત્મક એવો મુખોદ્ગાર.

તડાક, અં તડ એવો તરત અવાજ થાય તેમ; તરતજ; તાબડતોખ; તડદખને. તેણે તડાક લાકડી મારી. (૨) અવાજ સાથે તરતજ અસર દેખાડે એવું; તરત ફૂટે અસર કરે એવું.-તડાક છિંકણી, સુંધતાને વાર તરત ઉપરાઉપરી ખૂબ છિકો ખવરાવે એવી છિંકણી. (૨) સ્ફોટનો અવાજ, ચટપટ, તરતજ.

તડાકભડાક, અં તરત ભડાકો થાય તેમ; જેવું મનમાં આવ્યું તેવું તરત જ ખોલી દેવું તે; તાબડતોખ; મોઢામોઢ તરત; સવાલ તેવોજ ઉત્તર આવે તે. તડાકને ભડાક = તરતને તરત; ભડાકાની પેઠ. તડાક ભડાકિયું = તરતજ જેવું ને તેવુંજ કહી દેવાના ખરાવાદી સ્વભાવનું (માણસ.)-શેઠ કશે વિચાર કે આનાકાની કરશે નહિ, જેવું તે પૂછશે તેવો તડાક ને ભડાક ઉત્તર આપી દેશે.

તડાકાખંધ, અં ઝટ થાય તેમ; ચપટી વગાડતામાં; ઝપાટાખંધ; તાબડતોખ. (૨) ખૂબ જોરને ત્વરાથી; જેવો તડ એવો અવાજ થાય કે તરત; જરાએ અજર વગર.

તડાકિયું, વિં તડાક એવો અવાજ કરે એવું; ભડાકિયું; મોટી મોટી ફૂલની ખાલી વાત કરનારું; ગપ્પી; ટાઢા પહોરની મોંને ગમે તેવી વાતો કર્યા કરનારું; વાતોડું; ગપ્પાં માર્યા કરે એવું. મોટી ગપ્પો મારી ફૂલનારું; ફૂલણુજી. જેની વાતમાં સત્યાંશ બહુ જૂજ હોય એવું.

તડાકી, વિં ગપ્પી; બડાધ ભરી મોટી મોટી વાતો ખોલનારું; ખાલી ખોટીજ વાતનો ગોળો ગપ્પાણનારું; જેના કહેણમાં ઝાઝો

સત્યાંશ હોય નહિ એવું; કાર્ય નહિ પણ અમરતી બડાશ-મોટી વાત કરનારં.
તડાકો, પું ગપ; અફવા; મોટી-સત્યાંશ ર-હિત વાત; ગપાટો; જુઠી વાત. એમદમ ક્ષોભ-હાલકહુલક થાય એવી વાત. એક દમ વધારીને મોટે સાદે કોઈ તાત્કાલિક અસર ઉપજાવવાને કહેવું તે. (૨) માલ વગરની-નકામી વાત; વખત કાઢવાની અગમનિગમની વાતો તે. કિં ૫૦ તડાકા મારવા=મનગમતી વખત કાઢવાની વાતો કર્યા કરવી. બડાશની વાતો કહેવી; ગપ મારવી. ૩૦ ૫૦ તડાકીદાસ=કુલણ-જી; જેના બોલવામાં ઝાઝો સત્યાંશ હોય નહિ એવો. (૨) ઝટપટ કંઈ ને કંઈ પ્રાપ્ત થવું તે; લાભ થવો તે; ઉપરા ઉપરી ફાયદો મળ્યા કરવો તે; સુભાગ્યની પરંપરા. -હમણાં તો શેઠને સારો તડાકો પડે છે. કાર્ય કરતાં વાંત ઉપરા ઉપરી લાભ મળતો હોય એવો સુભાગી ભોગ તે.
તડાગ, નં (સં.) તળાવ; નાતું જળાશય, સરોવર; કુદરતી રીતેજ નીચી જમીન હોઈ પાણી એકઠું થઈ રહેતું હોય તે. ઉંધન્ય છે તે તડાગોના-વાયુને જે યથાસુખે, વિચરતા વનોમાંહે, કરે છે સ્પર્શ રામને. પ્રતિમા. ના.
તડાતડ, સ્ત્રીં તડતડ થવું તે; ઉપરા ઉપરી એક બીજને વાગે અને બોલાબોલ થાય એવું જે તે; સામસામી બોલચાલ; કબિયો; મારામાર. (૨) હોંસાતુંસી; સરસા-સરસી; પડાપડ; ધાંધલ. (૩) અં એક પછી એક સામસામે ઝટપટ થવી તે; ઉપરાઉપરી.-તેણે તો તડાતડ સોટીઓ મારવા માંડી. એક પછી એક તડતડ થાય તેમ.
તડાતડી, સ્ત્રીં સામાસામી લડાઈ-મારામારી થવી તે; એક બીજની સામા કિતરી પડવું

તે; તડતડ એક બીજને લગાવી દેવા માંડવી તે. (૨) હોંસાતુંસ; પડાપડી; હોડા-હોડ; ધમાલ. (૩) ધાઈ; ઉતાવળ; ત્વરા:-એની કંઈ તડાતડી નથી=અર્થાત્ એક દમ ઉતાવળ કરવી પડે એમ નથી. (૪) ભીડ, અને જરૂર વગેરે અર્થમાં પણ વપરાય છે, ધમસાણ મચી રહ્યું હોય એવી હાલત તે:-હમણાં બહુ તડાતડી ચાલે છે. ધમચકડ; ગરમાગરમી બોલબોલા થવી તે:-ધરમાં વારંવાર આ શી તડાતડી-વાદ વિવાદ.

તડાતુમ, અં ફૂલી તથા બેચાઈને મોઢું થયેલું હોય તેમ; ફૂલી તણાઈ ને આસપાસની જમીન સાથે ઉપસેલું; અંદરના ભરાવાથી તંગ થઈ ગયેલું:-એતું પેટ તડાતુમ થઈ ગયું છે. શુભકાં, ગડ અને સોજના ઉઠાવ દર્શાવાય છે:-ફૂલીને તડાતુમ થઈ ગયું.

તડાપીટ, સ્ત્રીં ઉપરાઉપરી પીટણી પડી રહેવી તે; એક પછી એક પીટયાપીટ થઈ રહેવી; ધમાલ; ધમ્માધમ્મી; ધાંધલ; પડાપડી; હોંસાતુંસી. ઉપરા ઉપરી પડવું, માગણી કરવી અને વહેલો તે પહેલો એમ થવાને ધમ્માચકડી કરી મૂકવી તે. (૨) કાગારોળ.

તડામાર, અં ધમધોકાર; ઘણી ઝડપે ને ઉતાવળે; ધમધોકાર; જરા પણ વિલંબ કર્યા વગર; ખૂબ ઉતાવળે:-હવે તો મિસ્ત્રીએ તડામાર કામ લેવા માંડ્યું છે, તડામારી; ઉતાવળ:-અમારે કંઈ તડામાર નથી, ધીરેધીરે કામ ઉકલે છે.

તડામારી, સ્ત્રીં ધાઈ; ઉતાવળ; ત્વરા; ઝટપટ:-એટલી બધી તડામારી કરવાનું કંઈ કામ નથી. તડામાર શબ્દ ચાલે છે.

તડિત, સ્ત્રીં (સં.) વિજળી; વિદ્યુત.

તડિંગો, પું ખાઈ પીને તાંબે રહેલો તે; ખૂબ

ખાધ પીને તાગડધિનામાં રહેનારો માણસ;
ખા-પીમાં તંગ-મરત રહેનારો. (૨) ખાવો;
જોગી; જતિ; બેઢિકરો.

તડી, સ્ત્રી (સં. તત્તિ] એકની પાછળ એક
એમ ચાલતી ધારા-પરંપરા તે; ધારા; દ-
રોડો; ઝડી; ધારાસાર. (૨) તડોતડ પડયા
કગતું હોય એવું તે; ઉપરાઉપરી પડવું
તે; ધારા પડતી હોય-તેમ તેડોતડ-ઝપા-
ટાખંધ એક પછી એક પડયા કગતું હોય
એવું તે. (૩) તડીતડીને-લોકતું પડવું ને
હોંસાતુંસી કરવી તે; ભીડ ને ઘાઘ યધ
રહેવી તે:-શું લે ? બશેર ત્રણ શેર કં-
ટોલાં લખને એક ખાધ બેઠી એટલે લેના-
રાઓની તો તેની ઉપર તડી પડી રહી;
તડીને=ધસીને.

તડુકવું, ક્રિં અં ક્રોધની તણુતણી ખાધને
મોટેથી ઠપકાને રૂપે બોલવું; ગાજવું; ગ-
ર્જવું; ઘાંટો કાઢીને ધમધી આપવી વા
ઠપકો દેવો; ખુંતાળવું; પડધો પડે એવે
ઘાંટે બોલવું.

તડુકો, પું તાડુમે; મોટો ઘાંટો; ગર્જના; એ-
કદમ કુપિત યધ કાઢેલો ઘાંટો; કોષને
દાખી દેવા કે વારવાને જોરથી ચિઢાધને
બોલવું તે; સામો માણસ ડરી જાય એવો
મોટો ક્રોધ ભેર પાડેલો પોકાર; ધરકિયું.

તડુશતડુશ, અં તગડતગડ; દોડે ને વળી
ધામું પડે-વળી ફટકાવે એટલે દોડે એ
મ:-રજવાડી સવારો બિચારા તડુશતડુશ
કરતા ત્યાં આવ્યા ત્યારે દરબાર ખાજો
મુકામે પહોંચ્યા.

તડુસણું, ક્રિં સં [સં. તાડ] મારવું;
ધીળવું; ઝાપટવું. (૨) ખૂબ ખાવું; પેટ
ભરીને જમવું. (૩) ખાજેવું; ઝાટકવું;
ઝડવું:-કણસલાં તડુ-વાં=ખુધાર્યાં ઝડવાં.
તડેરાટ, પું તડતડ યવું તે; તડવા-ફાટવાનો
અવાજ તે.

તડેમંકોડે, અં એકપગે; તત્પર; અતિ
આતુર હોય તેમ. તો-ટોડે અંકોડે=ટોચ-
ને છેલ્લે કાંગરે એમ, અર્થાત્-માત્ર કહે-
વા જેટલીજ રાહ જોઈ રહેલ બધી રીતે ત-
ત્પર યધ રહેલું હોય એમ:-વહુ તો કે
દહાડાની તડે મંકોડે યધ રહી હતી, એ
તો સાસુ કાંઈ બોલતાં નહિ એટલે ક્યાં
જાય ?

તડોતડ, અં ઉપરા ઉપરી, તડતડ; એક
પાછળ એક વાગ્યા કરે એમ. ઉં તડો-
તડ તમાચાં મારિયા, મારારાજ. ગીત.

તડોલડ, વિં સમોવડ; સરખે સરખા.

તણુ, વિં ત્રણુ; બે ને એક; ૩.

તણુખ, સ્ત્રીં બળતરાની રહી રહીને જે અ-
સર થાય તે; રહી રહીને થતી આચિંતી અં-
ગારો ચંપાયો હોય એવી તીવ્ર વેદના તે;
બળબળતો ઝાટકો. ઉનાળું ગડગુમડમાં
બહુ તણુખ નાંખે.

તણુખલી, સ્ત્રીં ઝીણી સળીનું ધાસં; ધાસની
પાતળી પાનકં; તરણું; તરખણું.

તણુખણું, નં [સં. તૂળ.] તરણું;
ધાસની કડકી; સળી; ધાસની સળી કે
પાનકનો નાનો કંકડો તે. (૨) તુચ્છ
વસ્તુ;=જેની કંઈ કિંમત નહિ એવું તે.

તણુખિયો, વિં તણુખ આવતી હોય એવો;
બળબળતી ચસક-ચીમકી લાગ્યા કરે
એવું; તીવ્રવેદના સણકાનાં ઝાટકાવાળો:-ત-
ણુખિયો વા-પરમિયો. (૨) અંધાર્ધ ગ-
યેલી નસ-રગને લીધે જેનો પગ તર-
છોડ ખાતો હોય એવો; સહેજ લંગાડતો,
બળદ.

તણુખો, પું બળતા કાચલામાંથી ઉડેલી બ-
ળતી ચીનગારી; સ્ફુલિંગ; બળતાં લાકડાં
કે કાચલાની રજ.

તણુછ, સ્ત્રીં પાતળો અંબળાધને લેતો ને
સાપ. (૨) એક પ્રાણી.

નસ ખેંચાયાથી આવતો ચસકો; બળ-
બળતી વેદના. (૪) એક જાતનું ચીક
ણું લાકડું. (૫) ગાડાંના સારા.

તણ્ણિયું, વિં લપકા તોડતું છણકા કરવા તે.
તણ્ણણાણું, કિં અં નસ બંધાયાથી ખેંચાણું;
અવયવ તણાવો; લંગડાણું.

તણ્ણો, પું વણ્ણો; છાયા. ઝાડની છાયાની
મર્યાદાનો ભાગ.

તણાણું, કિં અં પાણીના વેગ સાથે જવું;
વહેતા જવું; કોષ શક્તિના જોરને લીધે
તેની તરફ ખેંચાઈ જવાણું. (૨) ખેંચાણું;
ધસડાણું. (૩) કૃષ યજ્ઞ જવું; આછા
પડી જવું; આછા પાછા યજ્ઞ જવું.:-દોરા
તણાઈ ગયા. (૪) તસતસ થવું; તંગ
થવું; ખેંચાણું.:-સુકાયું એટલે તણાયું.
(૫) ઉચે જવું; ભાવમાં વધવું.:-ધી
તણાયું ને તેલ ઉતર્યું. (૬) શરમમાં
લેવાણું. તે તમારી શરમે તણાયો. (૭)
ગળા ઉપરાંત યજ્ઞને કરવું તે; પરાણે કર-
વું.:-તેણે તણાઈને નાત કરી.

તણાવો, પું રચની સાંગી નીચેનો દોર; ધરી
ને ધુસરી વચ્ચે બાધેલી રાશ.

તણી, સ્ત્રી કુંડાળામાં ફરતો બળદ બહાર
જતો રહે નહિ તે માટે નાચની સાથે
બાધેલી રાશ-દોરી. (૨) પ્રત્યય.

તણું, અં છટ્ટી વિભક્તિનો કવિતા વગેરેમાં
આવતો પ્રત્યય.:-ગામતણું વર્ણન સુણીએ.

તતકાળ, જું તત્કાળ.

તતક્ષણ, જું તત્ક્ષણ.

તતખેવ, અં તરત; તેજ વખતે; સધ.

તતડણું, કિં અં તડતડ થવું; શેકાતા ક-
ણું તડતડ થઈને ઉછળવું. તેમજ તે
કાટતાં તડતડ એવો અવાજ નીકળવો.
(૨) ચોપડેલી ચીકણી ચીજ સુકા-
યાથી આમડી તણાવી-ખેંચાવી. (૩)
સળગતાં લાકડાં કે કોયલામાંથી તડતડ

એવો અવાજ નીકળવો; સ્ફુલિંગ ઉડવા.
(૪) તીખા યજ્ઞ તાણીને બોલવું; તણે-
ણીઓ લઈને-કોધાવેશમાં આવી જઈને
ખીજવું.:-સહેજ વાત પૂછી તેમાં શા માટે
તતડી જાઓ છો ?

તતડાવણું, કિં સં તડતડ થાય એમ કરવું;
શેકવું; તડતડ એવો અવાજ નીકળે એમ
કરવું. (૨) ખેંચી-તાણીને બાંધવું.
(૩) જોરથી બોલીને ધમકાવવું.

તતડિયું, વિં જેમાંથી તડતડ અવાજ ની-
કળે એવું; તતડીને તણાયા ઉડે એવું.

તતડિયો, પું તડતડ થઈને ઉડેલો તણખો;
સ્ફુલિંગ.

તતથેધ, અં નાચ-લવાઈના તાનનો ઉદ્દ-
ગાર; યતયનાટ દર્શક ઉદ્દગાર. નાચના-
રની એક ગત (ગતિ) પુરી થતાં જ
તેને ઉત્તેજન આપવાને લવાઈયા આ ઉદ્દ-
ગારનો ઉદ્દેશ કરી ભુંગળ વગાડે છે.
તત-તા-થધ=નાચનો ઉદ્દગાર.

તતિ, સ્ત્રી [સં.] શ્રેણી; પંક્તિ; આવલી;
હાર. (૨) વિસ્તાર.

તતિંગ, નં નહિ ધારણું એવું ઓચિંતું જ
વચમાં યજ્ઞ આવેલું ટિંખલ-ધતિંગ.:-
વળી આ શું તતિંગ જગ્યું.

તતુડી, સ્ત્રી નાનું તતુડું; તુ તુ એવો અ-
વાજ નીકળે એવું ટુંકે વાગતું વાજું.

તતુડું, નં વાંકું કામદા જેવું મોઢેથી પહોળું
રણશિંયું.

તતઃ અં [સં.] પછી; તે બાદ. (૨)
કારણકે.

તત, પું [સં.] જાહ; પરમાત્મા:-ઈ
તત્સત્. (૨) સં તે, તત્કાલ.

તતકાળ, અં [સં.] તેજ વખતે; તરત;
તાબડનોખ.

તત્કાલીન, વિં તેજ વખતનું; તે સમયે
બનેલું તે.

તત્ત્વજ્ઞ, અં [સં.] તેજ પળે; તત્કાળ;
તાપડતોળ.

તત્ત્વ, પું [સં.] તકાર; ત, અક્ષર અને ઉચ્ચાર.

તત્ત્વ, નં [સં.] છેલ્લામાં છેલ્લો સાર-
કસ તે; નિષ્કર્ષ; અર્ક; તોર. (૨)
મૂળ; ખીજવરતુ. (૩) સત્ય; કેવળ
સત્ય; માયા રહિત મૂળ અસ્તિત્વ. (૪)
અસલ પદાર્થ. મૂળ પાંચ પદાર્થમાંનો
અકોક તે. (૫) અલ્પ; પરમાત્મા; ચેત.
વાસ્તવિક સ્થિતિ; યથાર્થતા; જગતનું
મૂળ કારણ તે. સાંખ્યમાં ૨૫ તત્ત્વ, યો-
ગમાં ઈશ્વર સાથે ૨૬ તત્ત્વ માન્યાં છે.

તત્ત્વમોહો, વિ. તત્ત્વને ગ્રહણ કરનાર.

તત્ત્વજ્ઞ, વિં [સં.] તત્ત્વને જાણનાર.
નામ તરીકે પણ વપરાય છે. અલ્પજ્ઞાની; દા-
ર્શનિક, ઈશ્વર અથવા અલ્પને જાણનાર.

તત્ત્વજ્ઞાન, નં [સં.] તત્ત્વનું જે જ્ઞાન-
જાણવાપણું તે; અલ્પ, આત્મા અને સુ-
ષ્ટિ એ ત્રણના યથાર્થ સંબંધમાં જ્ઞાન
તે. અલ્પજ્ઞાન; પરમાત્મા સંબંધી ઝીણી ને
ઉડી સમજ તે; બુદ્ધિગુણ વિશેષ કાર્ય
કારણનું શાસ્ત્ર. આ જગત અને પોતે શું?
તે સંબંધી સાચી સમજણ તે.

તત્ત્વજ્ઞાની, વિં [સં.] તત્ત્વનું જેને જ્ઞાન
હોય તે; અલ્પજ્ઞાની; જીવેશ્વર ભેદને સમ-
જનાર; વેદાંતી-તત્ત્વજ્ઞ.

તત્ત્વતા, સ્ત્રીં [સં.] યથાર્થતા; વાસ્ત-
વિકતા.

તત્ત્વદર્શી, પું [સં.] તત્ત્વ જોનારો; ત-
ત્ત્વજ્ઞાની.

તત્ત્વમસિ, [સં.] તે તું છે, અર્થાત આ
દ્રશ્યમાન જગતમાં જે કંઈ દેખાય છે તે
સધળું તું જ છે, એવા અલૈક્ય બોધનું
યજ્ઞવેદમાંનું એક વાક્ય. આમાં રહેલા
રહસ્યથી આ વાક્ય-મહા વાક્ય કહેવાય
છે. એનું શ્રવણ મનન, અને નિદિધ્યાસ-

ન મોક્ષ આપનારું ગણાય છે. આ એક
વાક્ય છતાં જાણે તત્ત્વબોધક એક શબ્દ
હોય એમ વપરાય છે.

તત્ત્વવિદ્યા, સ્ત્રીં [સં.] તત્ત્વ સંબંધી જે જ્ઞાન
તે; દર્શનશાસ્ત્ર.

તત્ત્વવેત્તા, પું [સં.] તત્ત્વ જાણનારો; તત્ત્વ
જ્ઞાની, તત્ત્વજ્ઞ, દર્શનિક.

તત્ત્વપદ, નં [સં.] તે પદ; અલ્પત્વ; અલ્પનું
જે પદ તે. નિર્વાણ; પરમપદ. વેદાંતમાં
ત્રણપદ માનેલાં છે. એક ત્વંપદ, ખીજું
તત્ત્વપદ અને ત્રીજું અસિપદ.

તત્ત્વપર, અં [સં.] સજ્જન; ઉદ્યત; તૈયાર.
(૨) આતુર. (૩) વિં અતુર;
હોશિયાર.

તત્ત્વપરતા, સ્ત્રીં [સં.] તૈયારી; તત્ત્વપર થ-
વાની ક્રિયા તે. (૨) દક્ષતા, નિપુણતા;
હોશિયારી,

તત્ત્વપરાયણ, વિં [સં.] તેને શરણે હોય
એવું; તદાસક્ત.

તત્ત્વપુરુષ, પું [સં.] એ શબ્દો એકઠા
કરીને બનાવવામાં આવતા એક શબ્દ
અથવા પદના વ્યાકરણની રીતિએ જે
કેટલાક ભેદ છે તેમાંનો એક ભેદ; એક
સમાસ વિશેષ. (૨) ઇશ્વર.

તત્ત્વ, અં [સં.] ત્યાં; તે ઠેકાણે; તે
જગાએ.

તત્ત્વભવાન, આ શબ્દ બહુ મોટા દરજ્જાના
માણસનું નામ લેતાં ને લખતાં માનાર્યે
વપરાય છે. -તત્ત્વભવાન સમ્રાટ, માનનીય;
પૂજ્ય; શ્રેષ્ઠ.

તત્ત્વસ્થ, વિં [સં.] ત્યાં રહેલું; સાંતું.

તત્ત્વપિ, અં [સં.] ત્યાં પણ; તથાપિ.

તત્ત્વસમ, પું [સં.] શુભરાતી વગેરે પ્રા-
કૃત ભાષાઓમાં વપરાતો મૂળ-સગભગ
સંસ્કૃત જેવોજ શુદ્ધ રહેલો જે શબ્દ
તે. -સર્વ; કર્મ.

તથા, અં [સં.] અને; ને. (૨) તે
 પ્રમાણે. (૩) તેમ; તે રીતે. (૪)
 એવું તેવુંના અર્થે. (૪) નાં ખન
 ખન; કાળજી; પંચાત. (૫) ગરજ;
 તમા; સ્પૃહા. (૬) વિસ્તાર; લંબાણ.
 તથાગત વિં [સં.] તે પ્રમાણે ગયેલ;
 નિર્વાણને માર્ગે પડેલ; બુદ્ધ; જેને જ્ઞાન
 પ્રાપ્ત થયેલું છે તે; જીવન્મુક્ત; બુદ્ધ
 ધર્મના જ્ઞાનીઓમાં બહુ ઉંચી કોટિએ
 ચઢેલો જ્ઞાની.
 તથાપિ, અં [સં.] તો પણ; તોય; છતાં
 પણ.
 તથાસ્તુ, અં [સં.] તેમ થાઓ; એવું હો.
 આશીર્વાદાત્મક ઉદ્દેશ.
 તથી, સ્ત્રીં તિથિ,
 તથ્ય, વિં [સં.] સત્ય; સાચું; યથાર્થતા,
 (૨) ખરું; શુણ્કારી, તથ્યભાષી=
 સાચે સાચું કહેનાર; સત્યવાદી.
 તદન, અં બિલકુલ; સાવ; તમામ; નર્ત્ય;
 હુબેહુબ.
 તદનંતર, અં [સં.] તે પછી; ત્યાર-
 બાદ; પછી.
 તદનુસાર, વિં તેને અનુકૂળ; તે પ્રમાણે;
 એવું.
 તદપિ, અં [સં.] તોપણ; તથાપિ.
 તદખીર, સ્ત્રીં [અ.] તજવીજ; પેરવી;
 યુક્તિ; ત્રેવડ. (૨) ધારેલું કામ પાર
 પાડવાનું સાધન; ઉપાય; યુક્તિ; ચત્ન.
 તદા, અં [સં.] ત્યારે; તે વખતે; તે સમે.
 તદાકાર, વિં [સં.] તેના જેવા જ આ-
 કારતું; તેના જેવુંજ; તન્મય; તદ્રૂપ;
 એકાગ્ર; એક ધ્યાન-ચિત્ત હોય એવું;
 તેવી આકૃતિવાળું,
 તદુપરાંત, અં તે ઉપરાંત; વધારામાં; તે
 બાદ, પછી.
 તદુપરિ, અં [સં.] તે ઉપર; વળી.

તદ્વત, અં (સં.) તેના જેવું; તે માફક.
 તદ્ભવ, પું [સં.] શુન્કરાતી વગેરે પ્રાકૃત
 ભાષાઓમાં ચાલતો તે શબ્દ કે જે મૂળ
 સંસ્કૃતમાંથી વિકૃત થયેલો હોય; સંસ્કૃત
 શબ્દનું અપભ્રંશ રૂપ તે.:-હસ્ત=હાથ.
 અડધું; કપૂર વગેરે.
 તદ્રૂપ, વિં [સં.] તેના જેવું; તેના સરખું;
 તેના જેવાજ રૂપનું હોય એવું; તદાકાર;
 સમસ્વરૂપ, સમાન; સદૃશ.
 તદ્રૂપતા, સ્ત્રીં [સં.] સમાકારતા; સમસ્વ-
 રૂપણું; સાદૃશ્ય; સમાનતા.
 તદ્વિત, વિં (નાં) પ્રત્યયાદિક લાગીને બ-
 નેલું; તે કે જે પ્રલય લાગવાથી અસલ
 શબ્દના બીજા અર્થવાળા શબ્દ બનાવ-
 નાં તે. બ્યાકરણમાં સાધિત શબ્દ બનાવવા-
 નો એક પ્રકાર ને તેના પ્રત્યયો વગેરે તે.
 તન, પું [સં. તનુજ] છોકરો; પુત્ર. ઉં
 અર્જુન કેરો તન. (૨) નં [સં. તનુ]
 દેહ; શરીર; વપુ; કાયા. (૩) મન; દિલ.
 રૂં પ્રં તન મન ને ધન=અહુજ પ્રિય;
 પોતાના જેવું જ પ્રિય; એકાત્મ:-એજ
 એને તો હમણાં તન મન ને ધન લાગે છે.
 સર્વસ્વ:-એ મને તન મન ને ધન છે. તન
 મન અને ધનથી તમે મદદ કરો તો કામ
 થાય. એક જીવપણું, તમે તન મન ને ધન
 ગણીને ચાલો છો તેથી કાર્ય થાય છે.
 તન મન ને ધનથી=સર્વ પ્રકારે; બધી રી-
 તે; કોઈ વાતે કમ નહિ પાડતાં. તન દધ-
 ને=ખરેખરી ખાંત અને મહેનત લાદીને-કા-
 ળજીથી=ઉધારીએ ખેતરમાં તન દધીને-દિલ
 લગાડીને કામ કરે છે.
 તનક, વિં [સં. તનુ] નાનું; નાજુક; થો-
 ડું; અલ્પ.
 તનખ, સ્ત્રીં તણખ; આગ લગાડી હોય
 એવો ચટકો; સળક. (૨) ભેંસને બળદની
 એક ખોડ.

તનખા, [ફા.] પું તણખો; ચીનગારી;
સ્કુલિંગ. (૨) ખગાર; વેતન; મુસારો.

તનકું, નં તન; શરીર. કવિતામાં વપરાય છે.
તનદુરસ્ત, વિં તંદુરસ્ત; આરોગ્ય; નીરોગી;
શરીરે સાફ હોય એવું; સ્વસ્થ. (૨) જાકું;
દોંગું; પુષ્ટ.

તનદુરસ્તી, સ્ત્રીં તંદુરસ્તી; આરોગ્ય; ની-
રોગતા; સુખાકારી; નિરામયતા. શરીરની
નીરોગી હાલત તે; કરાર.

તનતાપ, પું શારીરિક દુઃખ તે; શરીર સં-
બંધીનો જે તાપ તે.

તનનન, અં વીણા વગેરે તંતુ વાદના ર-
ણકાર-ચક્રકાર-પ્રકંપનની ધ્વન્યાત્મક અણુ
અણી:-એને તનનન તનનન આવડે છે.
તાન બાજના અર્થમાં આનો ઉપયોગ
થાય છે. કહેવું ધનેનાં ત્યાં તનેનાં=જ્યાં
પૈસો ટકો હોય ત્યાં તાનબાજ થાય.

તનખદન, વિં [દિ.] તનમનરૂપ; દિલ અને
દેહરૂપ; એક મન દેહરૂપ હોય એવું; જીવ-
જનન; અતિપ્રિય; જેમની વચ્ચે કશો બિ-
ન્નભાવ રહેલો ન હોય એવાં:-એ એ તો
તનખદન એકજ છે. (૨) વિશ્વાસુ; વ-
શદાર.

તનમન, અં કોઈ બાબતમાં જાહુ જ
આવુર-ઉત્સુક થઈ રહેલું હોય તેમ;
થન થન કરી રહેલું હોય તેમ; કુદી નાચી
રહેલું; એકતાર ને એકપગે (અમુક કા-
મ કરવાને) તૈયાર થઈ રહેલું હોય એવું.
:-વહુ તો તનમન તનમન થઈ રહ્યાં છે
પણ શું કરે ?

તનમનાટ, પું તનમન તનમન થઈ રહેલું-
કરવું તે; થનથનાટ; કોઈ બાબત કરવાની
જે અતિઉત્સુકતા તે; અતિ આવુરતા દર્શક
ધેલાપણું-કિતાવળાપણું જતાવવું તે; ઔ-
ત્સુક્યનો જે હરખ દેખાડવો તે; આવુરતા.

તનમનિયાં, નં એક જાતનાં ઉજળાં દેદી-

ખ્યાન રંગનાં કલકલ હસતાં દેખાતાં હો-
ય એવાં સુંદર ફૂલ. (૨) લળક લળક
થતાં કાનનાં તરલ જીભણાં; ચાલતાં હાલ
તાં કાનનાં તરલ સુંદર મોતી-હીરાનાં લ-
ટકણિયાં ઉં લાવલાવ આ મોતીના કાપ,
તરલ તનમનિયાં રે; તારે કમનીય કાને
પેરાવું, લોલક લટકણિયાં રે. કા. પીયૂષ.

તનય, પું [સં.] પુત્ર; છોકરો; દીકરો.

તનયા, સ્ત્રીં (સં.) પુત્રી; છોકરી; કન્યા:-
જનકતનયા=સીતા.

તનિયો, પું તન ઢંકાય એવું સિવેલું વજા;
વાધો; અગરખું; કબજો. ઉં ગોપી ટોપી
તનિયો લાવી, બાળમુકુંદને કાઢેરે. (૨)
લંગોટ; કોપીન; બંધિયો.

તની, સ્ત્રીં દોરી; તાંતણો; તાર. (૨) કસ.
(૩) કોકડી.

તનુ, નં [સં.] શરીર. (૨) વિં કૃથ; પાત-
ળું; કામળ; નાજુક. નારું; અદ્ય; થોડું.
(૩) વિરલ; આહું. (૪) સુંદર.

તનુજ, પું [સં.] પુત્ર; છોકરો.

તનુજા, સ્ત્રીં [સં.] પુત્રી; કન્યા; છોકરી.

તનુતા, સ્ત્રીં [સં.] લઘુતા; નાનાંપણું. (૨)
દુર્બળતા. (૩) નાજુકપણું.

તનૂરહ, પું (નં) (સં.) વાળ; રોમ; કેશ.
રેવાં.

તનોડો, પું સ્ત્રીં કાનની લાળાએ પહેરવા-
નું એક જાતનું ધરણું.

તનમય, વિં [સં.] કોઈ કામકાજમાં એકા-
ગ્રતા તે; અમુકના જેવુંજ થઈ ગયેલું
હોય એવું; એક સ્વરૂપ; એકરૂપ; તદાકાર;
તેના જેવું સરખુંજ; એકતાર; દત્તચિત્ત.

તનમયતા, સ્ત્રીં (સં.) તદાકારતા; એકતાર-
તા; એકાગ્રતા; તેનામય-તેની સમાનજ
થઈ જવાપણું તે; એક તનમનપણું; એક
ધ્યાનપણું; લીનતા.

તનમાત્ર, નં (સં.) તનમાત્રા; પાંચ મહાબૂત-

ના ગુણુ જે રૂપ રસાદિક તેની સંસાર;
અપંચીકૃત શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ ને ગંધનું
નામ. (૨) અં સહેજસાજ; તિલમાત્ર;
જરાક.

તત્ત્વંગી, સ્ત્રીં (સં.) નાનાં નાણુક અંગ-
વાળી સ્ત્રી; નાણુકડી.

તત્ત્વી, સ્ત્રીં (સં.) નાણુકડી; નાની અને
નાનાં નાણુક સુકુમાર અંગવાળી સ્ત્રી.

તપ, તં (સં.) ચિત્તને શુદ્ધ અને વિષયોથી
નિવૃત્ત કરવાને આચરવામાં આવતાં દેહને
કષ્ટકારી વ્રત અને નિયમ તે; તપસ્યા;
કોષ એક કાર્ય સિદ્ધ કરવાના પકડા કરા-
વથી જોટલું પડે તેટલું દેહ કષ્ટ વેઠી લેવું
તે; મનના નિશ્ચયથી દેવપ્રસન્ન કરવાને કે
હરકોષ ઇષ્ટ વસ્તુ મેળવવાને કે સાધવાને
અતિ આકાંક્ષા વ્રત આચરણ કરવું તે; વ્રત-
ચર્યા; તપવું તે. (૨) તાપ; તાવ; ધીકડી.
કિં પ્રં તપ કરવું-તપવું=વ્રતનું આશ્ર-
પૂર્વક આચરણ કરવું. કહેં તપને અંતે
રાજ્ય ને રાજ્યને અંતે તપ.

તપખીર, સ્ત્રીં નાકે સુંઘવા માટે ખનાવેલું
તમાકુનું ચૂર્ણ; ઢિંકણી. (૨) સકરિયાંનો-
અથવા ખીજ કોષ વનસ્પતિના કદંબો
લોટ તે; ટિંગોડાનો લોટ.

તપખીરિયું, (વં તપખીર જેવા રંગનું; ત-
માક જેવા રંગનું.

તપગચ્છ, પું તપસ્વીનું એક કાંટો-વિભા-
ગ તે.

તપત, સ્ત્રીં ચોટા તાવ તે; ધીકડી; જ્વર;
હરકો તાવ.

તપન, પું (સં.) સૂર્ય; સ્વિ. હં તપન તપે
મે સૂર્ય, સં મદા બવનનો સૂર્ય. (૨)
રંગ; મન. (૩) મરતી; કૃપ; તાપ; ખૂ-
ન તાકો પડે તે.

તપનચ્છદ, તં સૂર્યમુખા હવાનું પ્રાદ્ય સૂર્ય
પૂર્વમાં દેવ જ્વરે તે તપન, સૂર્યે રાય

ત્યારે ઉભાં ને આથમે ત્યારે પશ્ચિમ તરફ
નમતાં રહેતાં કૂલ ને તેનો શોષો તે. ઉં
તપનચ્છદ ઉભાં થઈ ગયાં.

તપલોક, પું તપોલોક; ઉપરાઉપરિ રહેલા
સાત લોક કહેવાય છે તેમાંનો છઠ્ઠો લોક
તે. તપોલોકમાં તપસ્વીઓ-ઋષિઓ રહે છે.

તપવવું, કિં સં (સં. તપ્) ગરમ કરવું;
ઉતું કરવું; તપાવવું તપ કરવું. (૨) રાહ
જેવરાવવી; લાંબો વખત ખોટી રાખવું;
વાટ જેવરાવવી. (૩) કોષે ભરાય-ગુસ્સે
થાય એમ કરવું. (૪) હુઃખ દેવું; સંતા-
પવું; કલેશ કરાવવો.

તપવું, કિં અં (સં) ઉતું થવું; ગરમ થવું.
(૨) ખોટી થવું; રાહ જોતા ઉભા રહેવું;
વાટ જોતા ખેસી રહેવું. (૩) ગુસ્સે થવું;
મિનજ ખોવો; ગરમ-આકળા થઈ જવું.
(૪) તપ કરવું; વ્રત કરવું. ઉં તપ તપ-
વા ખેડા છે.

તપચ્ચર્યા, સ્ત્રીં (સં.) તપ કરવું તે; તપનું
જે આચરણ તે; તપ; વ્રત કરવાં ને દેહ
દમવો તે; તપચ્ચરણ; તપસ્યા.

તપસ્વી, પું તપસ્વી; જોગી. કહેં તપસી
પડયા લપસી.

તપસીલ, સ્ત્રીં તપસીલ (જ.) વિગત; દરેક
ખાખતની જુદી જુદી લક્ષીકતનો ફોડ તે;
ખ્યાન; વૃત્તાંત. તપસીલવાર=દરેક ખાખ-
તનું ખ્યાન હોય એવું; વિગતવાર. દેશિ-
રત; દેશિયત; વિવરણ.

તપસ્યા, સ્ત્રીં તપ; વ્રતચર્યા.

તપસ્વિતા, સ્ત્રીં (સં.) તપસ્વીપણું; તપસ્વી
અવસ્થાનો ખાવ તે.

તપસ્વિની, સ્ત્રીં (સં.) તપ કરનારી-વ્રત-
ધારી સ્ત્રી; તાપસી; જોગણ.

તપસ્વી, પું (સં.) તપ કરનારો; વ્રતધર;
તાપસ; તપોધન; જોગ તપ-વ્રતાચાર કર્યા
કરનાર સાધુ માણસ; ઋષિ; જોગી.

તપાડવું, કિં સં તપ આપવો; તપ લાગે એમ કરવું; તપ ખવરાવવો; ગરમ થાય એમ કરવું. (૨) ખોટી કરવું; રાહ જોવરાવવી. ખોટી કરી કરીને ચકવવું.

તપાવવું, કિં સં ગરમ કરવું; ઉતું કરવું. (૨) ગુસ્સો ચઢાવવો. (૩) રાહ જોવરાવવી.

તપાસ, સ્ત્રીં (અ.) સત્યાસત્યની ચોકસી કરવી તે; પૂછપરછ; તજવીજ. (૨) શોધ; ખોજ. (૩) પરીક્ષા; અન્વેષણ; વિમર્શ.

તપાસણી, સ્ત્રીં તપાસવાનું જે કામ તે; તપાસ; તજવીજ; ચોકસી, (૨) શોધ; ખોજ કરવી તે. (૩) પરીક્ષા; નિરીક્ષણ.

તપાસવું, કિં સં ખારીકીથી જોવું; ખરું ખોટું શું છે તેની તપાસ ચલાવવી તે; ચોકસી કરવી. (૨) સંભાળી જોવું; ખરાબર છે કે નહિ તે જોવું; તજવીજ રાખવી. (૩) સરખાવી જોવું; મુકાબલો કરવો. (૪) કસી જોવું; ખરું શું ને કેટલું છે તે જોવા જાણવાને ખોજ કરવી; આંકવું. ૩૦ પ્રં સાક્ષી તપાસવો=જીજ્ઞાની લેવી. ધર તપાસવું=ગજી વિચારવું. કોનો દોષ છે? તેની પ્રથમ પોતામાં તપાસ કરવી; પોતાનું સંભાળવું.

તપિત, વિં ગરમ થયેલું; તપી ગયેલું.

તપિયો, પું તપ કરનારો; જોગી. (૨) કોઈ બીજાને માટે જપ તપાદિક કરનાર માણસ.

તપી, પું તપ કરનાર માણસ; તપસ્વી; જોગી. તપેલી, સ્ત્રીં તાંબા પીતળનું મોટી વાણી જેવું રસોષ કરવાનું વાસણ-તાનું તપેલું; પતેલું; ચુલે ચઢાવવાનું નાનું વાસણ.

તપેલું, નં તાંબા પીતળનું ગોળ ઉભા ઘાટનું ને પહોળું રાંધવાનું વાસણ; પતેલું. (૨) વિ. મરમ; ઉતું થયેલું:-તપેલું લોહું. ગુસ્સે થયેલું, ક્રોધે ભરાયેલું:-તપેલું મગજ.

તપેસરી, વિં તપના ઐશ્વર્યવાળું; તપના સારા ફળને પ્રાપ્ત થયેલું:-એ તપેસરી જીવ છે તે ગૃહસ્થને ત્યાં સ્વર્ગનાં સુખ ભોગવવા જન્મ્યો છે.

તપો, વિં તપગછનો શ્રાવક

તપોધન, પું (સં.) તપ એજ જેનું ધન છે તે; તપસ્વી; ઋષિ. (૨) દેવસ્થાનોમાં સેવા પૂજા કરવાનો ધંધો કરનારી ધાલણની એક જાત.

તપોનિધિ, પું (સં.) તપનો ભંડાર; ઋષિ; તપસ; યોગી.

તપોબળ, નં (સં.) તપનો પ્રભાવ તે; તપનું સામર્થ્ય તે; તપનું બળ-જોર તે.

તપોલોક, પું (સં.) જન લોક અને સત્ય લોક વચ્ચે રહેલો એક પુણ્યલોક તે.

તપોવન, નં (સં.) ઋષિઓ-તપસ્વીઓને રહેવાનું ને તપ કરવાનું જે સ્થાનક-વન તે; ઋષિ આશ્રમ. ઉં આ જાઉં સુંદર તપોવન માંહિ આજે, જોવા બિજો જગત ચંદિર રામ નામે. પ્ર. ના.

તપોવૃક્ષ, વિં (સં.) તપસ્થાથી જે મોટો ગણાતો હોય તે; તપવડે કરીને શ્રેષ્ઠ.

તપ્ત, વિં (સં.) તપી ગયેલું; ગરમ; ઉતું-ઉજળું. (૨) ક્રોધે ભરાયેલું; ક્રોધના આવેશથી ગરમ થઇ ગયેલું. (૩) દુઃખ શોક સંતાપથી વ્યાકુળ; દુઃખી.

તપ્તમુદ્રા, સ્ત્રીં (સં.) ભગવાનના આયુધનાં ચિહ્નવાળા ધાતુના સિક્કાની શરીર ઉપર ગરમ છાપ લેવી તે; આયુધ નામ વગેરે કોતરેલાં હોય એવી ધાતુની મુદ્રાનો ડામ લેવો તે; ડાયાયેલી છાપ; છાપનો ડામ તે. આગળ તેમજ હાલ કેટલાંક તીર્થોમાં સાધુઓ અને વૈષ્ણવ યાત્રાળુઓ આવી મુદ્રાઓ હાથ ઉપર મરાવે છે. દારકામાં તપ્તમુદ્રા લેવાય છે.

તપ્તો, પું. એ ગામ કે વિશ્રામ વચ્ચેનું જે
લાંબાણ અંતર તે; છેદું; ટપ્તો.

તપ્તપું, જુ. તરફડું

તપ્તરકે, અ. ચોરી છુપીથી ઉઠાવી લીધેલું
હોય એમ; એમનું એમ જેવું તે તેવું જ
ઉત્પાત. કિ પ્ર. તપ્તરકે કરવું: ઉત્પાત
કરવું; એમનું એમ-અદ્દર ઉઠાવી લેવું
તપ્તરકે થવું=ઉત્પાત થવું; ઉચકાઈ-હુંટાઈ
જવું; આમ તેમ ગમે ત્યાં ચોરાઈ, વેરાઈ
કે ઉત્પાત થઈ જવું.

તપ્તસીલ, જુ. તપસીલ

તપ્તપત, પું. (અ. તપ્તરીક) સ્થળ ને કાળ
વચ્ચેનું અંતર; છેદું:-જે ગામ વચ્ચે
આગે તપ્તપત નથી, જે મિત્રોની ઉમ્મર-
માં બહુ તપ્તપત છે. (૨) જુદાપણું; ભિ-
ન્નત્વ:-જે ભાઈના ચહેરા ને મિત્રજમાં
બહુ તપ્તપત. (૩) ફેર; ફરક; આછાવત્તા-
પણું:-ગઈ કાલને આજમાં રોગના જોશ-
માં તપ્તપત છે. ભાવમાં તપ્તપત છે; ન્યૂ-
નાધિકત્વ. (૪) ભૂલચૂક; ખોડ; હેરફેર;
અનુરોધ; બેદર:-આગલી ને હાલની સહી
વચ્ચે તપ્તપત છે.

તપ્તો, પું. [અ.] વિભાગ; પક્ષ; તડના માણુ-
સોનો સમવાય-જયો; તરફના માણુઓ;
અમુકપક્ષ-વિચાર્યા એકવ થયેલા માણુ-
સોનો જે સમૂહ તે:-તમારા તપ્તના
માણુસોને હુકમ કરો.

તપ્તક, સ્ત્રી. (અ. તપ્તક) તાસક; રહેખી;
હુંદા કાનાની છાછર; છીણું. (૨) છછરો
મજલો; આગ; મકાન-દેવળ વગેરેનો ઉપ-
રો ભાગ.

તપ્તકી, સ્ત્રી. તપ્તક; તાસક; હુંદા કાનાનું
છીણું; નાની રહેખી.

તપ્તકેડો, સં. [અ. તપ્તક] તિપતિ; તાલ-
ત; દડા; પંદિરપતિ:-આટલે તપ્તકે પડે-
ગા. પાપ ૨. પાપ ૧ (૨) આગ; રોગ;

મજલો; એક એકથી ચઢતી ઉતરતી-તગ-
રડીઓ-ચર-ચણુતરની રચનાઓ તે; ઉત-
રડ, પાયરી, પરચાર; ધોરણ; ચતો. (૩)
ખંડ; વિભાગ.

તપ્તકક, અ. ઘોડાની દોડનો એવો અવાજ
તે; દોડતા ઘોડા વગેરેના પગની પછાડનો
અવાજ તે; પગરવ:-તપ્તકક તપ્તકક ક-
રતા જે ત્રણ ઘોડેસ્વાર આવી લાંબા,
તપ્તકક તપ્તકક ઘોડો દોડે છે.

તપ્તકકતોઈ, અ. ઉપરા ઉપરી ઘોડાઓના
પગરવની તપ્તકકી વાગતી હોય તેમ; તપ્ત-
કક તપ્તકક થતું હોય તેમ:-જે સ્વાર
તપ્તકકતોઈ આવ્યા. એક એકની પાછળ
ઘોડા દોડાવતા તરતજ:-આવ્યાં ને વળી
આ તપ્તકકતોઈ આવ્યા.

તપ્તકકી, સ્ત્રી. દોડતાં ઘોડાના પગ ભોંય અ-
ફળાવાથી થતો જે ચાલુ અવાજ તે;
દોડતા ઘોડાનો પગરવ. (૨) દોડનો
અવાજ; નાસતાં થતાં અવાજ તે. (૩)
દોટ; દોડ; હડી:-છોકરો તો તેને જોઈ
તપ્તકકી મારી ગયો-તપ્તકકી મૂકવી=દોટ
મૂકવી, તપ્તકકી વાગવી. પગરવ-દાખલા
ખટખટવા:-ઘોડા દોડ્યા ને તપ્તકકી વાગી
જોડેલો મોરોએ ટિંહુકાર કરી મૂક્યો.

તપ્તકાવણું, કિ. સં. અનાજ કે કઠોળને
પાણીમાં નાંખી ખદખદાવવું; જહું પ્રવા-
હી થાય તેમકે રવું; ઉડાણવું. (ધેંચ, રાખ.)
(૨) દમ બરાવવો; ધમકી આપવી;
દમ દેવો.

તપ્તકક, વિ. દેખાવે બચ્ચ પાણુ શુદ્ધિ વગ-
રતું; બોટ; મદ. (૨) ફૂલેલું; અંદરથી
પોડું ને બહારથી ચમક દેખાવું; કમ
અકસ.

તપ્તસત્રી, પું. [પા. તપ્ત + સત્રી] ત-
પાપ ને નરમાં વચ્ચેનાર; આનારને તપ.

લાથી તાલ પુરાવનારો ને બખવાનારો;
ગાનારનો વાદિગવાહક સાથી.

તખલાં, ન૦ (તખલું) (અ. તબ્લા.)
કુંડી ઉપર ચામડું મઢીને બનાવેલું ઢોલક.
આને જેમ જોઈએ તેમ તંગ કરવામાં
આવે છે. તે ચાલુ તંગ રહી મજેનો ર-
ણુકો કાઢે માટે કણુક લગાડવામાં આવે
છે, એની સાથે નાની પખાજ જેવું જે
ઢોલક આંતરાના સૂરમાં હલક પુરવાને
વગાડવામાં આવે છે તે નરધું કહેવાય છે.

તખલું, ન૦ તખલાં.

તખિયત, સ્ત્રી૦ (અ.) તખીઅત; ચરીરની
નીરોગી શાંત ને સુખી અવસ્થા-હાલત
તે. (૨) મનની સમઘાત અવસ્થા;
મનસ્થિતિ; સ્વભાવ; મિજબજ; મન અને
દેહની સુવ્યવસ્થિત હાલત.

તખિયતી, વિ૦ ધડીએ ધડીએ જેની તખિયત
-મિજબજમાં ફેરફાર થતો હોય એવું;
(માણસ) વાયલ; રંગી; ચઢાઉં; તરંગી.

તખીખ, પુ (અ) હકીમ; વૈદ; દાકતર.

તખીખી, વિ, વૈદક સંબંધી;-તખીખી ધંધો.
(૨) ના૦ વૈદું.

તખેલો, પું૦ [અ. Stable] ઘોડા-બળદ
બાંધવાની ને ગાડી રાખવાની જગા; જેમાં
ભાગ પાડેલા ન હોય અને ખારણું ઢોર
તથા ગાડી વગેરે પેસે એવું મોટું હોય
તે ઘર: અડાળી; કોઢિયું.

તખ, ન૦ [સં.] અંધારું; અંધકાર. (૨) ત-
મોશુણ; અજ્ઞાન.

તમણ, સ્ત્રી. ચર; ચારી; તમાણ; તમેણ.

તમણું, વિ૦ ત્રણગણું; ત્રિપટ.

તમતમાટ, વિ૦ તમતમ થાય એવું; તીખું.

(૨) ચામડીને આકરું-લાગે, ઝમઝમ થાય
એવો જે વનસ્પતિ કે ખોરાક વગેરેનો
ગુણ તે; તિખાશ.

તમતમું, વિ૦ જીભ અથવા ચામડીને લાગતાં

ચરચર-ઉત્તેજક લાગે એવું જે તે; તીખું;
તમતમે એવું; રસોંદ્રિયને ઉત્તેજન આપે
એવું. તીખું ને તમતમું એમ કહેવાય છે.
તમતમ થાય એવું; ચામડીમાં ચરચરાટ-
બળતરા ઉત્પન્ન કરે એવું.

તમર, ન૦ એક જાતનું લાકડું. (૨) તમ્મર.

તમરિયાં, ન૦ એક જાતનાં બાળવાનાં લાકડાં.

તમરું, ન૦ [સં. સિલિ] બેજવાળી જમી-
નમાં રહેતું ધાતુના રણુકા જેવો એક
સરખો અવાજ કરનારું અંગુઠાના ટેરવા
જેવડું મેલા રંગનું જીવડું. આ જીવડું
બહાર જોવામાં આવતું નથી પણ તેનો
પુષ્કળ અવાજ થતો સંધ્યાકાળે અને રાતે
સૌ કોઈના સાંભળવામાં આવે છે.
તે એક સાથે ધણું બોલે છે. એને પાંખ
હોય છે પણ ઉડતાં નથી. થેકડા મારીને
ચાલે છે. તમરાને તરસ બહુ લાગે છે ને
વારંવાર લાગતી તરસ છિપાવવા જતાં
કુદું જેમ દીવામાં પડીને મરી જાય છે
તેમ તે પાણીમાં પડીને મરણુ પામે છે.
તમરું મોંએ અવાજ કાઢતું નથી પણ
માદાતું મન ખેંચવાને નર તમરું પોતાના
પગ એક બીજા સાથે ધસીને અવાજ
કાઢે છે; આ જીવડાની બે ત્રણ જાતો
થાય છે. તમારાનો અવાજ વરસાદ આ-
વવાની આગાહી રૂપ ગણાય છે.

તમા, સ્ત્રી૦ [અ] દરકાર; પરવા; ગરબ. ઓ-
શિયાળ; જરૂર; અગત્ય; સ્પૃહા. કિં ૫૦
તમા રાખવી. (૨) કમીના; કચાથ; ખામી;
ખોટ:-એને શી તમા છે.

તમાકુ, સ્ત્રી૦ (તંબાકુ, પુ૦) [ટોબ્યાકો=
બીડી] પહોળાં બાંધાં પાંદડાંનો એક નાનો
છોડ; વનસ્પતિ. (૨) એ છોડનાં પાનની
બનાવટો તે. સુખો-કો, તપખીર; બાંધ
ગડાકુ, બીડી-ચીરુટ વગેરે. તમાકુ અરબ
અમેરિકાની વનસ્પતિ છે. અમેરિકા

શોધ પહેલાં તે દુનિયાના કોઇ ભાગમાં જાણીતી નહતી. સન ૧૪૯૨ માં જ્યારે કોલંબસે અમેરિકા ખંડ શોધી કાઢ્યો ત્યારે તેણે ત્યાંના જંગલી અમેરિકનોને ખીડી પીતાં જોયા હતા. તમાકુનું અસલ અમેરિકન નામ 'કોહિબા' છે, પણ તેની ખીડીને 'ટોબાકો' કહે છે, તે ઉપરથી આ તમાકુ એવું નામ દુનિયામાં આણુ થયેલું છે. અમેરિકાના લોકો આ વનસ્પતિની ખેતી કરતા અને તેનો આવવામાં, સુંઘવામાં ને પીવામાં ઉપયોગ પણ કરતા હતા. યુરોપિયનોને અમેરિકા જતાં એનું વ્યસન લાગ્યું અને તેમણે પછી દુનિયાં ઉપર તેનો ફેલાવો કર્યો. અકબર પાદશાહના અમલ લગી તમાકુ શું છે? તે પણ આપણે જાણતા નહતા. યુરોપિયનો તે હિંદુસ્તાનમાં લાવ્યા અને જેમ ખીજ નકારી વસ્તુ કે વાત ઝટ ફેલાય છે, તેમ તેની ખેતી અને ઉપયોગ હિંદુસ્તાનમાં ફેલાઇ ગયો. તમાકુમાં ઝેરી તેમજ હાનિકારક દ્રવ્ય રહેલું છે. જીવં તમાકુનો ઈતિહાસ.

તમાચો, પું. હાથનાં આંગળાં અને ચાપવાની જે ચાપડ ગાલ ઉપર મરાય છે તે; ગાલ પર પોંચો હાથ મારવો તે; લપડાક; લાપટ. (૨) અણી ઉપર-યોગ્ય વખતે જે સપાટો લગાવવો તે; વચનથી, કાર્યથી કે યુક્તિથી એક માણસને તેના આગ્રહી કાર્યથી અ કાવી દેવો કે પાછો પાડી નાંખવો તે. શેઠ દેખને ઠંડો કરી નાંખવો તે. પ્રસંગે લાગણી થાય તેવો બોલ મારવો તે; ફટકો; સપાટો; ચાપટ.

તમાજી, સ્ત્રી. તમેજી; મોંય ખોદીને બનાવેલો ચુલો; ચર; ચ્યારી.

તમામ, અ. [અ.] લગારે બાકી-અવશેષ રહે નહિ તેમ; જરીએ જરી; બધુંએ;

સર્વે:-તું તારો તમામ માલ હવે અહિંથી લઈ જા. (૨) વિ. પુરું; સંપૂર્ણ; બધું. (૩) બિલકુલ, તદન; ખલાસ.

તમામી, સ્ત્રી. રેશમ અને કસખી તારના વણાટની સાડી.

તમાલ, ન. [સં] ઘેરા લીલા રંગનાં પાંદડાંની ઘટાવાળું એક નાનું ઝાડ; આ ઝાડ બાગમાં બાગઝાડ તરીકે ઉછેરવામાં આવે છે. કુદરતી રીતે વનમાં પણ તે થાય છે. તે એક જથ્થે સાથે ઉગે છે અને જ્યારે ખૂબ ઘટાદાર થાય છે ત્યારે વનને પણ કાળો લીલો દેખાવ આપે છે. ઉ. ધાડાં તમાલો અને, બીએ બાળમુકુંદ. ગી. ગો. એનાં પાંદડાં મસાલા તરીકે વપરાય છે પણ લોકો તેને તજનું ઝાડ કહે છે તે ખોટું છે. તજનું ઝાડ તમાલથી જુદું છે. તમાલપત્ર ઝોસડમાં આવે છે.

તમાલપત્ર, ન. [સં] એક ઔષધિ તરીકે વપરાતાં તમાલનાં પાન તે.

તમાસગીર, વિ. [ફા.] ખેલ-તમાસો વગેરે જોનાર; પ્રેક્ષક. (૨) તમાસો જોનાર ને કરનાર.

તમાસો, પું. [ફા. તમાસા] લોક જોવા મળે એવો બનાવ તે; જાદુગરની બજાણિયાઓની, બવાઘયાની અને નાટકી વગેરે ખેલાડીઓની વેષ અને ઢાંગસોંગવાળી રમત તે; ખેલ; કૌતૂહ્યી લોક એકઠા થઈને જુએ એવો ઢાંગરંગ, બોલ ચાલ ને ધિંગાણું તે (૨) ફજેતી. (૩) ગમત આપે એવો ફાવો. (૪) તાણાતાણ; ધાલમેલ; ગડબડ; કાર્ય વિડંબના.-સાહેબ ઉતાવળે માગે મને જડે નહિ, અહિં તહિં ફાધલો ઉથલાવું પણ થાગ લાગે નહિ અને બાઈ હું શે.ધું તે જાણે છતાં બોલેય નહિ ને મારો તમાસો જોયા કરે. કિં. ૫૦ તમાસો જોવો-જોયા કરવું.

તમાસો કરવો=કળેતી ઉડાવવી. કહે
તમાસાને તેહું ન હોય.

તમે, સં તું તું બહુવચન. તમે; આપ.

તમેણુ, સ્ત્રી તમણુ, તમાણુ; સોંપ્યોદીને
કરેલો ચુલો; ચારી.

તમે, સં તમે; આપ.

તમેણુણુ, પું [સં] પ્રકૃતિનો એક ગુણ;
અજ્ઞાન-અંધકાર-અજ્ઞાન જન્ય ગુણ. મા-
યાના સર્વ, રજ ને તમ, ત્રણ ગુણો ગણેલા
છે તેમાંનો છેલ્લો ગુણ. (૨) ક્રોધ; આ-
કળો સ્વભાવ તે; ઝાંઝી-તીખો ગુણ.

તમેણુણી, વિં જેનામાં તમેણુણુનું પ્રમાણ
વધારે હોય તે. (માણસ વગેરે.) (૨)
ક્રોધી; આકળું; ઝાંઝી; અતિ તીખા અને
સારાસાર વિચાર વગરજ કાર્ય કરે એવા
સંહારક સ્વભાવનું.

તમ્મર, નં [સં. તિમિર] સખત આધાતથી
નખળાઇથી કે ખીજા કોઇ ખનાવના જો-
વા સાંભળવાથી મગજ ઉપર તીવ્ર અસર
થઇ આવી દર્શન અને સંજ્ઞા જતી રહે
એવું થવું તે; અંધારાં; ચક્કર; માથું ફરી
જવું તે; લાગણીના આવેશથી હુમાઇ
જવાવું તે. (૨) ફેર; ચકરી; અંધારાં.
(રોગનાં) દઢતા-સ્થિર ઉભા રહેવાવાનો
અવિશ્વાસ; ઈદ્રિયો-અવયવો ઉપરના કાબુનું
હુમણું થઈ જવું તે.:-ઉંચા ખુરજ
ઉપરથી નીચે જોતાં તો મને તમ્મર
આવે છે. (૩) ચક્કર ચક્કર ફરી અવયવો
સાધ્ય નહિ રહેવાથી સંજ્ઞા જતી રહી
પડી જવાવું તે.:-ડાંગ વાગી કે તરત
તમ્મર ખાઇ ગિચારો જમીનપર પડ્યો.

તયાર, જું તૈયાર.

તર, સ્ત્રી દ્વંદ્વ ને દ્વિં ઉપર બાજતી-કરતી
તેમાંના ચીકણા મીઠાસત્ત્વની પોપડી;
મલાઇ; પ્રવાહીમાંના સત્ત્વનું સપાટી ઉપર
બંધાયેલું પડ. સાર; સર્વ. (૨) નાની

ખાડી. (૩) પહોળી હોડી. (૪) વિં
રસકસવાળું; બરપુર બરાયેલું; તૃપ્ત; સ-
ત્વાળું. (૫) મસ્ત; ચંકચૂર; (૬) માતખર;
તાલેવન; પૈસાદાર. (૭) સરસ; તાજું;
બરેલું. (૮) અં તયારે. કવિતામાં.

તરઈ, સ્ત્રી દોસ્તદારોની મંડળી.

તરક, જું તર્ક. (૨) તુર્ક; તરકડો; હલકી
જાતિનો મુસલમાન:-ઢેડવાડામાં તરક પેડો.
તરકચો, પું [ક્ષા.] ટપકું; ટિંપું. વણાટમાં
ટિપાં ટિપાંવાળી ખાતવાળું કપડું તે.

તરકટ, નં કોઇને ડગવા કે ફસાવવા માટે
રચેલી જે બાજી-રચના તે; ખોટી ખના-
વટ-જાળ; કાવતરું; દગો; પ્રપંચ, કપટ-
જાળ; લુચ્ચાઈ. કિં પ્રં તરકટ ઉલું
કરવું=કોઇને ફસાવનારી ખનાવટ-પ્રપંચ
જાળ ઉભી કરવી; ખોટે ખોટું-ખાલી
તોફાન-પોકળ રચવું તે. તરકટ પકડવું;
રચવું વગેરે.

તરકટી, વિં કુભાંડી; તરકટ રચવા-કરવાનો
જેનો સ્વભાવ હોય એવું; ખોટે ખોટી
ખાલી ખનાવટો ઉભી કરનાર; પ્રપંચી;
કપટી; ખોટી વાતો ખનાવીને કોઇને ફસ-
ાવવાની જાળ ઉભી કરનાર માણસ તે;
કાવતરાખોર.

તરકડિયો, પું તરકડાની માફક એલફેલ ગમે
તેમ બોલનારો; બવાઇમાં મસ્કરાનો વેષ
લેનારો; જુકણુ; મસ્કરો; ખાંડ; વિદ્વપક.

તરકડી, સ્ત્રી તુર્કની સ્ત્રી; હલકી જાતના
મુસલમાનની સ્ત્રી. (૨) નિર્લજ્જ ને લડ-
કણી-લડવા બોલવામાં મર્યાદા કે શરમ
રાખે નહિ અને સહેજમાં ખીજવાઇ લ-
ડવા માંડે એવા સ્વભાવની કંગાલ સ્ત્રી.
(૨) એક જંગલી વેલ. કહેં તરકડી
સતી થઇ.

તરકડો, પું હલકી જાતિનો મુસલમાન તે;
(૨) નિર્લજ્જ બેશરમ અને લંક માણસ.

તરકવું, કિં અં તર્ક કરવો; અહર ઉડતા વિચાર કરવા. (૨) અટકળ કરવી.

તરકચ, નં [ફા.] તીરનો ભાથો.

તરકાણું, નં તુરકાણું. તુર્ક સિપાઈઓની ટુકડી. (૨) તુર્ક મુસલમાન.

તરકારી, સ્ત્રીં લીલું શાક; ભાજી; શાકભાજી. મુખ્ય શાક નહિ પણ સાદું-લીલો ભાજી પાલો તે. (૨) ઉપલકિયું જે તે; પરચૂરણ; હાથ ઉપરનું થોડું ઘણું મળતર તે :—તરકારી નીકળે એટલું લઈને પણ કામ કરી આપે, એવા લાંચિયા નોકરો છે.

તરકી, નં કાળા રંગનું સારસ જેવું મોટું ભૂચર પંખી. આ પંખી અસલ અમેરિકાનું વતની છે, પણ હાલ તો તે બધા દેશોમાં મરઘાંની માફક પાળવામાં આવે છે. પાંખોનો ઉપયોગ તે કવચિતજ કરે છે.

તરકીબ, સ્ત્રીં [ફા.] યુક્તિ; વ્યવસ્થા; ગોઠવણ.

તરકોશી, નં ત્રણ થાંભલાનું વહાણ.

તરખડ, સ્ત્રીં ઉઠવેઠ; માવજત; ચાકરી. (૨) વ્યવસ્થા; ગોઠવણ; તજવીજ; સંભાળ. (૩) ભાંજગડ; પંચાત. કોઈની સુવા, ખેસવા, ખાવા, વગેરે સંબંધી બધી સંભાળ લેવી અને તજવીજ રાખવી વગેરે તે :—એની એવી તરખડ કોણ રાખે.

તરખલી, સ્ત્રીં [સં. તૃણ+સ્વહ] ઝીણી સળીતું ઘાસ. ઘોડા વગેરેને માટે વપરાતું ઝીણું નાળુક ઘાસ તે. (૨) નાતું તરખલું; ઝીણી પાનક. (૩) રજ.

તરખલું, નં [સં. તૃણ] ઘાસની પાનક વગેરેનો નાનો કુકડો તે; તરણું. એની-મેળે ઉગેલા ખડનો કુકડો.

તરખુણિયું, વિં ત્રણ ખુણાવાળું; જેને ત્રણ ખુણા હોય એવું; ચોરસ નહિ પણ ત્રણ ખાંતુવાળું.

તરગાળો, પું ગાવા બળવવાનો ને બવા-ધનો ધંધો કરનારી એક જાતનો માણસ તે; એ નામની એક નાત ને તેમાંનો દરેક જણ. (૨) બવાધયો. (૩) તપોધન.

તરઘટ, પું તલઘટ; ઉંચરો.

તરઘાયો, પું મોટો અને એડાળ જેવો જે આકાર-સ્વરૂપ તે. (૨) મોટા પહોળા પાત્ર ઉપર ચામડું મઢીને બનાવેલો મોટો ઢોલ; (૩) રથૂળ-જડું અને ભારે-તેમ લેતાં ઉચકતાં ફાવે નહિ એવું (છોકરું) તે. તરેહવાર આકારનો જડ જેવો ભારે તે. તરઘાયો ઉચકાવલો હોય ત્યારે ભાલીને દિયરજી કેવા યાદ આવે છે. (૪) નાતની રસોઈ કરવાનું એક જખંડું જડું ને ભારે વાસણ; મોટો પહોળા મોનો દેઘ.

તરછ, પું તિરસ્કાર કરવાનો જે જીરસો તે; ખીજને તુચ્છ ગણવાપણાનું જે અહંકારી વર્તન તે; તુચ્છકારી કાઢવાનો જોસ; તોરં; અભિમાન; અહંકાર; અહંકારી ઔધત્ય; તોછડાઈ ભરેલો મદ. (૨) જોર; અભિમાનનો વેગ.

તરછટ, અં તદન; છેક બિલકુલ નહિ હોય એમ; તમામ; નિરવશેષ; સાવ :—ધર્મ તરછટ થઈ રહ્યા છે. તરછટ ગાડો થઈ ગયો.

તરછોડ, પું તિરસ્કાર; છીટકાર; તરછોડી નાંખવું તે. (૨) હાથ પગ જેવા એકાદ અવયવને તરછોડી નાંખવા જેવો જે આંચકો લાગવો તે. હાથ પગ જોરથી વિ-આવાધી થયેલી અસર તે.

તરછોડવું, કિં સં તિરસ્કાર કરી-જોરથી છીટકારીને દર કરવું; તાણી તંગ કરીને એમદમ એવી રીતે છોડી દેવું કે જોથી દર જઈ પડે; દર કરવું; અપમાન કરી કાઢીમૂકવું; તુચ્છકારવું; ધિક્કારવું; જોરથી વછોડી દર કરવું. વળગેલું તોડીને નાંખી દેવું. તિરસ્કાર કરી સંબંધ તોડી નાંખવો.

તરજ, પું ત્રાસ; ભય. (૨) જોર; આવેશ-
વેગ; તરછ.

તરજત, વિં હલકી જત.

તરજુમો, પું એક ભાષાના લખાણ કે ભા-
ષણું ખીજી ભાષામાં ખરોખર શબ્દે શબ્દ
ઉતારવું તે; એક ભાષાનું ખીજી ભાષામાં
અવતરણ કરવું તે; ભાષાન્તર; એક
ભાષાનો અર્થ ખીજી ભાષામાં બોલવો
અથવા ઉતારવો તે.

તરડ, સ્ત્રીં તૈડ; દ્રાટ; ચીરો. માટીનાં વાસણ,
ખિંત કે લાકડા વગેરેમાં જે દ્રાટ પડે
તે. ચીકણા-સુકાતાં ખરડ થતા પદાર્થમાં
તેના પરમાણુઓનો સંબંધ જુદો પડી
જવો તે.

તરડવું, તરડાવું. ફટકીજવું; દ્રાટવું.

તરડાટ, પું તરડાવું તે; તરડડ થઇને દ્રાટવું
તે. (૨) અભિમાન જન્ય વંદાઈ તે; કર-
ડાટ; વંદતા; અહંકારી-હુપદની વિર-
દ્ધતા; અભિમાનથી રીસ ચઢાવી અતડા
રહેવું તે; દડકી, મરોડ; મરડ; ગર્વ;
સ્વાભિમાન.

તરડાવું, કિં અં તરડ પડવી; દ્રાટવું; ચિ-
રાવું; ફટકી જવું; ચીકણા પદાર્થનું સુ-
કાતાં દ્રાટી જવું; અજ્ઞાવાથી, અત્યંત
ગરમી લાગવાથી અથવા દગાણથી સંગીન-
સંગંગ લિપણ પડ-પ્રસ્તારનું છિન્નભિન્ન
થઈ જવું. (૨) વાંકું થઈજવું; ત્રાંસુ થઈ
જવું; ખેંચાઈ કે તણાઈને કાણખંગ-
અથવા સમતાખંગ થવો. કતરાઈ જવું:-
આખ તરડાઈ એટલે આથા મૂકી (૩)
વંદાઈને વિરુદ્ધ ચાલવું. એ મારાથી તર-
ડાતો રહે-ફરે છે.

તરજુ, નં [સં. તૂળ] તરજુ; તણ. (૨)
વિં ત્રાજુ; તણ; ટ. (૩) નં જેથી
તરાય તે; તરવાનું પાત્ર-વસ્તુ તે; હોડી;
નાવ.

તરજુતારજુ, વિં તરનાર અને તારનાર;
ખીજાને તરવાના ઠામ રૂપ ને વળી તારનાર-
ઉદ્ધારનાર; પરમેશ્વર.

તરણિ, પું [સં.] સૂર્ય; રવિ; આદિત્ય.

તરણું, નં [સં. તૂળ] ધાસનું પાંખડું;
ધાસની પાનકનો કકડો; તરખલું; તરણ.
(૨) તુચ્છ વસ્તુ તે; હલકું-નમાલું એવું
જે કંઈ તે. ૩૦ પ્રં તરણાને તોલે=કંઈ
ગણતરીમાં નહિ એમ; તરણા જેવું તુચ્છ
એમ; કંઈ માલ-કિમ્મતનું નહિ એવું;
નમાલું:-એને તો એ તરણાને તોલે પણ
ગણતો નથી. તરણાનો મેરૂ=કાગનો વાધ.
નાનાનું એકદમ મોટું સ્વરૂપ બનવું બના-
વવું તે. નાની વાતને એકદમ મોટું રૂપ
આપી દેવું તે. અવનવી ઉચલપાચલ થવી
તે:-ભગવાન ધારે તો તરણાનો મેરૂ ને
મેરૂનું તરણ, એક ક્ષણમાં કરી નાંખે.

તરત, અં તેજ વખતે; તાબડોતોખ; જલદી-
થી; તુરત.

તર-તપાસ, સ્ત્રીં તાજ તપાસ; તજવીજ;
શોધ; પૂછપરછ.

તરતવ, નં [સં. તારતમ્ય] સાર; સુ-
ખ્યાર્થ તે.

તરતીખ, સ્ત્રીં આચાર; શિક્ષા; આરિયનું
શિક્ષણ; કેમ બોલવું, બેસવું અને વર્તવું
વગેરે સંબંધીનું જે ખાસ શિક્ષણ તે; કવા-
યત; કેળવણી. (૨) વ્યવસ્થા; ગોઠવણ;
જેવી જોઈએ તેવી સારી સગવડ વગેરે તે.
(૩) સંભાળ; સારવાર; માવજત.

તરતું, વિં સપાટી ઉપર ઉપસી રહેલું; ઉચું
રહેલું; ઉપર રહેલું. (૨) ચઢતું; વધતું;
ખીજાથી વધારે બહાર પડતું હોય એવું.
(૩) સુભાગી; સાફ:-પરસાળથી ઝોરડો
તરતો જોઈએ. એનું કપાળ તરતું છે. એ
તરતી હાલતમાં છે. કલ્યાણ-શુભ પરંપ-
રાઓવાળું.

તરધારું, વિં ત્રણ ધારવાળું; મોટે કકડે
ભાગેલું કે ભરડેલું (અનાજ). (૨) જે
મિશ્રણમાં ત્રણ વસ્તુઓ સરખે ભાગે હોય
એવું:-તરધારી કાબસી=જેમાં ધી ખાંડ ને
જાડો લોટ સમ ભાગે હોય એવો કંસાર.
તરધારો શિરો.

તરપત્ત, વિં [સં.] તૂમ.

તરપણું, વિં હુબળું; પાતળું.

તરપંખો, પું ત્રણ પાંખડાંવાળો કુંડો. (૨)
ત્રણ પાંખવાળું. તરપંખી કમોદ.

તરપિંડી, સ્ત્રીં કાર્તિક માસમાં ત્રણ પિંડ
દાનવાળું જે શ્રાદ્ધ કરવામાં આવે છે તે;
ત્રણ પિંડનું શ્રાદ્ધ, ને તેને લગતી ક્રિયા.

તરપેટ, સ્ત્રીં જ્યાં ત્રણ પથ-રસ્તા મળતા
હોય તે જગા; તરભેટો.

તરફ, સ્ત્રીં [અ.] બાજુ; પક્ષ:-તેણે તેની
તરફ ખેંચી છે. (૨) અં ગમ; બાજુ;
બાણી; મેર.

તરફડવું, કિં અં અસહ્ય વેદના કે દુઃખથી
આમતેમ અંગ પછાડવાં, ફર્યા કરવું તે;
અચાંત હાલતે આમતેમ ગોથાં ખાવાં;
લોચવું: આકળવિકળ થઈ આમતેમ અછા-
ડપછાડ માર્યા કરવી. (૨) કોઈ મુશ્કેલ
કામ પાર પાડવાનાં ફાંફાં મારવાં. તાપ ઉ-
તાપથી આકળવિકળ થયા કરવું. તડફડવું.

તરફડાટ, પું તરફડવું તે; આમતેમ વેદના કે
ચિંતાથી ગોથાં ખાખા કરવાં તે. કંપ;
ધુળરી; શરીરની અછાડપછાડ; આમતેમ
ફાંફાં મારવાં તે.

તરફડિયું, નં તરફડાય એવું જે તે; તરફ-
ડાટ ચાય એવું જે દુઃખ દરદ તે.

તરફદાર, વિં અમુક પક્ષવાળો; પોતાની
બાજુએ હોય તે; પક્ષ ખેંચનાર.

તરફદારી, સ્ત્રીં કોઈ એક બાજુ-પક્ષ લેવી
તે; તરફેણ. (૨) બીજાના વિચારને પોષ-
વાના પક્ષમાં રહેવું તે; વગ; સહાય; કુમક.

કિં પ્રં તરફદારી કરવી-ખેંચવી=સામા-
ના મતને પુરતી આપવી; મદદ કરવી;
સહાય થવું.

તરફાળ, પું ત્રણ પડ-ફાળવાળી પિછોડી
તે:-ચોફાળ.

તરફી, -વિં તરફનું; પક્ષબાણીનું; બાજુનું;
તરફેણમાં હોય એવું:-એકતરફી=એક જ
તરફનું. ઉં એક તરફી અમલ રે ચલાવ્યો.

તરફેણ, સ્ત્રીં તરફદારી; અમુક એકાદો પક્ષ
લેવો તે; એકાદ પક્ષમાં રહેવું તે; પક્ષ;
બાજુ; તરફ, કિં પ્રં તરફેણ કરવી-
ખેંચવીં એક બાજુનું બોલવું. અમુક
એકાદ પક્ષને અનુમોદન આપવું. (૨)
ખેતીવાડીનું એક ઓળર; દાંતી.

તરફોડવું, કિં સં તરફોડા-છીટકાર-સી-
તકાર કરવાં; તરછોડી નાંખવું; છણકા-
ગુસ્સાના બોલ બોલવાં; તરછોડવું; તર્જવું.
અણુગમો-તિરસ્કાર બતાવવો.

તરફોડા, પું તરછોડવું તે; તિરસ્કારથી અવ-
ગણના કરવી તે; તર્જન; તિરસ્કાર; ધુ-
તકાર; છણકો; છાકોટો; ધુરકિયાં કરવાં તે:-
-હું કંઈ જેડાણીના તરફોડા સહું લઉં.

તરખાડવું, કિં અં ઉકળતાં તળે ઉપર થવું;
જાડા પ્રવાહીનું ઉકળવું.

તરખિયત, સ્ત્રીં [અ.] ખાસ કળા અથવા
ચારિત્ર્યને લગતું જે શિક્ષણ તે; તાલીમ;
કવાયત; ફેળવણી; શિક્ષણ. (૨) ચાલચ-
લગત; વર્તન; રીતભાત. ઉં લશ્કરની
તરખિયત નમુના જેવી છે. મું સમાચાર.

તરખુચ, નં તડખુચ; કલિંગડ. રૂ. પ્રં તર-
ખુચ જેવું=શયકા જેવું, પહોળું; જાડું
અને ચંચળાઈ વગરનું; કાળું ને કદરૂપું.

તરખોળ, વિં આખુંએ પલળાને પાણી ખા-
ણી થઈ ગયેલું હોય એવું; તળિયા બોળ
-તળિયા લગી આખુંએ રચપચ થઈ ગયું
હોય એવું; પાણીથી તદન નાશ પામેલું;